

TEORIJA in PRAKSA

UDK 3

letnik 10

1973

Revija za družbena vprašanja

11-12

iz vsebine

Dokumenti
razmišljanja
odmevi

ČILE

- UREDNIŠKI ZAPIS: Čile
- MITJA RIBIČIČ: Čile – plat zvona za napredno človeštvo
- LJUBOMIR PALIGORIČ: Drama čilske revolucije
- ROMANO LEDDA: Prvo razmišljanje o čilski izkušnji
- FRANZ MAREK: Anatomija nenavadne revolucije
- A. LIEBMAN-J. PETRAS: Razredna in študentska politika
- MIGUEL ANGEL AUSTRIAS: Pablo Neruda zasebno
- FREIMUTH DUVE: Fašizem v Čilu
- ZDRAVKO MLINAR: Načrtovanje družbenega razvoja
- VLADIMIR KRIVIC: O vlogi ustavnosti v samoupravnem socializmu
- JANKO PLETERSKI: Perspektiva federativne združitve v novi Jugoslaviji kot dejavnik NOB
- DUŠAN DOLINAR: Energetika: troje kriz v eni

TEORIJA in PRAKSA

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob finančni podpori Kulturne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vaneč Šiftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vezočnik, France Vreg, Boris Ziherl

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI

UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Rastko Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589
in 341-461 int. 232

1973

11-12

NAROČNINA:

Za posameznike: letna 50 din, polletna 25 din; za organizacije: letna 80 din; za študente: letna 40 din; za tujino: letna 120, posamezen izvod 12 din; v prosti prodaji je cena enojne številke 6 din, dvojne 10 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 10,
št. 11-12, str. 1033-1256, Ljubljana,
november-december 1973

vsebina

Čile 1035

ČLANKI, RAZPRAVE:

ZDRAVKO MLINAR: Načrtovanje družbenega razvoja 1038

VLADIMIR KRIVIC: O vlogi ustavnosti v samoupravnem socializmu 1047

JANKO PLETERSKI: Perspektiva federativne združitve v novi Jugoslaviji kot dejavnik NOB 1054

STONE KRAŠOVEC: Navori za pomoč manj razvitim območjem v Sloveniji 1071

ENERGETSKA KRIZA:

DUŠAN DOLINAR: Energetika: troje kriz v eni 1082

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

BOŠTJAN MARKIČ: Od ustavnih osnutkov do ustave 1097

DUŠAN NEČAK: Koroški Slovenci v zadnjem času 1101

PAVLE ZRIMSEK: Determinante izobraževanja novinarjev 1108

ČILSKA POT V SOCIALIZEM:

MITJA RIBIČIČ: Čile — plat zvona za napredno človeštvo 1117

»Okrogla miza« o Čilu 1120

Iz politične deklaracije alžirske konference 1142

Tri leta fronte Narodne enotnosti 1143

Iz programa fronte Narodne enotnosti 1149

Misli Salvadorja Allendeja 1153

LJUBOMIR PALIGORIČ: Drama čilske revolucije 1159

ROMANO LEDDA: Prvo razmišljanje o čilski izkušnji 1172

FRANZ MAREK: Anatomija nenavadne revolucije 1180

Tajni dokumenti ITT 1190

ARTHUR LIEBMAN-JAMES F. PETRAS: Razredna in študentska politika 1195

MIGUEL ANGEL ASTURIAS: Pablo Neruda zasebno 1210

Odlomek iz intervjuja s Pablom Nerudo 1213

MAURICE VAJMAN: Kako so bili organizirani temelji »ljudske oblasti« 1214

FRÉDÉRIC LANGER: Pogoji za gospodarsko obnovo so že bili dani 1219

Zakaj so čilski škofje podrli general-sko hunto 1223

FREIMUT DUVE: Fašizem v Čilu 1228

CARLOS SERRANO: Kaj pravi pučistični tisk 1233

O politiki neuvrčenosti 1240

Zadnji govor predsednika Allendeja 1241

PRIKAZI, RECENZIJJE:

BOŠTJAN MARKIČ: Medfakultetna konferenca fakultet za politične vede 1244

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN

ČLANKOV 1248

Avtorski sinopsisi 1255

TEORIJA IN PRAKSA
revija za družbena vprašanja,
let. 10, št. 11-12, str. 1033-1256,
november-december 1973

CONTENTS

EDITORIAL:

Chile 1035

ARTICLES, STUDIES:

ZDRAVKO MLINAR: Planning Social Development 1038

VLADIMIR KRIVIC: The Role of Constitutionality in Self-Government Socialism 1047

JANKO PLETERSKI: The Perspective of Federative Uniting in the New Yugoslavia as a Factor in the National Liberation Struggle 1054

ТОНЕ КРАШОВЕЦ: The Efforts to Help the Less Developed Areas in Slovenia 1071

DUSAN DOLINAR: Energetics: Three Crises in One 1082

VIEWS, COMMENTS:

BOŠTJAN MARKIČ: From Constitutional Amendments to the Constitution 1097

DUSAN NEČAK: Carinthian Slovenes Recently 1101

PAVLE ZRIMSEK: The Determinants of Journalist Education 1108

CHILEAN WAY TO SOCIALISM:

MITJA RIBIČIČ: Chile — A Warning for progressive Mankind 1117

»Round Tables on Chile 1120

Three Years of the Front of National Unity 1143

From the Programme of the National Unity 1149

Thoughts of Salvador Allende 1153

LJUBOMIR PALIGORIČ: Drama of the Chilean Revolution 1159

ROMANO LEDDA: The First Consideration of the Chilean Experience 1172

FRANZ MAREK: The Anatomy of an Unusual Revolution 1180

Secret Documents of ITT 1190

ARTHUR LIEBMAN — JAMES F. PETRAS: Class and Student Politics in Chile 1195

MIGUEL ANGEL ASTURIAS: Pablo Neruda Privately 1210

An Extracts from the Interview with Pablo Neruda 1213

MAURICE VAJMAN: How the Foundations of »People's Power« were Organized 1214

FRÉDÉRICH LANGER: The Conditions of Economic Renewal were already Present 1219

Why the Bishop of Chile Came to Support the Junta of Generals 1223

FEIMUT DUVE: Fascism in Chile 1228

CARLOS SERRANO: Statements of the Press of Coup d'état 1233

The Last Speech of President Allende 1241

REVIEWS, NOTES:

BOŠTJAN MARKIČ: Conference of the Faculties of Political Sciences 1244

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 1248

Authors' Synopsis 1255

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ

Чили 1035

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ

ЗДРАВКО МЛНАР: Планирование общественного развития 1038

ВЛАДИМИР КРИВИЦ: О роли конституционности в самоуправленческом социализме 1047

ДУШАН ДОЛИНАР: Энергетика: три кризиса в одном 1082

ЯНКО ПЛЕТЕРСКИ: Перспектива федеративного объединения в новой Югославии как один из существенных элементов НОВ 1054

ТОНЕ КРАШОВЕЦ: Усилия для оказания помощи менее развитым областям Словении 1071

ВЗГЛЯДЫ, ГЛОССЫ, КОММЕНТАРИИ:

БОШТЯН МАРКИЧ: От конституционных изменений до конституции 1097

ДУШАН НЕЧАК: Словенцы в Каринтии сегодня 1101

ПАВЛЕ ЗРИМШЕК: Основные направления в подготовке журналистов 1108

ЧИЛИЙСКИЙ ПУТЬ К СОЦИАЛИЗМУ

МИТЯ РИБИЧИЧ: Чили и набат передового человечества 1117

»Круглый стол« о Чили 1120

Три года фронта Национального единства 1143

Из программы фронта Национального единства 1149

Мысли Сальвадора Альенде 1153

ЛЮБОМИР ПАЛИГОРИЧ: Драма чилийской революции 1159

РОМАНО ЛЕДДА: Первые размышления о чилийском опыте 1172

ФРАНЦ МАРЕК: Анатомия необыкновенной революции 1180

Секретные документы ИТТ 1190

АРТУР ЛИБМАН-ДЖЕЙМС Ф. ЛЕТРАС: Классовая и студенческая политика 1195

МИГЕЛЬ АНГЕЛ АСТУРИАС: Пабло Неруда в личной жизни 1210

Выдержка из интервью с Пабло Нерудой 1213

МОРИС ВАЙМАН: Как организовались основы »народной власти« 1214

ФРЕДЕРИК ЛОНЖЕ: Условия для восстановления хозяйства уже существовали 1219

Почему епископы Чили поддержали генеральскую хунту 1223

ФРЕЙМУТ ДУВЭ: Фашизм в Чили 1228

КАРЛОС СЕРРАНО: Что заявляет путшее печатное слово 1233

Последнее выступление президента Альенде 1241

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ

БОШТЯН МАРКИЧ: Межфакультетная конференция факультетов политических наук 1244

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ 1248

Авторские синопсисы 1255

ČILE

Včasih je bil Čile za nas samo geografski pojem; dežela, ki se vsa ozka razpoteguje ob obali Tihega oceana na južnoameriški celini. Vedeli smo komaj, da ima okrog 9 milijonov prebivalcev, da je njegovo glavno mesto Santiago, da je bogat z bakrom.

Danes je Čile ne samo za nas, marveč za ves svet mnogo več. Je pojem, v katerem se kot v vozlišču združuje spopad med napredkom in nazadnjajštvom, med svobodo in zatiranjem, med razumom in nasiljem; v katerem se skuša brezobzirno fizično izkoreniniti vse, ki so si upali ali si še upajo upirati izkoriščanju in zatiranju; v katerem se bolj kot kjerkoli drugje bije neenakopraven boj med silami socializma in kapitalistične restavracije in imperialistične podreditve.

Čile, dežela pesnika Pabla Nerude, nobelovca in revolucionarja, ki je nekako simbolično umrl kmalu po Allendejevem umoru, meče svojo senco na ves svet.

O trpljenju čilskega ljudstva pojejo pesniki pretresljive pesmi, slikarji oblikujejo grozljive podobe, glasbeniki ustvarjajo temačne skladbe.

O Čilu pišejo na prvih straneh svetovnega tiska. K njemu se vračajo družboslovni in politični razčlenjevalci. Njemu posvečajo na desetine knjig, vanj se poglobljajo najuglednejše svetovne revije.

Čile s svojo temačno usodo osvetljuje mnoge pojave sodobne družbe in sveta, ki so bili prej prikriti ali skriti. Pojmi,

kot so »ITT«, »Anaconda«, da, celo sam pojem multinacionalne korporacije — le redki so jih poznali pred tem in še redkejši so se vznemirjali ob njih. Pojem imperializma, ki je pokazal tako brutalno podobo že na mnogih koncih sodobnega sveta, je ob čilskem primeru razkril nekatere svoje bolj subtilne mehanizme in manj znane metode: pojem, ki se je že marsikaki zaspani zavesti zdel zgolj propagandni fosil, je namah dobil oprijemljivo stvarilno vsebino. Da, tudi fašizem, ki o njem često ravnodušno beremo to in ono v dnevnem tisku, je s čilskim primerom zadobil neko aktualnejšo razsežnost, ki s požiganjem marksističnih knjig, koncentracijskimi taborišči in fizičnimi likvidacijami obnavlja spomin na krvava dvajseta in trideseta leta in opominja vse, ki so morada podcenjevali njegove nove možnosti.

Kaj se dogaja v Čilu?

Kaj se je zgodilo v Čilu?

Zakaj toliko ljudi išče, z različnih zornih kotov, nauk iz čilskih dogodkov?

Vsa ta vprašanja sploh ne bi bila mogoča, če se ne bi bile pred črnim 11. septembrom 1973, ko je prišlo do fašističnega vojaškega udara, v Čilu dogajale pomembne stvari. Pomembne tako za sile napredka kot tudi, to vidimo zlasti danes, za reakcionarne sile. Od 4. septembra 1970, ko je zmagala na volitvah Narodna enotnost, kar je potem vodilo k izvolitvi Salvadorja Allendeja, ki je razglasal socialistične cilje, na položaj

predsednika države, se je v Čilu čedalje bolj zaostroval spopad med silami Unidad Popular (narodna enotnost) in silami domače oligarhije, interesi severnoameriških družb in imperialistične politike.

V Čilu Salvadorja Allendeja je šlo za mnoge velike reči.

Šlo je za suverenost nad ekonomskimi viri Čila.

Šlo je za ekonomsko enakost in socialne pravice čilskega delavskega razreda in ljudstva.

Šlo je za oblast delavcev, za ljudsko oblast kot cilj.

Šlo je za nacionalizacijo ne somó tujih, marveč tudi domačih kapitalističnih podjetij.

Šlo je za zemljo, za agrarno reformo.

Šlo je za spopad s kulturnim kolonializmom, šlo je za novo kulturno politiko.

Šlo je za suvereno odločanje v zunanji politiki.

Šlo je za neuvrščenost in enakopravnost malih narodov v mednarodnih odnosih.

Šlo je za socializem.

»Naša naloga je v tem, da opredelimo čilsko pot v socializmu, tj. državni, gospodarski in družbeni model, ki bo postavil v središče človeka, njegove potrebe in zahteve, in da ta model v praksi uresničimo« (Allende).

Allende je mislil, da bo lahko ta cilj dosegel po legalni poti, ob upoštevanju pluralizma političnih strank in parlamentarnih institucij, ob upoštevanju pravic človeka in državljana, ob spoštovanju pravne države.

11. september 1973 je zapečatil ne samo usodo Narodne

enotnosti, marveč je tudi pokazal, da se je buržoazija odpovedala tisti zakonitosti, ki jo je kot geslo zmerom postavljala in postavljala zoper socialistične revolucije.

Kaj je še ostalo od »mirne poti« v socializem?

Katere nove metode uporablja sodobna reakcija zoper prodor socializma, zlasti v deželah v razvoju?

V čem je bila veličina in slabost čilske Narodne enotnosti?

Kaj pomenijo v sodobni strategiji neoimperializem multinacionalne korporacije?

Kakšne nove naloge se postavljajo pred napredne sile, zlasti pred mednarodno delavsko gibanje, v zvezi z možnostjo »ekonomske agresije« nasproti gospodarsko šibkejšim, a socialno naprednim deželam?

Kako na novo opredeliti socialistični internacionalizem?

Kaj lahko ob vsem tem store, kaj so storile, kaj bi lahko v prihodnosti ob takih in podobnih primerih storile neuvrščene dežele?

To so le nekatera vprašanja, ki nam jih vsiljuje čilska izkušnja. Trenutni poraz čilskega »socialističnega eksperimenta« za napredne sile ne sme biti znamenje za umik, marveč poziv k novim premislekom, k novim dejanjem in novi solidarnosti.

»Teorija in praksa« se s to številko želi pridružiti vsem tistim, ki z razglabljanjem o teh in številnih drugih vprašanjih izražajo ne le človeško simpatijo, marveč iščejo nauk tudi za svoje ravnanje.

Upamo, da bo gradivo o Čilu, ki ga nudimo bralcu, spodbuda za poglobljeno razmišljanje, ki mu bo sledila potreba po novih spoznanjih.

UREDNIŠTVO

Načrtovanje družbenega razvoja

»Samoupravljanje je zanikalo načrt in načrtovanje kot izključno funkcijo politike države, zanikalo je načrt kot orodje administrativnega odločanja. Postavilo je nalogo, da morata biti načrt in ves sistem načrtovanja predvsem funkcija samoupravno združenega dela in odsevati interese delavskega razreda in delovnih ljudi ter usklajevati akcijo samoupravnih subjektov, ne da bi omejevala njihovo samostojnost, zato pa samoupravno vsklajevala posamezne in skupne interese.

Z uvajanjem samoupravljanja je odpadlo administrativno centralistično načrtovanje, toda do danes še vedno nismo uvedli novega, samoupravnega načrtovanja...

V skladu z ustavnimi spremembami je potrebno kar najhitreje obdelati in definirati sistem in prakso samoupravnega načrtovanja...«

(Izhodišča za pripravo stališč in sklepov desetega kongresa ZK Jugoslavije)

I. Kaj zaostruje potrebo po družbenem načrtovanju

Administrativno centralistično državno načrtovanje, ki smo ga vpeljali takoj po vojni, ni prestalo preskušnje in smo ga zavrgli kot eno od značilnih prvin etatizma. Verjetno so prav te slabe skušnje kot nekakšen preostanek pozneje bile vzrok, da smo bili do načrtovanja nasploh nekako zadržani.

»Centralno-planski sistem, ki se je diskreditiral, ni bil nikoli nadomeščen s planiranjem, ki bi ustrezalo leta 1965 uvedeni gospodarski reformi in tržnemu sistemu, kakršnega je uvajala reforma in kakršen se je z raznimi dopolnitvami razvijal kasneje.«¹

V procesu deetatizacije se je povečala avtonomija množice gospodarskih, družbenih in političnih subjektov, ne da bi se hkrati v enaki meri s tem povečevala tudi stopnja medsebojne povezanosti

¹ Oto Norčič, Nekateri splošni problemi plansko-tržnega gospodarstva, Posvetovanje o planiranju, Ekonomska revija, 2-3, 1973, str. 110.

v okviru globalne družbe. Večja avtonomija subsystemov je sicer sprostil pobudo in energijo množice. Pri tem pa so nekoliko ošibeli integrativni procesi: socio-ekonomska struktura je bila preveč fragmentirana, da bi lahko zagotovila ustrezno povezavo osamosvojenih subjektov; družbenopolitični dejavniki pa so zgubljali prejšnjo vlogo.

Heterogena in preslabo povezana ekonomska baza se je začela z vse večjo ostrino izražati tudi na družbenopolitičnem področju. Povečala se je neenakost, ki je izražala situacijske in naključne razlike, ne pa predvsem razlike v delovnem učinku. Enotno tržišče niti ni bilo razvito niti sicer ne bi moglo urejati nekaterih področij družbenih dejavnosti, kjer so prevladovali neekonomski kriteriji zadovoljevanja potreb (npr. na področju zdravstva, šolstva, kulture ipd.). Delovanja posameznih gospodarskih in družbenih subjektov nismo ustrezno usklajevali, to pa je povzročalo neracionalnost, velike oscilacije in ozračje negotovosti. Negotovost je npr. kmetijstvo zadrževala, da bi se vključevalo v blagovno tržno gospodarstvo in v delitev dela (specializacijo) v državnem in mednarodnem merilu.

Ob minimalni vlogi načrtovanja je razumljivo, da je razvoj potekal bolj po logiki inercije kot pa na podlagi izrecno opredeljenih kriterijev, ki naj bi upoštevali izrazite komparativne prednosti, na podlagi katerih bi lahko prav z izbranimi specialnimi področji »prodrli« v svetovnem merilu.

Tudi v »prostorskem razvoju« sta se uveljavljali bolj inercija in naključnost kot pa selektivno usmerjanje po ustreznih merilih (v tem smislu se je npr. ohranjalo razhajanje med načinom naseljevanja in modelom komunalnega sistema).

Pomanjkanje garancijskih, izravnalnih ali intervencijskih mehanizmov (skladov), ki bi dopolnjevali vplive tržnih zakonitosti, je še povečevalo nihanja (npr. od velikega pomanjkanja in uvoza kmetijskih pridelkov v enem letu do preobilja in propadanja teh pridelkov v naslednjem letu ipd.).

Stopnja gospodarske rasti je začela upadati; to pa se je nujno pokazalo tudi v povečevanju števila brezposlenih in v večjem odseljevanju delovne sile v tujino.

Institucionalno podlago samoupravnega sistema smo razvili predvsem na ravni delovne organizacije, nismo pa je dogradili na višjih ravneh teritorialne in funkcionalne družbene organizacije. Finančna sredstva so uhajala iz rok in izpod nadzora neposrednih proizvajalcev in se kopičila v nekaterih institucijah, ki so postajale osamosvojena središča ekonomske in politične moči.

Nihanja v gospodarstvu, neutemeljene razlike v delitvi dohodka in razna druga nesorazmerja pa so skoz zadnja vrata spet pritegnila administrativni državni intervencionizem. Namesto da bi nova (manjša) vloga planiranja prispevala, da bi se zmanjšalo administrativno vmešavanje države, je ta sprememba pripeljala do pragmatičnega subjektivizma in arbitrarnosti, kar je bistveno krnilo samoupravne pravice delovnih kolektivov (včasih improvizirano določanje

cen in spreminjanje pogojev izvoza in uvoza je posredno razdeljevalo dohodek delovnih organizacij).

Poleg tega pa je administrativno poseganje v gospodarsko in družbeno življenje dobilo naravo reševalnih akcij, tj. »ex post« reševanja kriznih situacij, namesto da bi v večji meri delovalo preventivno, tako da do takšnih situacij sploh ne bi prišlo.

II. Ustavne spremembe — spodbuda za načrtovanje in integracijo družbe

Problemi, ki jih je navrglo preteklo obdobje, opozarjajo na neki skupni imenovalec, tj. na tendenco k fragmentaciji družbe v prostoru in času. V gospodarsko in socialno-heterogenem sistemu, ki se je predvsem opiral na (neuvpeljavljeno) tržno gospodarstvo in utesnjeval vlogo vodilnih subjektivnih sil, so se posebej uveljavljali osamosvojeni segmenti, ki so se začeli zapirati vase in zaostrovati svoje divergentne interese. Zoženi horizont njihovega delovanja se je nujno kazal tudi v bolj omejeni časovni perspektivi. V ospredje so stopili predvsem neposredni, sedanji in tukajšnji interesi, ki so dostikrat zakrili širše vidike.

Glede na takšne okoliščine pa smo končno opredelili povsem izviren mehanizem družbenoekonomske in politične reintegracije sistema, tj. tisti mehanizem, ki ga vzpostavljata nova ustava in politična akcija ZKJ. Čeprav gre pri tem za normativne in institucionalne spremembe, so te spremembe opredeljene tako, da bodo nujno vplivale tudi na spremembo dejanskega vedenja in delovanja ljudi. Nova organizacijska struktura bo postavila delovnega človeka v tak položaj, da

— ga bo nenehoma konfrontirala s potrebami širših družbenih skupnosti, terjala njegovo opredelitev in s tem razširjala horizonte njegovega družbenega delovanja in občutek odgovornosti za reševanje družbenih zadev;

— bo povezovala in zblíževala tista področja, ki so bila v preteklosti najbolj oddaljena, tj. področja neposredne proizvodnje, še zlasti pa delavski razred, s področjem duhovne proizvodnje;

— ga bo nenehno soočala ne le s trenutnimi, temveč tudi s prihodnjimi, časovno bolj odmaknjenimi potrebami in problemi.

Vzporedno s prizadevanji, da bi družbo bolj integrirali in delovnega človeka — posameznika zblížali z družbo kot celoto, torej lahko pričakujemo, da bo nova normativna in institucionalna zgradba *vnašala tudi bolj dolgoročno časovno perspektivo*. Ta pa bo lahko rabila kot podlaga za utrditev samoupravnega načrtovanja družbenega razvoja.

Nova ustava s povsem novimi organizacijskimi sestavinami (TOZD, delegacije ipd.) in s tem, da že obstoječim sestavinam določa novo vlogo in nove povezave (npr. interesne skupnosti), opredeljuje institucionalno strukturo, ki do največje možne mere olajšuje usklajevanje konfliktnih interesov na samoupravni podlagi in torej brez

oblastvenega nasilja. Družbeno (ne nujno tudi državno) načrtovanje predpostavlja nenehno usklajevanje različnih interesov. Nova ustava s tem, da se opira na *samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje*, ne le olajšuje preseganje ozkih posebnih interesov, temveč daje tudi podlago, ki pospešuje družbeno načrtovanje.

Celotna normativna sfera in politična usmeritev izhajata od delavskega razreda in temeljne organizacije združenega dela (neposredne proizvodnje) in sta torej naravnana k ponovni integraciji ločenih segmentov družbe in osebnosti posameznika. Pri tem gre za povezovanje med proizvodnjo in upravljanjem (politiko), proizvodnjo in znanostjo, proizvodnjo in izobraževanjem, proizvodnjo in kulturo, znanostjo in politiko, kulturo in politiko, vojaškimi in civilnimi zadevami, industrijo in kmetijstvom, mestom in podeželjem, lokalno, republiško in zvezno ravni, med razvitimi in nerazvitimi ipd.

Na vseh teh področjih in še na številnih drugih lahko pričakujemo, da bo nova ustavna ureditev *spodbujala k povezovanju in snovanju razvojnih programov*, ki so v skupnem interesu (Kiro Gligorov na 44. seji predsedstva ZKJ).

Dolgoročna usmeritev družbenega razvoja nakazuje, da se hkrati odvijata dva nasprotna procesa: decentralizacija in približevanje (odločanja) posamezniku na eni strani ter integracija in vključevanje posameznikov v vse širše sfere družbenega življenja na drugi strani. Nadaljnji razvoj zagotavlja samo hkratno napredovanje v obe smeri.

Prav takšno gibanje — ki ga v največji meri spodbuja nova ustavna ureditev — pa je lahko splošna in dolgoročna usmeritev načrtovanja družbenega razvoja.

III. Nekateri problemi in dileme družbenega načrtovanja

V nadaljnjem bomo osvetlili nekatera izbrana vprašanja, ki se postavljajo ob razpravah o novem sistemu načrtovanja družbenega razvoja. Pri tem se opiramo na preteklo prakso in hkrati iščemo boljše možnosti za prihodnost, ne da bi skušali naše rešitve razglasiti na dokončne ali edine ustrezne.

1. Pragmatizem in vizionarstvo

Značilno za preteklo prakso je, da je bila usmerjena predvsem k modelom dolgoročnega družbenega razvoja, ki jih je dostikrat neposredno uporabljala za čisto konkretne rešitve v današnjih razmerah. Lahko bi rekli, da ni bilo jasnih razlikovanj glede na časovno razsežnost med tistim, kar je potrebno in ustrezno danes v naši konkretni situaciji, in tistim, kar predstavlja časovno dokaj odmaknjeno (čeprav lahko povsem točno in utemeljeno) sliko razmer v prihodnosti. Preveč lahkotno prehajanje med enim in drugim je privedlo do tega, da vizionarski modeli niso našli takojšnje potrditve v praksi, kar je bil na videz zadosten razlog, da zavržemo te modele. Zaradi pomanjkljivo opredeljene časovne dimenzije in nezadostne specifi-

kacije pogojev za aplikacijo modelov je prišlo do »kratkega stika«, ki je poglobil nesporazume. Praksa je na prvi pogled zavrnila izhodiščne modele, v resnici pa je zavrnila le neprimerno metodologijo uresničevanja. Razumljivo je, da je v takšnem položaju prišlo do nekakšnega umika družbenega načrtovanja. Potrebna pa bi bila le ponovna interpretacija te prakse, interpretacija, ki bi pokazala, da gre predvsem za specifikacijo pogojev in načinov uresničevanja splošnih modelov glede na razvojno stopnjo in na konkretne specifične razmere. Izhodiščna vodila torej ostanejo, treba pa je izpopolniti metodologijo in strategijo njihovega uresničevanja. Le tako lahko preprečimo, da ne zapademo v drugo skrajnost — v pragmatizem.

Postavlja se vprašanje, kako odmaknjenost ciljev (modelov, predpisov) od dejanskega stanja vpliva na dinamiko družbenega razvoja. V svetu, pa tudi pri nas (vsaj na posameznih področjih) so nam znani primeri, ki jih lahko razvrstimo na lestvico od popolnega pragmatizma do najbolj odmaknjenih vizionarskih ali utopičnih predstav, ki naj bi usmerjale razvojne spremembe. Družbe (področja), ki se omejujejo na vsakodnevno, pragmatično reševanje vprašanj, kakor jih pač življenje in razvojne spremembe prinašajo, se odpovedujejo vsakršni možnosti, da bi dejavnost ljudi spodbujale, motivirale in usmerjale glede prihodnje potrebe in koristi. Zlasti za manj razvita območja je pomembna perspektiva, ki jo imajo sedanje generacije, njihova predstava o tem, kar lahko pričakujejo sami zase ali za svoje potomce. Jasna perspektiva je torej spodbuda in posredno tudi nagrada (v najširšem pomenu besede), ki lahko v veliki meri okrepi angažiranost in prispevek občanov ter hkrati zmanjša in odloži njihovo »zahtevnost« glede možnosti za neposredno porabo. Večja ali bolj določno opredeljena pričakovanja za prihodnost so lahko podlaga za omejitve aspiracij v sedanosti. Razkorak med vlaganji (akumulacijo) za prihodnje potrebe in »pritiskom« k neposredni porabi v sedanosti, ki je značilen za vsa manj razvita območja, lahko v precejšnji meri odpravlja jasno opredeljena perspektiva, ki olajšuje odlog zadovoljevanja posameznih potreb na poznejši čas.

S tega vidika pragmatizem zastruje nasprotje med neposredno porabno usmerjenostjo ljudi na eni strani in dolgoročnimi potrebami nadaljnjega razvoja na drugi strani.

Pretirano razhajanje med cilji in normami na eni strani in stvarnimi družbenoekonomskimi razmerami na drugi strani pa spet lahko pripelje do razočaranja ali apriornega odklanjanja takšnih postavk. S tem npr. normativna določila prenehajo delovati kot instrument za usmerjanje razvojnih sprememb.²

2. Med (ekonomskim) determinizmom in voluntarizmom

V preteklosti je v nekaterih deželah prihajalo do teženj ignoriranja, spreminjanja ali celo odpravljanja objektivnih zakonov

² O tem glej npr. Radomir Lukić, Naše pravo i selo, Naše teme 10—11, Zagreb, oktober 1970.

družbenoekonomskega razvoja npr. s tem, da so plan razglasili za zakon, in družbeno načrtovanje se je zrodilo v voluntarizmu, ki ga je praksa v kratkem času zavrgla. Nasprotna skrajnost se kaže v prepričanju, da se družbenoekonomski razvoj odvija na podlagi objektivnih zakonitosti, tako da so tu kakršnekoli zavestne načrtno akcije vodilnih subjektivnih sil nemogoče, saj bo v skladu s temi zakonitostmi pač čas prinesel svoje, ko bo družba dosegla neko določeno razvojno stopnjo.

V prvem primeru gre za nasilje med stvarnostjo, nasilje, ki vodi do anarhije in diskreditira napore, da bi ljudje družbenoekonomski razvoj zavestno usmerjali in ga pospeševali. V drugem primeru pa gre — čeprav z nasprotnega izhodišča — spet za negacijo možnosti in smiselnosti zavestnih naporov in delovanja v smeri objektivnih teženj nadaljnjega razvoja.³

Praksa nam daje zadosti dokazov o tem, da sta v vsakem položaju možna zavestna izbira in odločanje, ki vodi do uspehov ali neuspehov. Poznavanje objektivnih zakonov družbenega razvoja je sicer predpostavka racionalnega in učinkovitega družbenega načrtovanja; smisel zavestne akcije pa je ravno v tem, »da išče in spodbuja elemente in sile, ki jim pripada prihodnost in ki zagotavljajo splošno gibanje družbe naprej.«

3. Cilji in sredstva

Z družbenim razvojem prihajamo v položaj, ki terja in zahteva zavestno opredeljevanje posameznikov, omogoča večjo svobodo izbire, s tem pa zahteva in izostruje tudi navzočnost določenih vrednot. Šele v takem položaju pride do razločevanja med preferencami in cilji, ki jih želimo doseči, ter sredstvi in načini, s pomočjo katerih naj bi te cilje dosegli. Čim bolj jasno je to ločevanje, tem bolj se spet povečuje število komplementarnih in alternativnih sredstev, ki lahko — z večjo ali manjšo ceno in žrtvijo — privedejo do cilja.

Kolikor pretekla praksa načrtovanja razvoja ni razločevala med cilji in sredstvi in kolikor je prihajalo do absolutizacije izbranih sredstev, toliko je ta praksa omejevala tako udeležbo občanov v opredeljevanju razvojnih načrtov kot tudi vlogo znanosti v iskanju alternativnih sredstev za doseganje izbranih ciljev. Če naj torej družbeno načrtovanje v prihodnje do največje možne mere upošteva znanost in delovne ljudi, bo moralo določene razločevati, kaj so cilji in kaj so le sredstva za uresničevanje teh ciljev.

V praksi je prihajalo tudi do druge enostranosti, tj. do ponavljajočega se poudarjanja pomembnosti nekaterih ciljev, pri tem pa niso posvetili ustreznih naporov tudi odkrivanju ustreznih sredstev

³ Glej prispevek — Aleksandar Vacić: Normativizam u teoriji i praksi socijalističkog razvoja — v knjigi: Usmeravanje društvenog razvoja u socijalizmu, Beograd 1965, str. 294; gl. tudi — Prof. dr. Milan Mesarić, Funkcije društvenog planiranja u Jugoslaviji, v knjigi: Mesarić, Rajković, Sekulić, Turčić: Problemi daljnjeg razvoja društvenog planiranja u Jugoslaviji, Ekonomski institut, Zagreb 1970.

in načinov za uresničevanje ciljev. Takšno splošno poudarjanje pomembnosti ciljev je komajda kaj več kot sterilno cepetanje na mestu, saj ne pokaže poti, kako naj bi »ideja postala materialna sila« v razvojnih procesih.

4. Odločitve in poznavanje njihovih posledic

Odločitev oz. izbira alternativnih ciljev in načinov njihovega uresničevanja vedno temelji na — bolj ali manj — omejenem poznavanju posledic, do katerih bo zaradi te odločitve prišlo. Te posledice praviloma vključujejo tako želene kot tudi neželene vidike, pozitivne in negativne. Če povečujemo količino informacij, tj. znanje o posledicah, ki bodo nastale zaradi neke odločitve, si s tem odpiramo tudi možnost, da še vedno pridemo do drugačne optimalne opredelitve (prioritete) ciljev družbenega usmerjanja. Z drugimi besedami, brez poznavanja medsebojne povezanosti pojavov v družbi je iluzorno vsako prizadevanje, da bi pospešili uresničevanje nekih ciljev ali neko smer nadaljnjega razvoja. Čim bolj fragmentarno, delno je naše poznavanje medsebojnih odvisnosti, tem večkrat in tem bolj verjetno bo uresničevanje enega cilja prihajalo v nasprotje z možnostmi za uresničevanje drugega.

V preteklosti je bilo značilno, da je prevladovalo normativistično obravnavanje načrtovanja družbenega razvoja, ki je usmerilo svoja pričakovanja predvsem v moč delovanja pravnih predpisov ter institucionalnih in organizacijskih sprememb, zanemarjalo pa je spoznavanje kompleksne prepletenosti družbenih pojavov. Navidezna rešitev in uspeh na enem področju sta sprožala probleme na drugem.

Čim bolj poenostavljeni so modeli in predstave, ki rabijo za izhodišče načrtovanja in usmerjanja razvoja, tem bolj kratkoročne so praviloma »rešitve« na njihovi podlagi. Zaostajanje družboslovja v metodološkem in v vsebinskem pogledu nujno odseva v neprimer- nih in kratkoročnih rešitvah in v pogostem spreminjanju smeri in načina delovanja.⁴

5. Dopustiti, predvideti in preprečevati možnost odstopanja (napake)

Dostikrat lahko opazimo tole protislovje: kadar so načrti najbolj nezanesljivi, je njihova opredelitev hkrati najbolj absolutna. V takih

⁴ Več udeležencev strokovnega posvetovanja »Usmerjanje družbenega razvoja v socializmu« je opozorilo na izredno zaostajanje znanstvenega raziskovanja in obenem potrjevalo misel, da brez temeljitejšega spoznavanja ne more biti učinkovitega načrtovanja. Eden npr. ugotavlja: »Planiranje je najmanj sporno s strani naše obstoječe teorije in prakse, vendar pa ni manj nesporno, da le-to ni bilo predmet raznih znanstvenih analiz in to kot družbena funkcija in kot element revolucionarne socialistične prakse; niti kot znanstveni postopek niti kot tehnični in pravni akt. Vse kar imamo v tej smeri je sporadično samovoljno pragmatično in deloma zastarelo.« Druga dodaja: »Naše družbene znanosti so v ogromnem zaostanku za našim družbenim razvojem in našim družbenim gibanjem. To je ena od osnovnih stvari, ki bi jih bilo treba upoštevati v zvezi z nadaljnjim planiranjem naše družbe«. Gl. Usmeravanje društvenog razvoja u socijalizmu, Beograd 1965, str. 154 in 197.

primerih je torej vsako odstopanje od načrtovanega nekaj, kar sploh ni bilo vnaprej predvideno (kot možnost). Napaka ali odstopanje je torej vedno »presenečenje«, ki ga je treba po čim krajši poti spraviti z dnevnega reda, ga prikriti, obiti itn. V takšnih okoliščinah ni mogoče pričakovati, da bi postavljali vprašanje odgovornosti. Šele kadar vnaprej dopuščamo in predvidevamo, da bo (z neko verjetnostjo) prišlo do — večjega ali manjšega — odstopanja ali do napake, lahko tudi vnaprej določimo način kako bomo uveljavljali odgovornost in kako bomo odpravljali takšno odstopanje.

Vse to nas navaja k sklepu, da se le s tem, da vnaprej predvidimo možna in verjetna odstopanja, lahko zagotovimo, da bomo cilje hitreje uresničevali.

6. Prožnost in odprtost za spremembe

V načrtovanju razvoja imamo opravka z večjo ali manjšo občutljivostjo na dveh straneh; na eni strani je družba, ki je predmet usmerjanja ali načrtovanja, na drugi strani pa sta načrtovalni postopek in instrumentarij. Družba med razvojem postaja vse občutljivejša in lahko upošteva (registrira) le vse manjše spremembe. Čim višja je stopnja družbene diferenciacije in integracije, tem večja je sposobnost družbe, da absorbira vplive in spremembe. Hkrati se povečuje tudi daljnosežnost posledic, ki jih lahko razkrivamo v vedno bolj kompleksnem sistemu.

Metodologija in instrumentarij načrtovanja družbenega razvoja sta torej lahko bolj ali manj skladna s takšno tendenco. V naših razmerah je problem predvsem v tem, da prav načrtovanje zaostaja za stopnjo, ki jo je že dosegel družbeni razvoj. Modeli in metode, ki jih uporabljamo, zaostajajo ne le v primerjavi z vse večjo kompleksnostjo družbe, temveč tudi za dosežki metodologije in tehnologije obdelave podatkov, ki sta že danes na razpolago v svetovnem merilu.

S tega vidika je torej instrumentarij, ki ga uporabljamo, zelo grob in ni sposoben, da bi izražal hitre in raznovrstne spremembe. Zaradi togosti se odzove šele na krizne situacije. Sistem načrtovanja torej nima ustreznih mehanizmov »učenja«, ki bi mu zagotavljali sprotno izpopolnjevanje, tako da bi postajal vse natančnejši in bi se vse hitreje odzival na spremembe. Le tak sistem pa nam lahko zagotovi, da bomo od sedanjih grobih in skrajnih, hkrati pa nepredvidljivih in občasnih posegov postopoma prešli k vse bolj kontinuiranemu nadzoru nad dogajanjem in k usmerjanju razvoja, ki se bo v vse manjši meri opiralo na skrajne posege ter zagotavljalo stabilnost celotnega sistema.

7. Razkrivanje in načrtovanje razvojnih možnosti na vseh ravneh

Jugoslovanske in mednarodne izkušnje nam nudijo obilo primerov različnega upoštevanja posameznih ravni teritorialno-družbe-

nih sistemov: ponekod prevladuje centralistično načrtovanje — torej najvišja raven, drugod je spet prav narobe.

Ugotovitev, ki jo nakazujejo tako teoretično razmišljanje kot tudi konkretne praktične rešitve in predlogi v skladu z novo ustavo, pa je tale: na vsaki ravni teritorialno-družbene organizacije se pojavljajo nekatere specifične in enkratne kombinacije, ki opredeljujejo razvojne potenciale. Kjerkoli se torej pojavljajo notranje povezane družbene enote, je možno razkrivati tudi enkratne kombinacije in komparativne prednosti, ki jih ni mogoče razkriti z vidika širših ali ožjih družbenih enot.

Tam, kjer se torej pojavljajo sklopi medsebojnih odvisnosti in dejanska življenjska povezanost med ljudmi, tam je treba tudi upravopolitično zagotoviti ustrezne mehanizme, ki lahko aktivirajo neizkoriščene potenciale za nadaljnji razvoj.

Če prevladuje načrtovanje na najvišji ravni, s tem zapiramo prostor pobudi in ustvarjalnosti v ožjih teritorialnih okvirih. Omejevanje načrtovanja na nižje ravni pa nujno zavira procese diferenciacije in integracije, povzroča neracionalne investicije, uveljavljanje avtarkičnih teženj itn.

8. Načrtovanje načrtovanja

Tako kot razpravljamo o načrtovanju družbenega razvoja, se postavlja tudi vprašanje, kako zavestno, organizirano pripravljati in izboljševati samo načrtovalsko službo. Na tem mestu se ne moremo spuščati v številna konkretna organizacijska vprašanja. Očitno pa je, da gre za številne naloge, ki segajo vse do vprašanj, kakršno je npr. formiranje kadrov v okviru našega visokošolskega študija, kadrov, ki bodo ustrezno usposobljeni — verjetno šele čez več let — začeli delovati v skladu z zahtevami časa in posebnostmi našega samoupravnega sistema (sem sodi vprašanje interdisciplinarnega podiplomskega študija na ljubljanski univerzi ipd.). Razprave na drugih mestih so že opozorile na takšna kompleksna vprašanja, kakršno je npr. informacijski sistem, ki je prva postavka uspešnega načrtovanja; povezovanje in usklajevanje gospodarskega, socialnega in regionalnega načrtovanja; raziskovalno delo, ki naj bi razkrivalo splošne težnje in zakonitosti razvoja in uveljavljalo specifične potrebe in želje občanov na posameznih področjih itn.⁵

Pobuda in obveza, da utrdimo sistem družbenega načrtovanja na samoupravnih osnovah je torej že začela delovati kot mobilizacijska in integrativna sila, ki vnaša širše horizonte in trdnejšo dolgoročno usmeritev v celokupno družbeno življenje.

⁵ Ta vprašanja so bila med drugim predmet razprave dveh strokovnih posvetovanj, tj. že omenjenega posvetovanja ekonomistov (Portorož 24.—26. oktobra 1973) v organizaciji Zveze ekonomistov Slovenije in posvetovanja o gospodarskem, socialnem in regionalnem planiranju na ravni občine (Radenci 22.—23. novembra 1973), ki ga je organiziral Zavod SRS za planiranje.

O vlogi ustavnosti v samoupravnem sistemu

(Razmišljanje ob desetletnici ustavnega sodstva v Jugoslaviji)

Družbeni napredek je v naših razmerah odvisen od dejavnikov, ki se razlikujejo v marsičem od klasičnih po svetu, tako »zahodnih« kakor tudi »vzhodnih«. Naši mladi družbi, ki je ubrala svojo originalno pot v socializem, ustreza spričo njene demokratične usmeritve ter precej zapletene socialne in mnogonacionalne strukture edinole federativna in samoupravna ureditev. To ugotovitev potrjujejo vse pozitivne in negativne izkušnje Jugoslavije v zadnjih dveh desetletjih.

Najgloblji interes vsake demokratične družbe je, da vsestransko (idejno-politično in administrativno) varuje svoj zakoniti red. Mislim, da ni treba posebej utemeljevati, da je očiten življenjski interes samoupravne socialistične družbe v mnogonacionalni državni tvorbi, kakršna je Jugoslavija, vsestransko utrjevati in učinkovito varovati svoj zakoniti red oziroma dosledno uveljavljati ustavnost in zakonitost, ki temeljita na skupni federalni ustavi, kakor na posebnih originarnih republiških ustavah.

1. Družbena vloga in pomen ustav sta zato nujno pri nas precej večja, kot marsikje drugod po svetu. Tako dobiva tudi varstvo ustavnosti in zakonitosti pri nas svojo posebno družbeno težo. Glede na socialno in nacionalno strukturo naše družbene skupnosti, temelječe na novih demokratičnih zamislih, se zdi povsem nujno, da so naše ustave preciznejše in tudi obsežnejše, kot so ustave drugod po svetu; preciznejše morajo biti zato, da se izognejo nejasnostim in sporom glede pristojnosti posameznih samoupravnih subjektov kakor tudi zaradi mednacionalnih odnosov; kompleksnejše pa predvsem zato, ker je bilo treba poleg klasičnih urediti tudi nove družbenoekonomske odnose, samoupravne pravice in dolžnosti delovnih ljudi, občanov, delovnih organizacij, družbenopolitičnih skupnosti ter narodnosti, pravice in dolžnosti številnih samoupravnih organov, njihove medsebojne odnose, njihove odnose do organov družbenopolitičnih skupnosti in drugo.

Eno najvažnejših obeležij naših ustav mora biti njihova realnost, kajti lepe, zgolj za kratkodobno propagando uporabne deklaracije so lahko uveljavljanju našega samoupravnega sistema, družbenopolitični in gospodarski stabilizaciji, enotnosti narodov in narodnosti ter uresničevanju ustavnosti le v škodo.

Ko govorimo o novi samoupravni ustavni ureditvi, seveda ne smemo prezreti tudi bistveno spremenjene vloge in zasnove republiških ustav. V novi, izvirni in dosledno demokratični, nehierarhični zasnovi federacije imajo republike originarne ustave. Republiške ustave so poslej temelj za vso republiško zakonodajo, za delo sodstva, uprave in celotne samouprave. Vsi zakoni, predpisi, statuti in drugi splošni akti kakor tudi vsi posamični akti sodstva, uprave in drugih organov v republiki in občini morajo biti v skladu z načeli in določbami slovenske ustave.

Kljub temu pa govorimo o v bistvu enotni jugoslovanski ustavnosti, kajti poglavitno smer, temelje in splošni okvir zvezni ustavi kakor tudi republiškim ustavam dajejo »temeljna načela«, ki so v vseh ustavah skoraj identična.

II

2. Kdor se hoče uspešno boriti za nadaljnji socialistični samoupravni (nacionalni, gospodarski, kulturni in socialni) razvoj naše družbe, se mora zavzemati za čimbolj dosledno uveljavljanje ne le zakonitosti, ampak predvsem tudi ustavnosti. Mnogi žal še niso prišli do tega spoznanja, drugim pa to spoznanje še ni prišlo v meso in kri, nekateri pa ga trdovratno odklanjajo in uveljavljajo le svoje oblastniške, osebne ali skupinskolastniške materialne interese.

Do leta 1963 je bila ustava le bolj ali manj upoštevana splošna deklaracija, ki je služila bolj za nadaljnjo orientacijo. Življenje je potekalo le na temelju urejanja z zakoni, odloki in uredbami. Položaj pa se z ustavo 1963 začne močno spreminjati. Z nadaljnjo demokratizacijo družbenega življenja po 1963. letu se je začela tudi ustava v praksi spreminjati v temeljni zakon družbenega reda, ki ga morajo spoštovati tudi najvišji zakonodajni, politično izvršilni in upravni organi ter vse svoje delo usklajevati z določbami in temeljnimi načeli ustave.

Nalogo dosledno uresničevati ustavnost smo si zadali že pred desetimi leti ob sprejemanju ustave leta 1963. Toda konservativne, reakcionarne in kontrarevolucionarne sile so takrat nekaj let, predvsem pa do brionskega plenuma 1966. leta — zlorablajoč Zvezo komunistov in resor za notranje zadeve — zavirale in onemogočile uveljavljanje načel in določb nove ustave ter družbene in gospodarske reforme. Kasneje pa se je skoraj vzporedno in sočasno s procesom gospodarskih integracij krepil monopolizem in tehnokratizem, predvsem v gospodarstvu in bančništvu, ki sta začela resno ogrožati ustavno (demokratično in samoupravno) vlogo delavskega razreda in

vseh delovnih ljudi ter odnose med republikami in med pokrajinami oziroma med narodi in narodnostmi.

Včasih ob posameznih, čeprav redkih primerih kršitev ustave po odgovornih nosilcih samoupravnih ali državnih funkcij, se človek vpraša, ali so sploh še dozoreli temeljni splošni družbeni pogoji za uveljavljanje ustavnosti pri nas oziroma ali smo že dosegli tisto stopnjo družbene zavesti in materialne razvitosti, ki terja dosledno spoštovanje ustavnosti. Demokratična tradicija je v naši zgodovini namreč precej skromna, temu ustrezna pa je tudi splošna stopnja demokratične pravne zavesti občanov. Sedanji socialni in gospodarski položaj spričo večletne inflacije in energetske krize ustvarja okoliščine, ki niso ugodne za uveljavljanje ustavnosti. Tako se zdaj v večji meri kot doslej pojavljajo trdovratne, ozko parcialne, posebno pa kratkoročne prakticistične »rešitve«, katerih nosilci ponavadi vidijo zgolj pravni formalizem celo v temeljnih ustavnih ali zakonskih določbah, prek katerih, mislijo, da je treba iti »revolucionarno«, kar pa v resnici ne pomeni nič drugega kakor uveljavljanje anarhistične zmede ali pa birokratske oziroma tehnokratske samovolje.

Toda boj za ustavnost, kakorkoli otežen, je v sedanjem času prav zaradi relativne družbene in gospodarske nestabilnosti še toliko bolj potreben in nujen, kajti zelo kratkovidno bi bilo in medvedja usluga družbeni stabilizaciji in družbenemu razvoju bi bila, če se ne bi hkrati borili tudi za pravno stabilnost. Dandanes je namreč kaj težko ločevati družbeno stabilnost od pravne; povezani sta med seboj in druga od druge odvisni. *Pravna nestabilnost slabi in otežuje boj za družbeno in gospodarsko stabilnost.*

Seveda pri varstvu ustavnosti in zakonitosti ne gre za črko posamezne norme, ne gre za izolirano, zlasti pa ne za gramatikalno razlago ustavnega ali zakonskega teksta, ampak gre za duha in celotnost naše ustavnopravne ureditve; tako ureditev pa moramo vsi brezkompromisno varovati pred komerkoli in ob vsakem času. Največjo odgovornost pri tem imajo posebni organi, ki so pristojni za varstvo ustavnosti in zakonitosti. Poleg ustavnih sodišč, ki so nosilci varstva ustavnosti, so to — kot je znano — še sodišča ter vsi pravosodni organi, po osnutku novih ustav pa se le-tem pridružujejo še samoupravni sodni organi.

3. Prav tako kot Zveza komunistov med družbenopolitičnimi organizacijami imajo ustavna sodišča med državnimi organi poglavitno dolžnost varovati pri svojih odločitvah predvsem *dolgoročni* interes delavskega razreda, narodov in narodnosti ter družbenega napredka.

Ta dolgoročni interes je normiran v ustavah, v njihovih določbah in temeljnih načelih, ki so obvezna za »vse in vsakogar«. V njih je treba videti tudi ustavnopravno konkretizacijo enega najpomembnejših načel veljavnega programa Zveze komunistov, ki izrecno poudarja, da je spoštovanje zakonitosti pogoj in sestavni del

socialistične demokracije. V današnje izrazoslovje prevedeno bi se to lahko reklo: *ustavnost je pogoj in sestavni del socialistične demokracije*.

Kolikor in kadar splošni družbeni interesi zahtevajo spremembo, takrat imamo vse možnosti, da ustavo demokratično dopolnimo ali spremenimo; to smo v zadnjih letih tudi večkrat storili. Nihče pa nima pravice omalovaževati ali celo kršiti ustavo z izgovorom, da je zastarela in da ovira nadaljnji družbeni razvoj. Kajti spodkopavanje ustave ima posebno v naših današnjih notranjih in mednarodnih okoliščinah lahko nedogledne posledice. Kot samoupravna in mnogonacionalna družbena skupnost se lahko brez večjih trenj in konfliktov utrjujemo in razvijamo svoj socialistični in demokratični red le, če vsi spoštujemo ustavnost. Neodgovorni oportunistem bi bil popuščati posameznim prakticističnim ali birokratskim pritiskom in reševanju občasnih stisk na način, ki bi imel v perspektivi zelo škodljive posledice za vse.

4. Ustavna sodišča so uresničevalci v ustavi zapisane demokratične volje *ustavodajalca* za varovanje ustavnosti in zakonitosti; to je njihova najtežja, poglobljena in najbolj odgovorna ter občutljiva naloga zato, ker jo morajo uveljavljati včasih tudi nasproti zakonodajalcu, nasproti vodilnim organom državne uprave ali pa vodilni strukturi v gospodarstvu, bančništvu.

Druga zelo obsežna naloga ustavnih sodišč pa je, da zagotavljajo in nadzirajo uveljavitev volje *zakonodajalca* v podzakonskih predpisih in splošnih aktih ter avtonomnem samoupravnem pravu. Tretja pomembna naloga, posebnost jugoslovanskega ustavnega sodstva, pa je pravica in dolžnost ustavnih sodišč, da opozarjajo skupščino na ugotovljene pomanjkljivosti zakonov ter zakonskih vrzeli. Ta pristojnost morda najjasneje kaže, da je ustavno sodišče pravih naprav v bistvu del skupščinskega sistema.

III

5. Uresničevanje ustavnosti pa seveda še zdaleč ni izčrpano z ustavnim varstvom. Ustavno varstvo je le manjši del te naloge. Za uresničevanje ustavnosti je predvsem pomembna dejavnost zakonodajnih, politično-izvršilnih, upravnih in samoupravnih organov, še posebej pa družbenopolitičnih organizacij na čelu z Zvezo komunistov in Socialistično zvezo, prek katerih delovni človek uveljavlja in varuje socialistično in samoupravno demokratično usmerjenost naše ustavne ureditve.

Posebno občutljiv družbeni problem nastane, če se ne izdajajo ali pa se ne izdajajo pravočasno zakoni, ki bi jih glede na določbe ustave morali izdati, ali če se prekoračujejo roki, ki so določeni za uskladitev starih zakonov in predpisov ter statutov z novimi ustavnimi določbami in podobno. V teh primerih se namreč dejavnost organov od republike in občine do samoupravnih organizacij izvaja

bodisi po predpisih, ki niso več v skladu z ustavo, bodisi mimo predpisa, ali pa se reševanje konkretnih zadev preprosto odlaga.

Zato je danes ne le v pogledu uresničevanja ustavnosti, ampak tudi za stabilizacijo družbe na novih ustavnih temeljih, najpomembnejša in ključna naloga — čim prejšnja *uskladitev* vse množice predpisov, posebno pa zakonov z ustavo. Posledice neuskklajenih zveznih in republiških zakonov so seveda najbolj občutne in številne, ker se nanašajo na tisoče in tisoče individualnih, upravnih in sodnih ter samoupravnih aktov in odločitev, ki so lahko v takih primerih neskladne z ustavo tudi v zelo pomembnih ali celo bistvenih pogledih.

V zvezi s tem je očitno, da ni v takih primerih prizadeta le pravna varnost delovnega človeka in občana ter samoupravne organizacije, ampak tudi njihova socialna in ekonomska varnost. Iz tega se lahko vidi tudi, da *ni mogoče izvajanja ustavnega načela o zagotavljanju socialne, osebne in ekonomske varnosti obravnavati ločeno od pravne varnosti*. V sodobni demokratični, še posebej pa v samoupravni socialistični družbi so le-te najtesneje povezane med seboj.

Problem usklajevanja predpisov pa še malo ni lahak; ne le zaradi obsežnosti dela, ampak predvsem zaradi pomanjkanja za to izurjenih in usposobljenih strokovnih pravnih kadrov, ki bi bili tudi družbenopolitično dovolj razgledani, da bi lahko ustrezno opravili to perečo družbeno nalogo.

Problem v zvezi s spreminjanjem predpisov se zaostrojuje tudi zaradi *pretiranega normativizma in kazuistike*, ki je zelo prisotna v naši zakonodajni praksi. Preobsežna in kazuistično usmerjena zakonodaja je ne le silno zapletena in nerazumljiva za delovnega človeka, ampak zahteva tudi nenehno spreminjanje in popraviljanje predpisov, čim se pojavijo kakšni »absurdni« primeri; taki primeri pa se pri kazuistični normativni praksi morajo nujno pojavljati, kajti vseh različnih življenjskih primerov, novih in starih, ni mogoče nikoli v celoti zajeti tudi z najbolj minuciozno kazuistiko. Mislim da je taka usmeritev zakonodaje izvorni greh za mnoge naše težave na tem področju. Ni mogoče seveda pričakovati da se bomo te slabosti otresli čez noč, kajti podedovali smo jo iz preteklosti ter je odraz administrativno-centralističnega obdobja, pa tudi nezadostnega zaupanja v sposobnost in socialistično usmerjenost nižjih organov ter delovnih ljudi. Če hočemo ustvariti pogoje za popolno odpravo te slabosti, bi bilo treba storiti še marsikaj. Predvsem bi bilo nujno utrditi in zaostri naše moralne in etične norme, poglobiti poznavanje ustave, premagati nezaupanje do delovnega človeka ter pospešiti proces podružbljanja sodstva in odpraviti vse gmotne in subjektivne ovire za dvig kvalitete sodstva; to pa lahko dosežemo predvsem z vključitvijo moralno trdnih, strokovno sposobnih, družbeno razgledanih ter življenjsko izkušenih kadrov. Hkrati s tem bi bilo nujno

in možno dati sodstvu precej večjo družbeno ustvarjalno vlogo, kakršno zahteva sama logika sistema samoupravnega socializma in kakršne ni nikoli imelo niti v najbolj napredni buržoazni državi.

IV

6. Odnos do ustavnosti je po inerciji še vedno mnogokrat formalen. Desetletno obdobje je seveda prekratko, da bi se ta odnos lahko korenito spremenil in da bi spoštovanje ustavnosti vsem prišlo v meso in kri.

Nekateri so pričakovali, zlasti v začetku, bolj energične posege ustavnega sodstva za spremembo tega odnosa. Dosedanja praksa pa je pokazala, da so bile v naših dosedanjih razmerah prisotne pri reševanju tega problema še precejšnje objektivne in subjektivne ovire. Večkrat je nujna velika potrpežljivost in precej časa za uveljavitev ustavnosti (tako npr. pri usklajevanju zveznega pokojninskega zakona z ustavo). Iz desetletnih analiz, pobud in predlogov, ki so jih obravnavala ustavna sodišča, ji videti, da so po vseh republikah precej večje zanimanje za ustavnost pokazali delovni ljudje in občani kot pa državni in samoupravni organi ter njihovi funkcionarji. (Pobude občanov so se izredno pomnožile, predlogi »upravičenih predlagateljev« pa so celo v rahlem upadanju). Tudi družbenopolitične organizacije so v tem obdobju vsekakor premalo podpirale uveljavljanje ustavnosti in zakonitosti. V prihodnje bi bili nujni predvsem bolj koordinirani naporji vseh družbenih dejavnikov za uresničevanje in varstvo ustavnosti; predvsem skupščin ter ustavnih in rednih sodišč.

Ustave v zadnjih letih zelo pogosto spreminjamo; napisane so v preveč zapletenem ter pravniškem jeziku, in čeprav ni mogoče dvomiti o upravičenosti sprememb ustave, je dejstvo, da vse to tudi otežuje uveljavljanje ustavnosti nasploh.

Kljub navedenim neugodnim objektivnim in subjektivnim okoliščinam pa lahko vendarle ugotovimo, da pomeni zadnje desetletje viden napredek pri uresničevanju ustave in ustavnosti. Pokazalo se je, da je uvedba posebnih, samostojnih ustavnih organov za varstvo ustavnosti ne le zanesljiv porok enotnosti ustavnopravnega sistema, ampak tudi pomemben dejavnik pri utrjevanju enotnosti oblasti ter pri »depolitizaciji« mnogih sporov, kar je seveda v mnogonacionalni državi še posebno važno. Praksa je pokazala, da so se motili tisti, ki so se bali, da bo institucija ustavnega sodstva povzročila razrahljanje enotnosti oblasti. Očitno je, da je taka bojazen nastala v glavah ljudi, ki so bili ideološko prepojeni z administrativno-birokratskimi ali celo stalinističnimi pogledi na vprašanje enotnosti oblasti.

Že samo dejstvo, da obstaja organ, ki nadzira ustavnost in zakonitost predpisov, vpliva preventivno s tem, da morajo vsi družbeni dejavniki v svoji vsakdanji praksi resno računati s tem, da bi lahko bil predpis, ki ga izdajajo, javno ugotovljen kot protiustaven ali

protizakonit; taki primeri pa prav gotovo ne prispevajo k družbenemu ugledu prizadetega.

Različne so ocene in stališča posameznikov in družbenih organov glede učinkovitosti posegov ustavnega sodstva v urejanje problemov varstva ustavnosti. Mnogi mislijo, da bi moralo ustavno sodišče nadzirati tudi ustavnost posameznih aktov, torej vse posamične akte sodišč, uprave in samouprave. Mislim, da je danes ta zahteva nesprejemljiva že iz razloga, ker obstaja prvenstvena in zelo obsežna družbena naloga, da se uskladijo z ustavo vsi zakoni, statuti in drugi številni predpisi in splošni akti, predvsem s področja samouprave. To pa je naloga, ki bo zavzemala eno prvih mest v naših družbenih prizadevanjih še precejšnjo vrsto let.

Učinkovitost in družbena vloga ustavnega sodstva in drugih organov varstva ustavnosti bosta odvisni predvsem od doslednosti pri uveljavljanju v ustavi normiranih ključnih in dolgoročnih interesov naše družbe. Le tako lahko ustavno sodstvo opraviči svoj obstoj in prispeva k razvoju sodobnega demokratičnega socializma.

Perspektiva federativne združitve v novi Jugoslaviji kot dejavnik NOB*

»Naš narodnoosvobodilni boj bi ne bil tako vztrajen in tako uspešen, če bi narodi Jugoslavije danes ne videli v tem boju poleg zmage nad fašizmom tudi zmago nad tistim, kar je bilo v času preteklih režimov, zmago nad tistimi, ki so zatirali in si prizadevajo za nadaljnje zatiranje narodov Jugoslavije. Beseda — narodnoosvobodilni boj — bi bila samo fraza in celo prevara, če ne bi imela poleg splošno jugoslovanskega smisla tudi nacionalni smisel za vsak narod posebej, tj. če ne bi pomenila poleg osvoboditve Jugoslavije istočasno osvoboditve Hrvatov, Slovencev, Srbov, Makedoncev, Albancev, Muslimanov itd., *če narodnoosvobodilni boj ne bi imel te vsebine, da resnično prinaša svobodo, enakopravnost in bratstvo vseh narodov Jugoslavije. Prav v tem je bistvo narodnoosvobodilnega boja.*«

(Josip Broz Tito, Proleter, december 1942, št. 16)

Zgodovinarji so večidel enotnega mnenja, da se je po fašistični zasedbi in razkosanju Jugoslavije v aprilu 1941 odprlo vprašanje, ali bo to državo, v primeru vojaškega poraza osnih držav, mogoče spet kdaj obnoviti oziroma ali bo to mogoče storiti s privolitvijo vseh njenih narodov. Spričo poloma meščanskih strank in meščanske politike pri vseh teh narodih je bilo že tedaj očitno, da pozitiven odgovor na to vprašanje lahko pride le od nove družbenopolitične sile, od revolucionarne stranke delavskega razreda teh narodov. Upi, da bi intervenirala Anglija in njeni zavezniki po kaki, tedaj še popolnoma negotovi, vojaški zmagi pglavitnega vprašanja, privolitve narodov, niso razreševali. Celó ob zapletu ZSSR v vojno se je tedaj okrepiło predvsem upanje na zmago, čeprav je le-ta dal tudi vojni popolnoma drugačen značaj. Kot sodobnikom in kot zgodovinarjem nam je sedaj jasno, kdo je v nadaljnjem poteku druge svetovne vojne ta pozitívni odgovor zgodovinsko uresničil, in seveda tudi, kakšen je bil ta odgovor ob njenem koncu: demokratična federativna Jugoslavija. To, da tako dobro poznamo bojevnika, boj in

* Sporočilo na simpoziju »Bosna in Hercegovina 1942—1943 in AVNOJ« 22. in 23. oktobra 1973 v Sarajevu.

rezultat, pa ne pomeni, da tudi to vprašanje nima svoje notranje dinamike, razpotij in prelomnic, skratka, da nima svoje zgodovine. Če pogledamo zgodovino, vidimo, da se je le-to sicer precej natančno zanimalo za vprašanje Jugoslavije v mednarodnih odnosih, posebno še za problem zavezniškega priznanja nove Jugoslavije, da pa je razmeroma manj govorilo o problemih državnega nastajanja nove Jugoslavije na domačih tleh in še posebej o strategiji in taktiki njenega poglobitvenega političnega ustvarjalca — KPJ. Seveda so poglobitvene in bistvene črte te politike (geslo bratstva in enotnosti) in najvažnejši momenti (zlasti II. AVNOJ) njene realizacije ugotovljeni, dobro znani ter splošno sprejeti, a vendar je nesorazmerje očitno. Morda med drugim tudi zato, ker se zaradi jasnosti zmagovite zgodovinske realizacije v letu 1945 — ali celo že 29. novembra 1943 — zdi, da pri njenem nastajanju ni bilo problemov. Razume se, da je domneva o brezproblemskosti neutemeljena. S to trditvijo sicer ne nameravamo ugovarjati mnenju, ki na primer za leto 1941, pravi, da »za KPJ oziroma za vodstvo NOG v tem pogledu (tj. glede enotnosti in nedeljivosti Jugoslavije) ni bilo dilem«. ¹ A radi bi poudarili, da ni bilo dilem glede namer, bile pa so dileme glede realizacije.

Če poskusimo orisati razvoj zmagovite realizacije, mora biti temeljna in izhodiščna ugotovitev, da je bila KPJ leta 1941 revolucionarna stranka v pravem pomenu besede, da je bilo vse njeno bitje usmerjeno v boj za revolucionarni družbeni prevrat, da ji je bil ta boj, interesi tega boja najvišji zakon. Morda se zdi odveč poudarjati to splošno znano dejstvo. Toda prav takrat, ko govorimo o delovanju, ki zadeva jugoslovansko državo, vprašanje njene kontinuitete in njene notranje ureditve v federativnem smislu, ne smemo pozabljati, da za KPJ to ni bilo zgolj državnopravno vprašanje, ni bilo zgolj vprašanje realizacije kakega državnega programa, ampak vselej in predvsem vprašanje ustvarjanja najugodnejših pogojev za uspešen razvoj revolucije. To, seveda, ne pomeni, da KPJ kot revolucionarna stranka delavskega razreda jugoslovanskih narodov ni imela tudi svojega posebnega, pozitivnega, lahko bi celo rekli intimnega odnosa do politične, državne skupnosti teh narodov. Takšen odnos je izviral iz prepričanja o splošni zgodovinski naprednosti njihovega državnega zedinjenja, izviral je iz njene politične tradicije obrambe Jugoslavije pred fašističnimi napadalci in iz politične izkušnje, vidne posebno 27. marca 1941 in v dneh aprilske vojne, da je bila KPJ s takim stališčem deležna ljudske podpore in soglasja; pozitivni odnos je še posebej izviral iz dejstva, da je ravno z razbitjem in zasedbo Jugoslavije nastopilo stanje najhujšega zatiranja ne samo narodov te države, ampak še prav posebej delavskega razreda in sploh ljudstva.

Za perspektivo revolucionarnega boja na tleh jugoslovanskih narodov je bilo najbolj pomembno dejstvo, da sta vojna in okupacija

¹ Pero Morača, *Jugoslavija 1941*, Beograd 1971, str. 471.

skrajnje zaostri narodnostno vprašanje, ga kot takšno odprli tudi pri tistem narodu, ki ga v kraljevini Jugoslaviji ni poznal, to je pri Srbih, in da so bila zdaj osvobodilna prizadevanja pri vseh narodih usmerjena predvsem navzven, proti napadalcu, in ne več predvsem navznoter, proti velikosrbskemu meščanstvu in njegovim zaveznikom pri drugih nacionalnih meščanstvih. KPJ, ki je v preteklih letih že globoko spoznala in izkusila družbeno energijo nacionalnih gibanj in možnost, da ta gibanja s svojo dejavnostjo napredno usmeri, je v odporu vseh narodov proti okupatorjem — pod njenim vodstvom in mimo v aprilski vojni razdejane meščanske politične strukture — brez kakršnegakoli dvoumljenja spoznala veliko zgodovinsko prilžnost za revolucijo. V svojih znanih nastopih aprila in maja 1941 je razkrila, da vzrok za razsulo jugoslovanske države ni v navzkrižnih interesih jugoslovanskih narodov, ampak v nacionalnem hegemonizmu, v nedemokraciji in protiljudskosti njenega sistema, ki ga je ustvarilo in vzdrževalo meščanstvo, ugotovila je življenjsko zainteresiranost vsakega naroda Jugoslavije posebej za skupen osvobodilni boj. Nemudoma je pokazala, da se bo iz te vojne »rodil nov svet in se ustvarila na resnični neodvisnosti narodov Jugoslavije svobodna bratska skupnost«. Pogoj za uresničitev te perspektive je bila lastna pripravljenost KPJ, da »še vztrajneje organizira in vodi boj ljudstva proti okupatorju in njegovim pomočnikom v deželi« in seveda, kar ni bilo izrečeno, a se je razumelo samo po sebi, da bo KPJ v tej svoji nameri zmagovita.

KPJ se je kot revolucionarna stranka uspešno znašla v novih razmerah, ko je bila Jugoslavija razbita in okupirana. Načelno pa njena politika ni bila nova. V njej se je izražala trdna kontinuiteta koncepta, ki se je zanj bojevala že v prejšnjem obdobju. To velja še zlasti za perspektivo boja za enakopravno združitev narodov Jugoslavije na temelju polnega priznanja njihove pravice do samoodločbe. »Ko se je (KPJ) postavila na čelo vseh narodov Jugoslavije proti fašistični tiraniji . . . je samo nadaljevala svoj prejšnji boj za pravice in svobodo narodov Jugoslavije.«²

Geslu boja proti okupatorjem in njihovim pomočnikom je KPJ že prvi hip postavila ob stran znamenito geslo bratstva in enotnosti narodov Jugoslavije. Potrebno je veliko poznavanje in poglobljanje v razmere na tleh Jugoslavije, zlasti njenih osrednjih delov, da lahko vsaj približno dojamemo velikanski človečanski in splošno napredni pomen tega gesla in boja KPJ za njegovo uresničitev. Toda njegov pomen ni samo v humanitarnosti in splošni naprednosti, v preprečevanju medsebojne moritve. Tudi to geslo je bilo trajni izraz resničnih revolucionarnih hotenj KPJ. Bratstvo — enotnost, to je bila

² »Ko su partizani i čiji su oni pretstavnicie (marec 1942), Zbornik II/3/199 (s to krajšavo navajamo vrsto knjig v izdaji Vojnogodovinskega inštituta JLA »Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov«).

revolucionarna antiteza poglavitnemu političnemu orožju okupatorja in sploh fašizma, antiteza, ki je edina omogočala uresničitev temeljnega pogoja za zmagovitost NOB, namreč, da bo to *skupni boj vseh narodov Jugoslavije*.

Neposredni pomen boja za bratstvo in enotnost ni bil enak za vse narode Jugoslavije. Pri nekaterih njegova neposredna namera preprečiti mednacionalne krvave obračune ni bila aktualna, tako npr. pri Makedoncih in pri Slovencih. Za vse pa je bilo enako pomemben in aktualen njegov cilj v prihodnosti: boj za bratstvo in enotnost je za vse pomenil isto, in sicer, da se morajo vsi prihodnji odnosi med narodi Jugoslavije oblikovati na temelju enakopravnosti in proste volje. Za vse je to pomenilo, da bo Jugoslavija, ko se bo obnovila po njihovi volji, *nova država* glede notranjih odnosov, da v njej ne bo več vladal nacionalni egoizem — in zlasti, da bo njen prvi pogoj zmaga nad velikosrbskim hegemonizmom. Boj za bratstvo in enotnost pod vodstvom KPJ ni imel samo kratkoročnega cilja zmagati nad okupatorji in njihovimi pomočniki, združenimi v nacionalnih fašističnih oziroma kontrarevolucionarnih formacijah, kot so bili ustaši, ljotičevci, belogardisti itd., ampak je imel tudi dolgoročni cilj zmagati nad nosilci protiljudskih režimov sploh. Ta dolgoročni cilj se je v času vojne uresničeval na podlagi in v okviru narodnoosvobodilnega boja proti okupatorjem in sodelavcem, njegovo politično težišče pa je bil boj proti tistim sodelavcem okupatorja, ki so bili obenem orodje begunske vlade. In ker je bilo v tej vladi, tako kot v vseh kraljevskih vladah Jugoslavije, najmočnejše zastopano velikosrbsko meščanstvo, se je kmalu potrdilo, da je bil odločilni moment v boju za bratstvo in enotnost boj proti velikosrbski reakciji. To dejstvo in pa neposredna vzročna povezanost med sovraštvom Mihailovičevega gibanja proti NOG in politiko bratstva in enotnosti, je v dokumentih vodstva NOG večkrat ugotovljeno. Tako je npr. član sekretariata CK KPJ za neosvobojena območja Ivo Ribar-Lola z vročim prepričanjem pisal 3. avgusta 1942 vrhovnemu poveljniku Titu, da je »bila stokrat pravilna naša ocena . . . da nam bo ta izdajalska velikosrbska banda v Beogradu znatno vztrajnejši in odvratnejši sovražnik kot pa ustaši na Hrvatskem«. ³ V Titovem pismu v imenu CK KPJ z dne 22. septembra 1942 PK KPJ za Makedonijo je ugotovljeno: »Oni (velikosrbski hegemonisti) so videli, da se mi že od prvih dni bojujemo ne samo proti okupatorju, marveč da trdno vztrajamo tudi pri tem, da v tem velikem osvobodilnem boju izbojujemo resnično svobodo tudi vsem zatiranim narodom Jugoslavije . . . In ravno ta moment je bil poglavitni razlog za to, da se je vsa ta velikosrbska, petokolonaška, hegemonistična klika zedinila z okupatorjem v boju proti nam, in ravno to je bil poglavitni razlog za to, da se je ob

³ Zbornik II/5/200; podobno Ivo Ribar-Lola tudi 20. avgusta 1942, prav tam, str. 356—357, ali pa Aleksandar Ranković 11. oktobra 1942 (». . . velikosrpska opasnost najglavnija sada . . .«), Zbornik II/6/206.

prvih naših uspehah zedinila z okupatorjem tudi londonska vlada s svojimi četniki.«⁴

Geslo o bratstvu in enotnosti je vsebovalo priznanje enakopravnosti vseh narodov; v prvi vrsti v priznanju pravice vseh njih do samoodločbe, dosežene s skupnim bojem proti okupatorju in njegovim pomočnikom. Tako pojmovano in uresničevano je to geslo vsebovalo tudi zaupanje in pričakovanje, da se bodo vsi narodi pri izvajanju svoje samoodločbe odločili za državno skupnost z vsemi drugimi narodi Jugoslavije. Takšno zaupanje oziroma pričakovanje pa KPJ ni spreminjala kar v nekakšen državnopravni program, ki bi samoodločbo prejudiciral. Čeprav se je KPJ v svojem delovanju čisto nedvoumno usmerjala k jugoslovanski federaciji kot zaželeni obliki samoodločbe narodov, se je dolgo časa vzdrževala, da bi o njej neposredno govorila. K jugoslovanski federaciji se je usmerila predvsem s svojim delovanjem.

Dostikrat je že bilo ugotovljeno, da je KPJ od vsega začetka svoje delovanje za razmah vstaje pri vseh narodih in v vseh pokrajinah Jugoslavije zasnovala in razvijala ne centralistično, čeprav z enotno mislijo, strategijo in taktiko, ampak z naslonitvijo na posamezne narode in pokrajine, in da je moč NOG rastla iz moči upora v vseh njih.⁵ V tem smislu bi lahko govorili o federativnosti jugoslovanske NOB in revolucije. Tudi v tem se kaže kontinuiteta organizacijske strukture in metod političnega delovanja KPJ iz let pred vojno. Najbolj zgodaj in najbolj popolno so to »federativnost« uresničili na vojaškem področju.⁶ Znano je, kako pomembno je v tem pogledu posvetovanje v Stolicah.⁷ Skorajda ni mogoče oceniti

⁴ Zbornik II/6/149—150.

⁵ P. Morača, o. c., str. 471 piše, da je takšna praksa »počivala na principu da je oslobodilačka borba prevashodno stvar svakog pojedinog naroda... Taj princip izražen je i u ulozi nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, koja se od početka javljaju kao organizatori oslobodilačke borbe i jedinstvenog nacionalnog fronta svojih naroda. Otud je prirodno da upravo ta rukovodstva... pokreću sva pitanja od sudbonosnog značaja za svaki narod posebno... i zajedničkog fronta borbe sa svim narodima Jugoslavije.« — Ta opažanja so točna, pomislek vzbuja le trditev, da je to »jedna po sadržini potpuno nova praksa«, če pomislimo na delovanje KPJ v času prizadevanj za ljudsko fronto, posebno še od leta 1937 naprej. Tudi izraz »regulisanje nacionalnih odnosa« navaja na predstavo o nekem avtoritativnem, nadsocijalnem dejavniku, ne pa na delovanje političnega subjekta, ki vzbuja in usmerja družbeno energijo nacionalnega gibanja, stoječ sredi vsakega naroda posebej, ki v vsakem takem nacionalnem okolju vodi posebno politično bitko z zavestjo, da je uspeh posamezne bitke odvisen od uspešnosti vseh drugih in obratno. Nemara bi bil boljši izraz »graditev nacionalnih odnosov«.

⁶ Prim. Trgo Fabijan, Vojna strategija i nacionalni faktor u NOR-u Referat na posvetu »Oslobodilačka borba naroda Jugoslavije kao opšte narodni rat i socijalistička revolucija«. Ljubljana 1971.

⁷ Svetozar Vukmanović, Tempo se takole spominja zadevnega Titovega izvajanja v Stolicah: »... govori da je za uspeh naše borbe odločujoče onemogućiti okupatorima da izazovu bratoubilačku borbu među našim narodima... Po Titovom mišljenju, veoma je važno da se od samog početka borbe odnosi među narodima Jugoslavije izgrađuju na bazi ravnopravnosti. Na oslobođenim teritorijama treba formirati narodnu vlast; vojne jedinice bi se nalazile pod komandom nacionalnih

pomembnosti takšne zamisli in prakse, tega dejanskega izgrajevanja federativnosti prav od začetka in potem vse do sklepov II. zasedanja in naprej. Za narode je bil to najprepričljivejši dokaz, da se nacionalno hegemonistični odnosi iz kraljevine Jugoslavije ne bodo več ponovili, da gre za novo enakopravno skupnost. Spričo tega vsak dan obnovljenega in okrepljenega dokaza se je oblikovalo tisto rešilno ustvarjalno prepričanje o smislu NOB, ki ga je Tito tako jedrnato označil decembra 1942 v znamenitem odstavku o bistvu narodnoosvobodilnega boja. Pri ustanavljanju nacionalnih glavnih štabov je CK KPJ skrbel tudi za njihovo jasno medsebojno razmejitev terena, na katerem so vodili boj. Znana je, na primer, intervencija CK KPJ 4. septembra 1941 pri CK KP Hrvatske, da bi dosegel razmejitev med vojaško organizacijo Bosne in Hercegovine na eni strani in Hrvatske na drugi. Že tedaj je bilo sklenjeno, da je namen posvetovanja v Stolicah »prerešetati vsa ta vprašanja in napraviti načrt in razmejitev terena«. ⁸ Vrhovni štab je že leta 1941 uredil vprašanje nacionalnih emblemov v partizanskih enotah na posameznih nacionalnih področjih, istovetnih s poznejšimi republikami. ⁹ Tu je treba omeniti še eno zamisel, ki naj bi nakazala pot k revolucionarnemu, ljudskemu bratstvu in enotnosti. I. proletarsko brigado naj bi po prvotni zamisli sestavljale enote vseh jugoslovanskih narodov, »tako da bo to ne le močna udarna sila, temveč tudi simbol prave ljudske enotnosti Jugoslavije v boju za ovoboditev«. ¹⁰ Vendar je bila ta misel uresničena le do prvih priprav.

Z vsem tem so se že spočetka dejansko ustvarjali obrisi prihodnje federacije. To je bil najučinkovitejši način mobilizacije svobodoljubnih in antifašističnih sil na vsem ozemlju Jugoslavije. Tako se je vsak narod osvobajal in končno osvobodil sam, vendar se ni nihče osvobajal in osvobodil brez vseh drugih. Nastajala je trdna zveza, katere učinkovitost in zmagovitost je pomenila zgodovinsko antitezo centralizmu in unitarizmu.

Formula o skupni državi enakopravnih, prostovoljno združenih narodov Jugoslavije, ki se v dokumentih KPJ in NOG nešteto krat pojavlja (npr. »svobodna bratska skupnost, ustvarjena na resnični neodvisnosti narodov Jugoslavije« v razglasu CK KPJ 15. aprila 1941; »zedinjenje narodov Jugoslavije v bratsko, enakopravno državno skupnost« v Titovem članku o nacionalnem vprašanju decembra 1942; »resnična in prava demokracija... svobodna, neodvisna in bratska skupnost« v razglasu AVNOJ narodom Jugoslavije 27. novembra 1942 in drugi), je kot oblika takšne skupnosti nedvoumno nakazovala federacijo. Takšna razlaga je bila naravna tudi v luči

glavnih štabova, koje takođe treba odmah formirati. Glavni štabovi bi bili pod komandom Vrhovnog štaba Jugoslavije.« — *Revolucija koja teče*, Beograd 1971, str. 230—231.

⁸ Zbornik II/2/54—55.

⁹ Zbornik II/1/80/81.

¹⁰ Zbornik II/2/191.

politike KPJ do aprila 1941. Pa vendar se v javnih nastopih KPJ in organov NOG beseda federacija nikoli ne pojavi — vse do novembra 1943.

Takšno ravnanje je bilo čisto gotovo dobro premišljeno, saj je pomenilo zavračanje želja in celo predlogov, da se o ureditvi Jugoslavije, o federaciji, spregovori že prej. Če se je Vrhovni plenum Osvobodilne fronte v Sloveniji že jeseni 1941 izrekel, da »stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost narodov Jugoslavije«, je to vsekakor obsegalo tudi pričakovanje o federativni ureditvi Jugoslavije. Podobno je bilo tudi v siceršnjem delovanju in nastopanju OF. Pa vendar ostaja pismo vrhovnega komandanta Tita izvršnemu odboru OF, z dne 1. avgusta 1942, glede zagotovil slovenskemu narodu le v okviru širših formulacij o enakopravnosti in bratstvu narodov Jugoslavije.¹¹ Prav v tistem času poroča Ivo Ribar-Lola iz Zagreba Titu, da na Hrvatskem spričo zmagovitosti zaveznikov in NOG »splošna tema pogovora ni več, 'kdo bo zmagal', ampak 'kaj bo jutri z nami'. Vprašanje o prihodnosti Hrvatske, Jugoslavije, o *politični ureditvi države* (podčrtal J. P.) . . . je na jeziku vsakogar in naša partija bo čimprej morala najti obliko, da bo množice seznanila s svojimi stališči o teh vprašanjih.«¹² Vzlic takemu predlogu se o federaciji še ni govorilo, čeprav je sicer že zorel sklep, »da ustvarimo konkurenta tistim iz Londona«, tj. AVNOJ.¹³ Razglas prvega zasedanja AVNOJ narodom Jugoslavije je sicer razločno nakazal strukturo prihodnje državne skupnosti (»za svobodno in bratsko skupnost Srbije, Črne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne in Hercegovine in Makedonije«), vendar pa federacije direktno tudi le-ta ni omenjal. Vzroka sta bila očitno dva, eden načelne, drugi taktične narave.

Načelo samoodločbe narodov, na katerem je KPJ ves čas gradila svojo politiko, vsebuje pravico do suverene odločitve o vseh možnih oblikah, tako o državni odcepitvi kot tudi o federativni ali kaki drugi obliki združitve. Ne oziraje se na to, da je bilo vse delovanje KPJ usmerjeno k združevanju družbeno naprednih energij nacionalnih gibanj vseh jugoslovanskih narodov in da so tako interesi jugoslovanskih narodov kot tudi zgled Sovjetske zveze pri tem ves čas ponujali kot najbolj zaželeno obliko federacijo, si KPJ ni lastila pravice, da o tem vprašanju odloča namesto narodov samih. Zato formalno ni nikomur programsko predpisovala nobene oblike samoodločbe, tudi ne federativne združitve, preden ni bilo jasno, da so se posamezni narodi odločili prav za takšno združitvev. Do odločitve narodov seveda ni prišlo s kakim formalnim glasovanjem,

¹¹ Zbornik II/5/160.

¹² Zbornik II/5/191.

¹³ Direktiva sekretarja CK KPJ Tita 23. oktobra 1943 PK KPJ za Srbijo Zbornik II/6/269.

kar bi bilo čisto neizvedljivo in tudi nesmotrno, ampak z aktivno vključitvijo v boj proti okupatorjem in pomočnikom, z enotno NOVJ, z udeležbo v enotnih političnih in predstavniških organih, kot je bil AVNOJ itn., po revolucionarnem merilu, da ima pravico izražati voljo naroda samo tisti, ki se za njegovo osvoboditev dejansko bojuje.

Ob ustanovitvi AVNOJ je CK KPJ sklenil pospešiti proces dejanskega nastajanja federacije po izrazu politične volje NOG posameznih narodov. Dal je pobudo za ustanovitev nacionalnih protifašističnih svetov, in sicer tam, kjer se takšna politična predstavništva še niso oblikovala ali pa so zaradi težavnih razmer začasno prenehala.¹⁴ Med prvim in drugim zasedanjem AVNOJ so zborovali: Zemaljsko antifašistično vijeće Hrvatske (13. in 14. junija in pa 12.—15. oktobra 1943), ZAVNO Črne gore in Boke (15. in 16. novembra 1943), ZAVNO Bosne in Hercegovine (26. in 27. novembra 1943), ZAVNO Sandžaka (20. novembra 1943); v Sloveniji, kjer je že od leta 1941 obstajal Vrhovni plenum OF, je zbor izvoljenih odposlancev slovenskega naroda v Kočevju (1. do 3. oktobra 1943) izvolil 120 članov v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO oziroma SNOS) pa tudi 40 članov delegacije v AVNOJ. Za razvoj v Makedoniji sta bila izredno pomembna ustanovitev CK KP Makedonije v začetku marca 1943 in pa manifest glavnega štaba NOV in PO Makedonije oktobra 1943. Vse to je bilo dokaz za resničnost tistega, kar sta 8. februarja 1943 izjavila pred svetovno demokratično javnostjo Vrhovni štab in AVNOJ o ciljih NOG, namreč, da to gibanje v celoti »priznava nacionalne pravice Hrvatov, Slovencev, Srbov, kot tudi Makedoncev, Črnogorcev in drugih« in da je prav takšno NOG porok, da bodo nacionalne pravice vseh narodov Jugoslavije tudi izbojevale.¹⁵ Tako je v novembru 1943, pred II. zasedanjem AVNOJ, ko je vodstvo NOG prvič naravnost spregovorilo o Jugoslaviji kot federativni državi (razglas CK KPJ z dne 7. novembra 1943 jugoslovanski javnosti oziroma istega dne Milovan Đilas v govoru na akademiji v Jajcu ob obletnici oktobrske revolucije) postalo oprijemljiva resnica tisto, kar je napisal Moša Pijade v biltenu Tanjuga (18. novembra 1943): »Brez velikih ceremonij, ampak v slavnem boju in s hudimi žrtvami, so naši narodi ustvarili svojo novo domovino kot skupnost svobodnih enakopravnih narodov. Že je tukaj njihova nova država, že je tukaj v bistvu ustvarjena federacija južnoslovanskih narodov. To je treba tako rekoč, samo ugotoviti...«¹⁶

Drugi vzrok, da so z izjavami o federaciji odlašali, so bile vsekakor mednarodne razmere, odnosi zavezniških držav do begunske vlade. Odlaganje izjave o federativni ureditvi je bilo nekaj časa

¹⁴ Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1963, str. 209.

¹⁵ Prvo i drugo zasjedanje AVNOJ-a, Zagreb 1963, str. 109.

¹⁶ Zbornik II/11/92.

podobno odlaganju razglasitve republike na čas po zmagi. Ko pa so spomladi 1943 zahodne sile same svetovale begunski vladi, naj objavi nova demokratična, politična in nacionalna načela, in ko je vlada Slobodana Jovanovića 21. junija 1943 izjavila, da bo kraljevina Jugoslavija preosnovana v federacijo Srbov, Hrvatov in Slovencev, so takšni razlogi za odlaganje lahko odpadli.¹⁷

Vprašanje federacije je seveda v zvezi z vprašanjem jugoslovanske državnosti sploh, z vprašanjem priznanja državne kontinuitete. Posebno značilna je pobuda CK KPJ v drugi polovici avgusta l. 1941, naj bi ustanovili »Narodni komite osvoboditve Jugoslavije, ki bi vanj vstopili predstavniki demokratičnih struj Srbije, Hrvatske in Slovenije, skupno z našimi ljudmi«. Kot je tedaj omenil Tito »bi bila to nekakšna narodna vlada, ki bi izdala svoj razglas ljudstvu in ga poklicala v boj«. V sporočilu KI 23. avgusta je še posebej povedal, da bi to bila »neke vrste ljudska centralna oblast«. P. Morača ugotavlja neposredne nagibe za to pobudo (»da se neko telo zunaj KPJ izjavi za boj s splošno jugoslovanskega stališča«), ocenjuje implikacije namere, da bi to bila tudi neke vrste vlada glede na dejstvo, da je obstajala jugoslovanska vlada v begunstvu, in končno pove, da so v prvih dneh oktobra 1941 to pobudo preklicali, ker je Sovjetska zveza medtem priznala Simovićevo vlado kot edino legitimno vlado.¹⁸ Iz vsega kompleksa dejavnikov, ki to pobudo in njen umik pojasnjujejo ali so z njo v zvezi, želimo tukaj poudariti le eno: ta pobuda dokazuje, da se je KPJ že tedaj, ko je presodila, da bi to koristilo NOB, nameravala javno opredeliti za jugoslovansko državno kontinuiteto. Če pravi P. Morača v neki drugi zvezi, da v letu 1941 CK KPJ in glavni štab NOPOJ »nista čutila nobene potrebe po posebnih deklaracijah, kjer bi izrazila svoje stališče glede enotnosti in nedeljivosti Jugoslavije«, ²⁰ potem je to treba razumeti tudi v luči pobude za NKOJ v avgustu 1941 in njene usode.²¹ Zraven tega je

¹⁷ Prim. Dušan Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije*, Beograd 1962, str. 195. — Zanimivo je pisanje Edvarda Kardelja 19. junija 1943 o novici »iz vodilnih krogov HSS« o sporu v krogu begunske vlade: »Postignut je navodno sporazum između HSS, SDS i slovenačke grupe londonske vlade, prema kome bi Jugoslavija trebalo da bude reorganizovana na nekakvoj federativnoj osnovi. Između ove grupe i srpskog dela došlo je u ovom pitanju do oštih suprotnosti, pošto srpski deo stoji na stanovištu da se Jugoslavija sada nalazi u ratu i da sva pitanja treba odložiti na posleratno vreme...« Zbornik II/9/400.

¹⁸ Prim. P. Morača, n. d. 459—460.

¹⁹ P. Morača, n. d. 462.

²⁰ P. Morača, n. d. 471.

²¹ Odmev pobude za Nar. kom. osl. J. v l. 1941 menda najdemo v članku, ki ga je nek član Vrhovnega štaba napisal na pomlad 1942: »Ona (KPJ) je htela da stvori politički forum u koji bi ušli pretstavnici svih onih političkih organizacija i grupe koje žele borbu protiv okupatora. Taj politički forum imao je da organizuje narodno-oslobodilačke partizanske odrede. Ti odredi trebali su da budu oružana snaga pomoću koje bi taj forum postizao zajednički postavljene ciljeve. Na taj način bilo bi ostvareno jedinstvo svih naroda Jugoslavije...« (Podčrtal J. P.) — Zbornik II/3/207.

treba upoštevati, da se je OF v Sloveniji že jeseni 1941 jasno in javno opredelila za državno kontinuiteto Jugoslavije.

Če bi bilo poleti 1941 morda res še mogoče ustanovljati centralno predstavniško vodstvo NOB vseh narodov Jugoslavije in se s tem opredeliti za njeno državno kontinuiteto še brez takojšnjega odločilnega antagonizma do begunske vlade (P. Morača opozarja, da je bilo stališče vlade do dogajanja v deželi še odprto in da se je vrh tega ta vlada izjavljala za nadaljevanje vojne proti osnim državam, str. 465), bi bilo to po napadu Draže Mihailovića in potem, ko ga je vlada podprla, že nemogoče. Ker se je CK KPJ oziral na zunanjo politiko Sovjetske Zveze, vse do konca pomladi 1942 ni mogel javno zaostri vprašanja odnosa begunske vlade do NOB oziroma do gibanja Draže Mihailovića in drugih pomočnikov okupatorjev. S tem pa je bila odložena tudi kaka deklaracija o jugoslovanski državnosti. Seveda lahko najdemo še druge vzroke, ki so pogojevali to vzdržnost vodstva NOG glede državnopravnih izjav. Med njimi vsekakor umik glavnine vojaških sil NOG iz Srbije, upad vstaje v tej deželi, politični udarci v Črni gori in v Hercegovini. Vprašanje, ali se bo revolucija posrečila, je bilo še odprto.²² Vzlic temu pa bi v začetku marca 1942 do izjave vodstva NOG v mednarodni javnosti prišlo; to bi hkrati pomenilo tudi deklaracijo o kontinuiteti jugoslovanske državnosti. Toda zunanja politika sovjetske vlade je izjavo spet zadržala — čeprav jo je sprva sama želela. V mislih imamo stvar z razglasom VŠ narodom okupiranih dežel Evrope.²³

Do jeseni 1942 je NOB dosegla nove politične in vojaške uspehe. Sekretar CK KPJ je s tem seznanil PK KPJ za Makedonijo (22. septembra 1942). Potem ko je opisal petokolonaško in četniško akcijo ter akcijo begunske vlade proti NOG (glej zgoraj), je omenil četniški načrt o klanju Muslimanov in Hrvatov in opredelil uspehe NOG: »Temu peklenskemu načrtu, ki ga je pravzaprav zasnoval okupator, smo se najodločneje postavili po robu in se bojujemo za enotnost narodov Jugoslavije ne glede na nacionalno in versko razliko. Ta naša nacionalna politika je v današnjem boju rodila velik uspeh, kajti ravno s to svojo politiko se nam je posrečilo pridobiti velike množice hrvatskega naroda za oboroženi boj proti okupatorju, simpatije Muslimanov v Bosni in drugod pa so popolnoma na naši strani... Da imamo v današnjem velikem narodnoosvobodilnem boju veliko večino ljudstva ob sebi, dokazuje dejstvo, da smo se v vseh teh 16 mesecih ne samo ohranili, navkljub vsem navalom oku-

²² 14. avgusta 1942 je Edvard Kardelj npr. pisal delegatu CK KPJ na Hrvatskem Vladimiru Popoviću, v zvezi s splošno nevarnostjo, ki je nastala zaradi sektaštva: »Bilo bi vrio pogrešno uspavljivati se da smo glavno več postigli. Još uvek postoji mogućnost da nam se situacija izvuče iz ruku ako nećemo svom snagom udariti protiv sektaštva.« — Zbornik II/5/303.

²³ Zbornik II/3/48.

patorjev in njihovih hlapcev, ampak da je naša narodnoosvobodilna vojska vedno močnejša in ozemlje, ki ga osvobajamo, vedno večje.«²⁴

Jeseni 1942 je prišlo do ocene, da je položaj zrel, da osvobodilno gibanje narodov Jugoslavije ustanovi pod vodstvom KPJ svoj osrednji predstavniški politični organ (AVNOJ), ki bi izražal državno kontinuiteto Jugoslavije in bi nastopal tudi kot upravičeni nosilec oblasti v tej državi. V tem važnem trenutku je KPJ natančno opredelila svoja stališča do nacionalnih problemov tako za čas kraljevine Jugoslavije kot do načelnih temeljev, na katerih naj slone odnosi med narodi v novi Jugoslaviji. Takšno opredelitev je vseboval predvsem znameniti Titov članek v decembrski številki »Proleterja« 1942 »Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v luči narodnoosvobodilnega boja«. Članek sam govori še današnjemu človeku, tako kot je govoril tedanjemu. Zgodovinopisje se bo moralo vedno znova vračati k njemu kot h kardinalnemu političnemu tekstu jugoslovanske NOB. Tudi pričujoči spis temelji v celoti na njem, ne da bi to sproti omenjal. Zdaj le nekaj o enem vidiku članka, ki zadeva tedanji trenutek in ki pomaga še z nekaterimi drugimi tedanjimi dokumenti doumeti odnos med revolucijo in jugoslovansko državnostjo.

Poudarek v Titovem članku, da se bo KPJ bojevala tako proti velikosrbskim hegemonistom kot proti vsem tistim, ki bi poskušali sejati razdor med narodi Jugoslavije »v korist interesov katerekoli imperialistične države«, je bil vsekakor namenjen pobijanju vmešavanja Anglije in tudi drugih velikih zahodnih zavezniških držav. Dejstvo pa je, da je KPJ prav v tistih dneh indirektno polemično nastopila tudi proti ocenam nacionalnih razmer v kraljevini Jugoslaviji, ki so se izražale v oddajah »Radia svobodne Jugoslavije« iz Sovjetske zveze. V poročilu Titu z dne 14. decembra 1942 je Edvard Kardelj med drugim opozoril na problematičnost oddaj »Radia svobodne Jugoslavije«, zlasti v zvezi s 1. decembrom, češ da so v nasprotju z vsem, kar je partija dotlej govorila o Jugoslaviji. Kot primer je navedel trditve iz oddaj, češ »da je bilo v Jugoslaviji nekaj 'napak', toda te niso bile 'tako važne'«. Kardelj se je skliceval na nekdanja Stalinova stališča o revolucionarnem razreševanju nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji in ugotovil: »Takšno vulgariziranje vsekakor ne koristi politiki naše partije, ampak je, narobe, voda na mlin mihailovičevskih elementov. V tem pogledu je pravilna resolucija AVNOJ, ki postavlja na pravo mesto vlogo velikosrbske hegemonije.«²⁵

Gotovo ni zgolj naključje, da je »Borba«, datirana s 6. decembrom 1942, objavila članek »Prvi decembar«. Napisan je tako dognan-

²⁴ Zbornik II/6/150—151.

²⁵ Zbornik II/7 99. 1. december, dan nastanka »Kraljestva SHS«, je kot državni praznik kraljevine Jugoslavije simboliziral tudi poveličevanje njene hegemonistične ureditve. Ko je OF v Ljubljani leta 1941 izvedla uspešno totalno »tišinsko akcijo« na dan 1. decembra (prva je bila izvedena že 29. oktobra, na dan osamosvojitve od Avstroogrske), je CK KPJ to ocenil kot popuščanje velikosrbskim elementom. — II/2/157.

no in jedrnato in s takšnim poznavanjem celotnega razvoja politike KPJ do jugoslovanske države, da lahko iščemo avtorja v najožjem krogu Titovega vodstva. V njem je pojasnjeno, zakaj se je KPJ, kljub temu, da je »razpoloženje narodov za skupno državo... nedvomno obstajalo in... vsebovalo zgodovinsko napredne tendence«, morala bojevati proti prvemu decembru kot simbolu velikosrbske hegemonije. Članek pove, kako je z razvojem fašizma ta boj proti prvemu decembru dobil tudi svojo »pozitivno formulacijo«, kako je postal to boj »za takšen prvi december, ki bi bil akt ustanovitve države po volji narodov samih, z njihovo udeležbo v aktu samem«. Ta boj pa je dobil svoj polni pomen v času narodnoosvobodilne vojne, »ko se je narodom Jugoslavije *posrečilo uresničiti nerazdružljivo bratstvo in bojno enotnost*, ko se je narodom posrečilo uresničiti *vse tiste nujne prve pogoje, potrebne za ustanovitev skupne države*... Rojeva se nova država vseh narodov Jugoslavije, rojeva se tista država, ki jo je prvi december 1918 zanikal in uresničil kot velikosrbsko državo«. (Podčrtal J. P.)²⁶

Članek o prvem decembru pomeni važno natančno razlago stališča KPJ do jugoslovanskega državnega okvira, pomeni važno tolmačenje izjav I. zasedanja AVNOJ kot odločitve za neposredno povezavo boja za revolucijo z bojem za obnovitev jugoslovanskega državnega okvira. Ta okvir je namreč v tem času postal posebno pomemben za revolucijo — za njeno mednarodno priznanje. To se izraža tudi že v navedenem Kardeljevem poročilu z dne 14. decembra 1942: »Toda istočasno — ne da bi prenehali z zelo ostro kritiko stare Jugoslavije — menim, da je zdaj že očitno, da se bomo mednarodno mogli najlaže utrditi prav prek Jugoslavije. Mislim, da bi bilo treba dati AVNOJ takšen značaj, da bo vedno bolj prevzemal nase ne samo notranjo oblast..., ampak da tudi pred zunanjim svetom trga iz rok londonske vlade element za elementom mednarodnih pozicij, ki jih ima Jugoslavija kot država...«

Mesec dni za tem je Tito utemeljeval neogibnost povezovanja boja za revolucijo pri vseh narodih Jugoslavije z bojem za njihovo skupno državo, in sicer v pismu pokrajinskemu komiteju KPJ za Makedonijo.²⁷ Poudarjal je, da »stališče naše partije o nacionalnem vprašanju zajema vsa prizadevanja delovnih množic in narodov in omogoča pravilno razreševanje tako nacionalnega vprašanja kot tudi naslednjih problemov — v interesu in v prid narodov«. Opozoril je, da se »vprašanje Jugoslavije« danes ne postavlja kot *vprašanje režima* (podčrtal Tito) nekdanje Jugoslavije, temveč kot vprašanje skupnega boja za osvoboditev vseh narodov, po končani vojni pa bratovske skupne ureditve in življenja«. Poglavitni argument Tita, ki z njim dokazuje potrebo, da se v skupni boj vključijo prav vsi narodi

²⁶ Istorjski arhiv KPJ, I/2, str. 263.

²⁷ Zbornik VII/1/173—182. Prim. onodobno interpretacijo tega dokumenta v pismu Svetozarja Vukmanovića Tempa z dne 25. avgusta 1943 CK KPM — Zbornik II/10/228.

Jugoslavije in sicer ravno pod imenom te države — tudi tisti narod, ki so ga v kraljevini Jugoslaviji najbolj zanikali in zatirali — so globalni uspehi KPJ na poti k revoluciji. »Dejanski položaj razvoja dogodkov kaže, da je naša Partija izpolnila svojo nalogo v vseh predelih Jugoslavije...« Obstoje NOV in POJ pod enotnim poveljstvom Vrhovnega štaba, obstoje narodnoosvobodilnih odborov in AVNOJ, množičnih organizacij narodnoosvobodilnega boja, »vse to so dejstva, ki dokazujejo voljo narodov Jugoslavije za skupni boj, za zmago in uresničenje skupnosti vseh narodov Jugoslavije«. (Podčrtal J. P.)

Skoraj leto dni pozneje, po novih vojaških in političnih zmagah, je lahko Tito z dokazom o uspešnosti revolucije na tleh Jugoslavije le še bolj razločno zavrnil dozdevno alternativo med jugoslovansko ali balkansko federacijo. V pismu *Tempu* z dne 6. decembra 1943 je Tito zavračal zamisel, da bi se ustanovil »Balkanski štab«, v prvi vrsti z besedami: »Med vsemi državami se v Jugoslaviji razvija najmočnejše narodnoosvobodilno gibanje in vse reakcionarne klike... delajo na tem, da bi naše gibanje izolirale ali si ga podredile. Balkanski štab... bi dejansko moral odriniti našo narodnoosvobodilno borbo, Vrhovni štab in AVNOJ z nekakšnim splošnobalkanskim gibanjem, ki se še niti približno ni izkristaliziralo v procesu boja.« V nadaljnjem je še opozoril na posebni pomen, ki ga ima za ta boj Jugoslavija kot država, »ki je obstajala in ki je še priznana v tujini«. — »... naše aktualno geslo ne more biti ne balkanska federacija pa tudi ne zedinjenje z Bolgari, četudi v splošni propagandi postavljamo in poudarjamo željo narodov Jugoslavije, da bi Bolgari stopili z njimi v bodočo enotno federativno skupnost, ter govorimo splošno propagandno tudi o bratstvu in enotnosti narodov Balkana.« In na koncu znova argument o uspešnosti revolucije v Jugoslaviji (ob različnih srednjeevropskih ali balkanskih federativnih načrtih, o katerih govorijo v Angliji in Ameriki): »Vsi ti načrti imajo namen izkoriščati neenakomernost razvoja osvobodilnih gibanj v posameznih deželah, dušiti ta gibanja z reakcijo tistih dežel, ki se v njih gibanja še niso razvila...²⁸

Izredno pomemben vidik nacionalnih odnosov v jugoslovanski revoluciji je bilo vprašanje narodnih manjšin oziroma narodnosti, posebej še vprašanje pokrajini Kosovo-Metohija, Vojvodina, Sandžak. Tudi tu je treba ugotoviti kontinuiteto v politiki KPJ. Tudi tu je bilo temeljno tisto, kar je sklenila V. državna konferenca: »boj za enakopravnost zatiranih narodov in narodnih manjšin Jugoslavije,« »boj za svobodo in enakopravnost albanskih manjšin na Kosovu, Metohiji in Sandžaku,« »boj za svobodo in enakopravnost madžarskih, romunskih, nemških in drugih narodnih manjšin v Vojvodini.« Vojvodina, Sandžak, Kosovo-Metohija so imeli svoja vojaška (glavne štabe) in politična vodstva (pokrajinski komite, oblastni komite,

²⁸ Zbornik II/11/196—198.

ZAVNO). Včasih so opazni različni odtenki v njihovem imenovanju, prav tako različna dinamika in tempo razvijanja oborožene vstaje in NOB, a nobenega dvoma ni, da so tem pokrajinam tako po zamisli kot po dejanskem razvoju pripadale v bistvu podobne zgodovinske naloge in pravice kot področjem posameznih narodov Jugoslavije. Glede Vojvodine in Kosova-Metohije nedvomno velja tisto, kar je o politični (teritorialni) avtonomiji preciziral vrhovni komandant Tito v opozorilu glavnemu štabu Hrvatske 1. oktobra 1943 oziroma vodstvu v Sloveniji glede avtonomije, ki je bila obljubljena italijanski manjšini v izjavah IOOF oziroma ZAVNOH dne 16. oziroma 20. septembra 1943 o priključitvi Slovenskega Primorja in Istre: »Ni pravilno tisto mesto, kjer je govor o avtonomiji italijanske manjšine. Če gre za kulturno, potem bi bilo treba to povedati, politična avtonomija pa ni primerna, kajti ta manjšina je raztresena. Treba je povedati, da je zajamčena polna svoboda in enakopravnost italijanske manjšine.«²⁹ Strnjena naseljenost Albancev in drugih narodnosti na Kosovu-Metohiji, Madžarov z Romuni in drugimi narodnostmi v Vojvodini — ob, pripadnikih južnoslovanskih narodov —, to je tema dvema pokrajinama oziroma njenemu prebivalstvu dajalo pravico do politične avtonomije, dolžnost samostojnega vključevanja v jugoslovansko NOB, pravico do odločanja o sebi. Pri obeh so bile poleg nacionalnih okoliščin gotovo pomembne tudi zgodovinske, njihov poseben položaj v preteklosti. Glede Sandžaka je njegov predstavnik Mile Peruničić na prvem zasedanju AVNOJ opozoril: »V Sandžaku žive Srbi in Muslimani. To je področje, kjer je sovražnik mogel vladati samo, če se mu je posrečilo razvneti sovraštvo med kristjani in muslimani... Odnosaji med srbskim in muslimanskim življenjem na ozemlju Sandžaka — oba sta enako številna — imajo specifičen značaj...«³⁰ Iz tega pojasnila in iz dokumentov zasedanja ZAVNO Sandžaka 20. novembra 1943 izhaja, da je bil tedanji faktični in revolucionarno-pravni avtonomni položaj Sandžaka kot posebne enote glede na svoje etnične temelje bolj podoben položaju Bosne in Hercegovine v njuni začetni fazi (V. državna konferenca: »... narodi Bosne in Hercegovine se morajo sami svobodno odločiti in najti rešitev za ureditev v teh področjih z avtonomijo ali podobnim«) kot pa položaju Kosova-Metohije oziroma Vojvodine, čeprav bi iz omembe Sandžaka v besedilu sklepov V. državne konference izhajalo drugače. Tudi nadaljnja pot Sandžaka priča, da temeljev za posebni avtonomni položaj Sandžaka ne smemo enačiti s temelji, ki opredeljujejo položaj Kosova-Metohije in Vojvodine.

Vprašanje avtonomije pokrajin v sklepih II. zasedanja AVNOJ ni omenjeno. Omenjeni so samo narodi oziroma nacionalne federalne enote, sedanje republike. Med njimi z enakim položajem tudi

²⁹ Zbornik II/10/328—329, II/11/293.

³⁰ Prvo i drugo zasjedanje AVNOJ-a, Zagreb, 1963, str. 54.

Bosna in Hercegovina, saj je medtem ZAVNO Bosne in Hercegovine (26. in 27. novembra 1943) že odločil, da se le-ti vključujeta v federacijo »enakopravno z drugimi našimi narodi« kot »svobodna in po-bratena Bosna in Hercegovina, ki bo v njej zagotovljena popolna enakopravnost in enakost vseh Srbov, Muslimanov in Hrvatov«, torej kot samostojna federalna enota oziroma pozneje republika.³¹ Omenjene pa so narodne manjšine (narodnosti): »Narodnim manjšinam v Jugoslaviji bodo zagotovljene vse narodne pravice.« Takšna najširša formulacija (»vse narodne pravice«) dopušča vse oblike za-varovanja pravic nacionalnih manjšin, vključno politično (pokrajinsko) avtonomijo in s tem tudi pravico do samoodločbe prebivalstva takšnih pokrajin.³² Vprašanje, zakaj sklepi II. zasedanja AVNOJ še ne omenjajo avtonomnih pokrajin, je razumljivo, odgovor nanj pa je nujno kompleksen.

Predvsem: Sklepi II. zasedanja so ostajali v okviru načelnih izjav, saj to ni bila skupščina z ustavodajnimi pooblastili. Znano je, da tudi v letu 1944 navzlic intenzivnim pripravam zakonodajne komisije AVNOJ (spomniti se je treba tako imenovane »Mošine zakonodajne ofenzive« spomladi 1944) ni prišlo do izdajanja zakonskih odlokov o nadaljnji podrobnejši izgradnji federativnega sistema, vsekakor zaradi ozirov na boj za mednarodno priznanje nove Jugoslavije.³³ Treba je tudi upoštevati, da v času zasedanja v Jajcu razsežna območja Jugoslavije še niso bila osvobojena, med njimi glavnina Srbije. Odločilni pomen Srbije, vojaške moči NOV in POJ v njej, za vse osvobodilno gibanje v Jugoslaviji, za priznanje NKOJ, je poudarjal Vrhovni štab še 29. aprila 1944 štabu 3. korpusa NOVJ.³⁴ Vprašanje Vojvodine, Kosova-Metohije pa je zadevalo tudi

³¹ Leon Geršković, Dokumenti o razvoju narodnih vlasti, Beograd 1948, str. 205—211.

³² Prim. Reháč László, Narodnosti, njihov položaj i uloga sa gledišta konstitutivnih elemenata jugoslovenskog federalizma v zborniku Karakter i funkcije federacije, Beograd 1968, zv. 2, str. 106—113, 239—245; in tudi: Hajrudin Hodža, Geneza autonomne pokrajine Kosova i Metohije na osnovu principa samoopredeljenja naroda, v istem zborniku, str. 122—142 in 249—257. — Pri razpravljanju o samoodločbi nacionalnih manjšin oziroma pokrajin je treba upoštevati, da pravica do samoodločbe, to je do državne suverenosti, res pripada načeloma narodom kot celotam, ne posameznim njihovim delom. A doktrinarno načelo je eno, življenje pa drugo, in to pozna dosti primerov samoodločbe prebivalstva posameznih pokrajin o pripadnosti tej ali oni državi. Takšni primeri so znani zlasti v zvezi z mednarodnopravnim institutom plebiscitov, ki odločajo o državnih mejah. Takšna samoodločba se lahko izvede tudi v revolucionarnem boju ali s sklepom ljudskega predstavništva. Čeprav to ni samoodločba cele nacije, je to vendar izraz ljudske volje določenega prebivalstva, opredeljenega bodisi s pokrajinsko mejo ali etnično kot dela naroda. Kot takšna zasluži in zahteva polno priznanje.

³³ Prim. pismo Moše Pijadeja Edvardu Kardelju 10. aprila 1944 o načrtu »Deklaracije o osnovnim pravicima nacija i građana DFJ.«: V čl. 1 »je konstatacija, da je ona savezna demokratska država, i iz kojih je federalnih država (jedinica) ona sastavljena, a ne zaboravljaju se ni Vojvodina ni Sandžak sa svojim pravom da kasnije slobodno odrede svoj odnos i položaj u federaciji.« Zbornik II/12/473.

³⁴ Zbornik II/12/627.

Srbijo. Ko je Tito marca 1944 pisal članek o sklepih AVNOJ in ustvarjanju federativne državne skupnosti, je takole opredelil vprašanje avtonomnih pokrajin: »Iz nekaterih področij, kot npr. iz Vojvodine in drugih, nam pogosto prihajajo vprašanja, kaj bo s tisto pokrajino... Na to vprašanje lahko danes odgovorimo samo tole: nedvomno bo Vojvodina, tako kot druga področja, ki se za to potegujejo, dobila najširšo avtonomijo; toda vprašanje avtonomije in vprašanje, kateri federalni enoti bo ta pokrajina priključena, je odvisno le od ljudstva oziroma njegovih predstavnikov, ko se bo po vojni odločalo o dokončni državni ureditvi.«³⁵

Preudarek, da so to vprašanja, ki jih bodo reševali po vojni, je bil tembolj veljaven v novembru 1943, saj je šlo še vedno predvsem in v prvi vrsti za maksimalno mobilizacijo vseh moči za boj proti okupatorju in njegovim zaveznikom, medtem ko bi razpravljanje o mejah itd. takšno mobilizacijo lahko oviralo. Vrh tega si nihče ni lastil pravice prejudicirati samoodločbo ljudstva teh pokrajin. In — treba je ugotoviti tudi to — politična bitka za odločitev ljudstva teh pokrajin in za federativno jugoslovansko skupnost še ni bila povsod dobljena. Za prvi vidik naj navedemo samo reagiranje CK KPJ z dne 31. marca 1944 na neki letak v Črni gori, ki je govoril o priključitvi Sandžaka Črni gori: »V sklepih AVNOJ ni o priključitvi niti črke. Ne samo, da se s tem ne strinjamo, temveč tudi obsojamo takšen nepremišljen korak. AVNOJ in Nacionalni komite danes ne razmejujeta, ker za to še ni čas. AVNOJ je sprejel samo načelne sklepe. Kar pa zadeva Sandžak, bo ta imel takšen položaj, za kakršnega se bodo izjavili njegovi svobodno izvoljeni predstavniki.«³⁶ Pri vprašanju Kosova in Metohije je šlo še za to, ali se bo državna meja med Jugoslavijo in Albanijo spremenila ali ne. Kar zadeva stališča ljudstva te pokrajine, je konec 1943 in v začetku 1944 I. konferenca Narodnoosvobodilnega odbora Kosova in Metohije sprejela resolucijo, ki vsebuje načelno stališče o samoodločbi, hkrati pa izraža mnenje, da se to načelo lahko uresniči samo s priključitvijo k Albaniji. CK KPJ je kritiziral tudi to pre nagljeno sklepanje, ne da bi, seveda, oporekal pravici do samoodločbe.³⁷

Razpravljanje o državnih mejah — tistih, ki se niso ujemale z narodnostnimi —, je bilo v splošnem odloženo na čas po osvoboditvi, pač v interesu osvobodilne vojne oziroma sodelovanja s protifašističnimi gibanji drugih, sosednjih narodov (o tem priča zlasti primer Makedonije). Celo tam, kjer je bilo izrečeno, da bo stara državna meja spremenjena, kot je to bilo v primeru Slovenskega

³⁵ Josip Broz Tito, *Vojna djela* I, 222.

³⁶ Zbornik II/12/396. Vprašanje Sandžaka je bilo končno rešeno s sklepom ZAVNO Sandžaka 25. marca 1945, ko je bila dežela razdeljena med federalno Srbijo in federalno Črno goro po meji iz leta 1913. — L. Geršković, o. c., str. 367.

³⁷ Glej Hajrudin Hodža, navedeno delo, str. 141. Končni sklep je sprejelo II. zasedanje Oblastnega NOO Kosova in Metohije, ki je sklenilo, da se dežela priključi federalni Srbiji v DF Jugoslaviji.

Primorja in Istre, meje niso bile določno opisane. Pomemben vzrok za takšno neopredeljenost je bil v tem, da je bilo vprašanje, ali bo v Italiji prišlo do revolucionarnega razvoja, še vedno odprto, čeprav so bile ocene proti koncu leta 1943 že zelo neugodne. Če bi v Italiji zmagal socializem, bi vprašanje Trsta postavili drugače.³⁸

Sklepi II. zasedanja AVNOJ o federativni izgradnji Jugoslavije so bili dovolj široki, da niso prezgodaj načenjali odprtih vprašanj ali prejudicirali njihovih razrešitev. Zavedati se je treba, da ni bilo odprto samo vprašanje pokrajin, meja itn., ampak da tudi oblike federacije niso bile natančneje določene. Vprašanje, koliko kompetenc prenašajo federalne države na federacijo, še ni bilo zastavljeno. Seveda pa so že bile sprejete organizacijske oblike (Predsedstvo AVNOJ, NKOJ) in dejansko uveljavljanje njihovih kompetenc je že nakazovalo določen koncept, ki ni bil čisto brez centralizma. O tem je govoril maršal Tito slovenski delegaciji.³⁹ A že takšni, kakršni so bili, so sklepi in praksa II. zasedanja AVNOJ dajali narodom in narodnostim Jugoslavije dovolj jasno perspektivo in zagotovilo, da bo nova federativna Jugoslavija res njihova.

³⁸ Prim. poročili E. Kardelja Titu z dne 14. decembra 1942 in 25. decembra 1943, Zbornik II/7/86 in II/11/293.

³⁹ Zapisnik o sestanku slovenske delegacije s Titom dne 1. decembra 1943 (zapisnikar Marjan Breclj): »Tov. Tito: Poudarja velik pomen edinstva slovenskega naroda sedaj in bodoče in izjavlja, da ne sme in ne more imeti slovensko ljudstvo nobene bojazni glede ravnopravnosti in samostojnosti slovenskega naroda. Mere, ki morda sedaj izgledajo centralistične so le nujnost za uspešno borbo in potrebne, da pred zunanjim svetom predvsem pred zavezniki dokažemo skupno vojlo jugoslovanskih narodov do osvoboditve in da iz političnih razlogov nastopamo kot enota.« — Gl. tudi ponatis zapisnika Naši razgledi, 23. november 1963, št. 22/285 in M. Brecljevo spominsko verzijo v Delu, 22. novembra 1963.

Napori za pomoč manj razvitim območjem v Sloveniji

Minulo jesen so poslanci v republiški skupščini posvetili veliko pozornosti ocenam sadov načrtnih prizadevanj, da bi pospešili razvoj manj razvitih področij republike. Čeprav se ponašamo z najvišjim nacionalnim dohodkom na prebivalca v državi, je bila tudi na povojni razvoj Slovenije značilna dokajšnja neenakomernost v napredovanju posameznih regij. V minulih dveh desetletjih in pol so se krepila predvsem območja okrog že obstoječih in nekaterih novih gospodarskih središč, ki so dosegla za jugoslovanske razmere dokaj zadovoljivo raven gospodarske dejavnosti, dokaj počasi pa so napredovala manj razvita območja, predvsem v vzhodnem delu Slovenije. Gre za med seboj povečini povezane zaostalejše predele s prešibko infrastrukturo in ravnijo urbanizacije, sredi katerih je bilo samo nekaj razvitejših točk. Razumljivo je, da te niso mogle prevzeti le na svoja ramena bremena razvoja svoje šibke okolice in v Sloveniji smo se (čeprav kasno) odločili, da je za pomoč tem predelom potrebna res organizirana družbena skrb. V začetku leta 1971 je bil sprejet zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij Slovenije.

Na podlagi kriterijev zakona (predvsem glede višine nacionalnega dohodka, odstotka kmečkega prebivalstva v skupnem številu prebivalstva in odstotka zaposlenega prebivalstva) je izvršni svet skupščine SRS, ki ga je zakon pooblastil, določil za manj razvite tele občine v Sloveniji: Črnomelj, Gornja Radgona, Lenart, Lendava, Ljutomer, Murska Sobota, Ormož, Ptuj, Šentjur, Šmarje in Trebnje.

Za pospešeni razvoj manj razvitih območij so seveda zadolžene predvsem same občine, delovne organizacije in njihova združenja, poslovne banke in ustrezna regionalna središča, ki jim je do tega, da bi ti predeli napredovali hitreje.

Preden na kratko povzamemo, kaj je bilo za ta območja storjeno v zadnjih letih, moramo najprej opozoriti, da gre za precejšen del Slovenije — za 11 od skupno 60 slovenskih občin, in na njihovo

vem območju živi okrog 312.000 prebivalcev, od tega skoraj polovica od kmetijstva.

Za pomoč tem predelom nismo oblikovali posebnega sklada, kot to velja npr. za manj razvite republike in pokrajine na ravni federacije ali za manj razvita območja oziroma občine v nekaterih drugih republikah. Po slabih 3 letih organizirane skrbi za ta območja so se pokazali določeni premiki, tako v gospodarskih gibanjih kot pri ustvarjanju možnosti za hitrejši napredek teh območij. V letu 1971 se je še nadaljevala tendenca počasnejše rasti družbenega proizvoda v teh krajih v primerjavi z republiškim povprečjem, zdaj pa tempo rasti manj razvitih vse bolj presega republiško povprečje. Vendar moramo opomniti, da je k takemu naraščanju družbenega proizvoda veliko pripomoglo tudi naraščanje cen kmetijskih pridelkov, saj smo že omenili, da skoraj polovica prebivalstva manj razvitih območij Slovenije živi od kmetijstva, predvsem od zasebnega kmetijstva. To pa pomeni, da je treba precejšen del rasti družbenega proizvoda pripisati inflaciji in konjunkturi na trgu kmetijskih pridelkov. Namreč — vrednost kmetijske proizvodnje na 1 hektar obdelovalne površine znaša v Sloveniji v zasebnem sektorju 6.173 din, v manj razvitih območjih pa manj — 5.964 din (podatki za leto 1971).

Dokaj ugodni so sadovi naporov za zaposlovanje v teh območjih. V zadnjih 3 letih je število zaposlenih naraščalo tod kar za 5 in pol odstotka na leto, v Sloveniji pa v povprečju le za dobre 3 %. Prav gotovo so to omogočile tudi gospodarske investicije, dokajšnje zanimanje gospodarstva za naložbe v manj razvitih območjih ter pripravljenost bank za sodelovanje s krediti. Krediti poslovnih bank so v letu 1972 prinesli 11 omenjenim občinam 280 milijonov dinarjev oziroma so se v primerjavi z letom 1971 več kot podvojili. V letu 1973 so po ocenah sodeč še višji — 320 milijonov dinarjev. Tovrstne naložbe pa je republika spodbujala s svojimi sredstvi, to je skupaj 72,5 milijona dinarjev, ki so bila v letih 1971/73 uporabljena predvsem za ugodnejšo obrestno mero.

Povsod po svetu in tudi pri nas je eden najvažnejših pogojev za hitrejši razvoj zaostalejših predelov graditev infrastrukture v najširšem pomenu besede, torej všteti tudi najpomembnejše družbene službe.

V obdobju 1971/73 je republiška skupnost za ceste namenila 166 milijonov dinarjev (25,5 % vseh sredstev, s katerimi razpolaga za modernizacijo in vzdrževanje) za območja manj razvitih občin. V prihodnjih 2 letih namerava vložiti še okrog 140 milijonov, tako, da bodo tudi v celotnem srednjeročnem obdobju 1971/75 ta območja deležna približno četrtine razpoložljivega denarja iz tega vira.

Vodni sklad SR Slovenije je v zadnjih 3 letih poleg sredstev, ki jih pač razdeluje po rednih kriterijih, namenil 11 manj razvitim občinam tudi večja dodatna sredstva, in to povsem namenska.

Skupno je vložil 36,3 milijone dinarjev, ali več kot tretjino svojih sredstev. Res je, da te naložbe še zaostajajo za predvidevanji srednjeročnega plana, vendar moramo povedati, da ima sklad precej manj sredstev, kot je bilo pričakovati, kar je posledica omejitvenih ukrepov (predvsem v letu 1973). Sklad meni, da bi morali zaradi omejenega razloga in zaradi vpliva inflacije do leta 1975 nadomestiti izpad naložb, vendar pa je to povezano s povečanjem vodnega prispevka, kar je ob množici drugih potreb negotova zadeva.

Tudi glede vzgoje in izobraževanja se nekatere naloge na manj razvitih območjih izvajajo v skladu s srednjeročnim planom, druge pa je opaziti zaostajanje. V zadnjih treh letih je 11 manj razvitih občin v vzgojno varstvenih objektih pridobilo 1780 mest in republiška skupnost otroškega varstva je pri tem sodelovala s svojim kreditnim deležem 60 do 80 %. Zdaj je v varstvenih ustanovah zajeta desetina predšolskih otrok, kar je napredek v primerjavi z letom 1971 (7,5 %), ko se je začela načrtnejša organizirana skrb za pomoč tem predelom. Vendar — zaostajanje na tem območju za razvitejšimi območji Slovenije je še vedno precejšnje in razlike se skoraj da ne zmanjšujejo. Republiška skupnost otroškega varstva je poleg tega pomagala z denarjem tudi pri sistematičnih pregledih otrok, pri šolski prehrani itd.

Republiška izobraževalna skupnost je imela dokajšnje uspehe pri naporih, da bi izenačili pogoje šolanja v vsej Sloveniji. Pri tem je sodelovala s temeljnimi izobraževalnimi skupnostmi, skupščinami in vzgojno izobraževalnimi zavodi. To je omogočilo, da so manj razvite občine v letih 1972 in 1973 obdržale nekako iste stopnje prispevkov in enake deleže drugih dohodkov za izobraževanje kot v letu 1971, druge občine pa so delež občinskih sredstev povečale. Poleg tega je republiška izobraževalna skupnost finansirala 50 % naložb v nove osnovnošolske objekte. To in nekatera druga prizadevanja so omogočila, da se načrti srednjeročnega obdobja glede izenačevanja materialnih pogojev osnovnega šolstva v precejšni meri uspešno uresničujejo. Vendar pa je treba omeniti, da se prepočasi izboljšujejo kvalifikacijska struktura zaposlenih v enajstih manj razvitih občinah in boljše rezultate si lahko obetamo v naslednjih 2 letih. Vendar, pa sta osip in poprečni učni uspeh v osnovnih šolah v teh občinah še vedno slabša kot v republiki nasploh, in kar je najbolj bistveno, še vedno se premalo mladine teh območij vključuje v srednje, višje in visoke ter poklicne šole.

Ko že obravnavamo vsa ta prizadevanja, naj omenimo še dejstvo, da sta se za pomoč manj razvitim območjem v Sloveniji precej trudili kulturna skupnost Slovenije in raziskovalna skupnost Slovenije.¹

¹ Kratak povzetek opisanih dosežkov je povzet po publikaciji »Analiza uresničevanja plana razvoja SR Slovenije v letih 1971/75«. Zavod SRS za planiranje, Ljubljana, november 1973.

Vse to je v glavnem svetlejša plat medalje, če lahko tako rečemo. Naponi so očitni in napredek tudi. Na drugi strani pa moramo dolgoročno gledano, privoliti v nekatera neovrgljiva in malo manj spodbudna dejstva. Nacionalni dohodek na prebivalca kot eno sintetičnih meril napredka (kot povedano, smo ga uporabili tudi kot merilo razvitosti v zakonu) v enajstih manj razvitih občinah vse bolj zaostaja za nacionalnim dohodkom na prebivalca v republiki. Leta 1966 je znašal 45,7 % republiškega povprečja, leta 1970 še 44,5 %, lani pa samo še 43,3 %.² In to kljub temu, da je v letu 1972 naraščal v enajstih manj razvitih občinah precej hitreje kot v republiškem poprečju:

Rast nacionalnega dohodka na prebivalca 1972³

(1971 = 100)

Občina	Indeks 72/71
Črnomelj	160
Gornja Radgona	180
Lenart	129
Lendava	128
Ljutomer	123
Murska sobota	132
Ormož	126
Ptuj	132
Šentjur	124
Šmarje	141
Trebnje	128
Poprečje enajst manj razvitih občin	132
Poprečje SRS	121

Opazen premik v letu 1972 torej ni bistveno vplival na trend oddaljevanja poprečja nacionalnega dohodka na prebivalca v 11 nerazvitih občinah od ravni, dosežene v republiki.

Podobno je s prav tako pomembnim merilom — družbenim proizvodom. Delež manj razvitih območij v družbenem proizvodu Slovenije upada že vse od leta 1965, ko je znašal 9,6 %; 1967 — 8,4 %; 1968 — 8,6 %; 1969 — 8,3 %; 1970 — 8 % in 1971 — 7,8 %. Za leto 1972 ob času, ko pišem članek, še ni na razpolago dokončnih podatkov. Vendar kaže, da je dinamika rasti družbenega

¹ »Podatki o sredstvih za splošno in del skupne porabe v SR Sloveniji — izvršitev za leto 1972«. Republiški sekretariat za finance, Ljubljana, september 1973. Isti vir za leto 1970. in 1966. leta.

² »Statistične informacije, 144 — Družbeni produkt in narodni dohodek v SR Sloveniji v 1972«. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, 20. 11. 1973.

proizvoda v 11 manj razvitih občinah bistveno hitrejša (34 %) kot v Sloveniji nasploh (24 %).⁴

Če primerjamo družbeni proizvod na zaposlenega v manj razvitih območjih v Sloveniji, smo lahko kar zadovoljni, saj ta presega devet desetin republiškega poprečja, vendar je važnejši kazalec dejanskega napredka družbeni proizvod na prebivalca. Ta pa se giblje na manj razvitih območjih komaj na ravni 43,2 % republiškega poprečja.⁵

Zaskrbljujoči pa so podatki, ki jih dobimo, če primerjamo sredstva za splošno in skupno porabo 11 manj razvitih občin s poprečjem teh sredstev za republiko. Če pogledamo dve glavni postavki splošne in skupne porabe — skupne dohodke proračunov in izobraževanja na prebivalca, potem nam podatki povedo: da so manj razvita območja Slovenije v 1966. letu dosegla 77,8 % republiškega poprečja, v letu 1970 — 77,7 % in v letu 1972 — 87,7 %. Samo proračunska sredstva na prebivalca pa dosežejo v letu 1972 v manj razvitih občinah 85,6 % republiškega poprečja.⁶

Iz povedanih števil in že navedenih podatkov o prizadevanjih za razvoj manj razvitih območij Slovenije moramo povzeti troje ugotovitev. Prvič, da so se manj razvite občine po sredstvih, ki so na razpolago za finansiranje najvažnejših splošnih in skupnih potreb, precej približale republiškemu poprečju. Vendar so morale za to nositi veliko težje breme deleža sredstev za splošno in skupno porabo v nacionalnem dohodku kot poprečna slovenska občina, pa čeprav so njihovi fiskalni viri precej skromnejši. Tako je bilo v občinskem poprečju Slovenije v letu 1972 izločenih za proračune 6,8 % ustvarjenega nacionalnega dohodka, v ljubljanskih občinah na primer celo samo 5,3 %, v 11 manj razvitih občinah pa 14,5 %. To je naša druga ugotovitev. Tretja ugotovitev pa sledi iz dejstva, ki smo ga navedli že v začetku, namreč da je predvsem pomoč republiške izobraževalne skupnosti omogočila, da so se pogoji šolanja približali republiškemu poprečju, saj kljub večjemu deležu fiskalnih bremen v nacionalnem dohodku manj razvite občine tega niso sposobne zagotoviti. O tem govori podatek, da je pomoč republiške izobraževalne skupnosti v letu 1970 znašala 57,9 % skupnih sredstev za izobraževanje vseh manj razvitih občin v Sloveniji, leta 1972 pa že 63,8 %.⁷

Še več, struktura razporeditev najvažnejših izdatkov občin za splošno in skupno porabo kaže (najpomembnejši postavki sta izobraževanje in finansiranje dela državnih organov), da so manj razvite občine sposobne ob tako rekoč nespremenjenem deležu sredstev za državne organe izločati vse manjši delež svojih dohodkov za temeljni

⁴ »Poročilo komisije in informacija o družbeni aktivnosti pri pospeševanju razvoja manj razvitih območij Slovenije«. Komisija izvršnega sveta skupščine SR Slovenije za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v SR Sloveniji. Marec 1973.

⁵ »Poročilo komisije in informacija...« (Podatek za leto 1971).

⁶ »Podatki o sredstvih za splošno in del skupne porabe...«

⁷ »Podatki o sredstvih za splošno in del skupne porabe...«

pogoj svojega razvoja in boljšo prihodnost svoje mladine — za šolanje. V celotnih sredstvih za splošne in skupne družbene potrebe je bil delež omenjenih dveh izdatkov takle:⁸

Namen	1970	1972
Šolstvo (manj razvite občine)	52,9 %	49 %
Šolstvo (vse slovenske občine)	43,9 %	41,7 %
Delo državnih organov (manj razvite občine)	20,5 %	20,8 %
Delo državnih organov (vse slovenske občine)	22,8 %	16,1 %

To pomeni, da izčrpata glavni dve postavki 11 manj razvitim občinam okrog sedem desetih vseh razpoložljivih sredstev za splošno in skupno porabo, v poprečju slovenskim občinam pa le dobro polovico. Pri tem pa je razumljivo, da morajo iz preostalih sredstev manj razvite občine reševati vrsto zahtevnejših problemov kot poprečna ali visoko razvita slovenska komuna. To velja predvsem za hude socialne probleme, ki kljub pomoči republike v teh revnejših občinah še daleč niso urejeni.

Pri vsem tem bi bilo napačno spregledati dejstvo, da je položaj, kot nam ga kažejo vsi do sedaj navedeni podatki, tak kljub dejstvu, da se število kmečkega prebivalstva v nerazvitih občinah, čeprav počasi, vendarle vztrajno zmanjšuje. To pomeni, da se ljudje bolj zaposlujejo v dejavnostih (sekundarnih, terciarnih), ki prinašajo sicer višji družbeni proizvod, vendar pa dovoljujejo oblikovati še vedno daleč preskromna lastna sredstva za učinkovitejši razvoj. Število kmečkega prebivalstva se je zmanjšalo takole: leta 1970 so imela manj razvita območja Slovenije okrog 53,5 % kmečkega prebivalstva, lani pa precej manj — 46,9 %. Vendar moramo vedeti, da je odstotek kmečkega prebivalstva v Sloveniji veliko nižji (1972 — 20,6 %).⁹

Preden preidemo na konkretno razmišljanje o posameznih pomanjkljivostih glede skrbi za razvoj manj razvitih območij v Sloveniji in glede točk, kjer bodo potrebna večja prizadevanja, se moramo dotakniti še nekaterih vprašanj.

Predvsem se nam zdi potrebno omeniti, da moramo nujno upoštevati medsebojno upoštevanost sprememb posameznih kategorij ekonomske strukture; zato, da bomo lahko pravilneje ocenjevali, kaj smo dosegli s pomočjo manj razvitim, in ugotovili, kje so mogoči novi, še učinkovitejši prijemi ali kje bi bilo dobro sedanje metode zamenjati z drugimi. Naj za primer navedemo svetovne izkušnje glede sprememb v ekonomski strukturi, pogojene z ravnijo dosežene nacionalnega dohodka na prebivalca:¹⁰

⁸ »Podatki o sredstvih za splošno in del skupne porabe...«

⁹ »Podatki o sredstvih za splošno in del skupne porabe...«

¹⁰ »Crowth and Structural Change«, B. H. Chenery, članek v »Finance and Development«, Washington D. C. 1971.

Nacionalni dohodek na prebivalca (dolar iz leta 1964):

	50	100	200	300	400	600	800	1000	2000	
<i>I. Akumulacija</i>										
1. Skupno varčevanje kot del druž. proiz.	9,4	12,0	14,8	16,4	17,6	19,3	20,5	21,5	24,6	
2. Skupne investicije kot del druž. proiz.	11,7	15,1	18,2	19,7	20,8	22,2	23,0	23,7	25,4	
3. Davki kot del narodnega dohodka	9,8	12,7	16,7	19,5	21,8	25,3	28,0	30,3	28,0	
4. Zajeto prebivalstvo v obvez. žolanju	17,5	36,2	52,6	61,2	66,9	74,2	78,9	82,3	91,4	
5. Pismenost prebivalstva	15,3	36,5	55,2	65,0	71,5	80,0	85,4	89,4	93,0	
<i>II. Struktura proizvodnje</i>										
6. Sodelovanje primarne proiz. v druž. proiz.	58,1	46,4	36,0	30,4	26,7	21,8	18,6	16,3	9,8	
7. Sodelovanje industr. proiz. v druž. proizvodu	7,3	13,5	19,6	23,1	25,5	29,0	31,4	33,2	83,9	
8. Sodelovanje storitev v druž. proizvodu	29,9	34,6	27,9	39,2	39,9	40,4	40,5	40,4	39,3	
9. Sodelovanje komunal. storitev v družb. proizv.	4,6	5,7	7,0	7,7	8,3	9,1	8,7	10,2	11,7	
<i>III. Populacija in delov. sila</i>										
10. Delež delov. sile v primarni proizvodnji	75,3	68,1	58,7	49,9	43,6	34,8	28,6	23,7	8,3	
11. Delovna sila v industr. kot del skup. delov. sile	4,1	9,6	16,6	20,5	23,4	27,6	30,7	33,2	40,1	
12. Delov. sila v terciar. dejav. kot del skupne delovne sile	20,6	22,3	26,7	29,3	31,7	35,8	39,2	42,2	51,6	
13. Mestno prebival. kot del skupnega prebivalstva	6,9	20,0	33,8	40,9	45,5	51,5	55,3	58,0	65,1	
14. Rojeni na 1000 prebival.	46,6	41,8	36,6	33,8	31,1	28,2	25,3	22,4	17,1	
15. Umrli na 1000 prebival.	20,5	15,2	11,4	10,0	9,3	9,0	8,9	8,0	10,7	
<i>IV. Trgovina</i>										
16. Izvoz blaga in storitev kot del družb. proizv.	9,9	13,2	16,3	18,0	19,1	20,7	21,8	22,6	24,8	
17. Uvoz blaga in storitev kot del družb. proizv.	16,6	18,7	20,6	21,6	22,3	23,2	23,8	24,3	25,5	
18. Izvoz primarnih proizv. v skupnem izvozu	89	78	68	61	56	50	46	42	33	
19. Uvoz primar. proizv. v skupnem uvozu	10	18	25	27	28	29	30	30	30	

Ne samo poseben članek, ampak obširnejše delo bi bilo potrebno, da bi lahko na podlagi omenjenih števil o spremembah ekonomske strukture ob spreminjanju nacionalnega dohodka na prebivalca povzeli konkretnejše sklepe glede sistema pomoči manj razvitim območjem Slovenije. Tudi ni nujno, da vse v razpredelnici navedene ugotovitve veljajo v okviru regije, tako kot v okviru nacionalnega gospodarstva. Vendar so podatki sugestivni vsaj za

razmišljanje. Nekaj misli se takoj vsiljuje kot izhodišče za temeljitejšo razglabljanje. Npr., da se, če primerjamo pravkar navedene in poprej opisane naše podatke, tudi pri nas v nerazvitih območjih odraža pred 90 leti oblikovani Wagnerjev zakon (Adolf Wagner 1835—1917) o povečanju državnih izdatkov. Namreč — gre za to, da pri proučevanju družbenih izdatkov v nacionalnem dohodku srečujemo nekatera trajna obeležja neodvisno od naših prizadevanj in namena, in to je važno. Skratka, sodelovanje državnih izdatkov v nacionalnem dohodku raste absolutno in relativno nekako do nacionalnega dohodka 1000 dolarjev na prebivalca, ob višjem narodnem dohodku pa ti izdatki samo še absolutno naraščajo. Na drugi strani nam omenjena ugotovitev sugerira mnenje, da z vlogo fiskalne politike pri družbenem urejanju pomoči manj razvitim območjem Slovenije nikakor ne moremo biti zadovoljni, da jo premalo uporabljamo, in v to smer bi morali naprej razmišljati.

Dalje, drži dejstvo, da se tudi v naših nerazvitih območjih z rastjo dohodka na prebivalca zmanjšuje sodelovanje delovne sile v kmetijstvu in primarne proizvodnje v družbenem proizvodu. Premalo preučeno pa je vprašanje rasti produktivnosti dela posameznih sektorjev gospodarstva, v tem primeru kmetijstva in vseh novih naložb. Prav tako pri proučevanju dosedanjih dosežkov glede pomoči manj razvitim občinam zanemarjamo analizo pozitivnih korelacij med dohodkom na prebivalca in obsegom zunanjetrgovinske menjave, čeprav gre za vprašanje, ki ga je še najmanj mogoče obravnavati v regionalnem merilu.¹¹ Dalje, poleg že omenjenih možnosti fiskalne politike zanemarjamo pomen izjemnega mesta posameznih davčnih oblik na manj razvitih območjih, kot je npr. obdavčevanje kmetijstva ter v zvezi s tem učinkovitost davčnih uprav, ki lahko z doslednim uresničevanjem davčne politike krepijo lastne vire sredstev manj razvitih občin.

Teh nekaj samo bežno navrženih vprašanj seveda ne more vsiljevati kakršne koli ugotovitve o argumentiranih pomanjkljivostih našega sistema skrbi za manj razvite predele Slovenije, navaja pa nas k razmišljanju, kje bi morali stvari še proučiti in kje bi verjetno le našli kako novo koristno oporo v naših prizadevanjih na tem področju.

Tudi primerjava z drugimi republikami in s svetom pri skrbi za manj razvita območja nam da lahko marsikatero koristno sugestijo ali pa potrdi pravilnosti določenih vpeljanih potez.

Tako npr. v primerjavi z nekaterimi drugimi jugoslovanskimi republikami trdimo, da so naporji (čeprav še nezadostni) za olajšave investicij razvitega gospodarstva na šibkejših območjih umestnejši kot pa posebni investicijski skladi. Dalje, za koristno se je tudi

¹¹ Dokaz: Občina Vrhnika, ki je med 60 slovenskimi občinami po nacionalnem dohodku na prebivalca v Sloveniji na 23. mestu, ustvarja letno okrog 1000 dolarjev izvoza na prebivalca, kar je daleč nad tovrstnim rezultatom tistih zahodnoevropskih držav, ki so najuspešnejše izvoznice.

pokazalo, da vsa odgovornost in prizadevnost za uspešnost novih naložb v manj razvitih občinah Slovenije prevzamejo tisti, ki so pri naložbah sodelovali, in pa občine same. Napačno bi bilo, če bi se v presojo posameznih projektov spuščala republiška komisija. Praksa skladov za manj razvita območja iz Hrvatske ter Bosne in Hercegovine je samo potrdilo, da tovrstne komisije ne smejo postati razdeljevalec sredstev po področjih in panogah ter strokovni ocenjevalec posameznih podjetij in njihovih naložb. To je treba prepustiti predvsem poslovnim bankam, delovnim organizacijam in občinam.

Trditev o tem, da ne potrebujemo posebnega republiškega sklada, pa še ne pomeni, da ne potrebujemo več sredstev za pomoč manj razvitim območjem Slovenije. Najmanj, kar bi morali storiti, je, da bi dosledno izpolnili vsa prizadevanja srednjeročnega plana na tem področju; ne samo glede nominalnih zneskov ampak v revaloriziranem obsegu, upoštevajoč razveljavitveni vpliv inflacije na investicije. V bistvu pa se moramo zavedati, da potrebujemo v prihodnje več sredstev in da je treba o tem razmisliti. Skratka, po naši oceni so bili načrti za napredek manj razvitih občin Slovenije v srednjeročnem planu 1971/75 preskromno in prebojazljivo zastavljeni.

Trditev, da pogosto celo za razpoložljiva sredstva niso na razpolago pravočasni in ekonomsko utemeljeni projekti, se nam zdi nesprejemljiva. Tako npr. v Črni gori ugotavljajo, da so od predvidenih 750 milijonov dinarjev sredstev sklada za pomoč manj razvitim občinam za obdobje 1971/1975 do sedaj (1971—1973) sprejeli odločitve samo za naložbe 200 milijonov dinarjev, praktično pa angažirali šele okrog 40 milijonov. Če bi upoštevali vse zahteve nerazvitih občin za kredite za to ali ono naložbo, pa bi že zdavnaj porabili vsa sredstva za obdobje omenjenih 5 let. Tudi pri nas je slišati — čeprav redkeje — podobne očitke. Vendar se moramo vprašati, ali zadosten del društvenih sredstev usmerjamo prav v oblikovanje dobrih, ekonomsko utemeljenih in rentabilnost zagotavljajočih investicijskih projektov. Ali lahko družba to skrb prepusti res predvsem bankam, podjetjem in samim šibkim občinam? Ali ni njena dolžnost tu bolj pomagati kot je do sedaj?

Zdi se nam, da se moramo tudi vprašati, ali smo v dosedanjih projektih dovolj upoštevali naravna bogastva manj razvitih predelov republike in ali nismo nekaterih zanemarili (na primer proizvodnje premoga, določenih možnosti za razvoj turizma itd.). Samo v premislek naj navedemo, da je npr. surovinsko revna Nizozemska pri pospeševanju razvoja manj razvitega severa dala prednost prav tem projektom.

Kazalo bi proučiti tudi nekatere izkušnje finansiranja zaostalejših regij EGS. Omenjena ekonomska integracija namreč predvideva v obdobju od 1974 do 1976. leta v ta namen pomoč 8,8 milijarde zahodnonemških mark v skupnem skladu, v katerega bo vlagalo sredstva vseh 9 članic. To pomoč za regionalni razvoj bo koristila predvsem Irski, ki ima status manj razvitega območja tako rekoč

za celotno svoje ozemlje. V Franciji jo bo lahko uporabljala tretjina prebivalstva, v Zahodni Nemčiji 12 % prebivalstva, dalje, predeli Jutlanda v Danski, italijanski jug, severna Nizozemska in severna Belgija, Luxemburg, deli Cornwalla in Wallesa ter še nekateri predeli Britanije. Komisija EGS je izdelala posebne kriterije, katere regije je treba upoštevati kot manj razvite. Tudi med njimi je na vidnem mestu odstotek kmečkega prebivalstva ter poprečne narodnega dohodka na prebivalca, ki pa je seveda glede na naše razmere izredno visoko (okrog 1100 do 1200 angleških funtov letno). Vendar pa se nam zdi, da bi morali tudi pri nas proučiti in nato pretehtati morebitno uporabnost še nekaterih kriterijev EGS za pomoč manj razvitim območjem. Na primer strukturalno nezaposlenost, na kar se navezuje naslednji kriterij, odstotek ali število zaposlenih v posameznih manj rentabilnih industrijskih vejah — tekstilni industriji in premogovništvu.¹² Vendar kaže, da bo EGS ob sedANJI energetski krizi ta zadnji kriterij glede premogovništva še kako z veseljem spremenila. Teh ugotovitev precej razvitejšega dela Evrope ne navajamo zato, da bi posnemali njihove prijeme. Ne bo pa odveč, če jih temeljiteje proučimo; morda le najdemo med njimi kako zrno, ki bi vzkliko tudi v našem podnebjju.

Umestno se nam zdi tudi podčrtati še nekaj misli, ki so bile sicer tu in tam že izražene v dosedanji razpravi o ocenah dosežkov družbene skrbi za pomoč manj razvitim občinam Slovenije. Predvsem je treba bolj usklajati napore vseh dejavnikov, ki lahko pomagajo tem predelom Slovenije. Kot smo že poudarili, nimamo v mislih etastičnega združevanja sredstev v obliki kakršnegakoli sklada, ki bi lahko (čeprav deloma) postal eden izmed virov reprodukcije državnega kapitala, pač pa homogeno organiziranost. Zato se nam zdijo upravičene zahteve, naj bi bil za usklajanje vseh naporov odgovoren neposredno eden izmed članov izvršnega sveta. Še več — menimo, da ne bi krepili birokracije ali pretirano širili državne uprave, če bi se vsaj za prehodno obdobje (morda do konca naslednjega petletnega plana) odločili za posebni republiški sekretariat. Ta bi lahko ne le čvrsto in organizirano povezoval potrebne napore vseh dejavnikov, ampak tudi učinkoviteje izkoriščal možnosti raznih strokovnih institucij. Kljub vsem prizadevanjem sedanja komisija izvršnega sveta (ki deluje volontersko) ne more dovolj učinkovito povezovati vseh potencialov. Kot zanimivost naj omenimo, da tej komisiji sploh ni določeno mandatno obdobje. Ustreznejša organiziranost bi omogočila tudi uspešnejše usklajevanje načrtov vseh dejavnikov že pri sklenitvi slovenskega samoupravnega sporazuma o pomoči manj razvitim, ki je nujen in glede na našo novo ustavno ureditev edinole sprejemljiv. Če bi ta sporazum dobro pripravili, potem so takorekoč brez pomena nekatere sicer upravičene zahteve za revizijo sedanjega zakona o pomoči manj razvitim območjem v Sloveniji. Lahko bi jih

¹² »Spruce up tje map of Europe«. The Economic, London, 13. 10. 1973.

zajeli v sporazumu, ga stalno preverjali in dopolnjevali. Dolgoročnost politike družbene pomoči tem območjem obenem tudi terja, da to važno nacionalno vprašanje ne obravnavamo več samo v okviru meja občin tako kot doslej in da temeljiteje proučimo kategorije, kot so prostorsko ekonomska aglomeracija, regija, slovenski in jugoslovanski interes. Skratka, gre za celovitost, širokoglednost in perspektivnost družbenih prizadevanj, ob upoštevanju ekonomskih in družbeno solidarnostnih kriterijev. Ti kriteriji se med seboj prepletajo, in kot je nemogoče uporabljati samo rentabilnostne račune, tudi ni mogoče graditi političnih tovarn. Obe vrsti kriterijev je treba upoštevati in to smo dolžni storiti predvsem zaradi sklepov 3. konference ZK Slovenije o socialnih razmerah v naši družbi. Morda se zdi marsikomu ocena pretrda, vendar menimo, da prav vloge družbene pomoči manj razvitim območjem Slovenije in tehtnosti te socialne komponente razvoja slovenske družbe še nismo do kraja razčlenili. Prav to pa je nujno pri snovanju naše prihodnje dolgoročne politike glede manj razvitih predelov Slovenije.

Ne domišljajmo si, da so zapisane vrstice bistven prispevek k problematiki pospeševanja zaostalejših krajev Slovenije. Tudi če bi temeljile na še tako proučenih aksiomih ekonomske teorije, ni poročta, da bi se ta ali ona sugestija obnesla. Svet kot celota, posamezne dežele in njihove regije nudijo prepričljive izkušnje, da so dejansko rezultati vloženih naporov vedno vidno zaostajali za predvidevanji in hotenji. Vendar menimo, da je prav samoupravna socialistična organizacija naše družbe na tem področju prednost, ki je še nismo izkoristili pri naporih za skladnejši razvoj Jugoslavije in Slovenije. V državnem merilu ima nekoliko bolj razvita Slovenija možnosti ta svoj »nacionalni dolg« še posebno učinkovito urejati in prav zato se nam zdi vsaka pobuda za razmišljanje o tej možni učinkovitejši le dobrodošla.

Energetika: troje kriz v eni

Od oktobrskega vojnega izbruha na Bližnjem vzhodu, ki je ustvaril povod za arabski naftni bojkot zoper nekatere zahodne države, je slišati in brati čedalje več razprav o »svetovni energetske krizi«. Večini prispevkov v tem razpravljanju je skupnih nekaj značilnosti. Vsi so bolj ali manj povezani z »naftnim vojskovanjem«; največkrat so posvečeni razglabljanju o mednarodnih politično ekonomskih rešitvah v skoraj izključno klasičnih okvirih; in tako jih je največ večidel če ne povsem nezadostnih. V sedanji energetske krizi, če naj to tako imenujemo, je namreč mogoče brez posebno natančnega truda izslediti vsaj tri bistvene sestavine.

Prva — a samo prva — je tako imenovana »mala kriza«, ki se je zares sprožila s tako imenovanim naftnim vojskovanjem in bi jo bilo najbrž mogoče odstraniti, če bi bilo v temelju zadoščeno nekaterim pogojem »vojskujočih se strani«. To je politično, obrambno motivirana kriza, ki je udarila po dobršem delu bližnjevzhodno-zahodne naftne ekonomije in se potem razlezla še po drugih segmentih mednarodnih in nacionalnih ekonomskih struktur. Zaradi tega je tudi videti, da bi bila ob ustreznem ravnanju lahko prostorsko omejena, časovno kratka in kakovostno obvladljiva.

Druga bistvena sestavina kompleksa, ki ga obravnavamo, je tako imenovana »velika energetska kriza«. Nastajala je dosti dalj kakor nedavni spopad na Bližnjem vzhodu ter neodvisno od njega. Izvira najpreprosteje povedano iz nenehne rasti svetovnega povpraševanja po vseh oblikah energije, ki že dolgo prehitava in presega rast svetovne energetske ponudbe. Vznika torej iz dokaj konstantnega presežka potreb nad proizvodnjo. To je eno temeljnih strukturnih neskladij v sedanji razvojni fazi svetovnega gospodarstva. Je dolgoročne narave in je ob doslej znanem instrumentariju ter poteh mednarodnega gospodarskega sodelovanja verjetno nerazrešljiva.

Tretjo sestavino obravnavanega kompleksa bi lahko pogojno imenovali »kriza zavesti«. Seveda bi tak izraz smeli uporabiti zares le pogojno. V »krizi zavesti« gre namreč predvsem za to, da večina tistih, ki jih svetovna energetska kriza zadeva ali so vanjo kakorkoli

vpleteni, po vsem videzu še ne dojemajo njene prave širine in globine ali pa vsaj še ne ravnajo tako, kakor bi ju bili dojeli. V takšnem zastojanju prevladujoče zavesti za realnim stanjem in razvojnimi trendi se, če govorimo zares, seveda še daleč ne zrcali samo kriza »zavesti«. Veliko prej je to kompleksna kriza spoznanja in ravnanja, ki bi se zdaj morali v najširših mednarodnih razsežnostih povzpeti na raven količinsko in kakovostno povsem nove naloge: ustvariti je treba svetoven energetska sistem. Ustvariti hote in preiščeno. »Nehote« tak sistem namreč že obstaja — če ne v prisotnosti pa v odsotnosti koordinacije, če ne v konvergenci k optimalnim učinkom pa v hkratnem razpadanju svojih elementov.

Tem trem sestavinam je posvečen pričujoči prikaz.

Prva kriza: vojskovanje z nafto

Vojskovanje z nafto v širšem smislu se je pravzaprav začelo že pred nekaj leti z ustanovitvijo več mednarodnih organizacij, v katere so včlanjene izvoznice nafte. O »vojskovanju« je bilo zlasti v arabskih državah veliko govora že v letih 1967 in 1968, po znameniti »šest-dnevni vojni«; toda zamisel je ostala še preveč v povojjih, da bi jo bili uresničili, zlasti pa so si bili morebitni zavezniki v naftni vojni preveč vsaksebi, da bi se bili mogli povezati v smiselno in učinkovito enoto.

Razmere so se bistveno spremenile z nastankom organizacije OPEC (Organisation of Petrol Exporting Countries — Organizacija dežel, ki izvažajo petrolej). Njeno delovanje je bila sprva namenjeno zvečevanju deleža, ki ga prejemajo dežele izvoznice v skupnem dohodku od prodaje nafte. Njeno glavno akcijsko pravilo je bilo prirejeno prevladujočim razmeram na svetovnem trgu nafte in derivatov, kjer so se bile kartelsko povezane transnacionalne petrolejske družbe s sedeži na Zahodu praktično povezale v kupni monopol ali monopson ter so diktirale cene, obseg in geografsko distribucijo tako proizvodnje kakor dohodkov in dobičkov od nje. OPEC, ki so ga ustanovile države proizvajalke nafte, se je temu monopsonu postavil po robu kot monopol. Sledila so pogajanja v valovih. Zlasti zadnja leta so bili izidi praviloma takile: najprej se je zvišal bodisi delež dežel izvoznic v skupnem dohodku bodisi končna cena nafte in derivatov, potem pa se je svetovni naftni kartel odškodoval za relativno izgubo z zvišanjem prodajne cene končnim porabnikom.

16. oktobra 1973 se je ponavljajoče se valovanje teh pogajanj in ustreznih zviševanj prelomilo. Predstavniki arabskih izvoznic nafte so se na ministrskem sestanku v Kuvajtu sami, brez prisotnosti predstavnikov transnacionalnih družb, sporazumeli o dvojem:

Prvič, dokler Izrael drži pod okupacijo arabska ozemlja, zasedena v junijski vojni leta 1967, bodo arabske izvoznice nafte vsak mesec zaporedoma zmanjšale svoje naftne dobave za pet odstotkov v primerjavi s količino, doseženo v septembru 1973.

Drugič, obračunske cene (posted prices) za surovo nafto se zvečajo za 70 odstotkov, prodajne cene pa za 17 odstotkov.

V zvezi s tema osnovnima sklepoma iz Kuvajta je treba reči, da sta deloma že v samem Kuvajtu, deloma pa pozneje na vrhunskem sestanku arabskih držav v Alžiru prešla v precej natančno opredeljene in strateško usmerjene okvire.

V zvezi s prvim sklepom — stopnjevanje naftnega pritiska z deeskalacijo dobav — so arabske izvoznice nafte razdelile države uvoznice v tri kategorije. V prvo so uvrstile zaveznike Izraela, predvsem ZDA in Nizozemsko. Tema dvema državam so takoj ustavile vse dobave nafte. Tej skupini so pridružile še Portugalsko, Južnoafriško republiko in Rodezijo, ker uveljavljajo rasistično politiko.

V drugo skupino sodijo »nevtralne« države, ki bodo od Arabcev prejemale toliko nafte kot v letu 1972 (in navzdol, po pet odstotkov manj od meseca do meseca).

V tretji skupini so prijateljske države, ki podpirajo osvobodilni boj Arabcev zoper izraelsko okupacijo. Le-te prejemajo nafte, kolikor je želijo.

Zviševanje cen, obračunskih in prodajnih, velja za vse države enako. Zvišanje prodajnih cen pa je bilo usmerjeno preprosto na ves svetovni trg in je za 17 odstotkov zvišalo kosmati dohodek od prodaje nafte. 70-odstotno zvišanje obračunskih cen pa je bilo naperjeno predvsem zoper transnacionalne družbe, ki izkoriščajo arabsko nafto. Obračunske cene so namreč namenjene predvsem notranji delitvi dohodkov in dobičkov od nafte med državo proizvajalko in tujo družbo, ki nafto izkorišča.

S tema dvema udarcema se je v mednarodnih petrolejskih, gospodarskih in siceršnjih odnosih uveljavila čisto nova kvaliteta. Bil je to enostranski sklep arabskih držav, ki mu ni bilo mogoče postaviti po robu nikakršnega učinkovitega nasprotnega ukrepa. Po najmočnejših uvoznicah nafte je ogorčeno završčalo, češ da se »svet sooča z izsiljevanjem«, ne da bi seveda upoštevali izraelsko skledico izsiljevalske tehtnice in vso dolgo, tragično zgodbo, ki lahko sega do Balfourove deklaracije ali še dalj nazaj — tja do diaspore. In ne da bi upoštevali, kdo je v zadnjih dvajsetih letih trikrat *de facto* napadal . . .

Nova kvaliteta, o kateri smo govorili, je dobila takle računski izraz.

Obračunske cene (posted prices) so, kot smo že zapisali, le dogovorna kategorija, namenjena delitvi dohodkov med izvoznicami nafte in naftnimi družbami. Leta 1971 so se izvoznice nafte, povezane v OPEC, v Teheranu sporazumele z naftnimi družbami, da bo obračunska cena za 40 odstotkov višja od dejanske prodajne cene. To razmerje je obveljalo tudi na že omenjenem sestanku arabskih izvoznic nafte v Kuvajtu. Naftne družbe plačujejo deželam izvoznicam v različnih davščinah 60 odstotkov obračunske cene. Spričo tega je po kuvajtskih odločitvah nastal takle položaj:

Obračunsko ceno nafte so zvišali za 70 odstotkov. Stara cena je znašala 3,01 dolarja za barrel surove nafte, (1 barrel je 159 litrov ali 139,07 kg povprečne surove nafte). Nova obračunska cena znaša torej 5,11 dolarja. Prej je petrolejska družba plačevala deželi izvoznici 1,80 dolarja dajatev za barrel, zdaj pa 3,06 dolarja; torej se je dohodek dežele izvoznice zvečal za 1,26 dolarja pri barrelu.

Stroški za izkoriščanje nafte so prav v arabskih državah izredno nizki, tako da znašajo komaj nekaj nad 10 centov. Če torej petrolejska družba plača arabski izvoznici nafte za barrel 3,06 dolarja dajatev in prišteje k temu še eksploatacijske stroške, jo stane barrel surove nafte brez transporta in predelave nekako 3,20 dolarja.

Takšna razmerja veljajo predvsem za surovo nafto iz okolice Perzijskega zaliva. Libijska nafta je dražja — stane približno 5,60 dolarja za barrel — ker je v njej dosti manj žvepla.

Nad temi osnovnimi stroški potem petrolejske družbe zidajo prodajne cene. Vanje se vključuje njihov monopolski dobiček, hkrati pa tudi monopolski dobiček lastnikov tankerskih ladjevij, ki se živahno vključujejo v divje manevre, kakršne je omogočilo pomanjkanje nafte in derivatov v najbogatejših zahodnih državah.

Po poročilih svetovnega časopisja (Le Monde, The Financial Times, International Herald Tribune, gl. številke med 20. novembrom in 10. decembrom 1973) so arabske države v skladu s sklepi iz Kuvajta in Alžira zmanjšale proizvodnjo surove nafte za eno četrtno. Hkrati so zunanji ministri, ali ministri za naftno gospodarstvo več arabskih držav zagotovili, da jo bodo vsak naslednji mesec zmanjšali še za pet odstotkov.

Spričo tega se je količina nafte, ki kroži v mednarodni menjavi, zmanjšala približno za eno šestino. (The Financial Times, nov. 23. 1973).

Kolikšen udarec je zadel mednarodno naftno gospodarstvo zdaj, je mogoče slutiti že po tem podatku; kolikšna pa utegne biti poten-

(PROIZVODNJA NAFTE v milijonih ton)

Dežela	Proizvodnja	
	1972	1980
Saudska Arabija	286	500
Iran	254	415
Kuvajt	152	152
Libija	105	105
Irak	67	70
Alžirija	52	50
Abu Dabi	50	150
Katar	23	162
druge dežele B. vzhoda	81	62
Svet	2.599	4.130

Vir: »Capital«, Frankfurt; cit. po Ekonomska politika, Beograd 1125/73 str. 46

cialna moč nadaljnjega skrčevanja, bo jasneje razvidno ob pregledu podatkov o proizvodnji nafte v letu 1972 in o predvideni proizvodnji (predvideni po projekcijah svetovnih energetskih potreb) v letu 1980.

Hiter izračun na podlagi podatkov, zbranih v prvi preglednici, pove, da so dežele Bližnjega vzhoda lani dajale 41 odstotkov svetovne proizvodnje surove nafte in da je bodo leta 1980 predvidoma dajale komaj odstotek manj.

Skušajmo si zdaj ogledati, kakšni so bili neposredni učinki arabskega pritiska na posamezne skupine zahodnih držav. Tega pregleda seveda ne bomo sestavljali iz podrobnosti, saj je bilo o njih nič koliko poročil v dnevnem tisku, temveč se bomo držali glavnih ekonomskih kazalnikov.

Najprej k državama, ki ju je kot izraelski zaveznici zadel popoln arabski bojkot — k ZDA in Nizozemski.

Združene države Amerike so lani (1972) pokrile z lastnimi viri približno tri četrtine vseh svojih potreb po nafti in derivatih. Njihove domače zaloge ustrezajo pri sedanjem obsegu izkoriščanja potrebam za približno deset let. Veliko upanja so zbudila nova ležišča nafte in naravnega plina na Aljaski — a natančneje proučevanje je pokazalo, da bo z njimi mogoče ob polnem razvoju pokrivati le približno 7 odstotkov vseh potreb ZDA.

Kar zadeva trenutno stanje, proizvajajo ZDA po 11 milijonov barrelov surove nafte na dan, porabijo je pa za 17 milijonov barrelov. (U. S. News & World Report, Nov. 26, 1973). Toda to je zares odsev kratkoročnih razmer, ne pa dolgoročnih. V zvezi z dolgoročnimi je treba upoštevati predvsem podatek o četrtinskem pokrivanju potreb po nafti in derivatih iz uvoza. Podatek torej, za katerega trdijo, da se bo neogibno večal in da bodo ZDA nekje okrog 1985 morale uvažati že več kot polovico nafte in derivatov.

Z Bližnjega vzhoda uvažajo ZDA zdaj neposredno le desetino vse svoje surove nafte. Na podlagi tega podatka je bilo zlasti iz nestrokovnih vrst proti koncu oktobra in v prvi polovici novembra slišati zelo bojovite izjave, naperjene proti Arabcem, češ, tako malenkosten delež bomo zlahka nadomestili. Toda precej surove nafte in derivatov pride z Bližnjega vzhoda v ZDA posredno, skozi rafinerije v Evropi, Kanadi in na Karibih. Tako Bližnji vzhod dejansko pošilja Združenim državam nekako 20 odstotkov vse nafte in derivatov, kar je porabijo.

Skupina strokovnjakov, ki so v službi ameriške petrolejske industrije, imenuje pa se National Petroleum Council in svetuje ameriški vladi, je prišla do naslednje ocene. Bližnjevzhodna zapora z nafto deluje na ZDA direktno, utegne pa delovati tudi indirektno. Sprožiti utegne namreč resne gospodarske zastoje v ZR Nemčiji in na Japonskem, tamkajšnji recesiji pa bi se utegnili prek trgovinskih in monetarnih povezav ujeti s padajočim delom gospodarskega cikla, skozi katerega gre sedaj ekonomija ZDA. Oba vpliva, direktni in posredni, utegneta v prihodnjem letu zmanjšati družbeni proizvod ZDA za

nekako 48 milijard dolarjev in potisniti brezposelnost v prostor med 6 in 8 odstotki delovne sile. (U. S. News & World Report, Nov. 26, 1973).

Druga država, ki se je znašla na tarči popolnega bojkota, je Nizozemska. Ta dežela prejema 70 odstotkov svojega naftnega uvoza iz arabskih dežel. Sama ob sebi Nizozemska v celoti Evropske gospodarske skupnosti niti ne bi bila posebno pomembna, če ne bi v njej ležal Rotterdam, osrednje vozlišče v mreži, po kateri se vsa severozahodna Evropa napaja z nafto in derivati. To lahko razločno osvetli naslednji zgled. Letos pričakujejo, da bodo v nizozemskih pristaniščih (v veliki večini v Rotterdamu) iztočili s tankerjev na obalo približno 150 milijonov ton nafte. Nizozemski trg bo vsrkal le slabo četrtino te količine. Vse drugo bo šlo v prvotni ali predelani obliki v reeksport.

Zvezna republika Nemčija na primer pokriva skozi Rotterdam nekako 20 odstotkov vseh svojih potreb po surovi nafti in komaj nekaj manj kot polovico svojih potreb po derivatih. Velika Britanija pa pokriva skozi Rotterdam dobro tretjino svojih potreb po naftnih derivatih.

To je tisto, kar daje pritisku na Nizozemsko skrito težo. Zahodnoevropske države pokrivajo iz lastnih virov dandanes komaj štiri odstotke potreb po tekočih gorivih. Pričakujejo, da se bodo razmere zboljšale, ko bodo pričeli krepkeje izkoriščati nova ležišča surove nafte pod Severnim morjem, kar naj bi leta 1975 zadostilo 13 odstotkom in leta 1980 približno 20 odstotkom zahodnoevropskih potreb. Toda navzlic temu bo zahodna Evropa morala predvidoma okrečiti svoj uvoz surove nafte s 613 milijonov ton v letu 1970 na 1.040 milijonov ton v letu 1980.

Zahodnoevropske vlade so se zato vse po vrsti lotile akcij, ki naj bi njihovim državam zagotovile trajne, velike dobave surove nafte in zemlejskega plina. Skušajo si do skrajnosti diverzificirati vire, po drugi plati pa se trudijo čim prej skleniti dolgoročne trgovinske aranžmaje s proizvajalkami in izvoznicami nafte in derivatov. Družbe, ki se ukvarjajo z naftno industrijo in petrokemijo, so ob sistematični podpori vlad sprožile vrsto pobud za samostojne ali skupne naložbe v deželah, ki izvažajo nafto.

Komisija EGS za energetiko je predlagala, naj bi energetska tržišča vseh devetih članic spojili v eno. Toda z zahodnoevropskega stališča je že marsikaj zamujenega. Ekonomska komisija ZN za Evropo na primer pričakuje, da bo zahodni Evropi primanjkovalo uvozne nafte tudi v letu 1974. Zato ocenjuje, da bo namesto pričakovane realne rasti v skupnem družbenem proizvodu včlanjenih držav za 4 odstotke prišlo do realnega padca za 2 do 3 odstotke. To pa pomeni, da bo zahodnoevropsko gospodarstvo zajela ena največjih povojnih kriz. (Gl. Ekonomska politika, Beograd, 1132/73).

V posebno kočljivih razmerah se je med državami zahodnega gospodarskega sistema znašla Japonska. Otoški industrijski orjak,

ki se z obsegom svojega družbenega proizvoda že spušča v tekmo za drugo mesto na svetu, mora uvažati veliko večino surovin in več kot 90 odstotkov energije. 76 odstotkov vseh japonskih potreb po energiji krijejo nafta in naftni derivati. 80 odstotkov vse nafte, kar je porabi Japonska, pa prihaja iz arabskih držav. (Newsweek, nov. 26. 1973, New York).

Arabski pritisk z nafto je zagatil Japonsko med dve nelagodni izbiri — med odvisnost od arabskih dobav in politično ekonomski pritisk ZDA, ki trdno podpirajo Izrael, hkrati pa so največji trgovinski partner Japonske, predvsem daleč najpomembnejši kupec nje-nega izvoza.

Tokijsko ministrstvo mednarodne trgovine in industrije je ocenilo, da bo otoška industrija začutila akutno pomanjkanje nafte sredi decembra 1973. Bank of Japan je prišla do naslednje napovedi: če bo naftni uvoz za dalj časa padel za 20 do 30 odstotkov, potem bo v letu 1974 realna rast družbenega proizvoda zdrsnila z doslej predvidenih 9,4 odstotka na nekako 1 odstotek. (The Financial Times, Dec. 5, 1973, London).

Že v oktobru, ko se je arabski pritisk z nafto začel, je prišlo v analizah o morebitnih nasprotnih ukrepih, še bolj pa v objavljenih poročilih o tem do hude zmede. To je razumljivo, saj je prizadetih nič koliko interesov, katerih nosilci so bodisi države bodisi transnacionalne ali nacionalne kapitalistične družbe. Zaradi izrazito manerverskega značaja tega vojskovanja seveda slehernemu poročilu ali namigu o tem dogajanju ni mogoče posvetiti pozornosti. Vredno pa je omeniti nekaj značilnih točk ali vozlišč, o katerih je poročal resnejši zahodnoevropski, ameriški ali japonski tisk. Med njimi gre predvsem za možne nasprotnne ukrepe, o katerih so razpravljali v krogu zahodnih držav.

Prva takšnih točk je izvoz iz zahodnih držav v arabske. Zahod namreč prodaja v arabske dežele približno dve tretjini njihovega žitnega uvoza, Libiji in Kuvajtu pa celo okrog 90 odstotkov. Z Zahoda prihaja tudi večina arabskega uvoza strojev, predelanih živil, farmacevtskih in kemičnih izdelkov. Na Zahodu je poleg tega deponiranih približno 15 milijard dolarjev arabskega kapitala.

Nastalo je vprašanje, ali bi bilo mogoče povračilno udariti po teh povezavah.

Natančnejša analiza je pokazala, da ni vredno. Če bi Zahod skrčil prodajo žita, bi Arabci letos to zlahka nadomestili pri Sovjetski zvezi, ki ima zdaj rekordno letino. Za bojkot pri predelanih živilih, strojih ter kemičnih in farmacevtskih izdelkih bi morale zahodne države nastopiti enotno — to pa je ob dejstvu, da se politika večine zahodnoevropskih držav in Japonske do Bližnjega vzhoda bistveno razlikuje od ameriške, praktično nemogoče. Kar zadeva arabske depozite v zahodnih denarnih ustanovah, jih je več kakor polovica v Švici, le-ta pa bržkone ne bi bila voljna pridružiti se kakršnemu bodi »koncertu pritiska«.

Razpravljali so, zlasti v Washingtonu, še o nekaj teoretičnih možnostih. Prvo, prekinitev dobav orožja, so takoj zavrgli, ker je Sovjetska zveza že v praksi izpričala, da lahko Arabcem ponudi ugodno alternativo. Neposredno vojaško intervencijo so odpisali takoj, ker je bilo bolj kakor jasno, da v NATO in z Japonsko ob takšni zamisli ne bi bilo mogoče skovati nikakršne zveze. Pač pa so v Združenih državah nekaj resneje proučevali dve možnosti za posredne udarce. Po prvi naj bi Iran, ki je trdno naklonjen Zahodu in dobro oborožen z moderno ameriško opremo, poskusili pripraviti k temu, da bi spravil pod svoje nadzorstvo naftne šejkate v Perzijskem zalivu. Po drugi pa bi ZDA lahko pomagale zanetiti nemire ali vstaje v Saudski Arabiji in Kuvajtu, kjer imata absolutistični vladavini sicer krepko ekonomsko, a zelo ozko družbeno bazo. Toda ti dve opciji sodita v območje »specializiranih operacij«. Uradno je vlada ZDA prek zunanjega ministra Kissingerja sprožila dve akciji — ob določeni meri koordinacije s Sovjetsko zvezo je aktivno pomagala pri pripravljanju ženevske konference o miru na Bližnjem vzhodu, hkrati pa je v NATO sprožila pobudo za skupno energetska politiko na razponu EGS—ZDA—Japonska.

Članice EGS, druge zahodnoevropske države in Japonska so si vsaka po svoje skušale izboljšati položaj s »prilagoditvijo dejanskim razmeram«. Njihova politična stališča v zvezi z bližnjevzhodno krizo so se premaknile opazno v prid arabski strani.

Morda je v vsem svetovnem kompleksu akcij in nasprotnih akcij, spreminjajočih se stališč in novih kvalitet ena najbolj zanimivih pozicija Sovjetske zveze. Kakor sta v političnem in vojaškem oziru njeno stališče in opredelitev nedvoumni, tako je v zvezi z nafto in spletom mednarodnogospodarskih odnosov okrog nje očitno, da mora na sovjetsko pozicijo in interese delovati vrsta zelo kompliciranih dejavnikov in razmislekov. Vsaj do srede decembra 1973, ko pišem ta prispevek, sta sovjetski dnevni tisk in periodična publicistika objavljala samo faktografska poročila o mednarodnih sestavinah naftne krize in znana stališča o vojaško-političnih komponentah bližnjevzhodne krize. Navzlic temu molku, ki domnevam o možnih sovjetskih interesih v zvezi z bližnjevzhodno nafto jemlje nesporno podlago, pa je ob upoštevanju drugih okoliščin mogoče vsaj do neke mere uganiti, kaj utegne vplivati na sovjetsko stališče. Omenimo le nekaj najširših možnih vplivov.

Gotovo je treba najprej upoštevati, da je arabski pritisk z nafto Sovjetski zvezi najbrž prišel prav vsaj po eni plati. Dokler je razmerje med silama velikankama navzlic mreži delnih aranžmajev še vedno tekmovalno — in to nesporno je — dotlej pomeni sleherni upad v gospodarski moči ZDA in posredno tudi vsega zahodnega sistema ustrezno relativno prednost za ZSSR in vzhodni sistem.

To drži — toda nikakor ne brez pomembnih pridržkov in kvalifikacij. Pridržkov in kvalifikacij pa je več in posamezni med njimi očitno delujejo v različne smeri.

Na primer: kolikor bolj bodo ZDA čutile arabski naftni pritisk, toliko krepkejši bo njihov interes za nakup nafte in plina v Sovjetski zvezi in toliko krepkejši bo magnetizem, ki bo vlekel ameriški kapital v obsežne naložbe, namenjene razvoju sibirskih ležišč. Toda hkrati: kolikor krepkejši bo »arabski primanjkljaj« v energetske uvozu ZDA, toliko močnejša utegne tam postati težnja po energetske samozadostnosti. Prvo, preusmeritev k nakupom energije v ZSSR, se gotovo ujema s sovjetskimi interesi; drugo, ameriška težnja po energetske samozadostnosti se s sovjetskimi željami skoraj zanesljivo križa.

In dalje: kolikor bolj bosta zahodna Evropa in Japonska čutili naftno vrzel, ki jo povzročajo Arabci, toliko bolj ju bo gnalo v sklepanje kompenzacijskih aranžmajev s Sovjetsko zvezo. To bi šlo sovjetskim interesom zelo verjetno v prid. Toda: če bi arabski pritisk v zahodni Evropi in na Japonskem okreplil težnjo pri pritrjevanju Kissingerjevemu predlogu o energetske skupnosti vsega Zahoda, potem bi se kaj takega s sovjetskimi interesi najbrž križalo.

To sta samo dva zgleda za mnogostransko dvoreznost, s kakršno arabski naftni pritisk po vsem videzu deluje na uveljavljanje sovjetskih interesov. Žal je okrog tega mogoče veliko več ugibati kakor ugotavljati. V območje ugibanja sodijo najbrž tudi zahodna poročila, češ da Moskva premišljuje, ali naj bi namesto Zahoda sama kupovala nekaj arabske izvozne nafte, pa prodajala svojo . . . Toda operacija te vrste bi bila tako orjaška, da bi jo bilo v kratkem času težko izpeljati. Zato sodijo ti glasovi bržkone med številne preizkusne balone, ki zadnje tedne frče po mednarodni javnosti.

Naposled, a ne nazadnje bi si bilo najbrž mogoče zastaviti tudi takole vprašanje: kako daleč lahko arabske države pravzaprav sežejo z naftnim pritiskom, ne da bi morale naposled same plačati previsoko ceno.

Vprašanje je gotovo zanimivo, a je v sedanjem trenutku skorajda samo retorično. Najprej ne smemo pozabiti, da z vojskovanjem te vrste nihče nima praktično nikakršnih izkušenj in že zato precejšen del takšnih akcij preprosto tipa v temo. V onem drugem, razvidnem in torej obvladljivem delu takšnih operacij pa so računi sila zapleteni, tako da jih vnaprej nikakor ni mogoče zapeljati do dovolj zanesljivo predvidenega rezultata.

Sedem znamenitih ameriških ekonomistov (med njimi so Galbraith, Samuelson, Kuznets in Leonntieff) na primer pritrjujejo računu profesorja Nordhausu z univerze Yale, ki pravi takole. Naravno je, da cena nafte narašča, toda za proizvajalce (sedanje in nove v prihodnosti) bi bilo najbolj koristno, ko bi v prihodnjih 50 letih naraščala približno za 4,5 odstokov na leto. Arabci zdaj tvegajo, ker prodajajo premalo in predrago. Bolj bi si pomagali, če bi je prodajali več in bolj poceni, ker bi potem lahko nalagali več denarja v svoj gospodarski razvoj. (Paul A. Samuelson, *Energy Economics*, Newsweek, Nov. 26, 1973, New York) . . .

To je seveda le zgled enega izmed računov takšne vrste, ki je vrh vsega izražen samo v rezultatu. Računov je seveda veliko. Toda naj bodo njihovi izidi utemeljeni bolj ali manj, nekaj stvari se je že do srede decembra izpričalo dovolj nedvoumno.

Arabske države so si v prvi fazi pritiska z nafto nedvomno zagotovile otipljive uspehe. Toda to še ni razrešilo vprašanje o »dopustni« meri takšne vrste vojskovanja.

Odperto je ostalo predvsem tole: če drži, da imajo arabske države z nafto v rokah učinkovito orožje, ali bi potem tudi morebitna svetovna gospodarska recesija zares ustrezala njihovim interesom? Potem: če se recesija sproži in preide v ostre oblike, ali ne bo v rezultatu padlo tudi povpraševanje po drugih surovinah in bodo tako prizadeti življenjski interesi drugih manj razvitih držav? In nazadnje: kakšnim družbenim interesom, kakšnim družbenim strukturam in gibanjem znotraj arabskega sveta najbolj koristi vojskovanje z nafto? Ali bolj koristi revolucionarnim krilom arabskih družb ali pa bolj tradicionalnim, torej tistim, ki z naftnimi dohodki podaljšujejo življenjsko dobo fevdalno-buržoaznih vladavin okrog Perzijskega zaliva?

Odgovorov trenutno še ni videti. Toda zastavljena ta vprašanja so.

Druga kriza: razprta energetska bilanca sveta

Določneje, bolj zanesljivo kakor o dosegu in rezultatih bližnjevzhodnega vojskovanja z nafto je mogoče razpravljati o energetske krizi sveta, ki izvira iz zaostajanja energetske ponudbe za energetske potrebe. Razmik med tem dvojnem je komajda povezan z bližnjevzhodnim vozliščem, kar postane očitno že po hitrem pregledu nekaterih delnih in nekaterih celovitejših osvetlitev.

V petdesetih letih od leta 1901 do leta 1950 se je svetovna poraba energije potrojila; naslednjič se je potrojila že nekako v dvajsetih letih, približno od 1951 do 1970. Povprečna letna rast energetske porabe je v obdobju 1925 do 1938 znašala 1,4 odstotka, v obdobju 1939 do 1950 že 3,2 odstotka, v obdobju 1951 do 1960 že 4,9 odstotka in v obdobju 1961 do 1970 celo 5,6 odstotka. (Mežunarodna žizn, 9/1973, Moskva). Tolikšnega vzpona pri tempu rasti ni na ustreznih časovnih presekih predvideval nihče.

Nepričakovana energetska intenzivnost sodobnega gospodarskega razvoja je razvidna tudi iz podatkov, ki oklepajo prav zadnje statistično že zajeto obdobje od 1963 do 1972. Svetovna industrijska proizvodnja je v tem času zrastle za 66 odstotkov, to se pravi s povprečnim letnim tempom 5,97 odstotka. Toda svetovna proizvodnja nafte se je v istem času povečala za 90 odstotkov (s povprečnim letnim tempom 7,39 odstotka) in svetovna proizvodnja električne energije za 95 odstotkov (s povprečnim letnim tempom 7,70 odstotka). (Izračunano po Monthly Bulletin of Statistics 11/1973.)

Ob primerjavi in presoji teh podatkov, ki nedvoumno pričajo o vzpenjajočih se krivuljah rasti pri proizvodnji (in seveda porabi) energije, je treba seveda upoštevati še geografsko distribucijo energetske proizvodnje in potrošnje ter strukturne spremembe v njej.

O geografski distribuciji lahko nekaj povedo že takele ilustracije: ZDA imajo trenutno 6 odstotkov svetovnega prebivalstva, porabijo pa 33 odstotkov vse svetovne energije. Ali v širšem krogu: severna Amerika, zahodna Evropa, vzhodna Evropa, Sovjetska zveza ter Japonska imajo nekako polovico svetovnega prebivalstva, rabijo pa približno 95 odstotkov svetovne energije.

Še natančnejšo podobo je mogoče razbrati iz naslednje preglednice.

PORABA IN ZALOGE ENERGIJE leta 1970 v %

	Nafta		Premog		Naravni plin	
	poraba	zaloge	poraba	zaloge	poraba	zaloge
Zahodna Evropa	27	1	18	19	7	10
Severna Amerika	35	8	31	25	64	24
Afrika in Bližnji vzhod	4	68	3	9	1	28
Vzhodna Evropa, ZSSR,						
Kitajska	14	17	36	41	23	31
Preostali svet	20	6	12	6	5	7
Skupaj	100	100	100	100	100	100

Vir: Die Zeit, 20. Apr.1973, Hamburg.

Iz preglednice je mogoče izluščiti, kako zelo sta zahodna Evropa in severna Amerika (razen pri premogu) odvisni od uvoza; kolikšne presečke ima pri vseh treh kategorijah primarne energije sorazmerno razvita skupina, v kateri sta SEV in Kitajska; in kako orjaške so razpoložljive količine v Afriki in na Bližnjem Vzhodu. Natančnejše povezovanje in raziskovanje podatkov iz te preglednice bi lahko povedalo še mnogo zanimivega o sodobnem energetskem mozaiku sveta; a ne ustavljamo se zdaj pri geografski distribuciji, temveč pohitimo raje k osvetlitvi strukturnih sprememb v energetski proizvodnji in potrošnji.

Tu razpolagamo s pregledom čez 110-letno obdobje, v katerem je svetovna proizvodnja energije prikazana v preračunu na pogojne tone nafte, torej v ekvivalentu nafte. (etn.)

V zajetih 110 letih se je svetovna proizvodnja energije bolj kot popeterila. Toda delež premoga v njej je zdrknil od skoraj celote prek treh četrtin na eno samo tretjino; delež nafte je zrasel od nič prek četrtine na skoraj polovico; delež naravnega plina je zrasel od nič prek približno dvajsetine na približno šestino; delež hidroenergije pa je padel z nekaj manj kot šestine na štiridesetino. Premog in hidroenergija sta se umaknila nafti in naravnemu plinu.

SVETOVNA PROIZVODNJA ENERGIJE v milijonih ekvivalentnih ton nafte

Energetski vir	1860		1937		1970	
	etn.	%	etn.	%	etn.	%
premog	94	96,4	982	73,5	1.678	33,5
nafta	—	—	26,6	19,9	2.327	46,5
naravni plin	3,5	3,6	72	5,4	874	17,5
hidroelektrična energija	—	—	15	1,2	126	2,5
Skupaj	97,5	100	1.096	100	5.005	100

Vir: Ekonomska politika 1127/73, Beograd

Vse to so samo nekaj natančnejše ilustracije znanih trendov. Na podlagi ocen in predvidevanj, nastalih v strokovnih telesih OZN in OECD, je mogoče pričakovati, da se bo rast potreb po energiji še dalje vzpenjala. In sicer takole:

PROJEKCIJA ENERGETSKE PORABE SVETA (v milijonih ekvivalentnih ton nafte)

Energetski vir	1980		2000	
	etn.	%	etn.	%
premog	1.769	20	2.555	12
nafta	4.290	49	9.383	44
naravni plin	1.728	20	3.832	18
hidroelektrična energija	495	5	1.123	5
jedrska energija	545	6	4.399	21
Skupaj	8.827	100	21.292	100

Vir: Joel Darmstadter, World Energy: Demand And Skupply. (Cit. po Ekonomska politika, 1127/1973, Beograd)

Primerjajmo zdaj zadnja dva stolpca (podatke za 1970) prejšnje preglednice s podatki o projekcijah energetske porabe v 1980 in 2000.

Najprej količina! Leta 1970 je svet porabil energije približno za pet milijard ton naftnega ekvivalenta. Leta 1980 naj bi je porabil približno za 8,8 milijard, leta 2000 pa približno za 21 milijard. To pomeni, da bi v obdobju 1971 do 1980 energetska poraba na svetu zrasla za 76 odstotkov, v obdobju 1981 do 2000 pa za novih 141 odstotkov.

Če bi se to uresničilo, bi se povprečni letni tempo rasti pri energetski proizvodnji in porabi (upoštevaje že omenjene podatke za preteklost) gibal takole: 1925 do 1948 povprečno po 1,4 odstotka; 1939 do 1950 povprečno po 3,2 odstotka; 1951 do 1960 povprečno po 4,9 odstotka; 1961 do 1970 povprečno po 5,6 odstotka; 1971 do 1980 povprečno po 6,48 odstotka; in naposled 1981 do 2000 povprečno po 10,27 odstotka. Letni tempo bi se torej še dalje vzpenjal.

Toda skušajmo podaljšati primerjavo med preteklostjo, sedanjo in predvideno prihodnostjo, ki teče skozi zadnji dve preglednici,

še v zvezi z deleži posameznih virov energije. Poglejmo: delež premoga bi se skozi leta 1970, 1980 in 2000 zmanjšal od 33,5 prek 20 na 12 odstotkov celote. Delež nafte bi se vzel od 46,5 na 49 potem pa bi spet padel na 44 odstotkov; delež naravnega plina bi zrasel s 17,5 na 20 odstotkov, od tam pa bi spet upadel na 18 odstotkov; hidroenergija bi se z 2,5 odstotka vzbela na 5 in bi tam tudi ostala; na novo pa bi se uveljavila jedrska energija, ki je leta 1970 v svetovni bilanci praktično še skoraj ni bilo, leta 1980 pa bi zrasla na delež 6 odstotkov in leta 2000 na delež 21 odstotkov.

Med klasičnimi viri primarne energije sta zaradi sedanjih in predvidenih prihodnjih deležev za nas zanimiva predvsem nafta in naravni plin. Videli smo že, kako je cena nafte naraščala že doslej. V prihodnje njena cena bržkone ne bo mogla v trendu nikoli več upadati. Zanesljivo pa ne bo mogla upadati vsaj v bolj razvitih državah.

Tu lahko pustimo ob strani oceno iz znamenitega poročila »Rimskega kluba« z naslovom »Meje rasti« — čeprav je ni mogoče kar tako zavreči kot irelevantno in čeprav poročilo napoveduje, da bodo zaloge nafte in naravnega plina proti koncu našega stoletja izčrpane. Morda bi veljalo bolj upoštevati opozorilo znanega naftnega strokovnjaka Hubberda, ki je nastalo po drugačni strokovni metodologiji, a je prišlo do podobnega rezultata: opozorilo, da je naftno plinski energetiki namenjenih še nekako petdeset let življenja. A celo če takšne napovedi in ugotovitve pustimo docela ob strani, moramo v zvezi z nafto in z naravnim plinom zlasti v visoko razvitih državah upoštevati neko drugo temeljno resnico: marginalni stroški za odkrivanje in izkoriščanje novih ležišč nafte in plina naraščajo.

Za to obstajajo trdna pričevanja.

V tridesetih letih našega stoletja je ameriška naftna industrija na vsak čevlj raziskovalnih vrtin, zasajenih v ozemlje ZDA (brez Aljaske), odkrila 275 barrelov nafte. V začetku sedemdesetih let je ustrezno število padlo na 35 barrelov. (Edmund Faltermayer, *The Energy »Joyride« Is Over*. Fortune, September 1972, Chicago).

Trditvi o rasti marginalnih stroškov pri širjenju naftnih in plinskih virov resno ne oporeka nihče. S tem se potem navadno povezujejo hotenja in napovedi, ki so bolj ali manj blizu zagovornikom »kvalitete življenja« namesto »kvantitete razvoja« ter se v večji ali manjši meri ujemajo z ideologijo »ničelne rasti gospodarstva«. Pogosto je slišati prognoze te vrste: dolgotrajna energetska kriza utegne temeljito spremeniti način življenja v razvitih družbah. Navno se bo odpiralo manj delovnih mest, izbira blaga se ne bo več širila tako naglo kot doslej. Vzpenjajoča se cena energije bo pognala navzgor tudi druge cene. Ljudje bodo manj potovali. To bo skrčilo možnosti za avtomobilsko industrijo, turizem in še vrsto sorodnih gospodarskih sektorjev. Napredovala bodo množična prevozna sredstva. Že zdaj si je mogoče predstavljati preusmeritev od avtomobilskih cest h klasičnim in elektronskim železniškim sistemom. Pred-

mestja ali medmestja se bodo širila počasneje. Živahni tempo v gradbeništvu in špekulacije z zemljišči se bodo ohladili . . . itd.

Sorazmerno malo pa je v takšnem razglabljanju misli o tem, kolikšno relativno ceno za čedalje dražjo energijo bi plačal manj razviti svet. V današnjem razvitem svetu je bila cenena energija eden od glavnih dejavnikov, ki so omogočili sorazmerno naglo rast delovne storilnosti. Če pa bi energetska poraba v nerazvitih deželah v 30 letih dosegla današnjo francosko raven porabe, ki se suče v okolici 2,6 ekvivalentne tone nafte, potem bi samo te dežele potrebovale približno 13 milijard ekvivalentnih ton nafte . . .

Sredi zagate z nafto, ki je kratkoročna in dolgoročna ter zemljepisno in politično hkrati omejena in ne, se seveda razvnema vse več razprav in raziskav, posvečenih drugim virom primarne energije.

Ob premogu se tu ne bomo posebej ustavljali. Za krajše razdobje je »vrnitev« k njemu možna in koristna, a ob potrebah daljšega razdobja se hitro pokaže, da energetska bilanca sveta ne more prispevati bistveno dosti.

Največ upov je investiranih v dve razvojne smeri. Prva je večja ekonomičnost sedanjega gospodarjenja z energijo.

Raziskovanje in razpravljanje o tem se navadno začneja z izhodišč, ki dobivajo v zadnjem času čedalje več publicitete. Stewart Udall, nekdanji notranji minister ZDA pod predsednikom Kennedyjem, ogorčeno piše: »Najmanj tretjina energije, kar je porabimo v ZDA, je zapravljena.« (International Herald Tribune, Nov. 23, 1973, Paris). John List, strokovnjak za življenjsko okolje na California Institute of Technology: »Zazidane površine okrožja Los Angeles sevajo iz sebe za 3,7 odstotka toliko toplote, kolikor je prejemajo od sonca . . . To je zapravljanje.« (Fortune, Sept. 1972. Chicago). Objavljajo podatke, po katerih tudi najbolj učinkovita termična centrala spreminja v elektriko le 40 odstotkov porabljenega goriva — 5 odstotkov električne energije pa se potem razgubi še v omrežju. Motor z notranjim zgorevanjem spreminja ob avtomobilski vožnji po mestu v mehansko energijo za prevoz samo desetino energije, pridobljene iz goriva. Vse drugo je toplota . . .

Druga razvojna smer je jedrska energija.

V ZDA proizvajajo jedrski reaktorji sedaj (leta 1973) nekako 5 odstotkov vse energije. Obratuje 37 jedrskih elektrarn. Gradijo jih 57, v načrtu jih je še 89.

Leta 1980 naj bi jedrske centrale dajale že 21 odstotkov vse elektrike v ZDA. Na svetu pa, kot smo že zapisali, 6 odstotkov.

Dosti pozornosti zbujejo obeti za izkoriščanje sončne in geotermalne energije. Ameriška National Science Foundation in NASA sta napovedali, da utegne sončna energija čez 50 let pokrivati nekako 35 odstotkov potreb po gretju ali hlajenju v stavbah in se pretvarjati v 20 odstotkov vse ameriške električne energije.

Še bolj zanimiv se zdi vodik, ki bi utegnil kot pogonsko gorivo vsaj dopolniti, če ne nadomestiti nafte. Nekateri strokovnjaki že

napovedujejo dobo »vodikove ekonomije«. Vendar pa je za sedaj najhujša ovira pri uporabi vodika vprašanje, kako bi ga ceneno pridobivali. Za elektrolizo vode je namreč treba mnogo — energije.

To so seveda samo bežni pobliski v poglavitne možnosti, ki jih zdaj začenjajo raziskovati z mnogo večjo nujo in intenziteto kot še pred nekaj leti. »Mala« ali »arabska« naftna kriza je nenadoma opozorila na prave razsežnosti »velike«, svetovne energetske krize. Le-ta pa je pritisnila na zavest o potrebi po bistveno krepkejših naložbah v raziskave alternativnih virov energije. Toda ciklus se je šele sprožil. Za sedaj temeljitih rešitev še ni videti niti v zasnovah.

Tretja kriza: »kriza zavesti«

Namenoma smo »krizo zavesti« zapisali v narekovaje, ker gre ob energetskih vprašanjih za mnogo več kot le za zavest.

Za zavest gre v toliko, kolikor se je trgovina z bližnjevzhodno nafto doslej večini sveta zdela samoumevna; in kolikor se je nemotena oskrba s ceneno energijo nasploh zdela že vnaprej zagotovljena in avtomatična.

Načetega pa je bilo v sedanj dvojni energetski krizi, v bližnjevzhodni in svetovni, mnogo več. Toliko je bilo načetega, da je to zdaj mogoče le bežno začrtati z nekaj izhodiščnimi mislimi.

Iz nekega posebnega, regionalnega, sorazmerno izoliranega in predvsem politično vojaškega spleta nasprotij na Bližnjem vzhodu se je sprožil udarec v svetovni sistem naftne ekonomike — kar pomeni, da je problem s sunkom v energetski prevodnik postal v hipu splošen, globalen, docela neizoliran in v vseh svojih pojavnih oblikah totalno družben.

Izrek »mir je nedeljiv« se je na vsem lepem spremenil iz političnega gesla v najbolj grobo, otipljivo življenjsko stvarnost, ki hladi domove, ustavlja tovarne in avtomobile ter navija ceno življenja in razvoja na najbolj nepričakovanih krajih.

V zvezi z ono širšo, svetovno energetsko krizo, ki izvira iz razkoraka med potrebami in proizvodnjo, pa se je prvič temeljito podrla neka iluzija: da bo namreč morda še dolgo, morda pa celo v nedogled mogoče reševati globalne probleme na parcialen način in krotiti svetovna nesorazmerja s politikami posameznih držav, taborov in skupin. Ali drugače: da bo probleme svetovne družbene reprodukcije neomejeno dolgo mogoče reševati z zasebniškim uravnavanjem ali prilaščanjem rezultatov te reprodukcije.

Ob stapljanju človeštva v eno samo globalno družbo se prav izrazito »nepolitični« svetovni sistemi — energetika, hrana, populacijski razvoj, morje, zrak, skratka vse ekološko — izrazito »politizirajo« in spreminjajo v prevodnike ter terene, kjer se bodo morale razreševati in razrešiti čedalje bolj globalne družbene napetosti in nesorazmerja. Ali ni to značilno?

Sredi decembra 1973

Od ustavnih osnutkov do ustave

V svetu, ki nas obdaja, nimajo navade (zelo) pogostnih ustavnih sprememb, pa tudi ne tako široke in organizirane javne ustavne razprave, kot jo imamo v jugoslovanski samoupravni družbi. Namenoma razvejano organizirana razprava ob ustavnih novostih ne more imeti narave zgolj trenutne politične akcije, ki naj bi dokazala, da politične organizacije »živo delujejo«, temveč naj bi bila tudi dejavnik razvijanja samoupravne politične kulture. S takšno razpravo naj bi se osnutki ustav preoblikovali v jasno dodelano in v skladu z interesi jugoslovanskega delavskega razreda profilirano ustavo, ki bi vključevala tisto, kar je bilo v osnutkih »pozabljeno«, in izločila odvečno. Vsem subjektivnim silam jugoslovanske družbe od družbenopolitičnih organizacij do znanosti daje to ne le obetavne možnosti, temveč jim nalaga tudi precejšnjo odgovornost. Samoupravna družba že ex definitione ni manipulatorska; torej si ne sme prizdevati zgolj za puhli spremljevalni družbenopolitični okras in nepotrebni vsebinsko prazni blišč, ter družbeno neobvezno »konferencijaštvo« brez možnosti vplivanja in odločanja ustvarjalnih sil. Zato je tem bolj pomembno, da stališča, izražena v javni ustavni razpravi, vplivajo na to, da se osnutki ustav spremenijo in vsebinsko izboljšajo. Vse to pa postavlja zlasti pred tiste dejavnike, ki so najbolj odgovorni za to, da se ustava dokončno sprejme — razpravljanje je pač treba enkrat prekiniti — nedvoumno vprašanje selekcije predlogov, mnenj in stališč, ki so se v javni ustavni razpravi oblikovali. To dejstvo dobiva še zlasti v primeru osnutka zvezne ustave, ko gre tudi za usklajevanje med federalnimi in subfederalnimi enotami, nekatere zapletene razsežnosti; le-te, ob drugem, opozarjajo, da je naša ustava tudi kompromis in da moramo misliti na tisto, kar včasih sicer nekoliko nebulozno in večpomensko poimenujemo »politična realnost«.

Lahko rečemo, da je bila letošnja ustavna razprava ne samo dobro pripravljena in organizirana — pri čemer ima pglavitno za slugo socialistična zveza — in da je potrdila temeljno naravnost ustavnih sprememb, ampak da je zajela tudi zelo širok krog delovnih

ljudi in institucij, ki so v tej razpravi sodelovali. Ne glede na to pa s prav nič manjšim zanimanjem ne pričakujemo rezultatov znanstveno vodenih raziskav slovenskega javnega mnenja, ki bodo pokazale, kako globoko so v zavest slovenske populacije prodrle ustavne razprave in kakšna je vednost različnih plasti slovenske populacije o posameznih ustavnih vprašanjih in institucijah nove ustave.

V naši družbi že vrsto let zavzeto iščemo nove, primernejše, samoupravnemu socializmu bližje rešitve in institucije, tako da bi bil očitek, da nam pri institucionalnih rešitvah manjka iskateljske volje in drznega poguma, res hudo krivičen. Tisto, kar je bolj vprašljivo in kjer nam včasih tudi zdrsne, je verjetno prej to, da so kdaj pa kdaj naše načrtovane ustavne institucije preveč razvejane in da včasih — povsem nepotrebno — pri oblikovanju posameznih institucij nastopamo tudi kot razkošni institucionalni štukaterji.

Ob vsem tem pa se odpira tudi vprašanje, kakšno mesto ima teorija pri (pre)oblikovanju političnega sistema. Že izhodišča za pripravo stališč in sklepov desetega kongresa ZKJ, ki jih je pripravilo predsedstvo ZKJ, govore o tem, da »dinamičen razvoj samoupravnih družbenih odnosov in proizvodjalnih sil terja, da znanstvena ekonomska in politična misel intenzivneje spremlja in posplošuje pridobljene izkušnje ter da se sprotna družbena in ekonomska politika ter praksa na to bolj opirata«. ¹ Tudi ob sedanjih ustavnih spremembah se nam ponuja priložnost, da se zavemo, da neprestane družbene spremembe zahtevajo veliko gibljivosti družbenih ved in da je vedno bolj potrebno kritično preverjanje in znanstveno teoretično osmišljanje novega in tistega, kar se razvija. Pri tem pa moramo, seveda, imeti trdno usmerjeno znanstveno raziskovalno optiko; ločiti moramo tisto, kar je resnično novo, od tistega, kar si — ohranjujoč stare odnose — nadeva le novo ime, in dalje, ločiti tiso, kar se prav in dobro razvija, od tistega, kar se nesamoupravno (tedaj tehnokratsko in birokratsko) rakasto bohota. Prav tako bi veljalo imeti pred očmi še to, da znanost kot dekla trenutnega, pragmatičnega, ponižuje ne samo znanost — ampak tudi politiko. Trenutek ustavnih sprememb naj bo za družboslovno znanost tudi trenutek samorefleksije: vprašamo se lahko, ali imamo za vse samoupravne procese in institucije primeren pojmovno kategorialni aparat in sistem, ali pa imamo le oblike, ki so se razvile iz drugačnih osnov in ciljev in jih le polnimo z novo vsebino. Številne naše institucije niso teoretično obrazložene, znanost ne preskuša dovolj novih pojmov, teoretična misel zamuja glede na (pre)hitre spremembe. Včasih imamo tam, kjer bi potrebovali jasno teoretično misel, opravka le s »teoretičnim« momljanjem. Znanost se pri analizi političnega sistema ne more usmerjati le k analizi ciljev (ki so pri nas nedvomno zelo prizadevni in visoko aspirativni — podružbljanje politike, osvo-

¹ Dokumenti, izhodišča za pripravo stališč in sklepov desetega kongresa ZKJ, Ljubljana, Komunist 1973, str. 32.

boditev dela), temveč čimbolj tudi k analizi obstoječe realnosti. Pogledati in prodreti moramo pod lupino dogajanja, v smislu najizvirnejšega marksističnega izročila moramo dialektično kritično odkrivati resnico ter razbijati mite in slepila.

Ves razvoj našega političnega sistema — kljub drugačnim bodisi namernim in preračunanim političnim igram bodisi utvaram — neogibno zahteva zavestno usmerjen in načrtovan proces: v njem pa ima pomembno vlogo zveza komunistov. Zveza komunistov je pri graditvi zasnove sistema opravičeno v ospredju in ima tedaj vlogo arhitekta sistema. Obenem pa mora biti tudi kritik lastnega ustvarjanja. Ob vsem tem je videti, da je položaj zveze komunistov zelo zahteven, v nekem smislu ambivalenten. Tak položaj terja, da se zveza komunistov »ne gre politično oblast«, da se ne naslanja (le) na državo in da, na drugi strani, pri svojem delovanju, ko postaja notranja sila samoupravnih odnosov, ne dopušča politično praznega prostora in da ne zapade v samó navidezno udoben položaj »ne-mešanja«.

Vsakdo, ki je spremljal razprave ob osnutkih ustav, je lahko uvidel, da je bila zveza komunistov ne samo ustvarjalno prisotna v javni ustavni razpravi, temveč da je tudi osnovna usmeritev novih ustavnih sprememb — kar je mogoče pribiti brez kakršnegakoli udvorljivega sprenevedanja — posledica na novo utrjenega strateškega mesta zveze komunistov v strukturi jugoslovanske družbe. Zategadelj seveda kritike posameznih institucionalnih rešitev v osnutkih ustav ni mogoče razlagati kot nasprotovanje ali kljubovanje osnovni usmeritvi in toku zveze komunistov pri dograjevanju političnega sistema. Kritika (posameznih) institucionalnih rešitev še ni kritika načelnih teoretičnih izhodišč, ki so samoupravno sprejemljiva in ki so bila tudi v javni ustavni razpravi tako ovrednotena. Osnovne opredelitve in izhodišča so bila zanesljivo utemeljena, konkretne institucionalne rešitve pa so lahko tudi kratkega daha (in glede tega v jugoslovanski ustavni praksi res nismo v zadregi za primere) in v svoji konkretni utemeljenosti včasih sporne. Ni mogoče prezreti tega, da sicer dobra teoretična načelna rešitev lahko razvodeni s konkretno slabo institucijo ali neprimernimi odnosi med posameznimi institucijami političnega sistema. Politološka analiza pa lahko pokaže, kdaj bi zanikanje spleta institucionalnih rešitev pripeljalo tako daleč, da bi postal vprašljiv tudi sam teoretični koncept samoupravne, k delegatskemu sistemu (kot udejanjeni kritiki parlamentarizma) usmerjene jugoslovanske družbe.

Morda so — sicer objektivno utemeljene — razmere, ki so narekovale relativno čimprejšnje sprejetje nove ustave (ugoden čas glede na dobro razvijajoča se soočenja s tehnokratizmom, liberalizmom in birokratizmom), »krive«, da smo tako rekoč »v enem paketu«, skorajda istočasno, dobili a) načelna, splošna teoretična iz-

hodišča in b) konkretne, praktične izpeljanke (posamezne institucije) našega političnega sistema. Tako se je zabrisala in izgubila znanstveno potrebna in s stališča racionalne politike primerna distanca med načelnimi, teoretičnimi izhodišči in praktičnimi rešitvami. Zdi se, da je bil tudi to eden izmed razlogov, da se je znanost poškopila s političnim pragmatizmom.

V pretekli končani ustavni razpravi je bilo izrečenih veliko pametnih predlogov, pobud in pripomb o osnutku zvezne in republiške ustave, o katerem se moramo resno zamisliti. Tu imamo v mislih — poleg drugih pripomb — še zlasti vprašanje razvejanosti in institucionalne zgradbe slovenske skupščine, hipertrofijo na področju izvršilne dejavnosti, zelo pomembne in v družbenopolitičnih posledicah dalekosežne odnose, ki nastajajo med skupščinami ter politično izvršilnimi organi, in v tej zvezi tudi deloma nejasno delitev funkcij — na primer med politično izvršilnim svetom in svetom predstojnikov upravnih organov. Ne bi bila odveč previdnost ob morebitnih možnostih krepitve politične moči v politično izvršilnih organih in drugih *n e d e l e g a t s k i h* telesih na račun delegatsko sestavljenih zborov skupščine. Vsakršno zbiranje oblasti v politično izvršilnih, upravnih in drugih telesih z ožjo sestavo bi resno omajalo delegatske odnose. V sistemu, kjer skupščina ne bi imela primarne vloge, ne more biti delegatskih odnosov. Ne bomo mogli mimo tega, da oba procesa — *m i n e v a n j e* politične družbe in *u v e l j a v l j a n j e* samoupravne družbe (ta ugotovitev vsebuje torej tudi trditev, da smo še vedno politična in ne že samo samoupravna družba) — *t e č e t a* vzporedno. To pa mora odsevati tudi v institucionalni zgradbi skupščine — kljub našim željam in kljub prizadevanju, da politično predstavljanje čimbolj zožimo, da bi resnično prvič v zgodovini — to lahko rečemo brez lažnega nastopaštva — upravljali neposredno sami proizvajalci, delegati, sam delavski razred, ne pa njegovi, kakršnikoli že, patentirani predstavniki. Seveda je na dlani in v skladu z našo usmeritvijo, da je delegatski odnos temeljni zidak naše celotne institucionalne zgradbe.

Vsa ta razmišljanja nas ne smejo zavesti v hudo zmoto, v socialni utopizem, češ da zgolj z menjavanjem institucionalne strukture že spreminjamo realne odnose. Marksistom se ni skrivati za procelji norm ali normativnih fikcij. Kak organ ne postane delegatski ali »del skupščine« s tem, da ga za to razglasimo. Ob tem, ko razvijamo vse, kar je napredno in samoupravno, ko ustvarjamo pogoje, da se razvija tisto, kar je delegatsko, pa ne bomo dopustili sebi varljivega razkošja, da bi gojili politični subjektivizem in se gibali na ravnini golega voluntarizma in »modelirali« institucije ne glede na družbene pogoje in potrebe. Prodor subjektivizma in voluntarizma bi bil družbeni atentat na urejeno in racionalno samoupravno družbo in pravno varnost njenih članov. Tako kot je jalov ekonomski voluntarizem, saj ni mogoče ustvarjati proizvajalnih odnosov, ki

nimajo zveze z resničnostjo, tako je tudi v političnih odnosih. Ni mogoče sprejemati rešitev, ki ne bi izhajale iz danih družbenih osnov in ki ne upoštevajo objektivno danih zakonitosti, kamor prištevamo tudi zakonitost, ki jo ustvarja in pogojuje obstoječa socialna struktura jugoslovanske družbe. Marxova teza, da se teorija v kakem narodu uresničuje le v toliko, v kolikor je uresničitev njegovih potreb, je zgovorno pomenljiva tudi za nas. V jugoslovanski politični sistem vnašamo — izhajajoč iz marksističnih temeljev — vrsto izvirnih rešitev. Samoupravljanje je že (delna) resničnost in ne samo »eksotična« teoretična zanimivost. Medtem ko si perfidna funkcionalistična teorija prizadeva iz petnih žil — že ve, zakaj in komu služi —, da bi pomagala ohraniti družbeni status quo, pa pri nas v samoupravnem procesu podružbljamo politiko in spreminjamo družbene odnose. Ne trkamo se na prsi, a vendar — pri nas se podružbljanje politike že uresničuje (čeprav ta proces ne spremljajo samo uspehi, ampak tudi neuspehi in stranpoti) in ni samo teoretična zamisel.

V osnutkih ustav jugoslovanski občan ne nastopa kot »enodimenzionalni človek«, ki bi se potrjeval samo v svoji delovni skupnosti in se vertikalno povezoval samo preko delavskega sveta. To bi nas lahko pripeljalo v korporativizem. Občan Jugoslavije je »večdimenzionalen« v tem smislu, da se potrjuje tudi v svoji interesni skupnosti, v krajevni skupnosti, v različnih oblikah družbenopolitičnega združevanja, da je proizvajalec in porabnik. Tako so upoštevani vsi njegovi interesi. Besedilo naše ustave, njen pravni jezik ne sme biti dimna zavesa, skozi katero ne bi mogli spoznati resničnih odnosov in pravih interesov našega delavskega razreda. Uresničevanje ustavnih določil ne bo enostavno, niti vedno enosmerno. Globoko bi se motili, če bi mislili, da bo uresničevanje ustave ena sama »pesem svitanica«. Tudi zaradi tega moramo iz osnutkov ustav izločiti in preoblikovati tisto, kar bi nas oviralo — in nekaj tega smo v tej glosi omenili — na dolgem pohodu k uresničevanju samoupravljanja kot celovitega družbenega procesa.

Dušan Nečak

Koroški Slovenci v zadnjem času

Najbrž se ne bomo dosti zmotili, če trdimo, da je avstrijska Koroška (če ne upoštevamo Južne Tirolske) danes edino področje v Evropi, kjer še vedno potekajo germanizacijski procesi. Morda je prav zato

nastop nemškega nacionalizma na Koroškem tako očiten in je še posebej v zadnjih nekaj letih našel odmev po vsej Evropi.

Na drugi strani pa smo priča širokemu osveščanju narodnostnih manjšin in evropski človek se je znova začel zanimati za manjšinsko problematiko. Tako tudi v Avstriji.

Že od leta 1970, se pravi od proslav ob petdeseti obletnici koroškega plebiscita, je boj za enakopravnost koroških Slovencev dobil novo vsebino — posebno takrat, ko so se začela germanizacijska prizadevanja koroških nemških nacionalistov. Ti se zbirajo v osrednji organizaciji »Kärntner Heimatdienst« (koroška domovinska služba). Ob obletnici plebiscita so v svojem glasilu »Ruf der Heimat« jasno zapisali, da »zgodovina na Koroškem še ni potegnila dokončne črte in da bo ta črta med dvema narodoma potegnjena šele, ko enega od teh narodov ne bo več«. ¹ To in pa vsi drugi šovinistični in nacionalistični napadi na slovensko manjšino na Koroškem so spodbudili koroške Slovence, še posebej mlado generacijo, da so začeli še bolj odločno kot doslej zahtevati, da Avstrija uresniči neizpolnjene obveze, zapisane v državni pogodbi. Predvsem so se njihove zahteve osredotočile na tiste obveze v državni pogodbi, ki govorijo o dvojezičnih topografskih napisih na področjih s slovenskim, hrvaškim in mešanim prebivalstvom na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem.

Te akcije so potekale v dveh smereh in po dveh različnih poteh. Mladi koroški Slovenci so si izbrali pot, ki jo določajo revolucionarna načela in akcije, starejša generacija, ki se že dolgo bojuje za svoje pravice in ima zato tudi veliko izkušenj, pa se je odločila za redno politično in upravno pot. Nemški nacionalisti so zahtevo koroških Slovencev, naj država postavi dvojezične napise, takoj izrabili in začeli ponovno obujati staro zahtevo po ugotavljanju manjšine. Med njimi je namreč prevladalo mnenje, da dvojezičnih napisov ni mogoče postaviti, ker še niso ugotovili, kje je manjšina naseljena in torej tudi ni podlage, da bi ugotovili, na nekaterih področjih naj bi postavili dvojezične napise. ²

Odločne zahteve koroških Slovencev so »premahnile« tudi dunajsko vlado. Potem ko je zvezni kancler dr. Bruno Kreisky novembra 1970 dobil od koroških Slovencev spomenico, v kateri so med drugim jasno poudarili, da avstrijska državna pogodba ne more biti zadovoljivo uresničena, »dokler imajo slovenska imena za predrzno izzivanje in ne za sprejeto obveznost, ki jo je treba uresničiti«, ³ je na Dunaju 18. decembra 1970 sprejel delegacijo slovenske manjšine. Glavna točka pogovorov je bila postavitve dvojezičnih topografskih napisov. Zvezni kancler je manjšini zagotovil, da nima namena ugotavljati manjšine in da se za to tudi ne bo zavzemal. Dodal pa je, da je vse, kar država potrebuje, zajeto v ljudskem štetju. To izjavo

¹ Ruf der Heimat, oktober 1970, št. 14, str. 2.

² Kärntner Nachrichten, št. 39, 26. september 1970, str. 3.

³ Slovenski vestnik, št. 45, 13. november 1970, str. 1.

so zvezni kancler in drugi odgovorni avstrijski politiki velikokrat spremenili, tako da je to vprašanje še vedno odprto.

Hkrati s političnimi naperi koroških Slovencev smo bili na Koroškem priča tudi drugačnim akcijam. V decembru 1970 leta so neznanci premazali nekaj deset nemških krajevnih tabel in jim dopisali slovenska imena. Hkrati so trosili tudi letake z zahtevo, naj uresničijo državno pogodbo. Na letakih je bil podpisan »Komite za odkrivanje prikritih konfliktov«. ⁴ V novembru naslednjega leta pa je nemške nacionaliste »vznemirila« še ena napisana akcija s trosenjem letakov. Epilog teh akcij je bil presenetljiv. Medtem ko avstrijskim in koroškim oblastem nikoli ni uspelo najti nobenega od skrnilcev partizanskih spomenikov (kot primer naj navedemo samo razstrelitev partizanskega spomenika v Št. Rupertu pri Velikovcu, ki so ga razstrelili že leta 1953, storilcev pa do danes še niso našli) so proti enemu izmed (domnevnih) udeležencev napisne akcije oktobra 1970 Marjanu Šturmu začeli sodni postopek. Obdolžili so ga zlobnega poškodovanja javnega imetja, ker naj bi nemškemu imenu Hermagor pripisal slovensko Šmohor. Proces so velikokrat preložili, na koncu pa se je moral Šturm februarja 1972 zagovarjati pred okrajnim sodiščem v Leobnu (Štajerska). Razprava je bila po nekaj več kot tridesetih minutah zaradi nepristojnosti priče preložena za nedoločen čas. Vsem je bilo jasno, da Šturm ni bil obtožen zaradi škode (nekaj nad 100 šilingov), temveč zato, ker naj bi obtoženec storil tisto, kar bi avstrijska država morala storiti že leta 1955.

Po prvih napisnih akcijah je vprašanje dvojezičnih topografskih napisov navidez odšlo v pozabo. Toda v kabinetih avstrijske in koroške vlade nanj niso pozabili. Več kot leto dni so predvsem v koroški deželni vladi pripravljali osnutek zakona o dvojezičnih topografskih napisih. Deželni glavar Sima, ki je bil, kot se je pozneje pokazalo, glavni pobudnik zakona, je na seji deželne vlade 31. januarja 1971 predložil dve različici zakona za postavitev dvojezičnih napisov. Obe sta temeljili na tako imenovanem »priznavalnem principu« (načelo priznavanja k narodu). Prva je za postavitev dvojezičnega napisa zahtevala, da se je v kraju ob popisu prebivalstva leta 1961 20 odstotkov prebivalstva zapisalo med Slovence, druga pa je za pogoj določala isti odstotek prijave otrok k dvojezičnemu pouku. ⁵ Obveljala je prva različica, vendar za Slovence niso šteli tistih, ki so bili zapisani kot »vindišarji«. Kot toliko dosedanjih zakonov je tudi ta zakon prevzel dediščino nacizma — »vindišarsko teorijo«.

Že sam predlog zakona je zelo razburil desne meščanske stranke koroškega političnega življenja. Glasilo avstrijske svobodnjaške stranke (FPÖ) se je na primer z vso silo zagnal v Simov predlog. Slovence in slovenske voditelje je obtoževalo, da hočejo iz južne Koroške napraviti »slovensko ozemlje« in da hočejo s tem izzvati

⁴ Neue Zeit, št. 343, 20. december 1970, str. 2.

⁵ Kärntner Tageszeitung, št. 24, 1. februar 1972, str. 2.

domovini zveste Korošce. List se je spraševal, čemu taka »mini« manjšina sploh potrebuje dvojezične napise, saj niso zmožni postaviti niti enega deželnega poslanca. Najbolj značilna pa je bila trditev, da jezik te manjšine velja toliko kot nič, saj ga govori skupaj samo 1.750.000 ljudi. Na koncu so avtorji članka odkrito zagrozili, da bodo »domovini zvesti« Korošci table podrli, saj ni mogoče, da bi ob vsaki tabli noč in dan stal žandar...⁶ V približno takem ozračju in ob takem političnem prepričanju desnih meščanskih strank na Koroškem je dunajski parlament 6. julija 1972 po več kot štiriurni razpravi z 90 glasovi proti 87 glasovom sprejel Simov predlog.

Zakon so torej sprejeli ob ostrem nasprotovanju desnih sil avstrijskega in koroškega političnega življenja, predvsem pa brez sodelovanja slovenske manjšine. Sprejet je bil samo z glasovi socialističnih poslancev, izvršna napotila urada zveznega kanclerja pa so že tako oknjeni zakon spremenila v torzo. Zakon je namreč predvideval postavitev dvojezičnih topografskih napisov v 205 krajih v 36 občinah slovenskega in mešanega ozemlja Koroške, po izvedbenih navodilih pa naj bi dvojezične napise dobilo le nekaj nad polovico krajev, zapisanih v zakonu. Čeprav nezadovoljni z zakonom, kateremu niso dali svojega soglasja, so koroški Slovenci jasno povedali, da želijo in zahtevajo stoo odstotno izpolnjevanje tega zakona, zato so z velikim presenečenjem sprejeli časopisno vest o izvedbenih določilih.

Grožnja glasila avstrijske svobodnjaške stranke se je kaj kmalu uresničila. V noči od 20. na 21. september so avstrijske oblasti nenapovedano začele postavljati dvojezične table v okrajih Beljak — dežela, Celovec — dežela in Velikovec. Namestili so samo 50 napisov in še to le tiste, ki sodijo v pristojnost zvezne in deželne cestne uprave. Nameščanje dvojezičnih tabel in reakcija nemških nacionalistov nanje pa sta sprožila eno najhujših kriz v povojni Avstriji in v odnosih med Avstrijo in Jugoslavijo. Do 10. oktobra (datum koroškega plebiscita 1920 in koroški deželni praznik) so nemški nacionalisti uničili vse dvojezične table. Koroške oblasti so bile prisiljene s policijo (tudi iz drugih zveznih dežel) varovati table, toda policija je ob uničevanju tabel stala ob strani, znani pa so tudi primeri, ko so policisti pri uničevanju pasivno sodelovali. Uničevalci tabel pa niso ostali samo pri tem. Dne 16. oktobra 1972 so neznanci razstrelili steber visoke napetosti v Gorcah in povzročili za okoli 10.000 šilingov škode, istega dne so fizično napadli slovenskega veterinarja iz Pliberka dr. Marka Dumpelnika in mu zadali telesne poškodbe, vrstili so se anonimni telefonski klici, v katerih so grozili, da bodo nekatere stavbe razstrelili, in še in še.

Val terorja je odmeval tudi v matični domovini. Odnosi med Avstrijo in Jugoslavijo so se ohladili, iz vse Jugoslavije so začeli prihajati protesti zoper divjanje nemških nacionalistov. Jugoslavija je

⁶ Kärntner Nachrichten, št. 11, 18. marca 1972, str. 2.

avstrijski vladi 8. novembra 1972 predala noto, v kateri ostro obsoja dogodke na Koroškem. Glavni urednik koroške »Volkszeitung« je ob tem zapisal: »... smiselno bi bilo končno s predstavniki manjšine spregovoriti jasno besedo. V smeri namreč, da se Avstrijci znamo zavarovati proti vsakemu vmešavanju komunistične države v avstrijske notranje zadeve. Kdor se prišteva k tej Avstriji, mora končno tudi najprej v svoji lastni deželi izčrpati vse možnosti, preden s pomočjo neke vedno bolj na levo drseče beograjske vlade probleme preda velesilam. To zahteva že nacionalna čast vseh Avstrijcev ne glede na jezik...⁷ Njegov komentar k jugoslovanski noti se namreč osredotoča na to, da se je manjšina obrnila po pomoč na jugoslovansko vlado. S tem se je nacionalistična gonja proti koroškim Slovcem še bolj nagnila tudi v smer gonje proti Jugoslaviji.

Prav gotovo je, da se vsega, kar se je na Koroškem dogajalo in kar se deloma dogaja še danes, ne da opisati v enem članku. Res pa je, da je bil avstrijski in še posebej koroški notranji politični položaj močno razmajan, najkrajšo pa je brez dvoma potegnila socialistična stranka Avstrije. Napadali so jo z vseh strani, gonjo proti Slovcem in vladi pa je vodil koroški »Heimatdienst«. V koroški socialistični stranki je prišlo do tako hude krize, da deželnega glavarja Sime na strankinem kongresu 19. maja 1973 niso več izvolili za predsednika stranke. Proti napovedim je zmagal predstavnik zmernejše smeri znotraj SPÖ, Leopold Wagner. Ob tem so seveda sprožili tudi vprašanje, ali je Sima še lahko deželni glavar. Sima dolgo časa ni hotel odstopiti, končno pa je pristal, da bo odstopil 12. aprila 1974 leta. To bo torej že drugi koroški deželni glavar (prvi je bil Hans Piesch), ki bo moral odstopiti zaradi manjšinskega vprašanja.

Tako pritisnjena socialistična stranka ni bila dovolj močna, da bi branila svoje položaje in zavzeta stališča. Začela je popuščati zahtevam desne opozicije, ki je kot eno glavnih zahtev postavila ustanovitev manjšinske komisije pri vladi, katere člani naj bi bili med drugimi tudi predstavniki »večinskega« naroda in manjšine. Komisija naj bi po predlogu avstrijske ljudske stranke (ÖVP) obravnavala novelizacijo sprejetega zakona, med »predstavniki večinskega naroda« pa si je ÖVP predstavljala tudi koroški »Heimatdienst« in vanj vključene organizacije kot »Abwehrkämpferbund«, »Bund der Windischen« in podobne.

Zahtevo je ÖVP najbolj jasno postavila 2. novembra 1972, ko je kancler Kreisky zaradi novega položaja sprejel delegacijo županov iz 36 prizadetih občin. Kreisky je na tem sestanku že sprejel idejo o ustanovitvi komisije, ki naj bi se ukvarjala z novelizacijo zakona. Dolgo časa je javnost tavela v temi in ni ji bilo jasno, kakšno komisijo je Kreisky sklenil ustanoviti in kdo bodo njeni člani. Končno je postalo jasno, da bodo v njej predstavniki strank, županov s prizadetega področja, predstavniki manjšine, obeh cerkva in strokov-

⁷ Volkszeitung, 10. december 1972.

njaki. Uradno torej v komisijo niso bili povabljeni predstavniki nemških nacionalističnih organizacij. Toda avstrijska ljudska stranka je kot svojega drugega predstavnika imenovala dr. Valentina Einspielerja, predsednika »Bund der Windischen« in podpredsednika koroškega »Heimatdiensta«. V takem položaju koroškim Slovencem ni preostalo nič drugega, kot da odpovejo svoje sodelovanje v komisiji. Komisija je dobila tudi uradno ime »Študijska komisija za probleme slovenske narodnostne skupine«, njeno delovno področje pa se je zožilo samo na obravnavanje problema dvojezičnih topografskih napisov.

Komisija je do danes že nekajkrat zasedala v celoti, pa tudi njena podkomisija strokovnjakov (ustanovljena na prvem zasedanju komisije) se je lotila dela. Če bi prav na kratko lahko ocenili njeno delo, potem lahko rečemo, da je komisija, v kateri Slovenci niso sodelovali, sprejela več bistvenih zahtev nemških nacionalistov. Tako ni sprejela teritorialnega načela pri izvajanju manjšinske zaščite, strinjala pa se je z ugotavljanjem manjšine, čeprav ne v prvotno zahtevani obliki, ki naj bi temeljila na ljudskem štetju. Podkomisija strokovnjakov, kar je »de facto« celotna komisija, je že izdelala vprašalnik, po katerem naj bi na Koroškem izpeljali »jezikovno štetje«. Spraševali naj bi namreč po jeziku, ki ga govorijo v družini. Koroški Slovenci zato skoraj zagotovo pričakujejo, da se bo tudi zvezna vlada v najkrajšem času odločila za ugotavljanje manjšine.

Prav to vprašanje je bilo med drugim eden najpomembnejših vzrokov za to, da so Klub slovenskih študentov na Dunaju, časopis Kladivo in Klub Mladje pozvali nekatere avstrijske demokratične organizacije k ustanovitvi »Solidarnostnega komiteja za pravice koroških Slovencev.« V pismu, ki so ga objavili v letošnji julijski številki Kladiva, so študentje med drugim zapisali: Klub slovenskih študentov, Kladivo in Klub Mladje so prepričani, da bodo koroški Slovenci samo s pomočjo neslovenskih demokratičnih organizacij dosegli svoje narodne pravice. Vendar to ni edini vzrok, da se potegujejo za ustanovitev solidarnostnega komiteja. Prav tako odločilno za njihovo odločitev je dejstvo, da se pravice slovenske narodnostne skupine ne tičejo samo Slovencev, temveč vseh demokratično mislečih Avstrijcev. To dokazuje najbolje primer »ugovaljanja manjšine«...⁸

Pismo so slovenski koroški študentje naslovili na vrsto nemških organizacij in se pri tem niso ozirali na svetovno-nazorsko opredeljenost. Tako je bil 1. septembra 1973 ustanovljen »Solidarnostni komite za pravice koroških Slovencev« kot prvo dejavno telo, ki poleg slovenskih organizacij združuje tudi organizacije in posameznike večinskega naroda od predstavnikov obeh cerkva do komunistov.

Koroške politične stranke so — razen komunistov, ki so vedno doslej odločno podpirali napore slovenske manjšine — stale ob ustanovitvi komiteja ob strani. Njihovo časopisje je o njem malo pisalo,

* Kladivo, IV/2, julij 1973.

izjema pa je bilo koroško glasilo KPA »Volkswille«. Pozdravilo je ustanovitev komiteja, ki naj bi imel nalogo, da pojasnjuje prebivalstvu nedemokratično, proti slovenskemu prebivalstvu usmerjeno zahtevo po tako imenovanem ugotavljanju manjšine. Na drugi strani pa naj bi se komite zavzemal za čimprejšnjo in čimpopolnejšo izpolnitev določil, zapisanih v 7. členu avstrijske državne pogodbe.

Solidarnostni komite je že takoj na začetku naletel na težave. Povzročili so jih socialisti, torej tista avstrijska stranka, ki naj bi bila poleg komunistične najbolj napredna in ki naj bi se najbolj zavzemala za manjšinsko zaščito. Tako se je sredi septembra (17. septembra) z vprašanjem udeležbe v solidarnostnem komiteju ukvarjalo tudi deželno vodstvo SPÖ. Po kratki razpravi so sklenili, da se socialistične organizacije ne smejo udeležiti dela komiteja, ker je to v nasprotju s strankinim programom, ki je usmerjen k mirnemu sožitju narodov in narodnosti, in ker po stališču socialistične internacionale ne morejo sodelovati v dejavnih skupnostih, kjer sodelujejo tudi komunistične organizacije.⁹ Odločitev avstrijske socialistične stranke je zelo jasen kazalec trenutnega političnega ozračja na Koroškem.

Kaže pa, da se člani solidarnostnega komiteja niso ustrašili odklonilnega stališča vladajoče SPÖ in niso stopili iz začrtane poti. Dva dni po zasedanju socialističnega vodstva so že izdali sporočilo, v katerem napovedujejo konkretne akcije. V dneh pred obletnico plebiscita so trosili letake, s katerimi so obveščali javnost o ciljih organizacije. Na predvečer avstrijskega državnega praznika 25. oktobra pa so priredili demonstracije, na katerih so zahtevali pravice za koroške Slovence. Ni jim pa uspelo uresničiti akcije, v kateri bi odpri informacijsko razstavo o sodobni problematiki koroških Slovencev. To jim je preprečil celovški župan Guggenberger, ki jim ni hotel dati na razpolago že obljubljenih prostorov za razstavo, niso pa jih dobili tudi v prostorih celovške »Delavske zbornice«.

Na demonstracijah 25. oktobra se je po časopisnih poročilih zbralo okoli 3000 ljudi, Demonstracij so Celovčani v zadnjih nekaj letih že vajeni, toda to pot so šli na cesto Nemci in Slovenci skupaj, da bi zahtevali pravice za koroške Slovence. To pa je prav gotovo nova kvaliteta v boju slovenske manjšine na Koroškem.

Iz vsega tega je najbrž razvidno, da je na Koroškem politično ozračje slabo in da bi prav zboljšanje tamkajšnjega podnebja v veliki meri pomagalo Slovencem v boju. Kaj pomeni slabo ozračje, pa naj ponazorimo samo z nedavno razstrelitvijo partizanskega spomenika na Robežu, postavljenega boju Kranjčevega bataljona z nemškimi nacističnimi enotami pod Malim Obirjem. Storilce, ki so jih najprej razglasili na neprištevne pijance, je policija sicer prvič v povojni Avstriji našla in so jih postavili pred sodišče. Toda sojeni so bili po zakonu o razstrelitvah in ne tudi zaradi kršenja določil avstrijske državne pogodbe, ki v svojem 19. členu jasno govorijo o dolžnosti

⁹ Kärntner Tageszeitung, 18. september 1973.

Avstrije, da mora čuvati spomenike in grobove padlih v boju proti nacistom. Proces, na katerem so obtoženci dobili dokaj mile kazni, je potekal kot vsak drug kazenski proces, ne da bi slovenski tožniki mogli opozoriti, da ne gre samo za kaznivo, ampak tudi za politično dejanje, ki ima globoke korenine v mišljenju govorečih Korošcev. Na drugi strani pa je tudi ta proces jasno pokazal, da avstrijske demokratične sile še niso dovolj močne, da bi ostro in odločno stopile na prste tistim nemškimi nacionalističnim organizacijam na Koroškem, ki sejejo nacionalno mržnjo in ki postavljajo zahtevo, naj zgine eden od obeh narodov na Koroškem. Kaže torej, da 28 let po uničenju nacizma in njemu podobnih ideologij ter 18 let po državni pogodbi Avstrija ne more izpolniti jasnih določil državne pogodbe, ki ne zahtevajo samo varstvo manjšin, temveč tudi prepoved delovanja organizacij, ki delujejo proti njim.

Ljubljana, 26. XI. 1973.

Pavle Zrimšek

Determinante izobraževanja novinarjev

Samoupravna družba pripisuje izobraževanju splošno družbeni pomen. O tem pričajo določila nove ustave in stališča drugih političnih dokumentov. Kajti brez zavestnih in smotrno izobraženih delovnih ljudi ni visoko razvite samoupravne socialistične družbe, dezalienacije človeka in osvoboditve dela. Nedvomno predstavlja v takšnem kontekstu zelo aktualno vprašanje tudi visokošolsko izobraževanje novinarjev. Aktualno zaradi tega, ker naj bi s svoje strani prispevalo k uresničevanju pravkar omenjenih ciljev. Glede na to je naša naloga, da pomagamo izoblikovati čim učinkovitejši sistem visokošolskega izobraževanja novinarjev. To pomeni, da bi bilo potrebno izdelati ali začrtati vizijo takega sistema izobraževanja. Izhajajoč iz tega se nam zdi relevantno vprašanje, kaj določa sistem izobraževanja, njegovo vsebino in funkcije.

1. Splošne determinante izobraževanja

Če družbena bit določa zavest, potem je točno tudi to, da družbena bit določa našo predstavo o sistemu izobraževanja in determinantah, ki določajo razsežnosti, vsebino in funkcije tega sistema.

Glede na to je nedvomno najsplošnejša in hkrati primarna determinanta, ki določa sistem izobraževanja in njegov razvoj, družbena praksa in njena dinamika. Tej se mora prilagajati tudi sistem izobraževanja. Ta determinanta privzema razne pojavne oblike. Vsaka od njih je hkrati tudi determinanta izobraževanja. Najpomembnejše med njimi so:

Prvič je tu družbenoekonomska in politična ureditev ter vse večja zapletenost odnosov med ljudmi. Iz tega izhaja, da je potrebno vse večje poznavanje in razumevanje zamotanih družbenih dogajanj in medčloveških odnosov. Neogiben pogoj za to je globoko razumevanje dialektike in njenega mehanizma notranjih protislovij, ki nudijo različne možnosti za razreševanje nastajajočih nasprotij in za preprečevanje odprtih konfliktov. Za vse to je potrebno obširnejše poznavanje družbenih ved, ki ga je mogoče pridobiti edino z ustreznim visokošolskim izobraževanjem.

Drugič je tu dejstvo, da obstaja družbena in intelektualna delitev dela in da nastajajo zmeraj nove in nove dejavnosti za zadovoljevanje človeških potreb, in sicer kot naravna posledica razvoja proizvodnih sil in vse večje stopnje obvladovanja narave oziroma vse večje usposobljenosti človeka, da izkorišča številne naravne možnosti za svoj napredek. To pa hkrati pomeni, da nastajajo nova delovna področja, da se oblikujejo novi delovni in strokovni profili, da se širi in pogloblja specialistično izobraževanje. Vse to se neogibno zrcali tudi v spreminjanju in prilagajanju sistema izobraževanja intencam družbenega razvoja in delitvi dela.

Tretjič, ne moremo mimo skokovitega razvoja in napredka znanosti in tehnike, zmeraj novih tehnoloških odkritij in hitrega širjenja njihove uporabe, hitrega povečevanja znanstvenih in drugih informacij, znanja in spoznanj, kot tudi njihovega hitrega zastarevanja. Spoznavanje in uporaba teh informacij in znanja zahteva permanentno, dopolnilno in specialistično izobraževanje novinarjev. Iz vsega tega sledi sklep, da postaja tudi znanstveno raziskovanje izobraževanja družbeno vse bolj neogibno in predstavlja tako poseben predmet raziskovanja.

Četrtič je nujno upoštevati delovanje mnogoštevilnih družbenih dejavnosti, ki imajo praviloma visoko izobrazbeno in kvalifikacijsko strukturo, kakor tudi dejstvo, da hitro napredujejo in spreminjajo svojo izobrazbeno in kvalifikacijsko strukturo tudi mnoge druge dejavnosti, da ne govorimo posebej o sorazmerno hitrem napredovanju splošne ravni izobrazbe v socialistični družbi. Glede na takšen trend izobraževanja oziroma hitrega izboljševanja in dviganja izobrazbene ravni ni bilo zaostajanje izobrazbene in kvalifikacijske strukture v sredstvih obveščanja in informativni dejavnosti sploh tako rekoč usodno. Brez ustrezne strukture kadrov v informacijskih sredstvih le-ta namreč ne bi mogla zadovoljivo spremljati, razumevati in komentirati dogajanj v omenjenih dejavnostih, se poglobljati v druž-

bene odnose in odkrivati relevantne družbene tokove in gibanja oz. procese. V skrajnji posledici bi to pomenilo, da sredstva obveščanja in kadri v njih ne bi bili več sposobni opravljati svoje družbene, politične in druge funkcije.

Bolj razvite socialistične države kažejo veliko zanimanje za visokošolsko izobraževanje novinarjev. To kaže med drugim tudi izjava direktorja Inštituta za raziskovanje množičnih komunikacijskih sredstev v Bratislavi, ki je dejal, da je katedra za novinarstvo v Bratislavi sedaj sposobna zagotoviti izobraževanje slovaških novinarjev v marksistično-leninističnem duhu, kar naj bi bilo toliko pomembnejše zaradi tega, ker je profesionalna raven posameznih komunikacijskih sredstev sorazmerno slaba. V slovaških uredništvih dela namreč samo okrog 38 % visokošolsko izobraženih novinarjev, medtem ko je ta odstotek v drugih socialističnih državah več kot dvakrat večji.

Viri družbene moči, ugleda in vpliva novinarja

Da bi novinarji in delavci v informativnih dejavnostih sploh mogli prispevati k pospeševanju zavesti in znanja delovnih ljudi, kot tudi k uresničevanju njihovih avtentičnih interesov v samoupravni socialistični družbi, morajo seveda imeti ustrezno »družbeno moč«, ugled in vpliv. Tudi to so namreč determinante, ki določajo razsežnosti in vsebino izobraževanja novinarjev, njihovo izobrazbeno raven, ideološki in strokovni profil. Odkod novinarjem družbena moč, ugled in vpliv?

1. Lahko bi rekli, da razsežnost te moči, ugleda in vpliva novinarjev določa med drugim normativno urejeni status novinarjev kot družbenopolitičnih in javnih delavcev, dalje položaj sredstev informiranja glede na dejstvo, da razpolagajo s številnimi in pomembnimi informacijami, kot tudi dejstvo, da stojijo za novinarji vplivne družbene sile, nosilci družbene, ekonomske, finančne, upravne ali politične oblasti oz. moči. V tem primeru govorimo o zunanjem izviru moči in ugleda ali o določenih objektivnih determinantah novinarskega ugleda.

2. Naslednji, se pravi notranji in po našem prepričanju tudi pomembnejši vir so subjektivne determinante družbenega ugleda in vpliva novinarjev. Le-ta je logična posledica ali rezultat:

prvič, vsestranskega in globokega poznavanja ter razumevanja medčloveških odnosov, njihovih zakonitosti, gibanj in procesov,

drugič, adekvatnega in vernega izražanja teh odnosov in njihovega posredovanja naslovljencem in širši javnosti tako, da jim omogoča optimalno razumevanje, kar hkrati pomeni visoko stopnjo obvladanja osnovnega sredstva medčloveške komunikacije — jezika,

in *tretjič*, usposobljenosti za odkrivanje načelnih in konkretnih rešitev v usklajevanju medčloveških odnosov na tak način, ki omogoča in spodbuja nadaljnji družbeni razvoj.

Gre torej za oblikovanje popolnih osebnosti novinarskega poklica, k čemur v precejšnji meri prispeva izobraževanje. Zdi se nesporno, da je v prvi točki zahtevano znanje mogoče doseči predvsem z izobraževanjem na drugi in tretji stopnji visokošolskega študija, ki naj bi dajal splošno znanje o človeku in družbi. Prav tako je razumljivo, da je mogoče uspešno uresničevati zahteve iz druge točke samo s specialističnim izobraževanjem. Usposobljenost za odkrivanje načelnih in konkretnih rešitev v usklajevanju medčloveških odnosov na tak način, ki spodbuja nadaljnji družbeni razvoj, nedvomno zahteva takšne metode in načine izobraževanja, ki zmorejo zagotoviti optimalno razvijanje predispozicij in afinitet slušateljev za prenašanje osvojene teorije v prakso oziroma za ustvarjalno uporabo teorije v urejanju teoretičnih in praktičnih nalog ter problemov. Gre torej za smotrni kontekst splošnega in specialističnega izobraževanja kadrov za področje komunikacij kot tudi za optimalno povezovanje teorije in prakse ter za uporabo ustreznih metod v izobraževalnih procesih.

V prid tej tezi ali sintezi naj navedem nekoliko podatkov iz analize odgovorov, ki so jih dali pred nekaj leti naši slušatelji glede nadaljnjega izobraževanja novinarjev. Iz le-teh smo lahko izločili dve skupini odgovorov. Prva skupina se je implicite ali eksplicite zavzemala za široko splošno izobrazbo in razgledanost diplomantov. Ta težnja se je kazala v predlogih za razširitev in dopolnjevanje obstoječih ter uvajanje novih predmetov. Iz vrste odgovorov smo lahko razbrali težnjo po oblikovanju širših profilov in njim ustreznega splošnega znanja o družbi in njenih manifestacijah. Mnogi so poudarjali, da je po končanem študiju potrebno dopolnilno izobraževanje in specializacija.

Druga skupina odgovorov, sugestij in predlogov je izražala težnjo po zoževanju profila in zahtevala večjo specializacijo že med študijem. Za odgovore anketiranih na novinarskih delovnih mestih je bila dalje značilna tudi težnja za razširitev prakse in praktičnih znanj ter težnja po uvajanju novih predmetov, s katerimi naj bi zadovoljili posebne interese medijev in potrebe konkretnih delovnih mest.

Analiza odgovorov je torej pokazala na vse tiste elemente, ki smo jih prej omenili in jih označili kot »smotrni kontekst splošnega in specialističnega izobraževanja kadrov za področje komunikacij, kot tudi optimalnega povezovanja teorije in prakse ter ustrezne uporabe adekvatnih metod izobraževanja«. Gre torej za dialektično enotnost splošnega, posebnega in konkretnega v procesih izobraževanja. Izkušnje so pokazale, da so drugačna pojmovanja vodila v ekstenzivno izobraževanje, v podaljševanje študija in preobremenjevanje študentov. Postal je očitno, da v štirih letih visokošolskega študija ni mogoče doseči hkrati poglobljenega splošnega teoretičnega znanja, celostne strokovno specialistične usposobljenosti in vsestranskega poznavanja prakse in njenih problemov na enem ali več področjih družbene dejavnosti.

Pravkar omenjena ugotovitev nas je pripeljala do spoznanja, da je potrebno del zahtev in pričakovanj prenesti s študija druge stopnje na tretjo, se pravi na magistrski in specialistični podiplomski študij. Izobraževanje novinarjev na drugi in tretji stopnji mora seveda predstavljati organsko celoto. Pri tem bi bilo potrebno študij na drugi stopnji bolj približati potrebam neposredne družbene prakse in delitvi dela na področju informativne dejavnosti, da bi tako zagotovili strokovno praktično in operativnim potrebam sredstev informiranja bolj prilagojene delovne profile novinarjev. To pomeni, naj bi imel študij na drugi stopnji izrazitejšo strokovno praktično orientacijo medtem ko bi bil študij na tretji stopnji usmerjen znanstveno teoretično in specialistično poglobljeno.

Kakšno naj bi bilo splošno znanje novinarja?

Enega možnih odgovorov na to vprašanje je dal institut za publicistiko v Münstru. Naj na kratko reproduciram: ko se morajo novinarji ukvarjati s spoznavanjem resnice, se znajdejo na področju filozofije, ker morajo uporabljati filozofske dosežke in metode, zlasti logiko, dialektiko, metodologijo; v zvezi z uporabljanjem primerne besedišča se spušča novinar na področje filologije, tj. gramatike, sintakse, stilistike ipd.; če so vprašanja časovno determinirana in predstavlja ta determiniranost dominantno značilnost za razumevanje družbenih procesov v določenem času, potem novinar ne more izhajati brez znanja zgodovine; prostorska determiniranost dogajanj zahteva znanje geografije; odgovore na vprašanja o družbi, njeni strukturi in pojavnih manifestacijah je mogoče črpati iz sociologije; za spoznavanje in definiranje družbene ureditve, položaja in odnosov je nujen vir pravo, za razumevanje materialnih poslov družbene organizacije pa je odločilnega pomena poznavanje gospodarstva, se pravi politične ekonomije in gospodarske politike.

S tem pa vprašanje o potrebnem znanju seveda še ni izčrpano. K predmetom, ki jih mora novinar obvezno poznati, sodijo tudi posebni politološki predmeti in komunikacijske znanosti. Poseben družben pomen komunikacijskih znanosti izvira namreč iz dejstva, da predstavlja medčloveška komunikacija splošen družben pojav in kot takšna elementarno dogajanje, ki je imanentno vsaki ljudski kulturi; ta medčloveška komunikacija je neogiben pogoj in sredstvo zavestnega usmerjanja in urejanja medsebojnih odnosov.

2. Posebne determinante oblikovanja novinarskih profilov

Poleg splošnih determinant, ki določajo razsežnosti, vsebino in funkcije izobraževanja novinarjev, moramo upoštevati tudi posebne determinante. Le-te vplivajo na oblikovanje strokovnega in socialnega profila novinarja. Za kakšne posebne determinante gre? Mislim predvsem na determinante, ki določajo položaj, družbene in druge

funkcije novinarja. Ta položaj, družbene in druge funkcije novinarja, kakor tudi na tej podlagi izoblikovani socialni in strokovni profili delavcev v informativni dejavnosti, so odvisni od z ustavo določenega položaja delovnega človeka sploh in od položaja, vloge in funkcij sredstev informiranja v družbi posebej. Naj omenim le nekaj determinant, ki bistveneje prispevajo k oblikovanju novinarskih profilov in s tem k definiranju ciljev visokošolskega izobraževanja novinarjev:

— podrejenost sistema informiranja potrebam samoupravne socialistične družbene ureditve in njenim odnosom, kar pomeni, da se mora novinar zavestno zavzemati za reproduciranje in poglobljanje samoupravnih socialističnih odnosov. Iz tega izvirata zahteva in potreba, da sleherni novinar globlje spozna in razume družbenoekonomski in politični sistem, socialne in druge intence dane družbene ureditve, kot tudi cilje, ki jih želi ta družba uresničiti;

— samostojnost in nekonformnost novinarja kot neogiben atribut celovite socialistične osebnosti pomeni, da je novinar sposoben globlje razumevati družbene pojave in njihovo razredno bistvo ter jih ocenjevati z marksističnih pozicij neodvisno od drugih dejavnikov; tako razumljena samostojnost je eden nujnih pogojev za svobodno delovanje novinarja in sredstvo za uspešno preprečevanje poskusov monopolističnega podrejanja sredstev informiranja kakršnimkoli ozkim skupinam in njihovim interesom, ki bi utegnile prizadevati si za spreminjanje sredstev informiranja iz javne tribune s transmisijo takih skupin in jih skušale podrežati morebitnemu pragmatizmu dnevne politike;

— javnost in odprtost virov informacij ter svobodno kroženje le-teh kot neogiben pogoj za podružbljanje informacij in sredstev informiranja so hkrati tudi pogoj za afirmacijo novinarjeve samostojnosti in njegove (ne)sposobnosti za oblikovanje relevantnih stališč in odnosa do družbenih pojavov, problemov in potreb;

— enakopravnost vseh kolektivnih in individualnih nosilcev družbeno priznanih pravic in interesov, svoboščin in dolžnosti, ki naj sodelujejo v usmerjanju in upravljanju sredstev javnega obveščanja, v kreiranju njihove politike, kot tudi njihova pravica, da neposredno in posredno sodelujejo v procesih javnega informiranja, predstavlja skupaj s podrejenostjo sistema informiranja potrebam in razvoju samoupravne socialistične družbe okvir za svobodo akcije in samostojnosti novinarja pri uresničevanju samoupravne koncepcije sredstev informiranja.

Koncepcija bratislavske katedre za novinarstvo

Za primerjavo naj na kratko opišem koncepcijo učnega načrta pravkar omenjene katedre za novinarstvo. Sestavljalci te koncepcije poudarjajo, da izvira njihov učni načrt iz predstave o zahtevah socialistične družbe do novinarjev, iz predstave o profilu diplomantov

novinarstva na ravni univerze, kakor tudi iz predstave o afirmaciji le-teh v praksi. Izhajajoč iz tega naj bi študij novinarstva zagotovil:

1. *Solidno znanje iz predmetov marksizma-leninizma* (politične ekonomije in zgodovinskega materializma ter znanstvenega komunizma), ki predstavljajo izhodišče za študij novinarskih predmetov. Na omenjene predmete se neposredno navezujejo osnovni kurzi, na katerih je zasnovana specializacija novinarskega dela po strokovnih področjih. S tem so povezani zlasti predmeti politična in državna ureditev ČSSR, ekonomika ČSSR, mednarodni odnosi in politika ČSSR.

2. *Osnove poznavanja posameznih področij novinarskega dela* notranje političnega, gospodarskega, zunanjepolitičnega oz. tudi kulturnopolitičnega in telesnovzgojnega — športnega.

3. *Primerno usposobljenost za orientacijo v političnih, pravnih, socioloških in socialno psiholoških pogojih* novinarskega dela in delovanja žurnalistike.

4. *Osnovno znanje zgodovine s poudarkom na zgodovini mednarodnega delavskega gibanja in KPČ*, kot tudi na zgodovini filozofije. Dalje pregledno poznavanje zgodovine in sodobnega novinarstva, kakor tudi poglobljeno znanje zgodovine in sodobnega slovaškega ter češkega novinarstva. Ta skupina predmetov naj bi predstavljala neposredno pripravo za preučevanje novinarske teorije in prakse.

5. *Splošne teoretske osnove žurnalistike* hkrati z njenimi idejnimi in družbenimi vidiki ter tehničnimi pogoji, ki so neposredno izhodišče za vse predmete novinarske teorije in prakse.

6. *Poglobljeno teoretsko in praktično znanje o ustvarjanju novinarskih celot* in sicer od izbire ter selekcije prispelega, kot tudi na lastno pobudo zbranega gradiva, prek njegove novinarske obdelave do smotrne razporeditve oz. harmonične uvrstitve v kompleksno sestavo časnikov, radijskih in televizijskih oddaj.

7. *Poglobljeno teoretsko in praktično znanje o oblikovanju novinarskih sestavkov*, in sicer od razumevanja aktualnih pojavov in njihovega vrednotenja, prek splošnih metod njihovega novinarskega oblikovanja do stilističnih in žanrovskih oblik izpovedovanja novinarjevih zapažanj in stališč v tisku, na radiu in televiziji.

8. *Osnovno znanje o delu urednika v posameznih novinarskih ustanovah*: v časnikih in časopisih, na radiu, televiziji in v filmskih novicah ter poročevalskih agencijah.

Vse to, kar smo doslej povedali, naj bi dalo potrebne elemente za oblikovanje bolj ali manj zaokrožene predstave o objektivnih in subjektivnih determinantah, na katerih naj bi zasnovali samoupravnim potrebam ustrezajoč sistem izobraževanja novinarjev, kakor tudi oblikovanje zahtevanih strokovnih družbenoekonomskih in idejno-političnih delovnih profilov visokošolsko izobraženih novinarskih kadrov in drugih delavcev na področju informacij in komunikacij.

3. O uporabi determinant izobraževanja na FSPN

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani je med lanskim šolskim letom pripravila osnutek novega študijskega načrta za izobraževanje sociologov, politologov in novinarjev. V tem osnutku zaznamo tudi višjo ali nižjo stopnjo uporabe spredaj omenjenih determinant izobraževanja.

Predlog novega načrta še ni dokončno sprejet. O njem in njegovi vsebini ter namenih naj bi razpravljali tudi drugi subjekti, ki so zainteresirani za diplomante te fakultete. Zakaj je to potrebno? Osnutek nove ustave definira izobraževanje kot organski sestavni del družbenega dela, kar pomeni, da gre za potrebo nadaljnjega podružbljanja izobraževanja. To naj bi se zrcalilo tudi v sistemu izobraževanja, ki naj bi ga uveljavil omenjeni osnutek učnega načrta. Iz tega izhaja tudi potreba, da se v procesu preverjanja in sprejemanja omenjenega osnutka poveča delež zunanjih družbenih dejavnikov. Glede na to naj bi se poglobilo in povečalo tudi medsebojno sodelovanje fakultete in nosilcev poglobitvenih študijskih smeri na eni strani z vsemi družbenimi dejavniki oziroma z zainteresiranimi institucijami za diplomirane kadre te fakultete na drugi strani. To sodelovanje naj bi se izrazilo tako, da bi omenjene institucije pomembneje sodelovale pri dogovarjanju in sporazumevanju o oblikah izobraževanja ter načinu financiranja le-tega, dalje pri odločanju o potrebnih delovnih profilih, pri planiranju kadrov, organiziranju in zagotavljanju učinkovite delovne prakse študentov, kakor tudi pri drugih oblikah neposrednega angažiranja delovnih organizacij v procesih izobraževanja. S tem bi prevzele svoj del odgovornosti za uspešnost skupno sprejetih odločitev o sistemu izobraževanja in njegovem ureničevanju. Vse to naj bi zagotovili tudi s sklepanjem samoupravnih sporazumov med fakulteto in glavnimi uporabniki diplomiranih kadrov te fakultete.

Nekaj značilnosti novega učnega načrta

Tu bomo obravnavali samo tisti del načrta, ki zadeva izobraževanje novinarjev. Pomembna novost novinarskega študija je njegova usmerjenost na tri področja novinarskega dela — notranjepolitično, zunanjepolitično in informacijsko-propagandno. S tem smo pristopili k večjemu profiliranju novinarskega študija in se skušali približati potrebam novinarske prakse oz. delitvi dela na področju informativne dejavnosti. Od strukture novinarskih predmetov bo odvisno tudi približevanje teh profilov posameznim medijem — tisku, radiu in televiziji, oziroma posameznim tipom tiska in drugim oblikam informativno-propagandne dejavnosti. Omenjena razmejitev študija se začne v tretjem letniku.

Kaj naj sestavlja splošno novinarsko znanje? Naj takoj pripomnim, da sodijo sèm tako splošni predmeti družboslovnih in metodoloških ved kakor tudi nekateri novinarski predmeti.

Med splošnimi predmeti so predlagani tile: temelji marksistične filozofije, zgodovina marksizma, politična ekonomija, splošna sociologija, splošna politologija, splošna komunikologija, socialna in politična antropologija, socialna in politična psihologija, metodologija družboslovnega raziskovanja in osnove statistike, politični sistem SFRJ, teorija in praksa samoupravljanja, ekonomski sistem SFRJ, družbenopolitično združevanje v SFRJ, mednarodni odnosi.

Med novinarskimi predmeti, ki so skupni zgoraj omenjenim področjem novinarskega dela, so: novinarski proseminar, temelji publicistike, sistem informiranja v SFRJ, slovenski jezik in stilistika, teorija in praksa novinarstva, jugoslovanska in svetovna publicistika, sociologija množičnih komunikacij, sredstva obveščanja — tisk, radio in televizija.

Za posamezna področja novinarskega dela — notranjepolitično, zunanjepolitično in informativnopropagandno — predvideva novi učni načrt posebne skupine predmetov, kar naj bi prispevalo k oblikovanju bolj diferenciranih in jasneje določenih novinarskih profilov. S svobodno izbranimi predmeti v okviru omenjenih področij pa lahko vplivajo na končni profil oziroma na nadaljnjo specializacijo tudi sami slušatelji.

Do tod približno smo se pretolkli v določanju fiziognomije novinarskega študija na drugi stopnji. Imamo tudi nekaj izkušenj o magistrskem študiju iz komunikacijskih ved, čeprav smo šele na začetku. Čaka nas preučevanje in oblikovanje posebnih predmetnikov za podiplomski specialistični študij za novinarje, ki delajo na zgoraj omenjenih področjih in se želijo specializirati za določeno problematiko znotraj njih. Zdi se nam, da smo tako izoblikovali primerna izhodišča za nadaljnji napredek izobraževanja in njegovo načrtovanje.

Čile — plat zvona za napredno človeštvo

So trenutki v zgodovini, ko je obupni boj množic celo za nedosegljivo stvar nujen zaradi vzgoje teh množic in njihove pripravljenosti za naslednji boj

Lenin

Kadar občutljivi seizmografski aparati po vsem svetu in na vseh kontinentih zatrepetajo in začrtajo odstopanja od normalnih magnetnih nihanj, takrat vemo, da je na tem ali onem mestu zemeljske krogle stihija, ki je človeški razum in znanost še ne moreta obvladati, povzročila potres, najtežjo elementarno katastrofo. Ustrašimo se za človeška življenja in osnovne življenjske pogoje prebivalstva v potresnih predelih, navadno siromašnih, gospodarsko in kulturno nerazvitih krajih, in običajno ne zvemo niti števila resničnih žrtev niti pravega izračuna gospodarskih posledic. Tako približno je tudi občutljivi človeški seizmograf demokratičnega svetovnega javnega mnenja zabeležil vojaški prevrat v Čilu z junaškim upiranjem predsednika Allendeja, ki je skupaj s svojimi sodelavci spremenil vladno palačo v barikado obrambe revolucije in socializma, braneč demokratične pravice čilskega ljudstva in delavskega razreda do svoje junaške smrti.

In tudi ob tej veliki družbeni nesreči smo se najprej ustrašili za človeška življenja, za usodo tisočev in tisočev delavcev, ki so zagrešili samo to, da so hoteli živeti bolje, bolj svobodno in demokratično, za usodo mnogih od ljudstva izvoljenih voditeljev, komunistov in socialistov, ki so gradili svoje politično poslanstvo na zgodovinskem interesu delavskega razreda, pa tudi mnogih izobražencev, ki so svojo misel posvetili hitrejšemu gmotnemu in duhovnemu napredku svojega ljudstva, svoje demokratične države in socializmu. V naš strah za nadaljnjo usodo čilskega ponosnega ljudstva na oddaljenem latinskoameriškem kontinentu, ki ga je prek noči z grobim nasiljem takorekoč obglavila najemniška vojska tuje reakcije in imperializma, pa se je vpletel tudi občutek slabe vesti, ko smo se morali

čilska pot v socializem

obrniti k sebi in si postaviti vprašanje: kje smo bili in kaj smo napravili v teh letih, v katerih sta predsednik Allende in njegova stranka bila obupen boj proti desnim silam svoje države, proti zunanjemu intervencionizmu, proti silam mednarodnega kapitala? Ta pa je angažiral velika sredstva, gmotna in propagandna, da bi ustvaril pogoje za intervencijo vojske brez navidez zunanjih intervencionističnih vojsk, da bi preprečil čilsko pot v socializem. Upravičeno si lahko postavimo vprašanje, zakaj napredne, socialistične sile, večinske sile v ljudstvih in narodih sveta ne delujejo tako enotno, permanentno in učinkovito, kakor delujejo nazadnjaške, imperialistične in kolonialistične sile v obrambo preživelih odnosov. Kaj ovira človeško družbo, da si socializem skozi tolike krče in težave utira pota, pota napredka, novih odnosov med narodi in državami?

Po drugi strani pa vemo, da ni boja, v katerem bi bile vnaprej znane vse možnosti, da se človeška napredna misel in praksa prebijata skozi poraze in grenke izkušnje in da tudi podobni porazi revolucij, ki jih še dobro poznamo iz preteklosti, niso mogli za daljši čas ustaviti napredka, ker so cilji teh revolucij in pogum njihovih nosilcev pomenili v zavesti ljudstva spodbudo za nadaljne boje. Tako smo prepričani, da tudi Allendejeva smrt ne more pomeniti niti ustavitve socialističnih procesov v Čilu, niti ne bo mogla zaustaviti demokratične emancipacije celotne latinskoameriške celine od danes še prevladujočega vpliva tujega kapitala in dominacije velikodržavnih interesov velesil. Pravijo: kdor častno umre, se ga ljudje spominjajo sto let, tistega, ki nečastno živi, pa pozabljajo celo lastni otroci.

Kadarkoli se na svetu zgodi nekaj, kar vznemiri našo občutljivo vest in zavest, se ne razgibajo samo tiste demokratične silnice sodobnega človeštva, ki obsojajo, protestirajo, pomagajo prizadetemu ljudstvu in njegovim demokratičnim organizmom, pač pa tudi nazadnjaške sile, ki hočejo zamegliti vzroke dogajanja, opravičiti obnašanje in divjaštvo reakcije, otopiti mednarodno solidarnost, predvsem pa pripravljati teren in vzdušje za nadaljnje ofenzivne posege zoper samostojno gospodarsko in razvojno politiko neodvisnih in neuvrščениh držav, zoper revolucionarna osvobodilna gibanja. To je pravzaprav razumljivo in drugega tudi ni moč pričakovati od organizacij in ljudi take vrste. Težje pa je to, da mnogokrat tudi napredne organizacije, delavske, socialistične, komunistične, nasedejo takim razlagam, da spreminjajo pod vplivi pragmatistične politike ali pa zaradi poltronstva do ene ali druge velike sile svoje načelne ocene in popustijo v podpori poraženi revoluciji. Tako se poskuša legalizirati intervencionalizem kot sredstvo za očuvanje blokovskih in velikodržavnih interesov. Tak oportunizem je morda ena največjih slabosti mednarodnega delavskega in socialističnega gibanja. V čilskem primeru se opravičevanje intervencije in zamegljevanje pravih vzrokov za vojaški prevrat kaže v zelo razširjenem mnenju o »objektivnih vzrokih«, o težki gospodarski situaciji, o velikih napakah, ki jih je zagrešil šef države, kar vse je pripeljalo deželo na rob prepada ter

je bila zato demokratična pot v Čilu že vnaprej obsojena na neuspeh in podobno.

Vemo pa, da do intervencij in vojaških posegov pride takrat, kadar se z demokratičnimi sredstvi ne more doseči sprememba v gospodarski in družbeni politiki neke dežele, kakršna ne ustreza globalnim in strateškim interesom velike sile. Tako je tudi do udara v Čilu prišlo v trenutku, ko se je stanje v državi že močno gospodarsko konsolidiralo in ko so bili vsi znaki, da bo predsednik Allende ob mednarodni gospodarski pomoči latinskoameriških pa tudi evropskih in neuvrščenih dežel uspešno izpeljal svojo socialno preobrazbo ter s tem dal svoji neuvrščeni, antiimperialistični zunanji politiki sami novih spodbud. V taki smeri torej nimamo kaj raziskovati, ker se ne bomo mnogo naučili iz čilske tragedije. To, kar moramo proučevati, je družbeni in razredni položaj vojske v družbeni stvarnosti, je dejstvo, da vojska ne more služiti dvema gospodarjema — delavskemu razredu in kapitalizmu hkrati. Vsaka družba in njena vodilna politična struktura morata zavarovati svoj dominanten vpliv v vojski.

Ne glede na taka razmišljanja pa je čilski primer izredno pomemben. Dokazuje namreč, da v današnjih mednarodnih pogojih in na sedanji stopnji socialističnih družbenoekonomskih odnosov postaja delavski razred neke dežele pomemben nosilec demokracije, branilec demokratičnih institucij, da na sebe veže vse tiste sile v lastnem narodu, ki težijo za neodvisno gospodarsko in razvojno politiko dežele, ki bi se hotela odlepiti od nedemokratičnega in zaviralnega vpliva velikih mednarodnih gospodarskih kompanij. V tem smislu je edini in poslednji govor predsednika Allendeja v generalni skupščini Združenih narodov po njegovi smrti še pridobil na aktualnosti in pomenu.

Še eno opozorilo iz tragične čilske izkušnje. Čile namreč ni izoliran latinsko-ameriški pojav; dogodke v tej državi je treba povezati z mednarodnim položajem na pragu novega leta, ko iz starega nosimo s seboj memento — kdo bo v tem letu na vrsti? Nedvomno so na pohodu sile, ki jim ni všeč prebujanje narodov in ljudstev na vseh celinah, ki jim bolj ustreza kršenje kot uresničevanje pariškega sporazuma o vojni v Vietnamu, ki jim bolj ustreza blokovski antagonizem kot sporazumevanje med velikimi silami, zlasti pa tiste sile, ki nikakor ne more razumeti, da na svetovni oder, kjer so bile doslej tako lepo razdeljene vloge med dvema ali tremi glavnimi igralci prihaja nova realna družbena sila v zboru mnogih neodvisnih, malih, srednje velikih in velikih držav, članic OZN. Kar 16 latinskoameriških držav je sodelovalo v pripravljanju in delu četrte konference šefov držav in vlad v Alžiru! Prav v času, ko je politika neuvrščanja doživela svojo kulminacijo, je prišlo do protiofenzive nazadnjaških sil in to na vseh celinah, z obnavljanjem vojne v Indokitajski, Vietnamu in Kambodži, z udarom v Čilu, s krepitvijo »antimarksistične« histerije in hajke v drugih deželah Latinske Amerike, z novo rasiistično eskalacijo na jugu Afrike, z obnavljanjem vojne največjih raz-

sežnosti na Bližnjem vzhodu, s porastom mednarodnega terorizma in fašizma tudi v Evropi. Vse to opozarja na nujnost budnosti miro-ljubne in socialistične sile, ki so nedvomno le pod predpostavko večje enotnosti in učinkovitosti sposobne ustaviti nadaljni pohod proti na-prednim režimom, zlasti neuvrščenih dežel.

Socialistični Jugoslaviji, njeni socialistični zvezi in zvezi komu-nistov, vladi in ljudstvu ni potrebno niti za odtenek spreminjati eno-dušne obsodbe, ki smo jo oblikovali takoj po brezobzirnem faši-stičnem pohodu, ki je v Čilu zapiral, preganjal, steljal napredne osebnosti in likvidiral mnoge poštene delavce ter pripadnike koalicije strank Narodne enotnosti, zaradi česar smo tudi prekinili diplomatske stike z vojaško hunto in sedanjo vojaško vlado Čila. Zvesti svojim načelom in trajni usmeritvi v zunanji politiki tudi ne bomo spre-menili naše ocene družbenoekonomskih in političnih vzrokov za vojaški udar, ki je imel globoko reakcionarni cilj in je uporabil najbolj uma-zana sredstva za dosego tega cilja. Ne more nas zaslepiti videz notranje-političnega obračuna. Globoko smo prepričani, da moramo vztrajati pri tej oceni in nadaljevati s pomočjo čilskemu socialistič-nemu gibanju tudi naprej, ne samo zaradi socializma v svetu, pač pa tudi zaradi lastne varnosti in stabilnosti, zaradi nemotenega druž-benega, gospodarskega in kulturnega napredka socialistične Jugo-slavije in evropske varnosti in sodelovanja.

»Okrogla miza« o Čilu

Objavljamo avtoriziran in delno skrajšan stenografski zapis razgovora »za okroglo mizo« o Čilu, ki ga je pripravilo uredništvo revije 17. decembra 1973. V razgovoru so sodelovali: *Benko dr. Vlado*, redni profesor FSPN; *Bibič dr. Adolf*, glavni in odgovorni urednik revije; *Južnič dr. Stane*, iz-redni profesor FSPN; *Kirn Roman*, študent FSPN; *Murko-Drčar Mojca*, novinar RTV Ljubljana; *Petrič dr. Ernest*, docent FSPN.

Podlaga za razgovor so bila naslednja, v naprej poslana vprašanja:

1. Kolikšno težo imajo čilski dogodki v sodobnem svetu? Ali jih lahko ocenjujemo kot konfrontacijo nasprotujočih si silnic: na eni strani tistih, ki skušajo za vsako ceno uveljaviti kapitalistične družbene odnose? Je torej Čile simptom take konfrontacije, kakršna je bila na primer — v usodnih dilemah pred drugo svetovno vojno — španska državljanska vojna?

2. Kaj pomeni čilsko »izkustvo« mirne poti v socializem oziroma parlamentarnega boja za socialistično preobrazbo v okviru »tretjega sve-ta«? Čile se uvršča nekje med razvite in nerazvite kapitalistične države in ni tipični predstavnik problemov »tretjega«, nerazvitega sveta; je pa tesno povezan z »usodo« nerazvitih glede enakega položaja v mednarodni skup-nosti, ki se kaže v odvisnosti od svetovnega kapitalističnega trga. Je torej čilski eksperiment — predvsem zaradi kontrarevolucionarnega udara —

nazorna izkušnja za oblikovanje ustrežnejše strategije in taktike v »tretjem svetu«? Ali izkušnje iz Čila velevajo opuščanje »mirne poti« in krepitev drugačnih »poti«?

3. Latinska Amerika se je v svojem protiimperialističnem boju in na poteh emancipacije posluževala različnih strategij in taktik. Zavestne socialistične sile še vedno niso našle skupnega jezika — od čilskih dogodkov spet nastopa obdobje ponovnega preverjanja njihove politike: predvsem med usmerjenostjo k širokemu »zavezništvu« tudi s silami nacionalne buržoazije in k politiki »razreda proti razredu«, se pravi k prehodu na pozicije antiburžoazne revolucije. Ali bo čilska izkušnja prispevala h kristalizaciji stališč?

A. BIBIČ: Prosim tovariša Južniča, ki je kot pisec številnih del o Latinski Ameriki in zaradi neposrednega poznavanja tega območja med nami najbolj kompetenten, da začne z razpravo o Čilu.

S. JUŽNIČ: Nisem predvideval, da bom imel uvodno besedo, marveč da bom govoril kasneje, med razpravljanjem. Zato bi prosil, da moje razprave ne razumete kot uvodno besedo, ker ni bila tako pripravljena.

Mislil sem, da moramo to razpravo dvigniti na neko širšo raven. V tem smislu je treba razumeti 1. točko med vprašanji, pripravljenimi za naš pogovor. Ko sem o tem razmišljal, sem sodil, da bi bilo morda veliko bolj zanimivo, da opustimo razpravo o samih dogodkih v Čilu in da gremo zgolj na sintezo. V tem mnenju me je podprla akcija urednika, ki je pripravil nekaj dobrega gradiva, ne nazadnje Marekov članek (A. Bibič: Izbrala ga je Mojca Murko). To nam bo vsekakor olajšalo razpravljanje.

Moj namen je torej postaviti ta čilska »dogajanja« v širši svetovni kontekst, predvsem nerazvitega sveta in specifično Latinske Amerike. Morda bi moj prispevek lahko imel nekoliko starinski naslov: *Latinska Amerika in imperializem*. Skušal sem ga aktualizirati v tem smislu, da bi prispeval k analizi evolucije sodobnega imperializma s posebnim pogledom, ki ga narekujejo dogajanja v Čilu.

Začel bi z Leninovo oznako imperializma kot faze v razvoju kapitalistične ekonomije, kot izraza dozorelega kapitalizma, povezanega s koncentracijo kapitala in proizvodnje. Lenin je razumel, da je nastala neka zgodovinska sprememba prek notranje diferenciacije kapitalističnih funkcij, kar je pripeljalo do oblikovanja finančnega kapitala in do izredne pomembnosti bančnega sistema v celotnem reprodukcijskem sistemu. Industrijski in finančni kapital sta se spojila tako, da je finančni kapital prevzel nadzorstvo. To je privedlo do sprememb znotraj kapitalističnega razreda; le-te pa so se odražale tudi v spremembi kapitalistične države, njenih regulativnih vlog in ne nazadnje v ideologiji. Tako je kapitalizem dosegel najvišjo stopnjo

razvoja — doseženo v nekem »zunanjem« in »notranjem« pomenu. Kapitalizem je namreč preraščal v svetovni sistem. Nastal je položaj, ko je realizacija kapitala postala problematična; od nje je bila odvisna sposobnost nadaljnje kapitalistične ekspanzije. Postavilo se je vprašanje o možnosti investiranja, za kar so obstajale notranje »meje« posameznih kapitalističnih držav. Odliv navzven je bil potreben, kar je povezano tudi s kolonializmom v dobi imperializma.

Kapitalizem kot svetovni sistem pa se je dejansko uveljavljal v nekem bistveno protislovnem in dialektičnem smislu. Nastala sta namreč dva »pola«, ki ju lahko imenujemo kapitalistični »center« in kapitalistična »periferija«. Nastanek centra in periferije je imel trajne posledice: danes je to odnos med visoko razvitimi in nizko razvitimi kapitalističnimi državami.

Center in periferijo v kapitalističnem sistemu kot svetovnem sistemu je treba razumeti tudi v sklopu integracije odvisnih, to je polkolonialnih, in ne le kolonialnih ozemelj v svetovni kapitalistični trg. Periferija je izvažala surovine in uvažala industrijsko blago. Tu je temelj odnosov gospodarske odvisnosti in obenem drugih »deriviranih« odvisnosti.

»Specializacija« te vrste se je, na primer razvila v rudarstvu in tropskem poljedelstvu. Notranji trg ni odločilno vplival na gospodarski razvoj, kar je pomemben element za analizo »nerazvoja« kapitalistične periferije. Kapitalistična metropola je posredovala kapital; preko profita in dividend je sebi omogočala dodatno akumulacijo za lasten razvoj.

Posebnosti Latinske Amerike pa so bile vendarle nekoliko drugačne od opisanega splošnega stanja. V svojem položaju — položaju svetovne kapitalistične periferije — Latinska Amerika namreč ni bila v tipičnih kolonialnih sponah. Imela je formalno politično neodvisnost, zato je bila njena povezava s svetovnim kapitalističnim sistemom mnogo bolj zapletena, kar je še sedaj.

Države Latinske Amerike so zaradi formalne politične neodvisnosti imele tudi drugačen položaj glede lastništva nad proizvodnimi sredstvi. Za razliko od pretežnega dela kapitalistične periferije lastnina nad proizvodnimi sredstvi v Latinski Ameriki ni bila povsem v tujih rokah. V bolj razvitih državah, na primer v Čilu, je bila v precejšnji meri v domačih rokah. Zato so spona gospodarske odvisnosti delovale nekoliko drugače. Ko je severnoameriški kapital dejansko obvladoval vse latinskoameriško gospodarstvo, so države Latinske Amerike obdržale del lastništva celo nad izvoznim gospodarstvom. Bolje rečeno: ta proizvodjalna sredstva so bila v rokah dveh razredov, ki sta v XIX. stoletju sicer vodila oster razredni boj, postopoma pa sta se približevala in sta sedaj več ali manj združena v en razred. Gre za zemljoposestniško oligarhijo in razne buržoazne sloje. Če v časovnem smislu nekoliko prehitimo razlago, lahko to »združevanje« prikažemo celo na področju politike. Tako

se je v Čilu tradicionalna konservativna stranka združila s tradicionalno liberalno stranko. Konservativna stranka kot tipična predstavica veleposestniške oligarhije in liberalna stranka kot predstavica buržoazije sta se stopili v nacionalno stranko, ki ni bila nepomembna v dogajanjih, ki so zapletala politično situacijo Allendejeve vlade.

Vezi odvisnosti so v Latinski Ameriki pravzaprav temeljile na trgovskem in finančnem odnosu, ne toliko na neposrednem proizvodnem sistemu. Celo domači bančni sistem je v nekem smislu samostojen, čeprav je povezan z ameriškim kapitalizmom.

Zaradi posebnosti Latinske Amerike kot dela svetovne kapitalistične »periferije« je njen položaj tudi sedaj, ko je prišlo do pomembnih sprememb v svetovnem kapitalističnem sistemu, dejansko nekoliko drugačen od drugih delov »tretjega sveta«. Te spremembe so, seveda, nastopile predvsem v kapitalističnem »centru« vendar pa bistveno vplivajo na odnose znotraj vsega kapitalističnega sistema.

Morda ne bomo potrebovali širših analiz za ugotovitev, da so najpomembnejše spremembe te vrste neogibno povezane z rastjo in bohotenjem tako imenovanih *transnacionalnih družb* (ali mnogonacionalnih korporacij). Očitno je sicer, da nam primanjkuje marksističnih analiz spremenjenega stanja v razvitem kapitalizmu, vendar ne moremo mimo nekaterih dejstev, ki so prav za nerazvite države izredno pomembne. Transnacionalne družbe so postale tipične oblike sodobne kapitalistične ekspanzije. Spremembe, ki so jih vnesle v kapitalistični sistem visoko razvitih držav, kjer delujejo kot gospodarske enote z veliko stopnjo samostojnosti, so verjetno najbolj izrazite pri gospodarskih odločitvah in akumulaciji kapitala. Bistvo kapitalizma imperialističnega tipa, ki si ga je Lenin predstavljal v povezavi med bančnim in industrijskim kapitalizmom, zahteva nov premislek na podlagi te spremembe. Velike nadnacionalne korporacije so vse bolj mednarodnega značaja in tudi to predstavlja nekakšno »jedro« v sedanjem načinu kapitalistične proizvodnje sploh.

Seveda ne gre za bistveno spremembo samega kapitalističnega sistema ali načina proizvodnje ali proizvodjalnih odnosov: gre samo za drugačen »odziv« ali »prijem«, ki odseva tudi v svetovni kapitalistični periferiji. V Latinski Ameriki je, na primer, to očitno, kajti transnacionalne družbe so prevzele novo vlogo. Od tod izvira nova oblika gospodarske odvisnosti za periferijo in posebno za Latinsko Ameriko. Transformacija kapitalizma v kapitalističnem centru se je na poseben način pokazala tudi v kapitalistični periferiji. Izredno važno je to, da so se kapitalne naložbe preusmerile iz prej tradicionalnih gospodarskih panog — rudarstva itd. — v predelovalno industrijo. Podatki kažejo, da se to dokaj hitro spreminja. Delno se to dogaja tudi v Afriki in Aziji, vendar pa je v Latinski Ameriki — kar kažejo podatki — najbolj napredovalo.

Transnacionalne družbe, tudi vedno bolj sodelujejo z majhnimi industrijskimi objekti v državah, v katere vlagajo svoj kapital. Z

veliko premočjo (tehnološko in z razpoložljivim kapitalom) na svoji strani so pripravljene na vse mogoče kombinacije, ne le na sodelovanje s privatnim kapitalom ampak tudi z državnim, ki se je v Latinski Ameriki — tudi v Čilu — močno razvil.

Allendejev namen, da bi državno kapitalistični sektor strateško uporabil za socialistično graditev, je pravzaprav privedel do tega, da so transnacionalne družbe uporabile proti njemu vso svojo politično moč.

Imperialistična penetracija je torej vsebolj preusmerjena. Povezana je s pojavom, ki bi mu lahko rekli *odvisna industrializacija*. Ne gre več le za to, da je tuji kapital orodje za povezovanje surovinske baze »periferije« s proizvodnimi centri. Transnacionalne družbe so se torej usmerile na drugačno področje, kot je bilo tradicionalno. Glede tega so nekatere ideje, ki jih posredujejo sicer dobro poučeni ekonomisti, kot je na primer André Gunder Frank, in ki govorijo o »razvoju nerazvoja«, precej poenostavljene. Teza o enostavnem »razvoju nerazvoja« pomeni ne le veliko poenostavitve razvojnega procesa v Latinski Ameriki, ampak se tudi ne dotika kakih izrazitih posebnosti sodobnega latinskoameriškega razvojnega procesa. Za številne države Latinske Amerike, posebno za Brazilijo, ne moremo več trditi, da so odvisnost, industrijski razvoj, monopoli in imperializem dejstva, ki se med seboj povsem izključujejo. V mnogih državah Latinske Amerike se ne izključujejo, ampak dejansko prispevajo k industrijskemu razvoju. Gre pa za odvisen kapitalistični razvoj, ki na nov način integrira svetovno periferijo v svetovni kapitalistični sistem — prek ekspanzije transnacionalnih družb. Tako se ustvarja neki nov kompleks, ki daje tudi sodobnemu kapitalizmu v njegovi globalni podobi nov videz in pomen.

Ne nazadnje pa je važno poudariti, da nov tip odvisnega razvoja povzroča znotraj »periferije« oziroma držav, ki doživljajo odvisen kapitalistični razvoj, drugačno *družbeno prestrukturiranje*. Prišlo je do notranjih fragmentacij, do izrazito dihotoničnega razvoja, ki v končnem dejanju vodi do tega, da se naprednejši proizvodjalni sektorji, predvsem industrijski sektor, dejansko povezujejo z mednarodnim razvitim kapitalizmom — v Mehiki je to očitno, pa tudi v Braziliji —, medtem ko se zaostali sektorji (še vedno močno ruralni) spreminjajo v *notranje kolonije*.

Poenostavljeno povedano: novi način vlaganja tujega kapitala je privedel do novega »kolonialnega sistema«, prenešenega na sama tla periferije. Ta novi »kolonialni sistem« v nekdanji koloniji ali v odvisni državi je vedno bolj očitni, ker je prepad med sektorji silno velik, dualizem struktur, ki jih je po pravilu vzpostavil že kolonializem, pa je tako posebej poudarjen.

Odvisnost od svetovnega kapitalističnega centra je seveda v naprednejšem sektorju očitna, ne nazadnje zato, ker dežele, ki so doživljale industrijski razvoj s pomočjo transnacionalnih družb, niso samostojne v tem smislu, da bi same proizvajale sredstva za proiz-

vodnjo. Prav to dejstvo je povezano tudi s tehnološko odvisnostjo: v razvitih državah so koncentrirane proizvodne inovacije. Strateške točke celotnega sistema v reprodukcijski shemi (oddelek A) so dejansko še vedno izven Latinske Amerike in še bolj izven drugih dežel tretjega sveta. Lahko rečemo, da s tem ni doseženo nič več, kot nekakšna proizvodjalna »dopolnilnost«, v kateri ima kapital svetovnega centra bistveno vlogo.

Tako se vračamo k Leninovi domnevi o nujnosti gospodarske ekspanzije razvitega kapitalizma s tem, da je ustvarjen poseben krog akumulacije kapitala. V tej luči je seveda sodobna sprememba zgolj formalne, manj pa vsebinske narave, posebno če so licence, patenti in podobno v vsakem primeru »last« svetovnega kapitalističnega centra.

Zelo izrazite pa so prav *politične posledice* nove ekonomske odvisnosti. Iz tega izvirajo novi politični premiki in v tem je bistveno izhodišče za razumevanje čilskih dogodkov ali dogodkov v vsej Latinski Ameriki. Gospodarska fragmentacija, ki smo jo opisali, vodi k novi družbeni strukturiranosti. Del tako imenovane nacionalne buržoazije — ki je v tradicionalnem sistemu odvisnosti imela v veliki meri antiimperialistične težnje — je absorbirala gospodarska dejavnost transnacionalnih družb. V tej dejavnosti je buržoazija našla izredne možnosti za lastno rast in krepitev. V transnacionalnih družbah je nacionalna buržoazija pogosto le mlajši partner, vendar ne gre tega jemati v tem smislu, da je zato »močno užaljena«. V Braziliji so v začetku zelo oklevali, posebno nacionalna buržoazija, glede politike vojaške vlade, ki je na široko odprla vrata transnacionalnim družbam. Zdi se, da tega odpora tudi zaradi izredno visoke stopnje gospodarske rasti, ki jo Brazilija z novo »smerjo« doseza, ni več čutiti. V nekem smislu se spreminjajo celo oblike razrednih konfliktov . . .

Vendar ne le buržoazija, marveč tudi drugi družbeni sloji v Latinski Ameriki, doživljajo gospodarsko prosperiteto v tistem delu gospodarstva, ki je povezan z novo gospodarsko dejavnostjo, ki jo pospešujejo transnacionalne družbe. V Mehiki, Čilu in Braziliji je to zelo očitno pri srednjem sloju in morda celo v delu delavskega razreda, posebno v nekaterih dejavnostih.

Mednacionalne družbe so se močno »politizirale«. Dajejo tudi boljše delovne pogoje in višje mezde, kot jih zmorejo tradicionalni gospodarski sektorji. V Čilu je to vplivalo na rudarje, ko se je njihov dejanski položaj z nacionalizacijo poslabšal, posebno seveda na kvalificirane delavce in tehnike, na katere transnacionalne družbe »politično« računajo in skušajo kupiti njihovo lojalnost.

Na podlagi teh in tako spremenjenih okoliščin se načenja povsem drugačno *vprašanje nacionalne emancipacije*. Danes ni več mogoče govoriti poenostavljeno — v »starem smislu« — o »nacionalnem« ali »antinacionalnem«, denimo v smislu teze Régisa De-

braya, da je cela Latinska Amerika »en bloc« vržena proti ameriškemu imperializmu. Imperializem se je — če se nekoliko slikovito izrazimo — »zavlekel pod kožo« odvisnim državam na nov način. Protiimperialistični boj se dejansko drugače postavlja. Poenostavitve pa so v politiki lahko usodne.

Upoštevati moramo, da je industrijski razvoj, ki so ga pospešile transnacionalne družbe, v Latinski Ameriki pravzaprav dokončal mnoge gospodarske in družbene procese; izvedel je buržoazno transformacijo v tem smislu, da je postal sistem dejansko kapitalističen. Tudi zato bo treba revidirati politično strategijo imperialističnih sil.

Brez dvoma socialistične sile ne morejo več računati z večjim delom nacionalne buržoazije (s čimer so računali tudi komunisti). Nujnost spreminjanja strategije in taktike naprednih sil je bila tudi prisotna v političnem razmišljanju med člani Allendejeve politične koalicije (narodna enotnost). Prav tako so ostale dileme glede antiimperialističnih stališč buržoazije sploh. Zanimivo je, da so nekateri čilski socialisti predvidevali, da se mora nujno spremeniti odnos do meščanskih slojev, ki so že bili »v novem položaju«. Sam Allende je sicer predvideval ali »upal«, da se bodo nekateri deli male buržoazije v kritičnem trenutku povezali s socialističnimi silami. Vendar je očitno upal preveč. Razredni boj je tudi v Čilu že dosegel neko novo »kvaliteto«.

Pred Latinsko Ameriko je še vedno vprašanje, kaj storiti, katere so tiste sile, ki jih socialistično ali pa zgolj nacionalistično usmerjene politične partije lahko angažirajo v antiimperialističnem boju. Prav tako se seveda postavlja v čisto novi luči vprašanje, ki ga je svojčas — kot smo že rekli — sprožil Régis Debray: ali je res imperializem homogeniziral Latinsko Ameriko?

Verjetno sem bil predolg. Istočasno pa se opravičujem zaradi številnih pomanjkljivosti, ker sem imel premalo časa, da bi stvari bolj pripravil, predvsem pa, da bi več povedal z manj besedami.

A. BIBIČ: Razprava o Čilu, ki jo je na globalni ravni vpeljalo razmišljanje tovariša Južniča o spremembah v razmerju med centrom in periferijo sodobnega kapitalizma, je s tem dobila obsežno in poglobljeno zaledje. V naši nadaljnji razpravi bi se kazalo — glede na vnaprej poslana vprašanja — konkretno ukvarjati tudi z neposrednimi dogodki v Čilu. Seveda ostane svetovni družbenogospodarski in politični okvir v našem pogovoru razsežnost, ki je ne smemo zanemariti. Meni se, na primer, zastavlja vprašanje, ali ima socializem v Latinski Ameriki — in tudi v drugih deželah »tretjega sveta« — ob strategiji, ki jo uporabljajo sodobni svetovni kapitalistični centri, več možnosti za svoje uveljavljanje, kot jih je imel pred tem, ali so te možnosti manjše.

M. MURKO: Ob teh sistematično nanizanih resničnih dejstvih o gospodarski odvisnosti oziroma o določenih spremembah gospodarske

odvisnosti Latinske Amerike in Čila od mednarodnega kapitala, je težko najti kakšno optimistično besedo. Morda je celo težko odgovoriti na vprašanje, ali je imel čilski poskus leta 1970 sploh kakšno možnost za uspeh.

Ne bi bila rada abstraktna in tudi ne po vsej sili optimistična, vendar bom skušala težo svojega prispevka premakniti na mednarodno politiko, ne da bi mi pri tem ušle izpred oči omenjene zakonitosti.

O tem, ali je neki dogodek dobil razsežnosti svetovne konfrontacije nasprotujočih si koristi, navadno sodi čas. Tudi o tem, ali oblika tega soočenja dovoljuje sklepanje, da gre za epohalno zmago ali prav tak poraz, ali pa v resnici niti zmaga niti poraz nista bila dokončna in nista zarisala ravnanja in vedenja za vse druge podobne situacije. Po tem merilu stroge objektivnosti in zavesti o relativnosti izkušenj v zgodovini tudi o nasilnem zrušenju čilskega poskusa socialistične preobrazbe po mirni poti ne bi mogli reči, da je zanesljivo in dokončno podrl »srednjo« pot, prilagajanje, uporabo parlamentarne demokracije v procesu korenitega spreminjanja neke družbe. Navsezadnje svobodoljubne in napredne sile celo zmagovitega pohoda fašizma med dvema vojnama niso vzele kot naravno nesrečo, ampak so se v boju proti njemu učinkovito organizirale, uporabile vse načine povezovanja s sredinskimi ali drugače neodločenimi. Hočem reči, da spremenjene razmere v vse bolj povezanem svetu, vedno večje znanje in vedno večja vzajemna odvisnost med ljudmi, dajejo stvarni okvir vsem tistim gibanjem in pojavom, ki iščejo za človeka pravično življenje, osvobojeno pritiskov, življenje, v katerem lahko samostojno odloča o organiziranju družbe, v kateri živi, življenje brez strahu, in to v fizičnem in duhovnem pogledu. To je zgodovinska zakonitost, pa naj se imenuje vizija humane ali pa socialistične in komunistične družbe. Proces ne teče brez soočenj, zadreg, zastojev, kar upravičeno lahko vzbujajo malodušje, črnogledost, toda česa drugega tudi ne moremo pričakovati. Najmanj seveda tedaj, ko se kaka politična organizacija odloči delovati z odprtimi kartami, ko sprejme položaj, v katerem nima popolne oblasti in najbolj značilnih atributov državne moči, pa vendar računa na fair ravnanje, na dosledno spoštovanje zakonitosti, ko se odloči za boj z »dobrim zgledom«, ko razorožuje s poštenostjo namer, iskrenostjo nastopanja, strpnostjo do političnih nasprotnikov.

Čile je v resnici pomenil prelomnico zato, ker je bil najizvirnejša konkretizacija poprej bolj ali manj teoretičnih pogledov na možnost mirne preobrazbe neke kapitalistične družbe. Svet je kot zamaknjen strmel v »čilski poskus«, pa je ob tej zamaknjenosti pozabil, da še nobena tako pomembna sprememba, kot je bila čilska pot v socializem, ni uspela mimogrede. Z drugimi besedami, sprememba ravnotežja moči v neki družbi, izboljšanje položaja najbolj izkoriščanih in pozabljenih ni moglo miniti brez notranjega trenja. In če se je privilegirani del Čilencev moralno in gmotno povezal z

univerzalnimi koristmi reakcije, je bilo nedopustno naivno bolj ali manj mirno gledati Allendejevo bitko; če je, seveda, šlo — mislim, da je šlo — za pravo, resnično soočanje med dvema družbenima sistemoma in dvema pogledoma na svet. Naivno je bilo gledati v njej samo nekako »moralno izkušnjo«.

Zato bi lahko rekla, da je čilski poskus izvirna oblika v resnici revolucionarne spremembe v meščanski državi, dobil vsepovsod po svetu »ključni« pomen šele tedaj, ko so ga podrlji vojaki. In Allende je postal velik šele po smrti. Ne rečem, tudi besede velikih pokojnikov — naj bo Nerude, naj bo Cheja, če že ostanem pri Latinski Ameriki — sodijo v dragocene izkušnje, iz katerih raste sodobni človek. Vseeno pa, lahko bi bili še živi, lahko bi delali še naprej, če bi se tudi levica znala ali hotela vsaj približno tako povezati še v času trajanja kakega pomembnega družbenega poskusa in ne šele po njem.

Če navežem na tisto, kar sem rekla na začetku, Čile je pomenil daljnosežno konfrontacijo med napredkom in nazadnjaštvom — in to zadnje je zmagalo na podoben popoln način, kot je zmagala reakcija v španski državljanski vojni proti naprednim silam tedanje Evrope. Toda med obema zmagama oziroma porazoma je razlika; v vmesnem času se je spremenil svet, ki je dajal okvir enemu in drugemu. V španskem primeru svet zmagovitega fašizma, neorganiziranih nasprotnih sil, svet — razdeljen na civilizirane in necivilizirane, urejen po zakonih od včeraj.

V čilskem primeru gre za svet, ki računa s popuščanjem idejnih nasprotij kot osnov za dva politična in vojaška bloka, ki opogumlja nekatere ideje o nujnosti spremembe zastarelih pravil mednarodnega prava, svet, ki ga je zajela simbolična energetska kriza in ki postavlja na glavo odnose med razvitimi in nerazvitimi s tem, da porabnikom surovin, praviloma razvitim kapitalističnim državam, ne daje več preprostih poti za nadzorovanje virov.

Kot sem rekla na začetku, sem skušala pregledu čilske odvisnosti od mednarodnega kapitala dodati nekaj prvin, ki opredeljujejo sodobno mednarodno politiko, mednarodne odnose in človekovo zavest. Ali je »politično« in »moralno« dovolj močno, da v kritičnih položajih premaga resničnost vidne in nevidne gospodarske odvisnosti, je težko reči. Najbrž bi bilo celo lažje odgovoriti, da ni. Toda mislim, da je vendarle zgodovinska nujnost, da se preprosti izkoriščevalski odnosi spreminjajo. Morda logika spreminjanja kapitalističnih odnosov med severno in južno Ameriko tudi deloma potrjuje to zakonitost. Tudi večnacionalne družbe so se morale spremeniti, poiskati so morale drugačna zaveznitva, ker preprosto ni bilo več mogoče gospodariti z gorjačo. Sprememba je tudi v tem, da se je na volitvah sploh lahko pojavil neki Allende, in še bolj v tem, da je zmagal! Morda bi kljub vsemu tukaj iskali izhodišče za odgovor na vprašanje, ali je imel čilski poskus kake možnosti za uspeh tedaj, ko se je začel.

A. BIBIČ: Če bi skušal odgovoriti na prvo vprašanje, ali gre v Čilu za spopad me kapitalizmom in socialističnimi tendencami, bi na to odgovoril odločno pritrdilno. Državni udar v Čilu in vse, kar je po svoji logiki vodilo k njemu, je zato treba označiti kot kontrarevolucijo. Ta kontrarevolucija, se mi zdi, je usmerjena k trem strateškim ciljem:

1. Najprej je bila in je usmerjena zoper strukturalne družbene spremembe, ki so imele socialistično naravo ali pa so bile bistveni pogoj za uvajanje socialističnih družbenih preobrazb. Te spremembe so znane in jih tukaj ni treba podrobneje naštevati. Uresničevati so se npr. začele kot vzpostavljanje popolne nacionalne suverenosti nad naravnimi bogastvi, posegale so v spreminjanje lastninskih razmerij na podeželju (radikalno odpravljanje latifundijskih odnosov), izrazile so se v nacionalizaciji nekaterih pglavitnih gospodarskih sektorjev. Vse to je bil zelo pomemben začetek uresničevanja tistega programa, s katerim je fronta narodne enotnosti pod Allendejevim vodstvom zmagala na volitvah leta 1970. Toda ta program je tudi predvideval spremembo politične strukture, vzpostavitev ljudske oblasti v njej, novo vlogo kulture in prosvete, novo pozicijo v mednarodnih odnosih itd.

2. Vojaški, nasilni poseg zoper takšno politično usmeritev bi lahko z Marcusejevimi besedami označili kot »preventivno kontrarevolucijo«. Po mojem ima namreč ta kontrarevolucija namen, da bi z uničenjem revolucionarnih pobud v Čilu onemogočila ali vsaj bistveno zavrila vpliv zgleada socialistične graditve, ki je bil po mnogih svojih značilnostih privlačen za druge dežele, posebno v Latinski Ameriki. Če bi se bil čilski primer uveljavil, bi to namreč pomenilo zelo nevaren precedens za neokapitalistične interese. Konkretno bi to lahko pomenilo ne le izgubo ali omejevanje določene vrste vpliva ZDA, marveč tudi ogrožanje njenih gospodarskih privilegijev v Latinski Ameriki, a tudi drugod po svetu. Treba je bilo torej s stališča teh interesov, ki so se skladali z interesi čilske oligarhije, nekaj storiti, da se že v začetku ali ne daleč od začetka takšen »eksperiment« onemogoči, četudi za ceno padca političnega ugleda.

3. Tretji strateški cilj kontrarevolucije je povezan, po mojem, s politiko neuvrščenosti, bolje rečeno, je naperjen zoper to politiko, zlasti zoper njeno večjo učinkovitost, ki se je zdela sodobnemu imperializmu še posebno nevarna po alžirski konferenci. Državni udar proti fronti narodne enotnosti v Čilu je pomenil in pomeni poskus, da se zajezi polet tistih, zlasti manjših, napredno usmerjenih neuvrščenih dežel, ki so s svojo dejavnostjo še posebno ogrožale politiko imperializma in neenakopravnih političnih, posebno gospodarskih odnosov v svetu sploh. Čile, ki ga je vodil Allende, je bil eden od pionirjev neuvrščenosti, kar se je kazalo tudi v dejanjih njegove zunanje politike, zlasti v navezavi diplomatskih stikov in gospodarskih odnosov z deželami, ki so bile prej nekakšen »tabu«, a tudi v podpori narodnoosvobodilnim in drugim naprednim gibanjem.

Takšna zunanjepolitična usmeritev, ki se je ne le abstraktno deklarirala za politiko neuvrščenosti, marveč ji je skušala dati tudi vsebinsko substanco in jo praktično uresničevati, je bila izrazito usmerjena zoper status quo v mednarodnih političnih in gospodarskih odnosih. Zato je upravičeno govoriti o tem, da je tudi na področju mednarodnih odnosov Čile iz časov fronte narodne enotnosti igral revolucionarno vlogo, kot je zadržje take vloge upravičeno označiti kot kontrarevolucionarno dejanje.

Če gre za primerjavo med Čilom in špansko državljansko vojno, bi se glede tega v bistvu strinjal s tem, kar je prej rekla Mojca Murko. Dejansko lahko zasledimo v obeh primerih zelo pomembne podrobnosti (državni udar zoper legitimno oblast; udar zoper oblast, ki ima socialistični program; nosilec tega udara je fašistično navdahnjena vojaška struktura, povezana s tujimi imperialističnimi interesi in z domačo oligarhijo). So pa tudi bistvene razlike med enim in drugim primerom, ki so pogojene z velikimi spremembami v sodobnem svetu glede na trideseta leta, a tudi s specifičnim notranjim položajem obeh dežel.

V zvezi s čilskimi dogodki se mi zastavljajo še nekatera vprašanja. *Prvo vprašanje* bi se glasilo nekako takole: V kakšnih konkretnih razmerah poraja sodobni kapitalizem, kljub velikim izkušnjam razvitih meščanskih demokracij z nacizmom in fašizmom med obema vojnama, fašistične tendence in celo uspešne fašistične prodore? Fašistične tendence namreč niso osamljen pojav, ne pojavljajo se samo v Latinski Ameriki, marveč tudi na afriškem kontinentu (rasizem) in celo v deželah, kjer je bil fašizem kot vladajoča struktura v drugi svetovni vojni potolčen. Neofašizem dviga glavo tudi v številnih evropskih deželah, da, celo v nekaterih naših sosednjih deželah, kjer imamo sicer močne demokratične in zelo pomembne socialistične sile. Vse to zahteva, da sedaj obnovimo razprave o fašizmu, da se vprašamo, katere družbene skupine so danes ali utegnejo biti jutri posredna ali neposredna opora fašizma in kako vplivajo globalne spremembe v sodobnem kapitalizmu in v sodobnem svetu sploh na možnosti in nemožnosti fašističnih tendenc.

Drugo vprašanje bi se glasilo, ali so klasične meščanske parlamentarne institucije z mnogostrankarskim sistemom vred dovolj močne, da bi omejile prodor takšnih fašističnih tendenc, ali so same na sebi primeren okvir, ki bi lahko onemogočil prodor kakršnekoli kontrarevolucionarne akcije. To vprašanje se je zastavljalo tudi v Čilu in ob njem kot problem tim. »dvojne oblasti«. Gre za to, da so in bodo revolucionarne sile tudi v primerih, ko se »odločijo« za »mirno pot« pred problemom, kako nasproti različnim zelo pomembnim središčem politične moči buržoazije zgraditi dejanske centre moči socialističnih sil tudi zunaj okvira ozko pojmovanih političnih institucij.

Tretje vprašanje se nanaša na odnos svetovnih socialističnih sil do Čila. Ali so se svetovne socialistične sile — tu ne mislim samo

na socialistične države, marveč na sile svetovnega socializma sploh — dovolj zavedale, da gre v Čilu in ob njem za spopad med revolucijo in kontrarevolucijo, ali so se dovolj organizirale, da bi pomagale naprednim silam v Čilu, ali so izbirala dovolj učinkovita sredstva za pomoč tej »nenavadni revoluciji«? Težko je sicer domnevati, kaj bi se zgodilo, ko bi se nekatere gospodarsko najmočnejše socialistične dežele bolj angažirale, ker se tega ne da postaviti v eksperimentalni obliki; na stopnjo angažiranja npr. Sovjetske zveze na tem območju je treba gledati s stališča svetovne strategije te velesile, hkrati pa je treba tudi upoštevati, da bi bila intenzivnejša naslonitev na socialistične dežele lahko v določenem trenutku tudi nevarna za Allendeja, ki so mu že itak očitali, da se je v Čile vtihotapil svetovni »komunizem«. Problem vsekakor ni enostaven in enosmeren.

M. MURKO: Dogodki po udaru so dokazali, da je vojska, četudi je delovala v svojem imenu, v bistvu izigrala tudi srednje sloje, ki so bili nosilni stebri za zmago desnice; »privilegirane sloje« delavstva je represija po udaru hudo prizadela, prav tako srednji sloj, ki je občutil ukrepe »varčevanja«. Hočem reči, da tudi to zavezništvo ni povsem čisto. Obračunavanje z delom zaveznikov utegne vplivati na politično zavest in dogodki po udaru bi lahko rabili kot zgled za srednji sloj v podobnih situacijah drugod (Urugvaj, Argentina).

S. JUŽNIČ: Morda bi bilo treba poudariti, da je Čile izrazito razdeljen na razrede. To je tipična razredna družba. Statistični podatki kažejo, da ima 5 % prebivalcev nad 2500 dolarjev dohodka, 50 % pa pod 150 dolarjev. Poenostavljeno povedano, gre za tri družbene »komplekse«. Prvi je vladajoči, vrhnji sloj (5 %) — veleposestniki in industrijska buržoazija —, ki ga predstavlja t.i. Nacionalna stranka, ki je nastala leta 1966 iz liberalne in konservativne stranke. Drugi »kompleks« so srednji sloji, heterogen družbeni konglomerat s različnimi interesi. Je izredno raznovrsten, zelo različna je namreč zaposlitvena struktura. Med njimi so majhni zasebni podjetniki, terciarni sektor je zelo razvit, nato razni drugi sloji, ki so deloma podpirali Allendeja, deloma ne. Srednji sloji so bili v zgodovini Čila pomembni, v sedanji kritični situaciji pa so politično močno razbiti. Srednje sloje predstavljajo nekako »tradicionalno« radikali. Značilno je to, da so čilski radikali stopili na pozicije socialne demokracije, postali so celo člani socialistične internacionale. Delavski razred se politično opredeljuje za socialiste, komuniste in leve krščanske demokrate. V nekem smislu je bil boj političnih strank v Čilu zelo zapleten. To je vidno že po letu 1925, ko je prišlo v čilski politiki do »pat pozicije«. Delavsko gibanje je zelo močno organizirano v CUT (Enotna centrala delavcev).

E. PETRIČ: Ne bi mogel dosti povedati, preprosto zato, ker gre za deželo, o kateri precej malo vem. Pri tako zastavljeni problematiki,

kot smo jo zastavili tu, lahko sicer marsikaj rečemo, toda če hočemo ostati na znanstveni ravni, potem moramo vedeti, da pravzaprav vse, kar rečemo, rečemo ob precej šibkem poznavanju dejstev.

Najprej bi izrekel tole misel: če hočemo v smislu predloženih vprašanj, še bolj pa v smislu uvodne besede, ki se mi zdi bleščeča in ki je dala res dobro, široko izhodišče za razpravo, obravnavati problem Čila, potem se mi zdi metodološko koristno, da problematiko ločujemo na nekaj časovnih obdobj. Pri tem seveda ne vem, kam naj bi časovne ločnice postavil. Hočem reči le, da so se na neki časovni točki dogajanja v Čilu pravzaprav začela odvijati po neki spontani logiki, »zdrsela« so iz rok nekako takrat, ko se je Čile — zlasti seveda po »zaslugi« drugih — srečal z izredno hudim gospodarskim položajem, pred približno enim letom ali več. Takrat so, kot je videti, razni družbeni sloji, posamezniki, posamezne institucije in skupine začeli reagirati veliko bolj pod vplivom kratkoročne, izredno zaostrene situacije in ne več po logiki dolgoročnih spoznanj lastnih dolgoročnih interesov — ali kot bi reagirali, recimo, v normalnih političnih, gospodarskih in družbenih okoliščinah.

Znano je — in tovariš Južnič bi lahko postregel s podatki —, da so deli delavstva, deli inteligence in zlasti deli srednjih slojev takrat, ko se je Čile srečal z zelo hudim gospodarskim položajem, pričeli delovati pod vplivom te kratkoročne situacije; pričela je delovati stihija kratkoročnosti in od tu naprej je težko resno govoriti o konkretni taktiki in strategiji ter presojeti, ali so se dogajale napake ali ne. Do te točke v razvoju čilskih dogodkov se mi zdi analiza tovariša Južniča sprejemljiva.

Latinsko Ameriko slabo poznam, nekaj malega sem o njej bral, nekaj malega sem bil tam — a to so vendarle le bežni vtisi. Dejstvo je, da se tam dogajajo pomembne politične stvari v senci tujega kapitala. Večnacionalne družbe danes ne le v Latinski Ameriki, marveč povsod po svetu, v nekem smislu drže v rokah monopol nad moderno tehnologijo in s tem (know-how, kadri, kapital) v nekem smislu tudi monopol nad določenimi oblikami razvoja. Sem ne prištevam npr. kitajskega modela razvoja, ki je šel po njemu lastni logiki in ki pravzaprav negira vlogo tehnologije in znanja kot dominantnega dejavnika razvoja v določenem obdobju.

V mnogih deželah pa so prav pod pritiskom razvoja v senci večnacionalnih družb oziroma tujega kapitala dejansko nastale nove situacije, katerih ena od značilnih posledic je nastanek nekakih, rekel bi, »izvzetih« slojev oz. struktur, ki so se globoko zakoreninile v teh deželah, posegle v srednji sloj, na univerzo, med inteligenco, tudi med proletariat, v vojsko itd., ki pa so eksistenčno, gospodarsko, pa tudi socialno odvisne od tujega kapitala. Le-ta jim s tem »izvzetim«, pravzaprav privilegiranim položajem nudi varen socialen položaj, izobrazbo itd.; tuji kapital organizira cele gospodarske sektorje in posamezna podjetja, tako da je ta del gospodarstva vse nekaj drugega, kot tisto, s čimer razpolaga avtohtono gospodarstvo. Torej se

tuj interes prepleta s kar obsežnimi interesi domačih »koristnikov«. Ta »nacionalni« kapital tudi na zunaj ni videti več tako ameriški, zato se dogaja, da se v odnosu do njega tudi znani antiameriški, antigringovski občutek, ki je bil in je še v Latinski Ameriki psihološko dejstvo, ne kaže tako intenzivno.

Pri tem ne smemo pozabiti, da vsaka politika v teh deželah, zlasti vsaka parlamentarna politika, vendarle mora nuditi neko otipljivo družbeno perspektivo, zlasti v pogledu zaposlovanja, ki je hud problem teh dežel. Te demografsko eksplozivne dežele praktično nimajo možnosti, da bi višek delovne sile odtekal, na primer v Nemčijo. Demografska ekspanzija pa je strahotna, potrebe po delovnih mestih silne, domačega kapitala ni. Ponekod je to bolj zaostreno, drugod manj.

Vlade teh dežel so v izredno hudem položaju, ki jih verjetno pogosto, kljub najboljši volji, sili v razne oblike manevriranja.

Iz vsega tega lahko sklenemo, da bo položaj v teh deželah tako pereč in nevzdržen do takrat, dokler se ne bo pod pritiskom družbenega razvoja, delovanja v OZN in izven njih, zlasti po pobudi neuvrščenih držav in socialističnih družbenih sil, pa tudi pod pritiskom javnega mnenja, družbenega razvoja v razvitem svetu, začel v temeljih spreminjati odnos med bogatimi in revnimi, razvitimi in nerazvitimi deli sveta. Dokler bo obstajal monopol nad lastnino proizvodnih sredstev, sedaj zlasti nad znanjem in tehnologijo, z vsemi drugimi elementi, ki pomenijo bazo za razvoj nerazvitih dežel — in morda je v Latinski Ameriki to še bolj zaostreno kot v Afriki ali drugod — toliko časa bo manevrski prostor levo usmerjenih naprednih parlamentarno izvoljenih vlad v teh deželah izredno ozek in delikaten. Na eni strani bodo morale zagotoviti elemente za svoj razvoj, obenem pa preprečiti zlasti gospodarsko izolacijo, ki se hitro lahko sprevrže v od zunaj zasejano ali »pomagano« gospodarsko krizo, v kateri se nato stvari, kot sem rekel na začetku, začno razvijati stihijsko, spontano in nastajajo pogoji za uspešen poseg reakcije. V tem smislu je bil razvoj v Čilu značilen. To poudarjam, ker tudi pri nas včasih srečamo ideje o nekaki popolnoma »čisti« zunanji politiki.

Ne morem si kaj, da ne bi dodal k Bibičevemu razmišljanju o razlogih, zakaj najmočnejše socialistične države niso bolj pomagale Čilu, še misel o tem, da morda v največjih socialističnih državah še vedno ni dokončno doživeto spoznanje o izjemnem zgodovinskem pomenu »različnih poti v socializem«, in se te različne poti le bolj tolerirajo kot pa vzpodbujajo in podpirajo, saj so pred kakimi desetimi leti bile te lastne poti še predmet trdih obsodb. Naj svoj skromni in nedognani prispevek sklenem z žalostno ugotovitvijo, da se je čilski poskus končal s sunkom nazaj: Čile se je po zaslugi domače reakcije, oprte na mednarodni imperializem, znašel v položaju, ki je objektivno slabši, kot je bil položaj celo pred Allendejem. Kakšen vpliv bo tak tragičen razplet imel na razvoj v Latinski Ameriki, pa

si ne drznem soditi. Res je, da vse te dežele težijo — to je dejstvo, ki sem ga nekoč že zapisal — po svojem objektivnem položaju in po družbenih strukturah proti levi, k socializmu. Menim pa, da se bo manevrski prostor za »parlamentarno« pot bistveno razširil in da parlamentarno izvoljene leve vlade teh dežel ne bodo več potisnjene ali v pozicijo spretnega manevriranja, če se ne bodo hotele znajti v hudi situaciji, ali v nekak radikalizem, ki bo šel daleč preko parlamentarnih okvirov, šele takrat, ko se bodo odnosi med revnimi in bogatimi deli sveta bistveno spremenili. To pa je proces, ki se že začinja; to je proces, ki je zgodovinska nuja in ki ga v zgodovinskem smislu nič ne more zaustaviti.

M. MURKO: Seveda gre za temeljni odnos med revnimi in bogatimi, toda sodim, da ne bo nikogar »zunaj ljudi«, ki bi ta odnos spremenil. Odnos se lahko spremeni samo s takšnimi poskusi, kot je bil čilski — eni se posrečijo drugi ne. V tem je določena vrednost »poskusov«, čeprav je žalostno, da se moramo učiti iz takih izkušenj. Je pa to ena od poti, ko se začenjajo spreminjati neenakopravni odnosi v družbi in v mednarodnih odnosih. V Čilu je šlo za dvojno naravo boja med revnimi in bogatimi: znotraj Čila in v odnosu Čila do ZDA.

Še pripomba h gospodarskemu položaju v Čilu. Ni šlo za nesposobnost ljudi, ki so Čile vodili, ampak se moramo ves čas zavedati, da je šlo za protirevolucijo, za kriminalno dejanje in da bi težko našli gospodarstvo, ki bi vzdržalo take pritiske. Torej ni bilo neogibno, da bi se čilski poskus razkrojil, čeprav so npr. štrajkali rudarji.

E. PETRIČ: To je res. Mislim, da ne gre za nobeno bistveno nesoglasje. Kar sem govoril, trdim vse pod predpostavko mirne, parlamentarne poti v socializem. S tem torej ne zavzemam nobenega stališča o tem, ali je bilo prav, da so pri tem vztrajali; ne želim kritizirati Allendejeve vlade, da ni šla preko ustave, da ni, recimo, uvedla diktature proletariata. Sprejemam torej kot predpostavko naše razprave »parlamentarno« pot in logika mojega razmišljanja drži, v kolikor sploh drži, le ob tej predpostavki.

Seveda nobena sprememba v odnosih v mednarodni skupnosti ne bo prišla sama po sebi, brez resnične spremembe ravnotežja sil, seveda ne ravnotežja v klasičnem smislu, ampak v družbenem smislu, torej razmerja družbenih sil. Vendar se tudi v razvitem svetu stvari spreminjajo, gredo korak za korakom naprej, nastajajo, čeprav počasi, novi odnosi, spreminja se javno mnenje. Morda je čilska drama pomembna prav zato, da bo svetu pokazala, kaj pomeni za razne sloje zaveznitvo z reakcijo. Morda bo izkušnja, za katero je videti, da bo strašno draga, zagotovila realnejše gledanje v prihodnjih podobnih situacijah liberalcem, nacionalistom in podobnim strankam in slojem v Peruju, Boliviji ali kjerkoli, kjer bi se pokazal podoben položaj in bi se ponujala fašistična »rešitev« krizne situacije.

S. JUŽNIČ: Gospodarstvo je bilo res v škripcih.

A. BIBIČ: Res so bile gospodarske težave velike, vendar je, po mojem mnenju odločilno to, da zaradi teh težav Allende ni izgubil ugleda in podpore pri delavcih. Parlamentarne volitve letos marca so pokazale, da je bila fronta nacionalne enotnosti bolj popularna kot leta 1970, ko je bil Allende izvoljen.

S. JUŽNIČ: Prvič v čilski zgodovini so ljudje na oblasti dobili več glasov kot opozicija.

A. BIBIČ: Prav po parlamentarnih volitvah se je začela intenzivna akcija desničarskih sil, povezanimi z zunanjimi dejavniki, ki so uvideli, da z volitvami leta 1976 verjetno ne bodo dosegli takega uspeha, kot so ga pričakovali. Po mojem mnenju je bil to eden odločilnih dejavnikov, da je prišlo do državnega udara. Obstajala je verjetnost, da se bo Allende izvlekel tudi iz gospodarskih težav. Cene bakra so poskočile . . .

M. MURKO: Zagotovljeni so bili novi krediti, upniki so napovedali, da bodo Čilu odložili plačevanje dolgov za leto 1973.

A. BIBIČ: Stvari imajo več razsežnosti, gotovo pa je, da je huda inflacija imela tudi negativne politične posledice.

S. JUŽNIČ: Če pogledamo podatke, je inflacija najmočneje prizadela delavski razred, srednji sloj je nekoliko izboljšal položaj. Vzroki so bili seveda predvsem v pomanjkanju blaga, ki deloma ni bilo proizvedeno, deloma so ga trgovci skrili, deloma ga niso več uvažali (Čile je namreč glede potrošniških dobrin v veliki meri odvisen od uvoza.) Zato je tisto, kar je rekel kolega Petrič, zelo važno za analizo. V takem položaju, ko nastopijo velike gospodarske težave, logika razrednih interesov ni več izrazita, racionalni odnos ljudi do načelne politike ni več najpomembnejši. To je bil položaj, ki ga je izkoristila vojska kot »rešiteljica«.

E. PETRIČ: Ob režimu, ki je bil mlad, imel pa je, očitno staro in verjetno skorumpirano administracijo.

M. MURKO: Upoštevati je treba še nekaj: velik delež sredstev javnega obveščanja, v katerih so imele pomembne pozicije Allendeju nasprotne sile.

S. JUŽNIČ: Razredni boj se je zelo zaostril in vsi so čutili, da gre za izrazite družbene konfrontacije. Nekdanji gospodarji so grozili, itd. Fašizem pa se je pojavil, ko se je ponudila neka demagogija.

Vojska ni nastopila z odkritimi gesli, češ da brani tuje interese, še manj, da brani buržoazijo. Nastopila je z geslom: naredili bomo

red, pa boste dobili plače in gospodarski mehanizem bo spet stekel, organizirali bomo proizvodnjo. Stvari si ne smemo predstavljati poenostavljeno. Čilencem bo vedno bolj jasno, kakšne interese je zastopala vojska. Ne smemo pa pozabiti, da je vojska imela ugled in da je celo Allende krepil ta ugled ter ljudem dopovedoval, da je to drugačna vojska kot v Braziliji.

R. KIRN: Morda je to dokazoval samemu sebi!

S. JUŽNIČ: To je vseeno, Allendeju so ljudje zaupali, bil je ljudski tribun, imel je nekaj, kar se imenuje moč besede.

A. BIBIČ: Gotovo so še mnogi problemi odprti, vse še ni razčiščeno. Popolnoma jasno pa je, da je državni udar vpeljal fašistične metode.

S. JUŽNIČ: Morda so bili nekateri vojaški funkcionarji celo prepričani, da to ne bo vodilo v odkrito reakcijo. Vrh je seveda natančno vedel, za kaj gre, številni, celo med tistimi, ki so izvedli udar, niso precenili vsega. Diferenciacija je nastopila pozneje. Končno se je tudi v grški vojski zgodilo podobno. Stvar je res odprta, primerna za dokaj subtilno analizo, poenostavitve bi lahko pripeljale v velike težave glede sklepanja.

V. BENKO: Vprašanje ali je mogoč prehod v socializem po demokratični poti ima — kot nas uči čilski primer — očitno svoje notranje in mednarodne razsežnosti. V tem primeru — ki bi ga lahko vzeli kot merilo za Latinsko Ameriko — so mednarodne razsežnosti še posebej relevantne. Gre namreč za področje, na katerem so si ZDA s svojo ekonomsko in politično močjo ustvarile privilegiran in specifičen položaj praktično že od konca 19. stoletja, ko so končale notranjo kolonizacijo in se obrnile navzven. Ta položaj moremo motriti tudi skoz evolucijo Monroejeve doktrine. V Olneyevih instrukcijah za časa predsednika Clevelanda »so ZDA na področju Latinske Amerike suverene, njihova beseda pa je zakon za subjekte na tem kontinentu«. Praktične konsekvence takšnih stališč je mogoče ugotavljati na številnih primerih.

To za uvod.

Če bi pričel z notranjimi družbenimi razsežnostmi čilskega primera, bi zastavil vprašanje, ki se glasi nekoliko drugače od ugotovitev v dosedanjem toku razprave, namreč, ali ni bil Allendejev poskus izpeljati socializem po demokratični poti nekje na točki, ko so se stvari pričele obračati na bolje, pa je bilo prav zavoljo tega potrebno izpeljati operacijo puča?

Izrazil bom misel, ki se mi je porodila ob čilski drami. Zadeva Kubo. ZDA so imele bržkone dovolj izkušenj z dogajanjem v Latinski Ameriki in človek bi sklepal, da so Castrovo revolucijo obravnavale bolj kot neke vrste skavtsko operacijo, ki bo propadla, ker doma ne bo našla opore, odnosno se zakoreninila v socialni bazi. Zato so stvar

opazovale brez večjega vznemirjenja iz perspektive 90 milj od Key Pointa do kubanskih obal. Ko so se zavedle, kam vodijo stvari — Prašičji zaliv je bil neuspešen in po svoji zamisli nekonsekventen intermezzo — je bilo že prepozno. Castro se je dejansko zakoreninil doma, s karibsko krizo v jeseni 1962. leta pa je dobil kubanski primer mednarodne, celo svetovne dimenzije. Pravzaprav lahko rečemo, da se je dialog med ZDA in Sovjetsko zvezo pričel takrat in Kuba je imela svoje mesto v tem dialogu.

Po teh izkušnjah nastopi v Čilu Allende, marksist, za ZDA torej vsekakor resnejši primer kot pa je bila Kuba. Sprašujem se, ali je bilo mogoče že tedaj pričakovati puč, vzpodbujen z mednarodno reakcijo?

Pri tem je treba povedati, da Čila ne kaže metati v isti koš z deželami klasičnih vojaških »pronunciamentov«, da je prišel Allende na legalen način na oblast in da notranje okolnosti niso bile primerne za takšno operacijo. Taktiko je bilo potrebno spremeniti in postopno, na različne načine komplicirati notranji, predvsem pa ekonomski položaj. Številna dejstva govorijo v prid tej trditvi.

Od tod bi poskušal svoja razmišljanja razvijati dalje. Res je, da se je moral Allende v 1972. in 1973. letu spopadati z ogromnimi težavami in da se je polarizacija v čilski družbi zaostrovala. Toda kot nekateri menijo, je bil v sredini 1973. leta Allendejev eksperiment prej na začetku pozitivnega izteka, kot pa na koncu negativnega.

V razpravi danes je že bilo nakazanih nekaj elementov, ki jih je šteti kot pozitivne. Po strahovitem padcu cen bakra v letu 1972 so se pričele le-te znova dvigati. Pomoč socialističnih držav, ki je bila prvenstveno v naturi, je dotekala. Čilu so bili odobreni krediti nekaterih evropskih držav v znesku 318 milijonov frankov, od tega 200 milijonov od Španije! S fiskalno in devizno reformo so bili ustvarjeni nekateri pogoji za stabilizacijo narodne fronte na ekonomskem področju. V stanovanjski izgradnji so dosegli pomembne uspehe, prav tako tudi v agrarni reformi.

Prav tako so se dogajale pomembne stvari na političnem področju. Po eni strani je Allende s tem, ko je vztrajal na legalni akciji vlade, pozitivno vplival na gibanja znotraj demokršćanske stranke, posebno njenega levega krila, po drugi strani pa je napredovala politizacija kmetov in delavcev, ki so predstavljali glavno oporo Allendeja. To politizacijo je moč ugotavljati v njenih različnih oblikah, z dejavnostjo MIR, socialistične, pa tudi komunistične stranke, z nastajanjem t. i. dvojne ljudske oblasti, s krepitvijo »kordonov« okrog velikih mest itd. Obstajali so resni znaki diferenciacije znotraj oboroženih sil, o čemer npr. priča upor levičarskih mornarjev v Valparaisu poleti tega leta. Torej je bilo treba udariti, preden bi se Allende po ekonomskih in drugih pretresih stabiliziral, udariti pa ne s pučem, ki bi mu sledila vlada, sestavljena iz desničarskih ali pa sredinskih strank, marveč z grobo najbolj brutalno fašistično dikta-

turo. Le z njo je bilo mogoče blokirati napredne procese. Kot v primeru Nemčije pred letom 1933 so bili tudi v čilskem primeru srednji sloji tisti, ki so s svojim zoperstavljanjem Allendeju odprli pot tej diktaturi. Stičišče za interese nazadnjaških notranjih sil in mednarodne reakcije je moglo biti podano prav na tej točki razvoja čilske situacije.

Strinjam se z mnenjem tovariša Bibiča, da je bila tudi opredelitev Čila za aktivno neuvrščeno politiko, eden od razlogov, zakaj je moral Allende iti. Najbrž se ne motim, če trdim, da organizirajo zarote z izrazito mednarodnimi komponentami proti vladam tistih neuvršenih držav, ki svojo neuvrščenost gradijo na progresivni notranji politiki.

E. PETRIČ: V zvezi s tem, kar je bilo tu dokaj prepričljivo izrečeno, bi jaz razvil sledečo misel. Verjetno se lahko zelo hitro zedinimo v stališču, da brez posega skrajne desnice — s tako ali drugačno podporo od zunaj, o kateri si na podlagi raznih znakov marsikaj mislimo, manj pa točnega vemo, bi verjetno čilski eksperiment sam ne propadel. To tezo lahko sprejmemo na podlagi ugotovljenih znamenj, ki kažejo, da bi Allendejeva vlada lahko postopoma izplavala iz težav.

Stvar pa ima tudi svoj drugi limit. Del svoje razprave sem razvijal v to smer, ko sem govoril o relativno ozkem manevrskem prostoru ter da v današnjem svetu, z vsemi njegovimi značilnostmi, šele na določeni točki političnega razvoja v neki državi nastopi položaj, ko je tak poseg reakcije od zunaj oprt na notranjo reakcijo ali obratno, lahko uspešen. Šele na določeni točki političnega in, če hočete, gospodarskega, družbenega razvoja nastane položaj, ki omogoča poseg mednarodne reakcije na način, kot se je to zgodilo v Čilu. Vsaka lastna pot v socializem ali kakršnakoli lastna progresivna pot je v današnjem svetu — z njegovo povezanostjo, družbenimi silami, močjo naprednih sil v svetovnem merilu, ob procesih tudi v razvitem svetu — do neke točke relativno varna. Na določeni točki političnih in gospodarskih zapletov v državi, ki je ubrala lastno pot, pa nastane položaj, ko reakcija dobi možnost, da s svojimi posegi uspe. Kot sem prej rekel, sem imel v mislih, da je na nek način politični in gospodarski položaj v Čilu prišel do te točke, da je poseg reakcije od zunaj ali poseg domače skrajne desnice dobil možnosti za uspeh. Verjetno je res, kot smo že govorili, da bi se krizna situacija v Čilu lahko začela razpletati in bi se možnosti za uspešen udar reakcije zmanjšale.

A. BIBIČ: Bistveno v naši oceni je, menim, da fašistični udar, poseg desnice, ni bil posledica gospodarskega neuspeha, ampak je imel globlje, strateške razredne korenine. Gospodarske težave so povzročili notranji dejavniki, kot so štrajki, in pa zunanja intervencija (čeprav tudi gospodarska politika vlade ni bila v vseh točkah racionalna). Do udara je prišlo, če sodimo na podlagi vseh dejstev, ki so znana,

zato, ker bi ga bilo kasneje težje izpeljati. Ne trdim, da ga ne bi mogli izvesti že prej. Verjetno so načrtovali, da bo Čile gospodarsko razpadel, vendar se to ni izpolnilo, zato je to bistveno vplivalo na kasnejšo preusmeritev pri izbiri časa in metod za nasilni poseg.

S. JUŽNIČ: Menim, da je vsak razvoj, vsaka pot dialektična, tako tudi nova dejavnost imperializma. Dialektična je v tem smislu, da objektivno pospešuje razvoj »periferije«, s tem pa nastaja industrijski delavski razred.

E. PETRIČ: Mimogrede rečeno, dejstvo je, da imajo večnacionalne družbe podobno, kot je za klasični kapitalizem razmišljal Marx, v našem času določeno vlogo pri transferu tehnologije.

A. BIBIČ: Vprašanje, ki ga je zaostрил prej tov. Benko, se navezuje na tisto, kar je rekel v uvodu kolega Južnič. Prodor večnacionalnih družb zahteva novo strategijo, nov način povezave sil socializma in napredka. Vprašanje je, v kakšni obliki bodo nastopale te napredne politične sile in ali bodo uspele. V posameznih deželah in zgodovinskih situacijah lahko tudi propadejo. Premočrten optimizem ni najbolj priporočljiv ob izkušnjah, ki jih imamo z razrednimi konflikti. Bistveno pa je, da se iz porazov tudi nekaj naučimo.

R. KIRN: Mene je najbolj pritegnilo vprašanje o mirni poti v socializmu glede na neuspeh čilskega primera. Zdi se mi, da je zato treba razmišljati o novi strategiji in taktiki socialističnega gibanja, ki mora dobiti nove oblike, primerne novim družbenopolitičnim pogojem.

Trenutni neuspeh, to je dejstvo. Kaže se tudi v mednarodnih relacijah, predvsem v Italiji. Odziv na čilski neuspeh je zelo velik; italijanski komunisti so začeli poudarjati »zgodovinski kompromis« med različnimi strankami.

Čisto upravičeno se mi zastavlja vprašanje, ali je mirna pot v socializmu mogoča, ali ne. Slišali smo že precej o tem in tudi sam sem razmišljal. Sodim, da je še vedno mogoča neka srednja pot; na določeni stopnji družbenega razvoja je uporaba revolucionarnega nasilja ne samo možna, ampak tudi potrebna. Čile, če ga primerjamo s tretjim svetom, se razlikuje od njega po tem, da ima razvit buržoazni parlamentarizem, precej politizirane množice, poleg tega pa tudi relativno razvite proizvodjalne sile. To ga ločuje od drugih delov tretjega sveta. Stična točka pa je prav odvisnost od svetovnega kapitalizma, zaradi česar je, menim, ta revolucija predvsem propadla.

Če se malo povrnem: Čile je postal nevaren, še preden je bil Allende izvoljen. Tu se mi zastavlja vprašanje: kaj so hoteli doseči z intervencijo večnacionalnih družb, ki so eksponenti (konkretno) ameriške vlade? Za mene je zelo pomembno to, da je po eni strani tudi neenotnost Latinske Amerike kot celote vzrok za neuspeh čilskega primera. Imperialistične sile so spoznale, da se je ideja so-

cializma v Čilu pojavila avtonomno, ne kot neka nasilna akcija, ampak kot ideja, ki je vedno bolj prevzemala ljudi. Po drugi strani je bil Čile glavni pobudnik ideje, da bi se Latinska Amerika kot celota povezala, s tem pa bi bila vloga ZDA vse manjša. Tu so mogoče razne špekulacije. O mirni poti v socializem nisem dosti slišal, nihče ni povedal, kaj je bilo narobe. Dejansko je treba spremeniti taktiko in strategijo boja.

Menim, da sta možni dve poti: prva, da se združijo vse nacionalne sile proti tujemu kapitalu — vendar pa pri tem dejansko (začasno) zamre razredni boj — druga pa je oborožena revolucija, v kateri se s silo uniči razredni sovražnik. Ena ali druga možnost se med seboj izključujeta, zato se mi vprašanje nasilja in nenasilja zdi relativno, ker je uporaba enega in drugega odvisna od konkretnih razmer. Na določeni stopnji — po parlamentarni stopnji doseženih sprememb — je potrebna ne samo grožnja, ampak neposredno nasilje; to je lahko legitimno nasilje zakona proti buržoaziji, kot skrajna možnost pa revolucionarno nasilje kot izraz razrednih nasprotij.

M. MURKO: Menim, da nihče med nami ne more razsoditi o tem, kje je meja med »mirno potjo« in »uporabo sile« v okviru revolucionarne strategije. Upoštevati moramo položaj, kakršen je bil v Čilu leta 1970. Čile in Allende tega leta nista imela izbire — ali mirna pot ali revolucija. Za Allendejem niso stale množice oboroženih delavcev in kmetov. Ne pozabimo, na volitvah je dobil Allende zaupnico, vendar ne za začetek državljanske vojne, ampak za »mirno pot v socializem«. Imel je malo prostora za gibanje. V tistem trenutku, ko bi prelomil dano besedo, bi bilo vsega konec: družbene preobrazbe, zaupanja širokih množic v besede, dane na volitvah, vsega. Tako pa je na ozkem prostoru med vojsko in zvečine nenaklonjeno opozicijo do konca upal, da bo vendarle zmagala zdrava pamet, da se bodo nasprotniki prestrašili resnosti državljanske vojne in ga zato pustili, da do konca opravi zaupano delo. Vojska ni bila na njegovi strani: največ, kar je lahko pričakoval od nje, je bilo, da se »ne bo vmešavala«. Za to obljubo ji je moral veliko plačati, toda izbire ni imel! »Rezervne« vojske, ki bi ga podprla v primeru, da bi se uprla redna vojska, vendar ni imel! Marsikdo je že rekel, da bi se stvari drugače obrnile, če bi Allende pravočasno ostreje nastopil, toda tedaj bi vojska že veliko poprej imela izgovor za poseg v politiko. To, da je vojska vseeno posegla, zame ni zadovoljiv nasprotni dokaz: Allende ni smel tvegati, da bi dala vlada narodne enotnosti povod za državljansko vojno. S svojo zagrizenostjo, vztrajnostjo in upanjem je bil morda v resnici podoben don Kihotu, toda moral je do konca upati, da bo pomiril grozečo nevarnost. Če že govorimo o svetovnih razsežnostih čilskega udara, potem se mi zdi, da bi bila največja katastrofa, če bi propadla pot mirne preobrazbe tudi zato, ker bi jo opustili njeni pobudniki in zagovorniki.

R. KIRN: Tudi jaz sem dolgo upal. Ob nesramnosti večnacionalnih družb je bilo težko z optimizmom gledati, kako človek, kakršen je bil Allende, vse to prenaša in poskuša vztrajati. Menim, da se je Allende zavedal, da bo prišlo do odločilnega trenutka, kajti takšne spremembe se lahko izvajajo le do tiste stopnje, ko so izkoriščene institucionalne osnove, na katerih je Allende izvajal svoje ukrepe, to je do tiste stopnje, ko je izkoriščena vsebina ustave, ki je bila buržoazna; ali pa bi bilo treba ustavo spremeniti. Taka možnost pa že mora vsebovati program, ki predvideva temu ustrezno taktiko in strategijo nadaljnjih revolucionarnih sprememb.

S. JUŽNIČ: Allende je bil prepričan, da ima prav; umrl je v tem prepričanju, ni se odrekel svojega programa.

E. PETRIČ: To, o čemer je govorila Mojca Murko, je izredno pomembno: vlada, ki je po ustavni poti prišla na oblast, mora vztrajati na ustavni poti. Kajti ena glavnih tez antikomunistične propagande na zahodu je vedno bila, da komunisti želijo priti na oblast, ko pa do nje pridejo, bodo vse ustavne pravice itd. ukinili. Zato je za zgodovinski razvoj prav ta element čilske tragedije vendarle zelo pomemben; to je dokaz, da lahko množice — tudi razni srednji sloji, če hočete, v konkretnem primeru zaupajo komunistični, levi vladi, ki je parlamentarno prišla na oblast, da bo dosledno spoštovala ustavnost.

V. BENKO: Možna bi bila razprava o novi temi na tej podlagi: kakšen nauk naj Južna Amerika iz tega izvleče?

A. BIBIČ: Predlagam, da to ostane odprto vprašanje za naše nadaljnje razprave.

S. JUŽNIČ: Allendejeva pot ni doživela poraza v tem smislu, kot ga je doživel Che Guevara. Ne verjamem, da gre za resničen polom ideje o preobrazbi. Ta ideja je našla družbeni sloj, ki jo je podprl. Allende je bil kritičen marksist in je dokaj dobro razumel stvari, o katerih se Che Guevari ni niti sanjalo. Morda je treba iskati še druge alternative.

M. MURKO: Pomembno je, da je ta alternativa ostala, tako za Latinsko Ameriko kot za druge.

S. JUŽNIČ: Čilencem, ki so močno podpirali Kubo, in med njimi je bil tudi Allende, se kubanski poskus ni zdel niti dokončen niti ponovljiv.

A. BIBIČ: Ko se bližamo koncu naše razprave, ostaja jasno, da so mnogi problemi ostali odprti. Ostalo je odprto vprašanje o vlogi

skrajne leve in notranje diferenciacije v fronti narodne enotnosti. Seveda so še druga vprašanja, o katerih bi bilo potrebno podrobneje razpravljati. Teksti, ki jih bo »Teorija in praksa« objavila skupaj s tem pogovorom, bodo osvetlili ali poglobili vidike, ki so tu ostali v ozadju ali smo se jih le površno dotaknili. Dogajanje, ki ga imenujemo »čilska pot v socializem«, je tako kompleksno, navznoter tako razčlenjeno in povezano s tolikšnim številom zunanjih dejstev, da jih je nemogoče izčrpati v krajšem času. Le nakazan je npr. ostal problem večnacionalnih družb, problem »mirne poti« v različnih zgodovinskih razmerah, potreba po novi vsebini internacionalizma. Vsem tem in drugim vprašanjem bomo morali posvetiti temeljitejšo pozornost.

Vsem se najlepše zahvaljujem za sodelovanje v pogovoru.

Iz politične deklaracije

četrtre konference šefov držav in vlad neuvrščenih držav v Alžiru od 5. do 9. septembra 1973

(...)

52. Konferenca podpira boj ljudstev Latinske Amerike za priznanje strukturalnih sprememb, ki so bistvene za njihov razvoj, in obsoja imperialistične agresije in pritiske, ki so jim te države izpostavljene.

53. Konferenca sodi, da je boj za osvoboditev Latinske Amerike važen dejavnik v boju njihovih narodov proti kolonializmu, neokolonializmu in imperializmu ter prispevek k uveljavljanju in krepitevi miru in mednarodne varnosti.

54. Konferenca pozdravlja vlado in ljudstvo Čila, ki se v svojem boju za utrjevanje neodvisnosti in graditev nove družbe spopadata z združeno agresijo reakcije in imperializma. Izraža solidarnost s prizadevanji Čila, da dokonča že začete gospodarske in družbene spremembe, se izogne državljanski vojni in ohrani nacionalno enotnost.

55. Pozdravlja vlado in ljudstvo Peruja v njunem boju za obrambo nacionalne suverenosti, za vrnitev bogastev deželi in za spreminjanje gospodarskih in družbenih struktur dežele.

56. Pozdravlja zmago argentinskega ljudstva v boju za pravo neodvisnost in družbeni napredek.

57. Podpira vlado in ljudstvo Paname v njunem uveljavljanju pravic do suverenosti nad cono prekopa (...)

Tri leta fronte Narodne enotnosti

1970

4. september — Salvador Allende dobi večino na predsedniških volitvah s 36,3 % glasov. Kandidat DC (krščanske demokracije) Radomir Tomić dobi 27,84 %; kandidat desnice Jorge Alessandri iz nacionalne stranke 34,9 %.

6. september — Odvetnik iz Santiaga Pablo Rodrigues Grez ustanovi fašistično gibanje »Domovina in svoboda«, ki si za simbol izbere črnega pajka in kljukasti križ.

15. oktober — Poslanska zbornica izglasuje ustavne reforme, znane pod imenom »statut demokratskih poroštev«, na podlagi katerih krščanska demokracija privoli, da bo v kongresu volila Allendeja za predsednika republike. Štiri dni pozneje izglasujejo ta statut v senatu.

22. oktober — Atentat na generala Reneja Schneiderja, poveljnika armade; ubije ga oddelek fašistov.

24. oktober — Kongres izvoli Allendeja s 153 glasovi za predsednika republike; 35 glasov dobi kandidat desnice Alessandri; 7 praznih glasovnic.

30. oktober — Vzpostavitev prve vlade narodne enotnosti. Tri ministrstva zasede socialistična stranka, tri komunistična stranka in tri stranka radikalov, eno ministrstvo dobi MAPU (Gibanje za enotno ljudsko akcijo) in eno neodvisna stranka levice. Prvič v

zgodovini Čila postanejo ministri štirje delavci.

5. november — Prvi nacionalni kongres MAPU, organizacije, ki povezuje kristjane, ki se bore za zgraditev socializma. Na kongresu zmagajo težnje levice in voditelji sredine in desnice zapustijo organizacijo.

12. november — Čile zopet vzpostavi diplomatske odnose s Kubo.

19. november — Vlada odpravi povišanje telefonskih tarif in elektrike, ki ga je uveljavila prejšnja vlada demokristjana Freia.

1. december — Vlada je prisiljena imenovati prve državne administratorje v tri privatna podjetja, kjer so lastniki zagrešili sabotažo produkcije.

december — Skrajna leвица MIR ustanovi kmečko gibanje in poziva kmete, naj zasedejo zemljo, ne da bi čakali na odločitev in razvojne načrte vlade.

1971

5. junij — Kongres socialistične stranke, ki deloma obnovi svoje vodstvo. Za generalnega sekretarja izvolijo Carlosa Altamirana, namesto zmernega voditelja Rodriugeza.

12. maj — Po burni razpravi je senat po peti obravnavi sprejel besedilo zakona, ki dovoljuje nacionalizacijo bakra.

21. maj — V svoji prvi poslanici ljudstvu Allende razkrije nevarnost, ki jo pomeni težnja opozicije, da bi sprožila institucionalno krizo, da bi postavila parlament, kjer imata večino DC in desne stranke, zoper vlado in predsedstvo republike.

8. junij — Skupina fašistov ubije Edmunda Pereza Zujovića, bivšega notranjega ministra v Freievi vladi. Po umoru generala Schneiderja je to drugi umor, ki ga je pripravila desnica, da bi sprožila strategijo napetosti.

junij — Vlada sporoči, da je agrarna reforma že zajela 350 latifundij, tj. skupaj 1,3 milijona hektarjev zemlje. V letu 1970 je inflacija povzročila splošno zvišanje življenjskih stroškov, temu je sledilo poprečno povišanje plač za 35 %. Najnižji dohodki so se povečali za 60 %. Nacionalni dohodek se je povečal za 8,5 %.

15. junij — Parlamentarno zavezništvo DC in desnih strank omogoči DC, da doseže en cenzusni glas zoper vlado v parlamentarni razpravi o umoru Zujovića.

11. julij — Čilski kongres sprejme zakon o ustavni reformi, ki zagotovi nacionalizacijo bakra. Zakon predvideva odškodnino za ameriške družbe, ki so bile lastnice velikih rudnikov bakra.

1. avgust — Začela se je stavka zaradi plač v velikem rudniku bakra »El Salvador«. Rudarji zahtevajo 40 % povišanje plač, vlada privoli v 33 %. To je prva v valu stavk, ki je kmalu zajel največje rudnike bakra v deželi.

13. avgust — Sekretar socialistične stranke Altamirano izjavi, da bo nujno popraviti zakon o odškodnini ameriškim družbam bakra, ki ga je pravkar izglasoval parlament.

15. avgust — Banka ZDA Export-Import zavrne Čilu že odobreno posojilo v višini 21 milijonov dolarjev. To je prvi ukrep represalij zaradi nacionalizacije bakra.

16. september — Prva javna manifestacija mladine iz vrst DC proti vladi. Povod za manifestacijo je zahteva, da bi razširili po vsej deželi televizijske oddaje čilske katoliške univerze. Ostri poulični spopadi med študenti in policijo.

24. september — Vlada ukaže zaseči vso lastnino velikega ameriškega monopola ITT (International Telephone and Telegraph Co.). Spletke in prevare te družbe ob strani gibanj skrajne desnice so bile splošno znane v Čilu in v vseh državah Latinske Amerike.

24. oktober — Vlada sporoči, da družbeni sektor gospodarstva obsega 150 velikih podjetij, ki jih zadene zakon o nacionalizaciji (rudniki bakra, železarne, premogovniki, rudniki nitratov, tekstilne in kartonažne tovarne, banke in telefoni). Privatni in mešani sektor pa zajema preostalih 35.000 podjetij.

9. december — Zaradi poostrenih ukrepov, gospodarskih represij ameriških monopolov, ukrepov, ki so posledica nacionalizacije bakra, je vlada prisiljena od-

ložiti konvertibilnost domačega denarja in vse operacije v tujih valutah.

24. december — Razmere zaradi plač v rudnikih bakra so spet napete. Nekateri visoki voditelji v gospodarstvu odstopijo. Rudarji zahtevajo 50 % povišanja plač, toda vlada trdi, da le-to ne more preseči 22 %. Rudarji se odpravijo stavkanju po dveh mesecih pogajanj z vlado in potem, ko dosežejo od 30 do 40 % povišanje plač.

1972

januar — Parlamentarna večina desnega krila krščanske demokracije izglasuje zmanjšanje posojil za načrt gospodarskega razvoja nacionaliziranih podjetij. Med vlado in parlamentarno večino se tako začne dolgo obdobje merjenja sil. Parlament »suspendira« ministra za notranje zadeve Toha in ga obtoži »hudih nezakonitosti«. Allende izjavi svoje zaupanje v ministra. S preureditvijo vlade je Toha prestavljen iz notranjega v obrambno ministrstvo.

2. januar — ZDA uradno izjavijo, da »nobena država«, ki je nacionalizirala lastnino ameriških državljanov, ne bo več mogla dobiti posojil od vlade v Washingtonu.

10. februar — Na zahtevo ameriškega monopola nad bakrom (predvsem Kennecota in Anaconda) uvede vlada Združenih držav embargo na kapital čilske družbe za baker, ki je deponiran v Združenih državah.

15. februar — Kapitalistične države vsega sveta zahtevajo od Čila plačilo svojih posojil (3 milijarde in 800 milijonov dolarjev; večino tega so mednarodna posojila, odobrena ameriškim družbam za baker, za katere pa je porok čilska država iz Freievega obdobja in jih mora Čile zdaj plačati). Kapitalistične države se organizirajo v tako imenovani »pariški klub posojilodajalcev«.

30. marec — Minister za notranje zadeve objavi, da je bila odkrita zarota desnih sil zoper Allendeja. To je prva zarota, v katero so vmešani nekateri vojaški častniki.

8. april — Stranka radikalov se umakne iz vlade zaradi nesoglasij glede gospodarske politike. Parlamentarno predstavništvo narodne enotnosti izgubi 12 delegatov.

12. april — Množične krščanske demokracije zoper vlado v Santiagu, ki jih vodi bivši predsednik Frei.

27. april — Siloviti spopadi v Concepcionu, kjer se proti-manifestacija skupine skrajnežev spopade z opolnomočenimi vladnimi četami. V to poseže policija; en mrtev in mnogo ranjenih.

9. junij — Bivši general Roberto Viaux je obsojen na 30 let zapora kot organizator umora armadnega poveljnika generala Schneiderja. Med eksekutorji je bil tudi neki armadni poročnik.

10. junij — Allende zahteva razpustitev vlade, da bi jo lahko v splošnem preuredil, in začne vrsto posvetovanj tudi z vodite-

ljem DC Fuentealbom, predsednikom stranke. To je ponovna vzpostavitev dialoga med vlado in opozicijo.

21. junij — Krščanska demokracija sestavi seznam svojih zahtev: omejitev števila velikih podjetij, ki jih namerava vlada nacionalizirati (od 91 na 15 podjetij); popolna privatizacija papirne industrije; nadzor nad upravljanjem privatnih podjetij (tudi v primeru slabega gospodarjenja) ne more trajati dlje kot šest mesecev.

6. julij — Nov spopad med parlamentom in vlado zaradi institucionalnih vprašanj. Parlament »cenzusira« ministra za notranje zadeve in senat zavrne Allendejev veto zoper prejšnje glasovanje skupščine glede zakona o nacionalizaciji.

24. julij — Allende razkrije »potencialno mednarodno ekonomsko blokado«, delo ameriškega monopola zoper Čile, in sporoči, da so svetovne mahinacije okrog cene bakra povzročile deželi izgubo 200 milijonov dolarjev samo v letu 1971.

5. avgust — Čilski eskudo je razvrednoten za 50 %. Dve prejšnji devalvaciji sta bili junija 1971 in maja 1972.

21. avgust — Silovite poulične manifestacije fašističnih skupin organizacije »Domovina in svoboda«; prva 24-urna stavka trgovcev in »manifestacije gospodinj« zoper zvišanje cen. Vlada je prisiljena razglasiti obsedno stanje v Santiagu in še v eni pokrajini v deželi.

24. avgust — Stavke, manifestacije desničarjev v pokrajini Bio-Bio. Fašistični oddelek ubije štiri delavce.

1. september — Nove fašistične manifestacije v Santiagu: 50 ranjenih in blizu 200 aretiranih.

4. september — Veličastna manifestacija, ki jo organizira narodna enotnost. Milijon ljudi koraka v Santiagu zoper fašizem in v podporo predsedniku.

10. september — Allende izjavi po TV, da Čilu grozi državljanska vojna in povabi DC, naj začne politične razgovore zato, da ba preprečili oborožen spopad v državi.

2. oktober — DC in desne stranke izglasujejo v parlamentu zakon, ki poviša cene elektrike z namenom, da bi »financirali razširitev tiska in TV na podeželju«. Allende da veto na ta zakon, ker noče, da bi ljudje financirali politiko opozicije.

7. oktober — Allende izjavi, da se mora čilsko gospodarstvo prilagoditi vzdušju vojne, ki ga razpihuje veliki ameriški monopol. Med drugim je racionirana preskrba s sladkorjem in mesom.

9. oktober — Prva nacionalna stavka privatnih prevoznikov, ki jih organizira krščanska demokracija, da bi protestirala zoper ustanovitev nacionalnega transportnega podjetja.

11. oktober — Stavka ogroža preskrbo. Objavljeno je obsedno stanje v dveh pokrajinah.

13. oktober — Allendejev nočni govor ljudstvu. Predsednik po-

zove k obrambi Čila zoper provokatorje in razgali tiste sektorje opozicije, ki silijo v oborožen spopad. Mnogi prevozniki so aretirani. Sindikat prevoznikov in trgovska zbornica razglasita stavko za nedoločen čas. Obsedno stanje v Santiagu.

15. oktober — Krščanska demokracija izjavi v nekem sporočilu, da prehaja »od alarmnega stanja v stanje splošne pripravljenosti zoper vlado«.

16. oktober — Obsedno stanje v 24 pokrajinah, to je z izjemo ene v vseh pokrajinah. Sindikat prevoznikov zavrne vsakršen kompromis in vlada zapleni tovarnjake tistim, ki nočejo delati.

17. oktober — Allende govori delavcem v Zvezi bakra in zatrdi, »da je Čile na robu državljanske vojne«. Predsednik krščanske demokracije Fuentealba pozove k organizaciji stavke »povsod, kjer ima krščanska demokracija svoj vpliv« (banke, zavarovalnice, privatne šole, uradi). Delavski sindikati se organizirajo v obrambo vlade in 17.000 prostovoljcev se javi za natovarjanje in raztovarjanje zaplenjenih tovarnjakov.

18. oktober — Nov Allendejev poziv krščanski demokraciji za politična pogajanja, ki naj pomagajo preseči obdobje hude družbene nevarnosti.

20. oktober — Na pobudo krščanske demokracije stavkajo zdravniki, zobozdravniki in civilni letalci.

21. oktober — V nekem razgovoru Allende izjavi, da bo v

primeru, če bi bile volitve prihodnjega marca neugodne za narodno enotnost, spoštoval voljo ljudstva.

22. oktober — Napetost v Santiagu pojenjuje. Oživi trgovina in promet. Škofje pozovejo trgovce, naj nehajo stavkati in naj zagotovijo preskrbo prebivalstva.

23. oktober — Olajšanje je trajalo komaj štiriindvajset ur. Spet se začnejo stavke v trgovini na drobno in nered se razširi na cestni promet.

28. oktober — Vlada se odloči, da bo razpustila Zvezo prevoznikov.

29. oktober — Krščanska demokracija in desna nacionalna stranka začenjata obdobje »institucionalne vojne« in odpreta v parlamentu obravnavo »ustavne obtožbe« zoper štiri ministre.

30. oktober — Odstop vlade, da bi Allende tako lahko sestavil novo ministrstvo na širši podlagi.

2. november — Sestava nove vlade s tremi poveljniki oboroženih sil, med katerimi je tudi general Carlos Prats, minister za notranje zadeve.

5. november — Prevozniki in trgovci sklenejo, da bodo prenehali stavkati. Računajo, da je stavka stala državo najmanj 170 milijonov dolarjev.

4. december — Allende pojasni OZN manevre in zarote ameriškega monopola ITT zoper Čile in vlado narodne enotnosti.

1973

4. marec — Narodna enotnost doseže izjemen uspeh na političnih volitvah, ko dobi 44 % vseh glasov. Ves opozicionalni blok dobi 54 % glasov. Vsi enoglasno priznavajo Allendejev nacionalni uspeh.

28. marec — Vojaki zapustijo vlado in zagotovijo predanost in podporo zakoniti vladi in predsedniku.

15. maj — Stavka v največjih rudnikih bakra traja že dvajseti dan.

27. junij — Fašistični atentat na poveljnika vojske generala Pratsa. Obsedno stanje v Santiagu.

28. junij — Pučistična vstaja neke oklepne enote, ki napade predsedniško palačo. Upor so v nekaj urah zatrle čete, ki so ostale zveste vladi.

5. julij — Sestava vlade brez vojaških ministrov.

25. julij — Spet se začne nacionalna stavka prevoznikov. Nekaj dni pozneje se tej stavki pridruži tudi osebje v cestnem prometu.

27. julij — Atentat na predsednikovega štabnega adjutanta, ki ga ubije fašistična tolpa.

3. avgust — Na novo Allendejevo zahtevo po političnih razgovorih postavi krščanska demokracija pogoje, ki bi pomenili zavrnitev vse družbeno-gospodarske politike vlade.

9. avgust — Allende pozove poveljnike armade, mornarice in letalstva, naj se vrnejo v vlado.

12. avgust — Prevozniki sabotirajo in poškodujejo tovornjake,

ki jih namerava vlada zapleniti. Fašisti opravijo vrsto atentatov po vsej državi.

18. avgust — Prvo burno nesoglasje v vojski: poveljnik letalstva general Ruiz odstopi s položaja vojaškega poveljnika in s položaja ministra za javna dela.

22. avgust — Zbornica ob zavezništvu desnih sil krščanske demokracije izglasuje nezaupnico vladi in zahteva od vojakov, naj »se odločijo« ali za izvršilno ali za zakonodajno oblast.

23. avgust — General Prats odstopi s položaja ministra za obrambo in s položaja poveljnika armade.

24. avgust — Še dva armadna generala odstopita (eden je poveljnik garnizije v prestolnici). Odstopi tudi poveljnik mornarice.

28. avgust — Sestavljena je nova vlada. Vojaški poveljniki zagotovijo Allendeju zvestobo in pokornost.

4. september — Več kot milijon ljudi koraka v Santiago in tako priredi največjo ljudsko manifestacijo v podporo Allendeju in vladi narodne enotnosti.

7. september — Allende govori o nevarnosti državljanske vojne in pozove vse politične sile — in predvsem krščansko demokracijo — k sodelovanju.

12. september — Izbruhne fašistični udar. Allende je ubit v predsedniški palači. Razbesni se obdobje represalij in začne se pogumen odpor.

Iz »Rinascite« št. 37/1973
prevedla N. B.

Iz programa fronte Narodne enotnosti*

Ljudska oblast

Revolucionarne spremembe, ki jih potrebuje dežela, lahko izvedemo samo tedaj, če vzame čilsko ljudstvo oblast v svoje roke in jo tudi izvaja.

Čilsko ljudstvo je po dolgotrajnih bojih osvojilo določene svoboščine in demokratična zagotovila. Zato da jih bo obdržalo, mora biti v nenehni pripravljenosti in povezano. Toda prava oblast je od njega še zelo oddaljena.

Ljudske in revolucionarne sile se niso odločile, da bomo zgolj zamenjale enega predsednika z drugim ali eno stranko na oblasti z drugo, ampak so se odločile za bistvene spremembe, ki spreminjajo položaj naroda s tem, da prenašajo oblast vodenja s starih slojev oblasti na delavce, kmete in napredne dele mestnega in podeželskega srednjega sloja.

Zmaga ljudstva bo tako omogočila delovanje najbolj demokratičnega političnega režima v zgodovini dežele:

Bežni pogled na politične strukture nalaga ljudski oblasti dvojno nalogo, namreč:

— varovati demokratične pravice in dosežke delovnih ljudi in jih širiti ter dopolnjevati;

— spremeniti sedanje ustanove, da bi nastala nova država, v kateri bodo delovni ljudje lahko v resnici izvajali oblast.

Graditev novega gospodarstva

Združene ljudske sile vidijo najpomembnejši cilj svoje politike v tem, da se zdajšnja gospodarska struktura nadomesti z novo in da se konča moč domačih in tujih monopolistov ter veleposestnikov, kar bi omogočilo, da se začne graditi socializem.

V novi družbi bo planiranje igralo posebno pomembno vlogo. Osrednji planski organi bodo med najvišjimi organi vodenja in njihovi sklepi, sprejeti po demokratični poti, bodo imeli izvršilno moč.

Družbena lastnina

Spreminjevalni proces našega gospodarstva ima izhodišče v politiki, ki predvideva oblikovanje pretežno državne lastnine, ki bo sešte-

* Program so 17. decembra 1969 sprejela v Santiagu komunistična, socialistična, radikalna in socialdemokratska stranka in gibanje za enotno in neodvisno ljudsko akcijo. Vir: Salvador Allende, *Chiles Weg zum Sozialismus*, Peter Hammer Verlag, Wuppertal 1972.

vek podjetij, ki so že v državni lasti in podjetij, ki bodo podržavljena. Med prvimi ukrepi predvidevamo nacionalizacijo vseh virov bogastva, ker so veliki rudniki bakra, železove rude in solitra v lasti domačih monopolov in tujega kapitala. Na ta način bodo prišle naslednje veje gospodarstva pod državno upravo:

1. velika nahajališča bakra, solitra, joda, železove rude in mineralov;
2. finančni sistem dežele, posebno zasebne banke in zavarovalniške družbe;
3. zunanja trgovina;
4. velika distribucijska podjetja in monopoli;
5. strateški industrijski monopoli;
6. v splošnem vsa podjetja, ki nekaj pomenijo za gospodarski in družbeni razvoj dežele, kot na primer pridobivanje in razdeljevanje električne energije; prevoz po železnicah, v zraku in po vodi; infrastruktura; pridobivanje, predelovanje in razdeljevanje nafte in njenih stranskih proizvodov, kot na primer utekočinjeni plin; železarska in cementna industrija; petrokemija in težka kemija; celulozna in papirna industrija.

Ob vseh teh ukrepih podržavljenja bomo brez izjeme v celoti spoštovali koristi majhnih delničarjev.

Zasebna lastnina

Ta obsega vsa področja industrije, gradbeništva, poljedelstva in terciarnih dejavnosti, kjer ostajajo proizvodna sredstva v zasebnih rokah.

Po številu bodo ta podjetja v večini. Tako jih je bilo leta 1967 od 30.500 (vštevši obrtna) samo okoli 150 takih, ki so v okviru monopolov nadzorovala večje trge, ki so uživala državno pomoč in bančne kredite ter tako izkoriščala preostale podjetnike, ki so dražje prodajala njihove surovine in ceneje odkupovala njihove izdelke.

Podjetja s tega področja bodo imela koristi od nacionalnega planiranja gospodarstva. Država jim bo po številu zaposlenih in po obsegu njihove proizvodnje zagotavljala nujno finančno in tehnično pomoč, tako da bodo lahko znotraj gospodarstva izpolnila svoje najpomembnejše zadolžitve.

Za ta podjetja bomo poenostavili tudi pravila carinskega in davčnega sistema ter zagotovili primerno in pravično prodajo njihovih izdelkov.

V teh podjetjih morajo biti delavcem in nameščencem zagotovljene pravice do primernih plač in delovnih razmer. Država in zaposleni vsakega takega podjetja bodo skrbeli, da bodo te pravice spoštovane.

To področje bodo sestavljala podjetja, ki povezujejo državni kapital s privatnim.

Posojila in krediti, ki so jih dobila podjetja te vrste, bodo veljala kot polog, s tem, da država ne bo nastopala kot upnik, ampak kot solastnik. To velja tudi za primere, ko ta podjetja dobijo kredite z varščino države in njenih ustanov.

Poglabljanje in razširitev agrarne reforme

Agrarna reforma je del splošnih prizadevanj za spremembe, ki jih izvajajo v družbenih, političnih in gospodarskih strukturah, tako da je njeno uresničenje neločljivo povezano s splošno politiko. Izkušnje na tem področju, pomanjkljivosti in nasprotja dajejo obrise nove politike razdeljevanja in organiziranja zemljiške posesti s temile osnovnimi potezami:

1. Dosledna izvedba agrarne reforme z razlastitvijo vse zemljiške posesti, ki presega najvišjo predpisano mero, toda po področjih, všteti sadijnake, vinograde in gozdove, ne da bi imeli lastniki prednostno pravico pri določanju odškodnine. Razglasitev lahko zajame tudi večino ali del premičnin razlaščenih zemljiških posestnikov (stroji, orodje itd.);

2. Takojšnja vključitev zemlje v državni lasti, ki ni obdelana ali je samo deloma obdelana, v fond kmetijske izgradnje;

3. Razlaščena zemlja bo sestavljala zadružno posest. Kmetje bodo dobili jamstva za nemoteno posest hiše, vrta kakor tudi pravice do nedeljivega dela v zadrugi.

Kmetje bodo dobili zemljo, kjer se bo pokazalo, da je to nujno, v zasebno last, pri čemer pa bodo delavske in obrtne organizacije organizirane na združni osnovi. Sicer pa bo ta zemlja rabila za oblikovanje modernih kmetijskih podjetij z moderno tehnologijo.

4. Zemlja v zasebni lastnini bo dodeljena malim kmetom, zakupnikom, polzakupnikom in kmetijskim delavcem, ki bodo pokazali sposobnost za delo v kmetijstvu in živinoreji;

5. Reorganizacija male zemljiške posesti prek zadružnih oblik poljedelske dejavnosti;

6. Malim in srednjim kmetom bodo dodeljeni deleži pri storitvenih dejavnostih zadrug, ki bodo delale na njihovem območju;

7. Varstvo celovitosti pravic avtohtonih skupin, razširitev le-teh in zagotovitev demokratičnega upravljanja; zagotovitev zemlje in primerne tehnične in finančne pomoči za ljudstvo Mapuche in drugih skupin prvotnega prebivalstva.

Mednarodna politika ljudske vlade (cilji)

Mednarodna politika ljudske vlade je usmerjena tako, da zagotavlja polno politično in gospodarsko samostojnost Čila.

Spoštujoč samoodločbo in varujoč koristi čilskega naroda, bo vlada navezovala stike z vsemi deželami na svetu, ne glede na njihove idejne in politične sisteme.

Z vsemi nesvobodnimi ljudstvi in ljudstvi pod kolonialnim gospodstvom bo navezala prijateljske in solidarnostne vezi, posebno z ljudstvi, ki se borijo za neodvisnost.

S politiko, ki bo bolj plod ljudske volje kot delovanja zunanjega ministrstva, se bo oblikovala izrazita latinsko-ameriška in protimperialistična zavest.

Odločno varovanje samoodločbe narodov šteje nova vlada za temelj mednarodnega življenja. Zato bo vedno pripravljena braniti načelo nevmešavanja v zadeve drugih in prav tako bo vedno zavračala vse poskuse imperialističnih držav, da bi izvajale diskriminacijo, pritiske, invazije ali blokado.

Na drugi strani bo okrepila vezi, trgovinsko menjavo in prijateljske stike s socialističnimi deželami.

Večja nacionalna neodvisnost

Če govorimo o obrambi neodvisnosti Čila, potem je nujno, da obsodimo Organizacijo ameriških držav kot orodje in oporišče severnoameriškega imperializma ter se borimo proti panamerikanizmu, ki se je zasidral v tej organizaciji. Ljudska vlada se bo potrudila, da bi pomagala izoblikovati bolj reprezentativno organizacijo ameriških držav.

Nujno bo spremeniti vse tiste pogodbe in sporazume, ki so posledica kompromisov in vplivajo na našo suverenost, bodisi da jih prekličemo ali pa razglasimo za neveljavne. To se posebej nanaša na pogodbe o vzajemni pomoči, za druge sporazume, ki jih je sklenil Čile z ZDA.

Zunanja pomoč in posojila, ki so bila dana s političnimi pogoji in zahtevajo dejanja, ki kršijo našo suverenost ter so naperjena proti koristim ljudstva, bo vlada zavrnila in javno odpovedala.

Prav tako bomo zavrnilo vse tiste oblike tujih naložb v latinsko-ameriške surovine in tiste ovire v svobodni trgovini, ki so nam do zdaj onemogočale, da bi imeli z vsemi državami svobodne trgovinske odnose.

Mednarodna solidarnost

Ljudski boji za osvoboditev in graditev socializma lahko računajo na dejavno in učinkovito solidarnost ljudske vlade.

Obsojamo vsakršen kolonializem in neokolonializem in priznavamo narodom pravico, da se borijo proti njima. Prav tako obsojamo vse oblike gospodarske, politične in vojaške agresije imperialističnih sil. Mednarodna politika Čila obsoja ameriško agresijo v Čilu, priznava junaški boj vietnamskega ljudstva, skupaj z izrazi aktivne solidarnosti.

Prav tako se bo učinkovito solidarizirala tudi s kubansko revolucijo, ki je prva postaja revolucije in graditve socializma na latinsko-ameriški celini.

Tudi protiimperialistični boj na Bližnjem vzhodu lahko računa s solidarnostjo ljudske vlade, ki bo podpirala težnje, da se poišče rešitev v korist arabskega in židovskega ljudstva.

Obsojamo vse nazadnjaške režime, ki razglašajo ali izvajajo rasno diskriminacijo ali širijo protisemitizem.

Latinskoameriška politika

Kar zadeva Latinsko Ameriko, si bo politika ljudske vlade prizadevala za oblikovanje latinskoameriške specifičnosti.

Latinskoameriška integracija mora temeljiti na gospodarski osnovi, ki ne bo poznala odvisnosti in izkoriščanja. Obdržali bomo dejavno politiko dvostranskih pogodb na vseh področjih, ki so v čilskem interesu.

Ljudska vlada bo storila vse, da bi rešila odprte obmejne probleme s pogajanjem, ki bodo izključila intrige imperialistov in reakcionarnih skupin, pri čemer bodo zavarovane koristi Čila in njegovih sosedov.

Čilska mednarodna politika in diplomacija se morata odpovedati vsem birokratskim zaprtim oblikam delovanja. Stiki z ljudstvi naj bi imeli dvojni pomen: da bi iz njihovih bojev izluščili nova spoznanja za našo socialistično družbo, njim pa dali naše izkušnje, tako da bi se v praksi udeleževala mednarodna solidarnost, za katero se borimo.

Misli Salvadorja Allendeja

Cilji, ki jih želimo doseči*

Na poti bistvenih sprememb v gospodarskem in političnem sistemu bomo s svojimi dejanji vedno bliže zastavljenemu cilju, ta cilj pa je:

— ustvariti novo družbo, v kateri bodo lahko ljudje uveljavili gmotne in duhovne potrebe, ne da bi s tem izkoriščali druge;

— ustvariti novo družbo, ki bo zagotavljala pravice, varnost, svoboščine in upanja slehernemu moškemu in sleherni ženski, vsakemu otroku in vsakemu mladostniku; ki bo v vseh zbujala občutek, da tudi sami sodelujejo pri obnovi nove domovine, ki jo

* Iz nastopnega govora 5. 11. 1970 na nacionalnem stadionu v Santiagu de Chile). — Če ni drugače navedeno, izvirajo odlomki iz integralnih tekstov, objavljenih v knjigi: Salvador Allende, *Chiles Weg zum Sozialismus*, Peter Hame Verlag, Wuppertal 1972. Opozarjamo bralce tudi na večji Allendejev tekst, *Čilska pot v socializem*, ki smo ga objavili v številki 7—8/1973, TiP — op. ur.

pomeni tudi lepše, bogatejše, vrednejše in svobodnejše življenje zanje;

— ustvariti novo družbo, ki teži k nenehnemu napredku na gmotnem, tehničnem in gospodarskem področju in je hkrati sposobna zagotavljati razumnikom in umetnikom take možnosti, da bi lahko s svojimi deli izrazili avtentični kulturni prerod;

— ustvariti novo družbo, ki bo sposobna živeti z vsemi narodi: z naprednimi narodi, katerih izkušnje lahko v našem razvoju koristno uporabimo; ki pa bo sposobna živeti skupaj tudi z odvisnimi narodi na vseh zemljepisnih širinah; njim bi radi izrazili našo bratsko solidarnost.

Tako včeraj kot danes temelji naša mednarodna politika na izvajanju svobodno sprejetih mednarodnih obveznosti, na načelih pravice do samoodločbe in nevmešavanja v notranje zadeve.

Baker naj postane spet čilski

Pred očmi imejte nekaj dejstev: nepovrnjene vrednosti, se pravi, vrednosti, ki se ne vračajo več v čilske velike rudnike bakra. Pred letom 1930 ni bilo nobenega nadzorstva. Ni bilo možnosti za vodenje statistike, ki bi ustrezala dejstvu. Med letom 1930 in 1969 je šlo čez meje 3,7 milijarde dolarjev, kar je še okrepilo moč podjetij, da so tudi v mednarodnem merilu nadzorovala nahajališča bakra na petih celinah. Leta 1969 se ni vrnilo v deželo 166 milijonov dolarjev. Opozoril bi rad, da pomeni, 3,7 milijarde dolarjev kar 40 odstotkov skupnega čilskega bogastva, ki so ga v 400 letih ustvarili Čilenci s svojim delom. 40 % tega bogastva je med letoma 1930 in 1969 odteklo, to pa je dejstvo, ki ga ne moremo prezreti. Čile tudi ve, da je poleg bakra v teh letih odteklo okoli 9,6 milijarde dolarjev z železovo rudo, solitrom, elektriko in telefoni, to pa je bila celotna vrednost čilskega bogastva. Zaradi neodgovornosti vodilnih kast ali njihovih pomagačev je ves Čile ušel čez mejo, medtem pa se je moral človek iz ljudstva boriti z lakoto, neizobraženostjo in nevednostjo. Poskrbeli bomo za to, da bo na začetku obnavljanja našega bogastva baker spet postal čilski.

(Iz govora v Santiago de Chile, 21. december 1970.)

Podoba odvisnosti

Smo priče rasti revolucionarne zavesti množic. Vsak dan je med nami več takih, ki upravičeno zavračajo sedanji sistem. Kajti če se hočemo usidrati globoko v zavest vseh ljudi, moramo z vsemi močmi opozarjati na zastrašujoče številke, ki ste jih tudi vi tolikokrat glasno povedali, ki smo jih tudi mi tolikokrat prestrašeno in zaskrbljeno ponovili in ki jih tolikokrat mnogi niso slišali.

Več kot 30 % našega prebivalstva (v Latinski Ameriki) so nepismeni: 80 milijonov ljudi. 11 odstotkov vseh delavcev nima zaposlitve:

9 milijonov nezaposlenih. 28 % zaposlenih je premalo zaposlenih: 75 milijonov delavcev le v najmanjši mogoči meri sodeluje v razvoju širšega življenjskega območja. Poprečno porabi naš človek 2500 kalorij v primerjavi s 3000 kalorijami v razvitih deželah; 65 gramov proteinov na dan (kadar ima kaj jesti) v primerjavi s 100 grami v evropskih deželah. To je podhranjenost, kronična lakota, telesno hiranje in duhovna škoda, ki je ni več mogoče popraviti.

Leto za letom so tuji investitorji iz vložnega denarja črpali bistveno večje dobičke. Od leta 1962 so dobički od naložb v Latinski Ameriki presegli milijardo dolarjev. Od sredine šestdesetih let so naši dolgovi že večji kot posojila, ki nam jih dajejo.

Zunanji dolgovi naše celine dosegajo astronomske številke in prepad med industrializiranimi deželami ter deželami v razvoju je vse večji.

(Iz govora ob otvoritvi XIV. zasedanja Ekonomske komisije za Latinsko Ameriko (CEPAL) v Santiagu de Chile 27. aprila 1971.)

Poštenost v upravi

Svojo pot moramo najti sami. In pri vsakem koraku, ki ga naredimo, se pojavijo težave, ki bodo seveda vse večje. Zato potrebujemo sodelovanje v prelivanju idej, predlogov in seveda tudi kritiko uradnikov. Nič me bolj ne pomiri kot dejstvo, da je taka kritika lahko naperjena proti ministrom, vodjem, državnim sekretarjem in celo samemu predsedniku, če je bil neki ukrep v resnici nepravilčen, neprimeren ali zmoten. Bolje je priznati napako, kot pa jo podaljševati.

Postal sem neupogljiv in tak bom tudi v prihodnje. Nič in nihče me ne more pregovoriti, da ne bi kaznoval slabega uradnika. Noben vodja stranke in nobeni vodilni funkcionarji me ne bodo prepričali, da bi spremenil to stališče. Ko je napaka dokazana in ko zadevni vodja ničesar ne ukrene, da bi jo odpravil, bosta morala oditi oba, slabi uradnik in njegov nadrejeni, ki je odgovoren zanj. To vam pravim prvič in zadnjič, kajti tako bo. Nobene domačnosti ne bo, nobene politične, družinske ali kake druge domačnosti. To je točka, kjer moramo pokazati, da nameravamo delati drugače. Predlagali bomo osnutek zakona o normah delovanju uprave, toda ne kot enega izmed mnogih, ampak kot predpis, ki ga bomo izpolnjevali vsi.

(Iz govora pred šefi javne uprave 15. decembra 1971.)

Pravni in družbeni red

Toda hočemo, da bi jasno razlikovali med pravnim redom in novim družbenim redom. Pravni red ima pravna, zakonita pravila. Družbeni red vključuje gmotne stvari, položaj razredov v družbi,

soočanje koristi. Vlada, ki jo vodim, je izraz prizadevanj vseh slojev ljudstva. Obdržali smo pravni red, ker je bila taka naša dolžnost. Izvedli bomo spremembe družbenih struktur, ker smo bili za to izvoljeni. Hočemo pa, da bi izvajali te spremembe v zakonitem in pravnem okviru, in tako bomo delali tudi v prihodnje. Politična ustava Čila daje možnost, da nastane znotraj zdajšnje ustave nova, in po tej poti bomo šli. Zato bi želel vas, ki ste pokazali svoje ustvarjalne moči, opozoriti na odgovornost pri izvajanju naših želja in teženj.

(Iz govora ob otvoritvi VIII. mednarodne razstave v Talca, 6. marca 1971.)

Agresija dveh velikanov

Ne trpimo samo zaradi finančne blokade, temveč smo žrtve tudi prave agresije. Dve družbi, ki sodita v samo jedro velikih transnacionalnih podjetij, namreč International Telephone and Telegraph Company in Kennecott Copper Corporation, ki sta razširili svoje lovke globoko v mojo državo, sta sklenili, da bosta urejali naše politično življenje.

ITT, gigantska korporacija, katere kapital je večji, kot so državni proračuni več latinskoameriških držav skupaj, in celo večji, kot je proračun nekaterih industrializiranih držav, je izdelala nenačuden načrt, da bi mi preprečila dostop do predsedništva, takoj ko je postala znana zmaga ljudstva na volitvah septembra 1970.

Med septembrom in novembrom 1972 se je v moji državi začela teroristična dejavnost, ki so jo načrtovali zunaj naših meja v sodelovanju z notranjimi fašističnimi skupinami. Ta dejavnost je dosegla vrhunec z umorom vrhovnega poveljnika armade, generala Renéja Schneiderja Chereauja, ki je bil pravičen človek, velik vojak in simbol ustavnosti čilskih oboroženih sil.

Marca leta 1972 so prišli na dan dokumenti, ki so razkrili povezanost med temi mračnimi načrti in ITT: Družba ITT je priznala, da je leta 1970 celo svetovala ameriški vladi, naj poseže v politične dogodke v Čilu. Ti dokumenti so pristni in nihče se jim ni upal oporekati.

Julija je bil svet presenečen, ko je izvedel za podrobnosti o novem načrtu za akcijo, ki ga je družba ITT sama predlagala ameriški vladi, o načrtu, po katerem naj bi vrgli mojo vlado v obdobju šestih mesecev. V svoji aktovki imam ta dokument, datiran z oktobrom 1971, ki vsebuje 18 točk tega načrta. Ti cilji obsegajo tudi zaviranje gospodarstva, diplomatsko sabotiranje, sejanje panike med prebivalstvom ter povzročanje družbenih nemirov, tako da bi vlada, kot so upali, izgubila kontrolo nad položajem in bi bile oborožene sile prisiljene odpraviti demokratični sistem in vsiliti diktaturo.

V istem trenutku, ko je ITT predložila ta načrt, pa so se njeni predstavniki hoteli pogajati z mojo vlado o formuli, po kateri bi

čilska država odkupila delež družbe ITT v čilski telefonski družbi. Že od samega začetka moje administracije smo zaradi državne varnosti začeli pogovore za odkup te telefonske družbe, ki je pod nadzorstvom ITT. Sam sem imel dva pogovora z vodilnimi ljudmi tega podjetja. Moja vlada je delala pošteno v teh razpravah, toda ITT ni hotela sprejeti cene, določene na podlagi ocene, ki so jo dali mednarodni strokovnjaki. Postavljala je težave na pot hitre in poštene rešitve, medtem ko je tajno skušala izzvati zmedo v Čilu.

Zavrnitev družbe ITT, da bi sprejela neposreden sporazum, ter odkritje njenih zahrbtnih manevrov sta nas prisilila, da smo dali pred kongres zakonski osnutek o nacionalizaciji.

Pred vestjo vsega sveta obtožujem družbo ITT poskusa, da bi zanetila državljansko vojno v moji državi, kar je največji mogoči vir razkroja kakšne države. Temu pravimo imperialistična intervencija.

Čilu danes grozi še druga nevarnost, odstranitev katere ni odvisna samo od volje naroda, temveč tudi v veliki meri od zunanjih elementov. S tem mislim na delovanje družbe Kennecott. Čilska ustava predvideva, da mora spore okoli nacionalizacije reševati sodišče, ki je kot vsa sodišča v moji državi popolnoma neodvisno in suvereno pri sprejemanju svojih odločitev. Družba Kennecott je sprejela to zakonodajo in eno leto je reševalo njene zadeve to sodišče.

Ko pa je bil njen priziv zavrjen, je sklenila, da bo uporabila svojo veliko moč in nam odvzela naš zaslužek od izvoza bakra ter pritiskala na čilsko vlado. Septembra 1971 je bila celo tako predrzna, da je postavila zahtevo Franciji, Nizozemski in Švedski, naj postavijo embargo na ta izvoz. Gotovo bo to poskušala tudi v drugih državah.

Kennecott hoče, da bi vlade drugih držav, ki nimajo prav nič opraviti s problemi ali zadevami med čilsko vlado in Kennecott Copper Corporation, razglasile za neveljavno suvereno dejanje moje vlade, opravljeno po najvišjem pooblastilu, namreč po tistem, ki ji ga daje državna ustava in ga podpira enotna volja čilskega ljudstva.

Takšna zahteva je v nasprotju s temeljnimi načeli mednarodnih zakonov, po katerih pripadajo naravna bogastva kakšne države — posebno, če so zanj življenjskega pomena — samo njej in jih lahko svobodno uporablja. Ni splošno sprejetega mednarodnega zakona ali v tem primeru posebnega dogovora, ki bi opravičil akcijo družbe Kennecott.

Agresija, ki jo izvaja Kennecott Copper Corporation, povzroča našemu gospodarstvu veliko škodo. Neposredne težave, ki jih je povzročila samo na tržišču bakra, pomenijo za Čile izgubo več milijonov dolarjev v dveh mesecih. Toda to še ni vse. Omenil sem že posledice, ki so nastale zaradi tega, ker ovira finančne operacije moje države z zahodnoevropskimi bankami. Jasno je seveda, da skuša ustvariti negotovost med kupci našega glavnega izvoznega blaga, toda to se ne sme zgoditi.

Takšni so nameni tega imperialističnega podjetja danes. Vseeno pa ne more upati, da bi katerakoli politična ali sodna oblast dolgotrajno kratila Čilu tisto, kar je po zakonu njegova last. Poskuša nas prisiliti, vendar se ji ne bi nikoli posrečilo.

Agresija velikih kapitalističnih podjetij skuša preprečiti emancipacijo delavskih razredov. Pomeni tudi neposreden napad na gospodarske interese delavcev, v tem primeru naperjen proti Čilu.

Na tretjem zasedanju UNCTAD sem poročal o pojavu transnacionalnih korporacij in opozoril na nenehno naraščanje njihove gospodarske moči, političnega vpliva in kvarnega delovanja. Moč teh korporacij je tolikšna, da presega vse meje. Tuje investicije samo severnoameriških družb, ki danes dosegajo 32 milijard dolarjev, so v letih od 1950 do 1970 naraščale za 10 odstotkov letno, medtem ko je izvoz Združenih držav naraščal samo za 5 odstotkov. Dobički takšnih družb so bajni in pomenijo velikansko odvajanje sredstev iz držav v razvoju.

V enem letu so ta podjetja prinesla domov dobičke iz tretjega sveta v višini 1.723 milijonov dolarjev, in sicer: 1.013 milijonov iz Latinske Amerike, 280 milijonov iz Afrike, 366 milijonov z Daljnega vzhoda in 64 milijonov z Bližnjega vzhoda. Njihov vpliv in področje njihovega delovanja grobo spreminjata tradicionalno prakso v mednarodni trgovini, prenašanju tehnologije, transmisiji bogastev med državami in delovnih razmerjih.

Trgovci nimajo svoje države. Kjerkoli so, niso povezani z zemljo. Edino, kar jih zanima, je vir njihovih dobičkov. To niso moje besede; izgovoril jih je bil že Jefferson.

Še več: velike transnacionalne družbe ne spodkopujejo samo resničnih interesov držav v razvoju, temveč se njihova prevladujoča in nekontrolirana moč čuti tudi v industrializiranih državah, kjer so se zasidrale. To so v zadnjih mesecih razkrili tako v Evropi kot v Združenih državah. Pred to nevarnostjo se razvite države ne morejo počutiti prav nič varnejše kot svet v razvoju. Ta vznemirljivi pojav je že pripeljal do naraščajoče mobilizacije organiziranega dela, vključno največjih svetovnih sindikatov. Še enkrat se mora mednarodna solidarnost med delavci vsega sveta pokazati pred skupnim nasprotnikom: imperializmom.

To je bistveni razlog, zakaj je ekonomski in socialni svet Združenih narodov, predvsem zaradi pritožbe Čila, soglasno sprejel julija 1971 resolucijo, ki poziva k ustanovitvi študijske skupine svetovnih avtoritet, ki naj bi raziskala »vlogo in nasprotja transnacionalnih korporacij v razvojnem procesu, zlasti v državah v razvoju, in njihove reperkusije na mednarodne odnose, ter pripravila priporočila za ustrezno mednarodno akcijo«.

Iz govora čilskega predsednika Allendeja v generalni skupščini OZN, 4. decembra 1972, (»Naši razgledi« št. 9/1973 in 10/1973.)

Drama čilske revolucije

Čilska revolucija, ki je stopila 1970. leta v fazo pospešenega spreminjanja ekonomske osnove in politične podobe družbe, je bila z ubojem Salvadorja Allendeja — nedvomno največje predsedniške osebnosti čilskega naroda v novejši zgodovini — nenadoma pretrgana. Pretrgana z vojaško zaroto zunanje in notranje kontra-revolucije, v korist imperializma in privilegijev buržoazije — s hajko na socialistično gibanje, ki je vodilo plebejske množice, ki je združilo v sebi najbolj dragocene tradicije nacionalne politične kulture, da bi ob velikih žrtvah, pa tudi z veliko moralno močjo — z nenasilnimi, parlamentarnimi metodami doseglo razrešitev temeljnih družbenih protislovij ter uveljavilo bolj humano vsebino družbenih odnosov.

Četudi je ta nasilna prekinitev samo zadrževanje zgodovinskega procesa za nedoločen čas, je vendar usodna za ljudstvo, ki je v nenasilni revoluciji našlo svoje dostojanstvo. Čilska drama je zaskrbelo ves svobodoljubni svet. Če so v tej deželi, ki se ponaša z demokratičnimi tradicijami, zaporji tako napolnjeni, da morajo privržence nenasilne poti družbenega razvoja zapirati na stadione ali jih pošiljati na osamljene otoke, kjer čakajo na usmrtitev; če zaradi maščevanja iz ideoloških motivov streljajo ljudi brez sodbe in prič in če ljudstvo »nacionalno prečiščujejo« s sežiganjem knjig na grmadah — potem je na grmadi tudi elementarna svoboda in je to očitno znamenje, da je v Čilu zavladal povampirjeni fašizem. V tem trenutku še ne moremo predvideti vseh posledic tega dejanja za Latinsko Ameriko in za vse svet. Ali ni to — po alžirski konferenci — ofenziva imperia- lizma proti neuvrščnim državam? In do kakšnih sklepov bi morali priti milijoni ljudi v tistih deželah, katerih narodi teže k enakim ciljem kot čilsko ljudstvo?

Marx je na podlagi slehernega množičnega revolucionarnega gibanja — ne glede na to, ali je bilo zmagovito ali pa so ga zlomili — izoblikoval praktične in teoretične nauke ter jih ocenjeval kot mučen pohod zgodovine, ki pa se kljub vsemu ne da zaustaviti. In docela logično je, da se tudi nobeno revolucionarno gibanje v sodobnem svetu ne bo moglo izogniti razčlenitvi čilskega primera. Táko analizo bodo vsekakor najbolje opravili Čilenci sami. Drama čilske revolucije sodi med najbolj tragične drame nekega naroda v zgodovini revolucij; ponuja izredno bogate izkušnje ne le za socializem kot svetovni proces in za njegovo teorijo o družbenih preobrazbah, marveč tudi za neuvrščeni svet kot največje svetovno gibanje človeštva za pravičnejše mednarodne odnose.

[Še ko je bila čilska revolucija v razvoju in kasneje v polnem razmahu, je obogatila socialistično gibanje — zlasti v Latinski Ameriki — z novimi izkušnjami, ki so kot družbena praksa in nov teoretični horizont privlačevala vsesplošno pozornost.] Že v svojem nastopnem govoru 5. novembra 1970. leta je predsednik Allende dejal, da se v Čilu prelivajo v prakso Engelsova predvidevanja, da si je »možno zamisliti mirno evolucijo stare družbe v novo, in sicer v tistih deželah, v katerih je narodno predstavništvo usredinilo v sebi vso oblast in ki lahko — v skladu z ustavo — stori od trenutka, ko je z njim večina ljudstva, vse, kar si je zadalo.« Sedem mesecev kasneje je Allende v poslanici kongresu dejal: »Kot nekdanj Rusija je zdaj Čile pred nalogo, da začne novo pot graditve socialistične družbe. Našo revolucionarno pot, pot pluralizma, so anticipirali že klasiki marksizma, toda doslej še ni bila nikoli udejanjena... Tako pot načrtujejo ne le tam, kjer je s teoretičnih vidikov najbolj verjetna, marveč tudi tam, kjer so najbolj ugodne konkretne razmere za njeno uresničitev. Čile je danes prva nacija v svetu, ki je poklicana, da uresniči drugi model prehoda v socialistično družbo... To bo demokratičen, pluralističen, svobodnjaški model.«

Za tako pot ni bilo že izdelanih vzorov. Bila je le zavest o tem, da se morata samostojno in postopno razviti tako teorija kot praksa novih oblik organizacije družbe, da se bo otresla okovov nerazvitosti, v katere jo je vklenil tuji kapital in ki bodo ustvarile pogoje za socialistično graditev družbe. Izhajajoč iz analize zgodovinskega razvoja dežele, njenih tradicij buržoaznega parlamentarizma, ki so najbogatejše v svetu, iz družbenih in pravnih temeljev kapitalističnega sistema, so vlada in politične sile narodne enotnosti presodile, da je možno tak zgodovinski obrat doseči ob upoštevanju buržoazne institucionalnosti, temeljih zakonov, političnih strank in svoboščin. Ko so prišle s tako zasnovo sile narodne enotnosti v ospredje v predsedniškem sistemu najbolj pomembne — izvršilne oblasti, so prešle ob podpori ljudstva v boj za popolno politično ekonomsko oblast delavskega razreda, za socializacijo proizvodjalnih sredstev v bazični industriji ter se izogibale temu, da bi izzvale nasilje in državljansko vojno. Res pa so pri tem tudi poudarjale, da so pripravljene na kontrarevolucionarno nasilje odgovoriti z revolucionarnim nasiljem množic.

To je v grobih obrisih izhodiščna težnja čilske revolucije. Ne bomo naštevali njenih glavnih dosežkov, o katerih je »Socializem« v zadnjih treh letih že pisal; toda ob vednosti, da so bile to izjemno pomembne družbene pridobitve, moramo razčleniti temeljno vprašanje: zakaj in kako je prišlo do dramatičnega epiloga te revolucije? Izluščiti moramo vsaj tiste bistvene razloge, ki jih ne bo mogla obiti tudi nobena bodoča znanstvena analiza.

Čilska revolucija je bila predvsem razredna, delavska, ljudska revolucija čilskega plebsa in njegove politične avantgarde — komunistov, socialistov in drugih naprednih partij. Razvijala se je v okvirih buržoazne institucionalnosti — njen cilj pa je bil pripravljati pogoje za socialistično revolucijo — ne pa neposredno uresničevanje vseh njenih temeljnih nalog. Omejena je bila z buržoaznimi zakoni, vendar je te zakone uporabljala tudi za osvobajanje dežele izpod oblasti tujega kapitala. To je bil hkrati njen največji pomen in družbeni dosežek trajnega pomena. Za uresničevanje tega cilja so bile žrtve socialističnih sil izjemno velike. Okoli sebe so zbirale najširše družbene sloje in napredne politične skupine ter si izbojevale odločujočo vlogo v političnem življenju. Te sile so imele velik ugled ne le kot socialno in politično gibanje, marveč tudi kot nosilec ideološke nastavbe na vseh področjih družbenega in še posebej kulturnega in umetniškega življenja. Bile so nosilke vrednot nove civilizacije. V te sile so vpletena največja imena znanosti, književnosti, poezije, publicistike. Žal so to razredno in ideološko jedro čilskega političnega procesa kot komponento za oceno drame 11. septembra v nekaterih časnikarskih poročilih — tudi pri nas — često zanemarili.

Drugič, čilska revolucija je kljub svoji nenasilni, parlamentarni poti — in glede tega si moramo biti na jasnem — vsebovala svojevrstno radikalnost. Brez te radikalnosti bi revolucija v razmerah Latinske Amerike ne mogla doseči svojih programskih ciljev. *Globoko je zasekala v vzroke družbene neenakosti, bila je zgodovinski poseg, ki je podiral temelje ekonomske in politične moči imperIALIZMA in domačega vladajočega razreda. Glede tega in glede na metode in pot, ki jo je ubrala, je že zdaj v zgodovini revolucionarne boja delavskega razreda edinstven primer.*

To sta njeni temeljni značilnosti.

Socialne sile

Pri tem marsikoga zelo bega dejstvo, da je stal del delavskega razreda v tem velikem čilskem socialnem vrtincu ob strani ali pa ga je vodila demokršćanska partija buržoazne reforme. To je bil tisti del, ki je sodeloval v delodajalsko-uslužbenih štrajkih ter je povzročal vladi narodne enotnosti velike težave. Toda kot je znano že iz učbenikov o razrednem boju, socialna revolucija ne poteka kot »čisti« razredni spopad brez kakršnihkoli stranskih nagibov. To je politični spopad, v katerem razredne pozicije niso obvezno usklajene s političnimi pozicijami. Pri analizi čilskih razmer bomo morali vsekakor pronikniti v najdrobnejše opazovanje političnega vedenja posameznih socialnih slojev. Poznavalcem čilskih razmer je bilo že doslej znano, kolikšne razlike med delavskim razredom v tej deželi in delavskim razredom drugih dežel v razvoju je ustvarjal tuji kapital. Nič ni čudno, da so bili na primer rudarji v Concepcionu desetkrat slabše plačani kot rudarji v Chuguicamati ali v El Tenienteju (v katerih

so imeli vpliv demokristjani). Te razlike niso bile le ekonomska baza za nastanek »delavske aristokracije«; še mnoge druge metode so vodenile razredno funkcijo v zadnjih desetih letih naglo naraščajočega delavskega razreda, ki mu še ni uspelo vsrkati razrednih izkušenj preteklosti. Sem sodi tudi metoda tako imenovanega preventivnega reformizma, relativnega varstva pravic iz delovnega razmerja, vrivanje idej ekonomizma v sindikalno gibanje, delovanje buržoazne propagande, reklamiranje ameriškega »stila« življenja in kriterijev vrednot. Vsi ti vplivi skupaj so delovali tako, da je postal ta del delavskega razreda plodna tla, na katera so sejali razne buržoazne reformistične in socialno-demogoške ideje in pojmovanja. Ti delavci so raje postali sužnji kredita ANACONDA, kot pa da bi se odzvali pozivom na trd razredni boj in k delavski solidarnosti. Zaradi vseh teh vplivov je postal ta del delavskega razreda konformističen, zainteresiran le za ozko materialno plat svojih interesov. Pritegnjen v demokristjansko gibanje, je ta del delavskega razreda lahko glasoval tudi za vlado narodne enotnosti, kot so to storili mnogi pripadniki drugih strank — hkrati pa niso bili pripravljene na odrekanje in so postavljali vladi take ekonomske zahteve, ki jih ta ni mogla izpolniti.

Če si hočemo ustvariti kolikor mogoče jasno predstavo o družbenopolitičnih dogajanjih v času razlaščenja imperializma in buržoaznih privilegijev, moramo poznati predvsem razliko med čilskim delavskim razredom in njegovim manjšim, »aristokratskim« delom. Revolucionarni žar, moč za nagle premike je revoluciji dajal njegov večinski sloj, ki bi ga morda najbolj ustrezno poimenovali plebs. To so bili siromašni ljudje iz mest in vasi, delavci male industrije, ki žive v revnih četrtih (»poblaciones callampas«), rudarji v rudnikih premoga, »afuerinosi« — dninarji na kmetijah, torej tisti sloji, ki ga imenujejo »roto chileno«. Revolucionarne spremembe je terjala delavska in študentska mladina ter velik del humanistične inteligence. S politiko in dosežki vlade narodne enotnosti si ta del čilskega proletariata ni le vidno izboljšal svoj ekonomski položaj, ni le prvokrat v zgodovini dobil razne pravice (pravica voliti tudi za nepismene, večja kupna moč, pravice do obiskovanja javnih objektov metropole itd.), možnost, da vpliva na ekonomsko in politično dogajanje (delavsko upravljanje v državnih in mešanih podjetjih, komunalne hunte, industrijski kordoni, komiteji za varnost itd.), možnost, da stopi na socialno prizorišče kot aktiven dejavnik — marveč je dobil tudi status enakopravnih ljudi, svoje *družbeno dostojanstvo*. Postal je temelj nove, nastajajoče oblasti; prihajal je na cesto, podpiral in zahteval je bolj energične ukrepe za nadaljnji razvoj. Povzročal je tudi manjše ekscese (tako imenovane TOME — nasilno zasedanje posestev, manjših delavnic in tovarn, za katere vlada ni imela posebnega interesa itd.), del teh ljudi je bil tudi pod vplivom skrajne leve (MIR), toda bil je tudi neštetokrat discipliniran jez pred kontrarevolucionarno špekulacijo, spontano se je samoorganiziral,

obveščal, deloval. Končno je ta nekdanj na rob odrinjena množica, ki se ji je odpirala ekonomska in politična perspektiva in pred katero je uglajeni meščan, »distingido señor« iz mestnih četrti socialno privilegiranih, zatiskal nos — večkrat zahtevala orožje, da bi branila revolucijo. Pisec teh vrstic je bil večkrat priča temu, koliko hladnokrvnosti in modrosti je vložil v svoje govore predsednik Allende, ko je z balkona Monede miril množico in jo usmerjal k legalnemu delovanju ter izogibanju državljanski vojni. Katera vlada bi imela v enakih okoliščinah brez take podpore toliko moči, da bi šla na volitve (1971 — občinske, 1973 — parlamentarne) ter na njih potrdila in celo povečala svoj vpliv (43,3 %)? In to v zavesti, da je prišla na čelo izvršilne oblasti s 36 % glasov v času, ko je bila opozicija še razredčena, a se je kasneje močno strnila. Allendejeva vlada je bila vlada ljudstva, ki je kljub vsem zasedam in izzivanju težav prebujala zavest množice, ki je pridobivala in je obljubljala, da bo — v normalnih razmerah — pridobila večino.

Akterji kontrarevolucionarne zarote

Če upoštevamo, da je gibanje narodne enotnosti kljub zunanjim pritiskom in notranjim težavam (ideološka heterogenost, različna izhodišča glede taktike upiranja kontrarevoluciji, odsotnost organiziranega, enotnega revolucionarnega gibanja, ki je bil temelj vseh dosedanjih uspešnih revolucij) izredno velik zgodovinsko-ekonomski, socialni in politični preobrat družbe v okvirih buržoazne institucionalnosti; če vemo, kolikšno moč in odpornost je dosegel razredni boj, ko se je izlival iz dvoran parlamenta na ulico in postajal del vsakdanjega vedenja državljana; če vemo, da je v tem odkritem, do eksplozije nabitem razrednem boju srednji sloj (ki je izredno pomemben za delovanje buržoaznega aparata, javnih služb, vojske, trgovine, prosvete in proizvodnje) z razredno dušo erdeljskega krožnika obrnil revoluciji hrbet (ocena KP Čila: to je neuspeh Narodne enotnosti) — je treba potem še odgrinjati tančice, da bi zagledali akterje čilske kontrarevolucije?

Oglejmo si na kratko taktiko kontrarevolucije ali vsaj tisti njen del, ki jo je navdihoval — in ki je žal za potrebo in razmere neuvršenih dežel zelo malo raziskana!

Čilsko revolucijo je na njeni legalni, parlamentarni in nenasilni poti zrušila zarota imperializma in domačega privilegirane razreda.

Razčlenimo to trditev.

Pri zunanji imperialistični intervenciji in vmešavanju v notranje procese v Čilu — v povezavi z uporom buržoazije, — so uporabili tri metode:

Prva metoda je bila *odkriti ekonomski imperializem*, s katerim so čilskemu gospodarstvu, ki temelji na izvozu bakra, zadali mnogo težji udarec, kot pa je bila operacija v kubanskem Zalivu prašičev.

Z izzvanim padcem cene bakra na svetovnem trgu (z dodatnim plasmajem rezerv bakra ZDA) se je glavni vir dohodka Čila zmanjšal domala za polovico. Raven proizvodnje bakra se kljub »umiku« strokovnjakov ni znižala, pač pa je prišlo jeseni leta 1972 v nekaterih državah do prepovedi uvoza čilskega bakra — in to prav v času (je to naključje?) upora male buržoazije. Prvi ukrep je bil dejanje maščevanja zaradi nacionalizacije družb, z drugim — s stavko delodajalcev in ekonomsko blokado, — pa so hoteli zrušiti vlado. S sklepom o nacionalizaciji monopolističnih podjetij in bank so bile tuje družbe (Braden, Anaconda, Kennecot in ITT) zadete v srce ter so izposlovale odpoved kreditov, pomoči (razen seveda za čilsko armado), del opreme iz ZDA itd. Tak ekonomski pritisk postavlja sleherno gospodarstvo pred težavne preizkušnje in ga sili, da se hitro preusmeri na nove ekonomske partnerje; taka preusmeritev pa je v danem sistemu mednarodnih ekonomskih odnosov in tehnoloških usmeritev izredno težavna. Diverzifikacija zunanje trgovine in tehnološka preusmeritev terjata, celo če je oblast stabilna, izjemno odredkanje — če jih pa povzročajo politični motivi od zunaj, potem je to odkriti ekonomski imperializem.

Druga metoda: *lažna politična vzdržnost* vladajočih krogov ZDA, bojda zaradi nevmešavanja v notranje zadeve suverene države. Njihova javna nenaklonjenost pa je prišla na dan posredno, prek najmočnejšega vojaškega režima in opore ZDA v Latinski Ameriki, prek Brazilije, ki je bila odkrito sovražno razpoložena do nove čilske usmeritve. Nenaklonjenost se je čisto jasno pokazala v oceni, da »Allendejev režim ne bo dolgo vzdržal«. Kajti imperialistične sile ZDA so že pred izvolitvijo Allendejeve vlade vedele, da mu pripravljajo zaroto! »Vzdržnost« naj bi uspravala svetovno javno mnenje, ki je z olajšanjem sprejemalo vesti o uspehih v pogajanjih, o miru v Vietnamu, o odpiranju velikih trgovskih perspektiv itd.

Tretja metoda: to je metoda, ki ji vojaški strokovnjaki pravijo *metoda vodenja krize*. Čilsko krizo so usmerjali iz ZDA. Najkrajše jo opišemo takole: metodična, sistematična raba vseh tajnih sredstev, ki so na voljo za ekonomsko in politično spodkopavanje režima, usposabljanje aktivnega kontrarevolucionarnega jedra domačih nezadovoljnejšev, ki bodo krizo sprožili, jo pripeljali do vrha — tedaj pa bo stopila na prizorišče armada.

Predsednik Allende je v OZN konec leta 1972 dejal: »Pred svetovno javnostjo obtožujem družbo ITT, ki teži k temu, da v naši deželi zaneti državljansko vojno. Mi temu pravimo imperialistična intervencija.« Je treba bralce spomniti na senat ZDA, ki je v tej zvezi ugotovil odgovornost vidnih osebnosti iz policije ZDA? Ali na personalno povezanost CIA in ITT? Ali je pomembno, kolikšna vsota denarja je bila izplačana za to, da se prepreči izvolitev Allendeja že leta 1971? Kajti ta vsota je bila izplačana na podlagi ocene obveščevalne službe ZDA, da bo Allende zagotovo zmagal na predsedniških volitvah. Če so se zatekali k takim metodam že pred

zmago Narodne enotnosti, ali je potem sploh vredno razmišljati o tem, kako sta na primer vzdržala dvomesečni štrajk leta 1972 in ponovni štrajk leta 1973 sindikata delodajalcev v trgovini in 50.000 lastnikov tovarnjakov? Nobenega dvoma ni, da je bila »izredna solidarnost« buržoazije Čila deležna obilne denarne pomoči od zunaj — kar dokazujejo tudi velikanska sredstva, namenjena za kontra-revolucionarno propagando, za pritiske in izsiljevanja tistih, ki bi se upali odpreti lokale med temi štrajki. Mali, drobni trgovčič, ki se gospodarsko zlomi, če en sam teden ne prodaja blaga, je štrajkal bolj simbolično kot zares ter odpiral zadnja vrata prodajalne. Znano je, da je bilo v Santiagu premalo karabinjerjev, da bi lahko zavarovali lojalne trgovce pred teroristi, ki so se maščevali za neposlušnost. Krizo so torej povzročili z velikim pritiskom od zunaj.

Ne smemo prezreti tudi tega, da je za Čile že od zdavnaj obstajal razvpiti projekt »CAMELOT«, ki je za krinko znanstvenega raziskovanja skrival načrt in metode imperialistične dominacije ZDA na vseh področjih družbenopolitičnega življenja.¹ In končno, ali je zgolj naključje, da je vojaško ladjevje ZDA vedno v bližini tiste dežele, v kateri se pripravlja ali poteka vojaški udar?

Kontrarevolucija se je ob sinhronizirani zunanji in notranji ofenzivi začela že leta 1972. Verjetno je v tem času prišlo do sklepa, da se socialističnim silam ne sme dovoliti, da bi legalno končale svoj mandat, da bi okrepile svoj položaj in še bolj utrdile izbojevane pridobitve. Notranje sile kontrarevolucije so bile: fašistična organizacija »Domovina in svoboda« (ki si je po neuspelem vojaškem udaru junija 1973 za svoj glavni cilj zadala uboj predsednika republike), nacionalna partija (ki je ščuvala k novi »Džakarti«), desnica demokrščanske partije, ki jo je vodil E. Frei (velik zagovornik »demokracije« in »delavskega samoupravljanja« — ki pa ne zardeva pred zločini nad delavskim razredom), udarni odredi teroristov, sabotaže trgovcev, demonstracije privilegiranih srednjih slojev, sindikati delodajalcev, številna profesionalna združenja itd. Od vseh mogočih napakah Narodne enotnosti temu močnemu bloku reakcije, ki je imel v svojih rokah še dobršen del ekonomske in politične oblasti in je deloval kot »črna roka« kontrarevolucije, ni uspelo legalno zrušiti vlade niti to izpeljati z eruptivnimi protesti ljudstva, kar se je sicer v čilski politični zgodovini že dogajalo. Reakcija je morala organizirano in metodično sejati zmedo v državi, zaostrovati krizo, netiti spopade in s tem preprečevati vladi, da bi ohranila red v državi. Cele mesece je bilo središče Santiaga polno solzilnega plina. V bistvu je prišlo tako do dvovladja, pri čemer je bil državni stroj ali na strani kontrarevolucije ali pa je bil navidezno »nevtralen«.

¹ V okviru projekta CAMELOT, ki ga je formalno financirala Nacionalna ustanova za znanost ZDA, so raziskovali take podrobnosti v vsestranskem življenju določene nacije, kot so na primer: težave dežele v vseh njenih vidikih, nacionalne napetosti, vzroki vseh spopadov, vse vitalne institucije, vse sfere dejavnosti vlade, njene programe in celo intimno življenje vseh vplivnih ljudi itd.

Zdaj moramo osvetliti tudi nekatere dejavnike resnične politične moči v Latinski Ameriki, med katerimi je najbolj pomembna armada. Ob tej priložnosti ne bomo razpravljali o tem, zakaj je vojska glavna sila političnih sistemov Latinske Amerike (približno 70 odstotkov ozemlja in 50 odstotkov prebivalstva je pod sistemom vojaške diktature); omenimo naj le, da armada že domala celo stoletje ni opravljala svoje »klasične« funkcije — ker vojn kratko malo ni. To je eden vzrokov, da se armade obračajo k političnemu življenju, da opravljajo funkcijo političnih partij. Delovanja političnega sistema, ki ima parlamentarizem le za fasado, ne moremo razumeti brez analize že skoz zgodovino razvijajočega se caudilizma in militarizma. Z njima so se odločali spopadi buržoazije s fevdalno oligarhičnimi silami.

Čile je bil z nekaterimi drugimi državami (Urugvaj) v tem pogledu izjema v pravilu. V tej deželi so bile politične partije dejanski razredni predstavnik in prek njih se je izvajal razredni vpliv na oblast — vojska je bila tradicionalno nevtralna; ni se vtikala v politično življenje, za kar v bistvu tudi ni imela nobene potrebe. Buržoazni parlamentarizem je bil v tej deželi močno razvit, tako da je obdržal svojo vlogo tudi v obdobjih, ko je armada dvigala glavo (1925, 1932).

Po drugi svetovni vojni in po kubanski revoluciji pa je prišlo v Latinski Ameriki v političnem življenju do velikih sprememb. Spremenila se je tudi vloga armad; te nimajo več »personalnega« značaja, niso več orodje posameznih interesnih skupin, pač pa so vse bolj »nacionalne« ustanove. Ta spremenjena vloga armade je zlasti očitna po seriji vojaških udarov od 1952. leta dalje, zlasti pa so jo pazljiveje proučevali po zrušenju Arbenzove vlade v Gvatemali, Vargasove v Braziliji in Peronove v Argentini. V vseh teh primerih lahko govorimo o spremenjeni naravi politične vloge vojske, ki je tesneje povezana s socialnimi vrenji. Grožnja socialne revolucije je v mnogih državah močno vplivala, da se je okrepil položaj armade kot varuha strukture političnega sistema.

Taka vloga armade je dobivala močno spodbudo tudi od zunaj, iz ZDA. Prišlo je do obdobja *kontinentalnega povezovanja armad za obrambo obstoječega sistema*. Tako je sistem medameriških odnosov vedno zasnovan na dominaciji ZDA — od panamerikanizma prek Organizacije ameriških držav do Zveze za napredek ter strnjen z vojaško komponento. Najbolj pomemben je v tem pogledu medameriški sporazum o vzajemni pomoči, ki je bil podpisan v Riu že leta 1947. Zasnovan je kot »obramba hemisfere pred zunanjo agresijo«. Hipotetična nevarnost od zunaj (v razmerah hladne vojne) se je postopno preobrazila v orodje boja proti progresivnim silam v tistih deželah, ki so težile k spremembam družbenega sistema. V okviru tega sporazuma je bilo podpisanih še več drugih, na primer:

sporazum o obrambi pred komunizmom, Kontinentalni vojaški komite (1967) itd. Izdelali so analizo »Vloga oboroženih sil v ekonomskem in družbenem razvoju in njena akcija za preprečevanje komunistične subverzije«. E. Lieuwen, znani severnoameriški izvedenec za probleme armad v Latinski Ameriki, piše, da ti sporazumi v bistvu »nimajo vojaškega značaja«; njihov cilj je predvsem v tem, »da pritegujejo oficirski zbor, ki ima izredno velik vpliv na politiko večine republik«, »da onemogočajo vpliv Sovjetske zveze«, da zavarujejo strateške surovine in ohranjajo vojaške baze.² Drugače povedano, militarizem je bil in je tudi zdaj spreobrnjena oblika razrednega boja; če je imel ob nastanku »personalistični« pečat, je dobil v sodobnem svetu izrazito imperialistični značaj.

V Čilu se vojska tradicionalno ni vpletla v politično življenje. Seveda pa kljub temu ni bila oproščena obveznosti, ki izhajajo iz sporazuma v Riu; sporazum je lahko miroval, ni pa bil nikoli preklican. Sicer pa tudi socialna revolucija ni nikoli tako resno trkala na vrata kot leta 1970. Čilski oficirski kader, zlasti pa poveljniki v letalstvu, so se šolali v ZDA. Drugi del armade je bil bolj priučen kot izšolan, kljub temu pa tudi zanj niso več govorili, da so to »topi ljudje, ki zgodaj legajo in rano vstajajo«, kot so se jim radi posmehovali nekoč. Orožje je prav tako prihajalo iz ZDA. Najbolj so bile izurjene enote za boj proti gverili. Res je tudi to, da se progresivne ideje niso ustavile pred zidovi kasarn — toda vodilni kader je prihajal iz privilegiranih slojev prebivalstva; skratka, to je razredna armada. Višji oficirji v Čilu, z redkimi izjemami, se niso vmešavali v dogajanja vse do kritične faze razrednega spopada; tedaj je armada stopila na prizorišče, da bi zavarovala buržoazni družbeni red; armada, obdana s patriotskim sijem, armada, »ki je z ljudstvom«, ki pa zdaj v to ljudstvo strelja tako kot v vseh drugih deželah latinskoameriških vojaških diktatur. In to armada, ki je bila doslej najmanj angažirana v politiki Latinske Amerike in ki je — mimogrede povedano — prvokrat v času vlade Narodne enotnosti dobila pomembnejšo vlogo v vodenju nacionalne industrije.

Kritična faza revolucije

Omenjena je kritična faza čilske revolucije. Ta faza se očitno začelja oktobra 1972., ko se razgoreva odkrita razredna vojna. Oktobrski upor buržoazije je bil zaduščen z močjo spontane angažiranosti in samoorganiziranosti množic, ki so tedaj s svojo podporo vlade presenetile celo vodilno jedro Narodne enotnosti. Tedaj je Allende v svoj kabinet prvokrat vpeljal lojalni del komandnega kadra armade. Po splošni oceni je ta poteza vse do marčnih volitev leta 1973 utišala politično burjo, ko so vsi napeto pričakovali, kaj bodo

² E. Lieuwen, *Arms and Politics in Latin America*; F. A. Preager, New York, 1960.

prinesle volitve. Kot je znano, so volitve prinesle Narodni enotnosti 70% več glasov kot leta 1970. Opozicija je sicer obdržala večino v obeh domovih kongresa, vendar je zgubila vse možnosti, da bi po legalni poti spodnesla Allendeja. Vse je govorilo v prid teze, da so štiri zgubljene bitke opozicije (1970, 1971, oktober 1972 in marec 1973) potrdile utemeljenost čilske poti in omogočile nadaljnji razvoj družbenoekonomskih sprememb. Toda danes je vse bolj jasno, da je prav tedaj prišla opozicija do sklepa, *da ne sme dovoliti, da bi se socialističnim silam legalno iztekel mandat, če hoče obvarovati stari sistem.*

Že od leta 1971 je opozicionalna večina v najvišjih predstavniških organih s sistematično taktiko izvajala obstrukcijo vladnih ukrepov, blokirala budžet, zakonske pobude vlade, obtoževala Allendejeve ministre in s tem povzročala pogoste spremembe v kabinetu. Stopnjevanje razrednega spopada je nedvomno peljalo v odkrit obračun z oblastjo oziroma k mrtvičenju njenega legalnega delovanja. Stopnjevanje spopada je spremljala uraganska propaganda prek vseh sredstev obveščanja, pri čemer je imela opozicija očitno prednost,³ ki jo je izrabila za netenje še večjih neredov. Avtor tega članka je v dneh oktobrskega upora buržoazije tudi sam poslušal oddaje (Radio-Agricultura), v katerih so odkrito pozivali k uporabi s poprejšnjim pojasnilom, da je prišlo do »intervencije komunističnih držav«.

Nikomur ni ostalo prikrito, da v vsem tem času sile Narodne enotnosti niso bile enotne v zelo važnih vprašanih nadaljnje poti čilskega procesa. Že maja 1972 je generalni sekretar KPČ Luis Corvalan dejal, da centralni komite ocenjuje, da je dežela v izjemno kritičnem položaju ne le zaradi ofenzive sovražnikov, imperializma in notranje reakcije, »marveč tudi zaradi krize Narodne enotnosti v pogledu politične usmeritve in ravnanja«.⁴ Take ocene so bile izrečene tudi kasneje in se nanašajo predvsem na taktično razhajanje med komunisti in socialisti. Prvi so ugotavljali, da mora biti težišče prizadevanj na stabilizaciji, produktivnosti, na krepitvi že doseženih pridobitev. Svetovali so korak na mestu, da bi napravili potem dva koraka naprej. Socialisti so vztrajali na poglobljanju revolucije z novimi posegi v zasebno lastnino kapitalistov, na boju za množice, na

³ Trije milijoni Čilencev, ki spremljajo tisk v metropoli, so lahko izbirali med 5 dnevnikih vlade in 6 dnevnikih opozicije. Vsi ti listi so se tiskali v skupni nakladi 853.000 izvodov; od tega je prišlo 312.000 izvodov na vlado, drugi izvodi na opozicijo. Ob nedeljah so od skupne naklade prodali 36,5% vladnih in 63,5% opozicijskih listov. Od 61 podeželskih listov je bila velika večina v rokah opozicije, tako da je od vsakih 10 bralcev kar 9 dobivalo informacije iz opozicijskega tiska. Od 21 revij jih je imela 10 opozicija, 7 leвица, 4 pa so bile nevtralne. Ti podatki zgovorno demantirajo trditve, da je vlada dušila svobodo informacij. Prej bi lahko govorili o njeni lastni šibkosti vpliva na javnost prek sredstev za informacije.

⁴ »El Siglo«, glasilo KP Čila, 26. maj 1972.

pripravah za končni obračun. Revolucija, ki zastane, je obsojena na propad. Dve taktiki, dvoje gesel.

Leta 1973 so se te razlike očitno še povečale. V februarju in marcu je prišlo do izmenjave odprtih pisem med komunistično in socialistično partijo. V njih je sicer izražena enotnost v temeljnih vprašanjih, niso pa našli odgovora na vprašanje, kako Narodno enotnost tako okrepiti, da bo učinkovito obvladovala kontrarevolucijo. Kongres Narodne enotnosti je potekal v znamenju kompromisa — ni pa našel pravih odgovorov na zgoča aktualna vprašanja. Na plenumu KP Čila maja tega leta so ugotovili, da je spopad neizbežen iz treh razlogov: zaradi ofenzive opozicije, težav z armado in zaradi težavnega ekonomskega položaja države. Enotna centrala delavcev Čila terja od vlade »trdnost in učinkovitost pri reševanju problemov, ki so jih povzročile napake, malomarnost in sektaštvo«. V tem času je bilo že docela očitno, da se bodo morale sile Narodne enotnosti pripraviti na obračun z orožjem. Kakšno je bilo stališče vodilnih osebnosti, o tem lahko zdaj le ugibamo. Gotovo pa je, da so orožje zbirali že mnogo prej — in to ne samo v MIR (gibanje revolucionarne levece). Opozicija je vlado histerično napadala zaradi snovanja »paralelne armade«. Oborožene sile, ki imajo zakonita pooblastila za nadzorstvo nad orožjem, prirejajo prave hajke za odkrivanje skritih skladišč. V govoru rudarjem 11. junija je Allende ponovil: »V tej deželi ne bo državljanske vojne... Ne priznavam nikakršne nasprotne, paralelne in samostojne oblasti poleg vlade... Ne dovolim oboroženih sil poleg ustavne armade.« Konec junija je del armade izvedel udar, ki ni uspel. To je bila generalna preizkušnja za 11. september. Vlada je kljub temu še vedno vztrajala pri spoštovanju zakonov — tudi tedaj, ko so množice kot tekoča lava prekrile središče Santiaga in glasno izražale svoje nezadovoljstvo z gesli: »Delavec sem in pravim — dovolj!«, »Udari s trdo pestjo, tovariš predsednik!«, »Ustvariti ljudsko oblast«, »Hočemo orožje«. Takrat so krožile tudi govorice o odstopu predsednika, ki je ostal do smrti zvest nenasilnemu reševanju krize; pozival je delavce, naj zavzamejo tovarne, naj bodo budni. Nastajali so tudi organi bodoče oblasti v tovarnah, v delavskih četrtih, na vasi. Toda ti organi so imeli druge naloge, ne te, da bi z orožjem branili revolucijo. Zdi se, da se vodstvo ni moglo odločiti na tak ukrep. Kontrarevolucija je bila odločnejša in hitrejša.

Razplet se je dalo razločiti že v času, ko je Kongres 22. avgusta 1973 pozval vojsko, naj »prisili predsednika, da vlada državi v mejah zakona«. To je bil odkrit poziv zakonodajne oblasti k udaru.

Čilska revolucijá je nedvomno potekala zelo hitro, ko je odpravljala vire ekonomske moči imperializma in vladajočih, privilegiranih slojev družbe, ko je spreminjala ekonomske in družbene strukture, prepočasna pa je bila v zavarovanju doseženih rezultatov. Poražena je bila v fazi svoje največje notranje krize, ki so jo sprožili od zunaj in netili znotraj dežele; ker se ni mogla odločiti za preobrat

revolucionarne taktike od parlamentarnih, nenasilnih metod k revolucionarnemu nasilju množic. Spodrezana je bila v prepočasnem zorenju za tak sklep.

Če pravimo, da je v Čilu 11. september razkril pravi obraz buržoaznega parlamentarizma in demokracije; ne samo tisto maskirano stran, za katero se skriva gola diktatura, marveč tudi podobo, ki ima v Latinski Ameriki najmočnejšo tradicijo, s katero se buržoazija ponaša kot z največjim dosežkom politične kulture kapitalistične civilizacije — potem nismo odkrili nič novega, ampak ponavljamo stare resnice. Marksistična misel je namreč razgalila buržoazno demokracijo že v »Komunističnem manifestu«. Lenin je to demokracijo za bogato privilegirano manjšino imenoval »okleščena, bedna, lažna«. Res sta tudi Marx in Engels dopuščala teoretično možnost, da je lahko v neki deželi — v skladu s stopnjo družbenega razvoja — tudi buržoazna demokracija tisti okvir, v katerem prihaja do postopnega spreminjanja družbenoekonomske strukture. To teoretično možnost so tudi kasneje proučevali, zlasti pa v zadnjih desetih letih.

Toda marksisti niso nikoli spregledali tega, kar jih je naučila zgodovina revolucionarnega boja delavskega razreda: da mora vselej takrat, ko v usodnih trenutkih spreminjanja narave oblasti orožje zakonov v parlamentarizmu odpoveduje, stopiti na prizorišče revolucionarno nasilje, ki je bilo vedno prisotno pri vseh rojstvih novih družbenih sistemov. Potemtakem revolucija v Čilu ni bila strta zato, ker so socialistične sile uporabljale nenasilne, demokratične oblike boja, marveč preprosto zato, ker so z vojaško-fašističnim udarom in kontrarevolucijo najširšim slojem delovnih ljudi in celotnemu čilskemu ljudstvu to demokracijo iztrgali iz rok. Ne glede na to, kaj bodo pokazale prihodnje analize in kakšne napake bodo še odkrili, je vendar nesporno, da drama čilske revolucije ne zanikuje stališča marksistične teorije o možnosti rabe buržoazne demokracije v procesu boja za družbeno preobrazbo — v odvisnosti od odnosa socialističnih sil, od kraja in časa.

V fazi priprav na socialistično družbeno preobrazbo s pomočjo buržoaznih ustanov in njihovih pravil igre — in to je prav čilska nenasilna pot prevzemanja oblasti (o tem sem imel že priložnost pisati,⁵ upoštevajoč prav čilsko izkušnjo), morata biti izpolnjena dva bistvena pogoja. Prvi je velik, prevladujoč vpliv organiziranih, združenih, enotnih socialističnih sil v političnem življenju. To predpostavlja odločno podporo najširših slojev, ki buržoazijo prisiljujejo, da spoštuje svoja lastna pravila političnega vedenja v parlamentarni demokraciji, da spoštuje voljo večine družbe, na katero se je v zgodovini sama toliko sklicevala. Socialistične sile torej uporabljajo zgodovinske družbene pridobitve, izražena v parlamentarnem sistemu, saj so bile proletarske množice v 19. stoletju neposredno

⁵ Čilska nenasilna pot in razredni boj, »Socializam«, št. 2/1973.

udeležene v ustvarjanju tega sistema. Čilska revolucija je bila na poti k uresničevanju tega pogoja, ali natančneje: pretežno ga je že uresničila. Brez take perspektive je mirna pot iluzorna. Drugi pogoj je *pripravljenost množic in subjektivnih sil, ki množice vodijo, da takrat, ko se pokaže, da je parlamentarno izražena volja večine s političnimi manevri ali zaroto izigrana, nenasilno pot preusmerijo v revolucionarno nasilje množic*. Kolikor si lahko že zdaj izoblikujemo podobo o dogajanju, je bil tudi ta pogoj že v dobršni meri dosežen, niso ga pa v odločilnem trenutku v celoti izkoristili. Dozoreval je v procesu zaostrovanja razrednega boja, ki je tudi edino možna pot. V množičnem delavskem gibanju dozoreva zavest vedno v praksi socialnega boja. Politična avantgarda gibanja krepi ta proces s svojo revolucionarno akcijo, ideologijo in s socialistično znanstveno mislijo. Če pa hoče to doseči, mora biti ideološko homogena, enotna politična sila, ki svojo taktiko tudi tedaj, ko jo spreminja, učinkovito uveljavlja v samem procesu boja.

Nobeno gibanje, ki opravlja bolečo operacijo rojevanja novih družbenih odnosov, ne more biti učinkovito brez uporabe revolucionarne prisile. Stari državni stroj in nova oblast sta antagonizma. Ni najbolj pomembna oblika, kako se ta prisila izraža. Družbena praksa vedno najde obliko, ki je v danem trenutku možna. Bistveno je to, ali je zagotovljena premoč revolucionarnih rešitev v vsaki etapi družbenega procesa. Od tega je odvisen tudi ritem možnih sprememb v buržoazni institucionalnosti. Brez tega lahko vsaka nova radikalnejša poteza zmanjša možnost za uspeh naslednje poteze.

Nobenega dvoma ni, da morajo poleg omenjenega notranjega odnosa sil obstojati tudi ugodne mednarodne razmere, ki postajajo vse pomembnejše. Izkušnje iz vseh dosedanjih revolucionarnih sprememb v 19. in 20. stoletju dokazujejo, da je prišlo do prelomnega trenutka prav v odločilnem spopadu s kontrarevolucijo, ko razredi, ki sestopajo z zgodovinskega prizorišča, posegajo po zadnjih sredstvih — po intervenciji od zunaj. Francosko plemstvo je iskalo rešitev iz revolucije v intervenciji Prusov; na mlado sovjetsko republiko so navalile intervencijske čete kapitalistične Evrope. Ti in kasnejši primeri kažejo na izjemen pomen mednarodnega okolja za deželo, v kateri potekajo revolucionarne spremembe v naravi oblasti. Ta dejavnik je izredno pomemben tudi danes, v obdobju, ko je socializem svetovni proces, ko je odnos političnih sil bistveno drugačen. Imperializem je prisiljen, da opušča metodo (s tem pa ni rečeno, da se je odreka) odkritega vojaškega interveniranja v notranje procese drugih držav: zato pa sega po drugačnih metodah, ki niso nič manj učinkovite: po kombiniranih metodah tajnih zarot in ekonomskega neokolonializma. Te metode so že preskušene pri vrsti držav Afrike, Azije in Latinske Amerike.

Čilska socialna preobrazba je trčila prav na to obliko delovanja imperializma. Njena preobrazba se je namreč odvijala v splošnem ozračju popuščanja politične napetosti v svetu; ko se je pogajanje

uveljavilo ne le kot metoda za razvozlanje svetovnih problemov, marveč tudi kot princip neuvrščenih dežel, ki so poleg tega zahtevale, da cehe za te sporazume ne smejo plačevati tretje dežele; ko je bistveno vprašanje ohranitve svetovnega miru odvisno od reševanja zelo perečih problemov ekonomskih odnosov, zlasti med bogatimi in revnimi deželami — se je sporazumevanje kot norma uveljavilo v svetovnem merilu. Tudi v Latinski Ameriki se je začela uveljavljati taka smer mednarodnih odnosov. Dozorevali so pogoji za spreminjanje same vloge Organizacije ameriških držav, za uveljavljanje načela neintervencije, za povezovanje na načelih medsebojnih interesov, komplementarnosti itd. Vse več držav se je otresalo teze o ideoloških mejah in navezovalo stike s socialistično Kubo. Mehika, Peru, Čile, Argentina in Kuba so bile še z nekaterimi državami hrbtenica tega spodbudnega procesa latinskoameriške emancipacije. To je bil temelj za njihovo vse bolj aktivno vključevanje v politiko neangažiranih dežel. Prevladalo je spoznanje, da ustvarjajo njihove politične zahteve najbolj ugodne razmere za nemotene procese notranjega spreminjanja ekonomske in družbene strukture, da grade z njimi jez pred imperialistično dominacijo in intervencijo ZDA — kar je bila v bistvu polstoletna težnja narodov Latinske Amerike v njihovem boju za tako imenovano drugo osvoboditev. Čilska vlada narodne enotnosti je bila aktiven protagonist takih načel in take politike. Na alžirski konferenci je odigrala pomembno vlogo; tudi to je eden mnogih vzrokov, da so jo zrušili kot nevarnost za sedanji odnos podrejenosti »spodnje« Amerike »zgornji«.

Drama čilske revolucije je v bistvu bliskovita reakcija imperializma na dozorevanje zavesti narodov neangažiranih držav, da se morajo zavarovati pred podtalnimi, zarotniškimi, pa tudi odkritimi in političnimi metodami intervencije imperializma, glavnega razredno-političnega sovražnika emancipacije narodov.

Iz »Socializma« št. 10/1973, prevedel A. M.

Romano Ledda

Prvo razmišljanje o čilski izkušnji

1. Le nezaslišana evrocentrična samozagledanost in znatna mera neznanja lahko pripeljeta do trditve, da se je čilski poskus razbil ob nekakšni nerazumni težnji, da bi nadomestil gospodarski mehanizem stare čilske družbe (ta koncept izhaja od senatorja in zgodovinarja

Giovanija Spadolinija, toda na ducate ga je vsepovsod v prenatgljenih in površnih ocenah).

Bodimo določnejši: če je kakšna trdna in zanesljiva točka v delu vlade narodne enotnosti — ki je ni mogoče izbrisati iz izkušnje čilskega ljudstva in iz bojov Latinske Amerike — tedaj so to vprašanja, ki jih je izzvala odvisna narava družbenoekonomskega sistema Čila, potemtakem objektivnost, nujnost in neizogibnost, da je treba sistem korenito spremeniti, da bi se rešili iz stanja hude krize, v katero se je država pogrezala. Kakšne so bile razmere? Sistem, ki ga ekonomisti imenujejo sistem »odvisnega kapitalizma«, je podredil vse nacionalno gospodarstvo tujim interesom vladajočih držav svetovnega kapitalizma, potisnil je državo v stopnjevan proces prelivanja nacionalnega bogastva v te države, odstopil jim je — od bakra do industrije in do bank — nadzorstvo in lastništvo v poglavitnih panogah gospodarske dejavnosti (25 % industrijskega sektorja je bilo v celoti v rokah tujega kapitala, drugih 20 % pa pod njegovim nadzorstvom). Znotraj je odvisnost pomenila nenormalno koncentracijo lastnine produkcijskih sredstev z očitnim monopolističnim obeležjem (284 industrijskih in trgovskih podjetij je obvladovalo vse gospodarstvo), ohranitev latifundij na podeželju, nenehen inflacijski proces, strahotno neenakost v delitvi dohodka, nenehno omejevanje razvoja produktivnih sil; gospodarski razvoj je bil rahitičen, investicij praktično ni bilo, pa še popolna nesposobnost, da bi zaposlili delovno silo, zamrznjen in zadušen nacionalni kapital in možnosti (dovolj je, če pomislimo, da gre za kmetijstvo, ki bi lahko preskrbovalo petdeset milijonov prebivalcev, pa je moralo uvažati iz tujine odločilen delež hrane za preskrbovanje kakih deset milijonov prebivalcev). Skratka — klasične razmere nerazvitosti.

Na družbenem področju je to pomenilo predvsem eno: da je gospodarstvo funkcioniralo samo pod tujo oblastjo in ob privilegijih ozkih skupin. Tudi če si ogledamo samo delitev dohodka, dobimo naslednje podatke: 4,5 % prebivalstva (buržoazija in zemljiška oligarhija) si je jemalo 39 % nacionalnega dohodka, 18,5 % prebivalstva (srednja in drobna buržoazija) si je razdelilo 38 % dohodka, medtem ko je 77 % prebivalstva (delavci, kmetje, subproletariat velikih latinskoameriških mest) ostalo le borih 23 % nacionalnega dohodka. Če natančneje pogledamo, je jasno, da je neravnovesje med produkcijo in porabo veliko bolj zaostreno kot v tistih, tudi resnih neravnovesjih, ki so bila značilna za tri leta vlade narodne enotnosti: le da so jih očitno prelagali na ramena delavcev in jim vsiljevali skromnejšo porabo ter jim prepovedovali dostop do potrošnje — pač s tem, da so jih obsodili na bedo.

Temu je bilo treba storiti konec, odpraviti takšno strukturo produkcije in takšen sistem lastništva, če naj bi razrešili ne le vprašanje splošne gospodarske odvisnosti in osvoboditve produktivnih sil, tem-

več tudi bolj neposredna vprašanja bede in lakote. Naj opozorimo, da so že prej preizkušali drugo pot: za Freievo predsednikovanje v šestdesetih letih je namreč značilna strategija, ki naj bi (z Zvezo za napredek) rešila vprašanja nerazvitosti; ta strategija je zadela ob pat položaj, v katerem je bila sploh vsa čilska družba; popolnoma je propadla zaradi reformističnih utvar, da bi zadostovali že manjši popravki, majhne dopolnitve sistema, pa bi lahko pognali v tek mehanizem razvoja. Izkušnja Freievega obdobja je dokazala (in še vedno dokazuje), da se kriza, s katero se otepa Čile, le ponavlja in slabša; če se zaustavimo samo na pragu tega sistema odvisnosti: leta 1970 se je slabotno čilsko gospodarstvo komaj rešilo poloma z rastočimi dolgovi v tujini (4000 milijonov dolarjev), ki so s svoje strani tudi poglobili stanje odvisnosti; upadanje indeksa rasti (ki je zdrknila na 3,8 % se je spremenilo v stagnacijo in recesijo; kmetijska produkcija (in celo obdelane površine) se je strahotno zmanjšala; trg potrošnih dobrin se je v zadnjem času skrčil in prefinil v potrošnje luksuznih predmetov; nezaposlenost je dosegla do tedaj največji obseg. Skratka, čilsko gospodarstvo je prišlo do nedopustne točke koncentracije dohodka in bogastva ter podložnosti tujim koristim, do točke, ki je po gojevala paralizo vsakršnega razvoja.

To je dejansko in konkretno ozadje, ki je pomenilo izhodišče, obvezni korak, ki bi ga morala storiti vsaka sila — če sploh ne rečemo socialistična, ampak demokratična in nacionalna. Če bi hote zanemarili to temeljno dejstvo, če bi mislili, da je čilski problem samo tisto nemogoče, nerešljivo, da je namreč treba samo malo bolje upravljati mehanizme odvisnega razvoja, tedaj nimamo več možnosti, da bi sploh kaj razumeli in tudi ne več objektivnega merila za analizo in razmislek.

Po drugi strani pa ta tako globoka krizna družba ni kazala katastrofalnih procesov, podobnih drugim ekonomsko-družbenim stanjem, ki so izzvala revolucionarne in predrevolucionarne razmere. Navpična razslojenost v družbenem tkivu in skrajna zaostrenost razrednih struktur, ki je razvidna tudi iz skromnih navedenih podatkov, ni povzročila razpadanja države, institucij, političnih sil. Nasprotno, breme čilske tradicije je še naprej odločujoče delovalo, in iste vlada-joče skupine so ob nizu koncesij, z manipulacijo vrste socialnih in državnih sredstev, z uporabo močnega ideološkega aparata, ohranile stik s pomembnimi plastmi — srednjega sloja, kmetov in celo delavskega razreda. Ko je leta 1970 Narodna enotnost dobila bitko za predsednika, je bil ta sistem oblasti očitno v krizi, še zdaleč pa ne obrabljen. Zato je nastal tako zapleten in v sebi protisloven okvir boja v danih razmerah in danem razmerju moči, ki je po eni strani omogočal in po drugi strani določal temeljne značilnosti revolucionarnega procesa; tega lahko strnemo, kakor pravi sama čilska levica, v pojem prehodnega procesa v socializem, prek mnogih stopenj, ter v demokratičnih in pluralističnih okvirih.

2. Kako se je Narodna enotnost spoprijela s temi problemi, ki že segajo v srčiko čilskega primera? Očitno je, da je mogoče dati dostojen odgovor na to vprašanje le na podlagi prejšnjega poznavanja, proučevanja in razmišljanja ob čilskem primeru. Naš namen pa je samo, da bi osvetlili vrednost tega, kar se je zgodilo v Čilu, da bi razčistili največjo krivdo razrednega sovražnika (in čilske krščanske demokracije) ki je ni mogoče z ničemer omiliti, in da bi skromno in spoštljivo do junaškega čilskega ljudstva nakazali nekatere problematične točke, ki so odslej že lahko predmet razmišljanja in razprave.

Narodna enotnost je prišla na oblast leta 1970 (oziroma je prišla do dela oblasti) in sicer s takim povezovanjem družbenih sil, ki so bile jedro za mnogotera možna obnavljanja in spreminjanja razmer; združevala je veliko večino delavskega razreda, napredne inteligence in dele drobne in srednje buržoazije; politično se je ta blok izražal v pluralnosti političnih skupin, ki so bile pretežno laične. To je pomemben in odločilen blok, toda tako politično kot družbeno omejen (to je bolj objektivna ugotovitev, ki izhaja iz zgodovine delavskega gibanja, kot kritična pripomba). Naslednje objektivno dejstvo: družbene sile tega bloka so se povzpele na oblast, da bi zagotovile nujne in temeljne zahteve, katere je treba upoštevati, če hočemo razumeti razliko med razmerami nerazvitosti in med drugimi družbami, kakršna je naša.

Zadošča že nekaj podatkov: 60 % čilskega prebivalstva ni vedelo, kaj je mleko (70 od 1000 otrok je umrlo v prvem letu življenja); 37 % ljudi je živel z manj kot 2000 kalorijami dnevno; 54 % prebivalcev je dobivalo le 85 % za življenje potrebnih kalorij; poraba mesa je bila 12 kg na glavo letno (v primerjavi s 180 kg mesa za privilegirane sloje in s 30 kg za srednje sloje). Ali z drugimi besedami: staro geslo o boju za kruh je bilo tu več kot aktualno. Tudi na ta vprašanja je bilo torej treba odgovoriti in sicer takoj, če naj se ohrani in okrepi trdnost tega družbenega bloka samega, ki je ravno zagotovil zmago Narodne enotnosti. Sicer pa je koristno, da opozorimo, da je pravična in nujna razdelitev dohodka, ki jo je opravil Allende že v prvih dneh svoje vlade, delovala (in sicer še celo leto potem) kot močna vzpodbuda za gospodarsko rast, da se ni lotila samo reševanja vprašanja revščine, temveč je tudi povečala dohodke širokih slojev srednje in male trgovske in industrijske buržoazije.

Toda ob tem, ko so reševali ta vprašanja in dajali več prostora ekspanzivnemu delovanju na podlagi povečanega povpraševanja, je bilo nujno določiti tudi drugačno strukturo produkcije, ki naj bi to potrošnjo zagotovila, hkrati pa tudi preprečila kronično bolezen (ki že desetletja ravsaja) inflacije, da se ne bi še bolj razbohotila. Zelo močno vlogo so nedvomno odigrale gospodarske sile Združenih držav, njihove mahinacije okrog cene bakra, prekinitvev posojil, kar

je otežilo, če ne kar onemogočilo množični uvoz potrošnih dobrin. Prav v tem je bila dejanska zamuda in težava Narodne enotnosti, da se namreč ni sprti spoprijemala z različnimi vidiki dogajajočega se preobražanja; in to v razmerah, ki so še bolj nevarne v tisti nezogibni fazi, ko se plačuje še vse grehe starega razvojnega mehanizma in pomanjkljivosti novega, nastajajočega. Dejstvo je, da tudi pozornemu proučevanju ni takoj v praksi jasna tesna zveza, ki mora obstajati med reformo družbene ureditve in načinom njenega uresničevanja, med kratkoročno ekonomsko politiko, produkcijo in načrtovanjem. V tem smislu je naravnost tipična odsotnost gospodarskega načrta v vseh treh letih vlade Narodne enotnosti; to odkriva nekatere slabosti njene usmeritve, (na primer voluntarizem in subjektivizem na gospodarskem področju), hkrati pa že tudi razcepitev, ki se je že pojavljala znotraj same leveice. In mogoče je prav, da našo oceno usmerimo tudi k splošnejšemu razmišljanju, ki zadeva objektivna zgodovinska dejstva, namreč: težka naloga, ki naj bi jo opravil čilski delavski razred, ki naj bi kar najhitreje naredil kvalitativni skok v svojem delovanju, da bi se odtrgal iz svojega stanja opozicijske sile, da bi v celoti prevzel svojo nacionalno vlogo hegemonističnega razreda, pri čemer naj bi opravil z vsemi preostanki korporativnih in sektaških položajev.

3. Tu se postavlja vprašanje obsega, razširjenosti družbenega in političnega bloka Narodne enotnosti in zdi se nam, da kaže o tej točki razmišljati podrobno in natančno. Ni dvoma, da je to vprašanje močno prisotno v vrstah čilske leveice. Tisti njen del iz leta 1970, ki je bil bistveno proletarski, je iskal in našel resnično enotnost s kmečkimi množicami, z zelo številnimi obrobniimi sloji v mestih; pomaknil se je tudi v smeri srednjih slojev. Sicer bi bilo kaj težko razumeti številčnost glasov, ki jih je dobila Narodna enotnost (leta 1970 — 36 %, in 1973 — 43 % prav sredi gospodarske krize), namreč brez tega nenehnega prizadevanja, da bi razširili družbene korenine svojega soglasja. Kljub temu pa ni nikakršnega dvoma, da bitka za osvojitev vmesnih družbenih slojev v Čilu (ki so izredno pomembni s statističnega in sociološkega stališča) ni bila dobljena. To pa ravno opozarja, da je potrebna natančna analiza konkretne čilske resničnosti. Prvo vprašanje, pred katerim se je znašla čilska levica, je bilo, kako prekiniti zvezo vladajoči razred — srednji sloji, ki je dolgo bremenila zgodovino Čila in je v zadnjem času pomenila temelj buržoazne oblasti, v katero so bile srednje plasti vključene, pa čeprav le v podrejenem položaju. Zgolj razpoka — in nič več se je prikazala prav na tistih volitvah leta 1970. Bolj kot to je pomembna podoba velike notranje razdrobljenosti srednjih slojev, oziroma obstoj več plasti, skupin in podskupin, višjih, vmesnih in srednjih, ki se razlikujejo po ekonomskem položaju (ena plast je že organsko asimilirana z oligarhijo, na nasprotni strani pa je plast, katere življenjske razmere so preletarske) in po sestavi (300.000 državnih urad-

nikov v populaciji 10 milijonov prebivalcev; nenormalen razvoj trgovskih in sploh terciarnih dejavnosti; skupine tehnikov in strokovnjakov itd.). Ob tej razdrobljenosti pa poteka vsebinsko ideološko poenotenje, ki ga je dosegla buržoazija prek togih korporativnih struktur, v katerih so se organizirali srednji sloji (pogosto s fašističnimi nagibi) ali pa prek toge hierarhične družbene strukture, ki je bila značilna za ureditev čilske družbe pred Allendejevo vlado.

To je bilo eno velikih vprašanj, zaostreno in težko vprašanje, s katerim so se morali spoprijeti delavski razred in leve sile, ki so to vprašanje šteli za bistveno v procesu korenite preobrazbe, ki naj bi se nadaljeval v pridobivanju zaveznikov. Grobost, neizdelanost analiz ekstremističnih sil je v tem, da so se hotele ogniti vprašanja samo zato, ker je težko, in ni naključje, da je čilski ekstremizem — nič čudnega, če se je izrazil prav skozi radikalne in malomeščanske pore — precej prispeval k temu, da je to vprašanje postalo še bolj zapleteno in dramatično. In zato se zdi, da težava, s katero se je bilo treba spoprijeti, ni samo v pravilni in prav usmerjeni ekonomski politiki, ki bi upoštevala materialne interese delov srednjega sloja, temveč da je hkrati zahtevala tudi istočasno in vsestransko idejno politično in družbeno borbo za združitev in za vzpostavitev široke in enotne zveze sil, s katero bi, po ustreznih besedah nekega našega čilskega tovariša, mogli in morali obnoviti osebno in skupinsko usodo širokih plasti srednjega sloja v skladu z njihovim dejanskim razrednim položajem. Nemara je tudi to potrebno priznati objektivna dejstva v poteku razrednega boja v Čilu in subjektivno slabost levih sil.

4. Ostaja še četrta skupina vprašanj, ki jih nismo razvozlati v dosedanem shematičnem in problemskem naštevanju. Zadeva pa politične in državne strukture, soodvisnost med državo in produkcijskimi odnosi, ki so nastajali v tej prehodni fazi, obliko in vsebino pravnih norm, delovanje državnega aparata in tako imenovanih posebnih teles (o vojski pa je sploh potrebno posebej govoriti). Skoraj gotovo je, da je treba ta vprašanja zelo skrbno in pozorno proučevati, ker se je vrhunec krize in ravsula pokazal zelo kruto. Toda še enkrat je bil odgovor ekstremizma otročji in grob, ko je dejansko znova predlagal »dvojno oblast«. Še bolj grotesken pa je odgovor, ki so ga dali t. im. »zmerni« na to isto vprašanje, da je proces napredovanja v socializem in socializem sam nezdružljiv z demokracijo.

Dejansko pa se stvari niso dogajale tako preprosto. Čilski problem ni bil v tem, da bi iznašli (in to na literarni način) — od zunaj in s prelomom z obstoječimi strukturami — kakršnokoli obliko protioblasti, ki jo je usoda izbrala, da izzove še nadaljnje omejevanje soglasja, ki ga je uživala Narodna enotnost. Prav v teh zadnjih mesecih je iz stvari samih sledilo, da je obramba demokracije in institucionalnega telesa samega, čeprav v drugačni zvezi, pomembno področje zavezništva in zблиževanja. In sploh ni naključje, da se je morala reakcija zateči k *puču* prav zato, da bi zaustavila implicitno

moč, ki je — kljub vsej ostrini gospodarske krize — nastajala v tej smeri. Vendar pa je le res, da je celota vseh dejstev razkrila nekaj nerešenih vprašanj. Še enkrat gre za objektivno dejstvo, ki ga ni zanemarjati: dejstvo, da Narodna enotnost ni prišla na oblast po dolgem boju za spremembo in preobrazbo političnih struktur, in da so bile torej težave večje kot drugje. Toda to očitno ni dovolj. Zdi se nam, da je točka, s katere se kaže lotiti ocene, tista, v kateri nastaja morebitni razkorak med obsežnostjo družbenih sprememb in negibno togostjo, ki je še vedno značilna za politično nadstavbo. Potrebno se je vprašati, če kljub uporabi vseh možnih sredstev (in v tem je bila velika Allendejeva spretnost in sposobnost), ki jih nudi predsedniška oblast, in številnih možnosti čilskega juridičnega sistema, ni neizogibno šlo za nujnost demokratizacije države in za vzpostavljanje oblik nove demokratične oblasti, ki bi ne bila alternativna predsedniški oblasti, temveč bi bila njena utemeljitev, da bi po tej poti raztrgala mrežo korporativnih struktur, ki imajo prav v posebni vlogi čilske države (in tudi tu bi bila potrebna poglobljena analiza) svojo trdno točko. Vprašanje, s katerim so se soočali, je zanesljivo bilo v mislih in perspektivah čilske levice, toda dejansko je proces obnavljanja države potekal počasi in se je vrtel med dilemo o osvojitvi večine, da bi spremenili oblast, in med nesposobnostjo, da bi to večino osvojili, ne da bi uničili določene stebre reakcionarne oblasti.

5. V tem zapletenem okviru je bolj dramatično jasno izstopila politična in moralna odgovornost čilske krščanske demokracije. V bolj poglobljeni oceni bo potrebno narediti pravo zgodovino te politične formacije, katere korenine so tako dvoumne, oceniti interno dinamiko, ki jo označuje caudillizem, in njene družbene komponente v korist prevlade reakcionarne strukture. Še bolj kot ugotavljati izvore pa tokrat želimo poudariti, da je krščansko demokratična stranka v določenem trenutku — kar pa bi nemara bilo še potrebno preveriti — zadela ob kritično točko, od koder je zelo jasno in odločno prešla na stran oligarhičnih in privilegiranih skupin in začela odkrit boj proti sonarodnjakom in obnoviteljem revolucionarnega procesa v Čilu. Ne želimo niti omenjati praktične, materialne dejavnosti krščanske demokratične stranke (ki je že tako pogosto obravnavana na teh straneh), s katero je podpirala korporativne pobude, porinila državo v institucionalno ohromelost in gospodarski kaos. Če se pomudimo le pri vprašanju družbene sfere gospodarstva, postane jasno, da krščanski demokratični stranki ni bilo do razprav o obsegu tega gospodarstva (o tovarni več ali manj), temveč o njegovi vlogi v čilskem produkcijskem mehanizmu; kar pomeni, da je prizadela samo bistvo strukturalne reforme iz prehodnega obdobja.

Kompromis ne plaši in ne škandalizira; naravnost banalno je opozarjati, da v plamenih velikih proletarskih revolucij ni manjkalo kompromisov, postankov in celo nazadovanj, kadar je tako zahtevala resničnost v razmerju sil. Toda dejstvo je, da sta celo pred udarom

Frei in njegovo vodstvo mislila samo na tak dogovor, ki bi pomenil negacijo temeljnih zahtev Narodne enotnosti, ki bi se odpovedal samemu bistvu dogajajočega se procesa, ki bi pomenil uklonitev pred protiofenzivo notranjih privilegiranih skupin in imperializma. Kar krščansko demokratična stranka pravi in počne v teh dneh, več kot jasno osvetljuje to resničnost.

Če je ta ločnica čista in jasna, tedaj je potrebno tudi razmisliti in razpravljati o nekem resničnem problemu, ki ga ne morejo razrešiti bežna gesla skrajnežev: o vkoreninjenosti krščanske demokracije v politični in družbeni resničnosti Čila (ki je kar 90 % katoliški), o načinu, kako jo izkoreniniti, o tem, kaj je bilo in kaj ni bilo storjenega, da bi izzvali njena morebitna notranja protislovja, da bi potisnili v krizo njeno poli-razredno in interrazredno naravo, da bi potisnili v proces preobrazbe njen dejanski značaj tudi v luči diferenciacije, ki jo je povzročilo ravnanje čilske cerkve. Kajti tam, kjer so katoliške množice, kjer so ljudske družbene sile organizirane v katoliških strankah, tam to vprašanje obstaja; ne samo da obstaja, ampak je celo integralni del prizadevanja za oblikovanje zgodovinske zveze političnih in družbenih sil. Vprašanje torej, ki ga je potrebno proučevati tudi skozi ostrino političnega spopada in podlosti, za katero nosi odgovornost čilska krščanska demokracija.

6. In še zadnja, čeprav ne po pomenu, skupina vprašanj, ki zaslužijo razmislek. V čilskem primeru je igrala bistveno vlogo mednarodna komponenta. Gospodarska blokada, počasno, a zanesljivo dušenje, najprej zato, da bi uklonili Narodno enotnost in potem zato, da bi strmoglavili Allendeja, te stvari niso drugotnega pomena v poteku dogodkov. Z drugimi besedami, imperializem nima v svojem arzenalu samo agresivne vojne, kakršna je vietnamska, temveč lahko sproži nič manj nevarno agresijo prek mehanizmov svojega mednarodnega trga, prek svoje menjave, prek svojih mnogonacionalnih družb, prek svojega svetovnega finančnega aparata. Večkrat so nam čilski tovariši dejali, da je Čile gospodarski Vietnam, seveda manj očiten, toda nič manj odločen v svojih ukrepih in ciljih; in to je vprašanje — eno velikih vprašanj našega časa — osvoboditve narodov izpod gospodarske odvisnosti in nerazvitosti, vprašanje načina, kako na to reagira imperializem in tudi kako njemu nasproti vedno znova nastaja močna mednarodna zveza, ki se mu je sposobna postaviti po robu.

To so nemara nekatere teme, o katerih bi bilo potrebno načeti — ponavljamo, skromno in z vsem spoštovanjem do junaškega čilskega ljudstva — proučevanje, premišljevanje in razpravo, ki jo bomo zavzeto, resno in po metodi soočanja ocen in mnenj nadaljevali v naslednjih številkah *Rinascite*.

(Iz »*Rinascita*« št. 37/1973); prevedla: N. B.

Anatomija nenavadne revolucije

Izraz »nenavadna revolucija« je prvič uporabil Fidel Castro med nekim svojim obiskom v Čilu. V resnici je šlo za nenavadno revolucijo. V okviru zakonitosti in stare ustave so brez odškodnine nacionalizirali rudnike bakra, ležišče solitra in večino bank, ki so bili v tujih rokah, 250 tvrdk, ki so pomenile večji del industrijskih zmogljivosti dežele, so poddržavili ali dali pod državni nadzor, 5,4 milijonov hektarjev velike zemljiške posesti so razdelili med revne kmete — seveda brez živine in strojev, ki so sodili poprejšnjim lastnikom. V poddržavljenih podjetjih so uveljavili zdravstvo in izobraževanje. »Revolucionarni proces« — tudi ta izraz je uvedel Castro — je vodil predsednik, ki je strogo spoštoval zakonitost in ki mu je sovražno razpoložena večina v parlamentu onemogočila sprejemanje novih zakonov.

Castro je govoril o »nenavadni revoluciji«, ker je sam s svojimi prijatelji — še preden so odkrili Marxa in Lenina — zatrjeval, da v Latinski Ameriki lahko samo nasilna revolucija premaga imperIALIZEM in oligarhijo. Debray, ki je skušal to stališče razširiti z »revolucijo v revoluciji«, je predvidel eno samo mogočo izjemo — Urugvaj, ki je imel parlamentarne tradicije, nekaj družbenopolitičnih dosežkov itd.

Kmalu potem, ko so v Montevideu izključili parlament iz političnega odločanja, je tudi v Santiagu običajna latinskoameriška kontrarevolucija pripravljala konec »nenavadni revoluciji«. Celo govori vojakov, ki so izvedli udar, so bili podobni tistim, ki smo jih slišali tedaj, ko je polkovnik Armas leta 1954 za United Fruit Co. zvrget Arbenzovo vlado; ali tedaj, ko so brazilske gorile deset let pozneje pregnale Goulartovo vlado; ali ko so častniki zračnih sil s pomočjo ameriških čet leta 1965 uvedli red in mir v Dominikanski republiki. Še vedno je aktualno osvoboditi domovino jarma komunizma ter marksizma in ponovno vzpostaviti demokracijo in ustavni red. Vedno izvoljeno vlado obtožujejo, da je prekršila demokratične svoboščine in ustavo in je z bratomornim razrednim bojem razbila narodno enotnost. Vedno obljublajo, da se ne bodo dotaknili socialnih pridobitev in kmalu obnovili normalne demokratične raznere. Tudi klasični izgovori, da so udar — kot so pokazali dokumenti — izvedli samo zato, da bi preprečili udar izvoljene vlade, je le redkokdaj manjkal. Nikoli pa ni zmanjkalo pomoči velike sile, katere novi zunanji minister Kissinger je nekaj dni pred udarom napovedal nove in ustvarjalne odnose z državami Latinske Amerike.

Po prenatjenem uporu dela vojske junija letos se je položaj dramatično zaostri. V mornarici so zaprli in mučili mornarje, ker so — za primer državnega udara — izjavili privrženost vladi. V televizijski diskusiji o tem dogodku je prevzela glavno besedo mornarica. Upornega generala Viauxa, ki se je uprl leta 1969 in je leta 1970 organiziral umor Allendeju naklonjenega vrhovnega poveljnika oboroženih sil Schneiderja, so izpustili iz zapore. V podjetjih je pri iskanju orožja (na osnovi nekega v parlamentu sprejetega zakona o »nadzorstvu nad orožjem«, ki ga niso uporabili v boju proti fašističnim skupinam) prišlo do spopadov z delavci, ki so jih vojaki tiranizirali; spopadi so v veliki tekstilni tovarni v Sumi trajali več ur. Povsem neovirano pa je lahko še naprej delovala fašistična skupina »domovina in svoboda«, ki je v zadnjih tednih organizirala tisoče atentatov, med katerimi so bili najpogostejši napadi na mostove, električne centrale, daljnovode, vodovode. Ko se je nadaljeval štrajk prevoznikov, se je Allende po začetnem obotavljanju odločil ukloniti zahtevi krščanskih demokratov in na novo poklical v vlado vojake — kar je bila zagotovo največja napaka velikega taktika; saj je moral vedeti, da je večina oficirjev že opustila dolgo zatrjevano nevtralnost in privrženost. Vrhovni poveljnik Prats je bil odpuščen, častniki, ki so veljali za lojalne, so bili porinjani v ozadje, s tem pa se je uresničila zahteva, ki so jo demokristjani postavili že leta 1970, namreč, da mora vojska samostojno brez predsednika odločati o svojem poveljstvu. Vse je vodilo v puč, vse je govorilo o njem — s pomočjo tiska se je izvedelo, da so v začetku septembra zračne sile pripravljale prevrat. Zdelo se je, da bo udar uspel še prej, kot sta lahko računala levica in Allende. Predsednik ni potoval v Alžir na sestanek neuvrščenih držav, ker se mu je položaj zdel kritičen. Marsikaj bi morda lahko ukrenil, tako mislimo, če bi bolje ocenil pravi trenutek. Tako pa je padel k nogam mize, na kateri je bila fotografija občudovanega Che Guevare. Dva zdravnika, ki sta postala revolucionarja, da bi ozdravila Latinsko Ameriko imperialistične odvisnosti, fevdalnega suženjstva in kapitalističnega sistema. Čeprav sta hodila po različnih poteh, sta končala na enak način.

Evrocentrični kretenizem

Tudi dobronamerni politiki in publicisti, ki so seveda obsojali fašistični puč, so se čutili dolžni opozoriti na nekatere »samovoljnosti«, ki so vojsko, ki naj bi bila privržena in nevtralna, obrnile v desno. Teh »samovoljnosti« Allendejeva vlada menda ni dovolj odločno odstranjevala in so včasih vodilni politiki socialistične stranke nastopali skupaj z levimi radikali, zlasti iz gibanja MIR. V teh komentarjih se je skrivala kritika, ki je v času pred udarom niso razširjali le meščanski politiki.

Samo dva tedna pred udarom nas je Etienne Fajon, eden izmed vodilnih ljudi KP Francije, presenetil s trditvijo, da se je mogoče

zanesti na dosledno lojalnost čilske vojske, ne glede na različna mnenja med oficirji; skoraj v istem dahu pa je kritiziral Unidad Popular, kar je šlo na rovaš socialistične stranke Čila. Levi radikali naj bi naredili napako, ker so se osredotočili na preživele teorije o nujnosti razrušenja starih struktur, ne da bi se pri tem ozirali na proizvodnjo in proizvodnost. Zasedba podjetij, kar naj bi bil odgovor na napade kontrarevolucije, je pripeljala do stalnega nadzorstva nad podjetji, ki jih sicer niso nameravali podržaviti; politika nagrajevanja je razjezila inženirje in tehnike; navsezadnje naj bi levičarska frazeologija, zlasti voditeljev MIR, vodila v dvomljive pustolovščine, tja do pozivanja na neposlušnost med vojaki, kar je lahko samo koristilo spletkam fašističnih oficirjev. Taka stališča, proti katerim se vlada ni dovolj odločno borila, so neodločneže porivala v objem reakcije, slabile položaj vlade itd.

To je bila enačica polemike, ki so jo komunistične partije vodile proti »skrajnejšem na obeh straneh«. Toda tudi če ne upoštevamo tega, da MIR ni nikoli klicalo k neposlušnosti v splošnem, temveč samo k neposlušnosti do častnikov, ki so se uprli — ali lahko govorimo o »samovoljnostih«, brez soočanj, ki so opredelila razvoj Čila? Na podeželju so bili spopadi, ker je dala agrarna reforma revnim kmetom samo zemljo brez živine in strojev; ker so se zemljiški posestniki branili z oboroženimi bandami in se znali boriti na sodiščih s pravniškimi zvijačami — tako da so celo odstavljali uradnike, ki so bili odgovorni za izvedbo agrarne reforme. Zasedali so podjetja; toda zato, ker so podjetniki drzno sabotirali navodila vlade in niso hoteli vlagati dobičkov v podjetja, pač pa so jih prenašali v tujino; ker so skrivali blago in navsezadnje oktobra 1972 razglasili splošno stavko, v kateri so sodelovali mnogi tehniki in inženjerji. In če so se delavci v mnogih podjetjih dvignili proti prevelikim plačam slednjih, so ukrepali tako, kot vedno pogosteje ravnaajo v zahodni Evropi — ne samo v Italiji, ampak tudi v Franciji — kjer so v mnogih sindikalnih bitkah že dosegli konkretne uspehe.

Komaj lahko razumemo zadnjo etapo čilskega razvoja, če je ne vidimo kot neenako tekmovanje med tistimi pobudami, ki bi jih lahko opredelili kot oblike dvojnega vodenja in naraščajočo dvojnost oblasti s predsednikom in vlado na eni strani ter sovražno parlamentarno večino in sovražno izvršno oblastjo — administracijo, sodstvom in vedno pogosteje tudi vojsko na drugi; tako stanje je potenciralo še dejstvo, da so sredstva množičnega obveščanja našla svoj prostor na desnici in tako vplivala na dve tretini poslušalcev radija, več kot na polovico televizijskih gledalcev (z močnejšimi oddajniki) in na 70 % bralcev. Odbori za preskrbovanje, ki so poskušali razbiti sabotažo trgovcev, industrijski kordoni, ki so na delavskih zborovanjih izvoljene svete spreminjali v politične organe — prav njihovi dejavnosti in mobilizaciji se je zahvaliti, da je junijski upor propadel že v treh urah — mestna poveljstva, ki so reševala orožje iz rok birokracije: vsi ti organi, v katerih je levičarsko radikalno MIR

zaradi svoje moči lahko igralo pomembno vlogo, toda v katerih so sodelovale vse stranke Unidad Popular, so nastali po dialektiki revolucionarnega procesa in temeljitejšega soočanja. Velika zasluga Allendeja je v tem, da teh različnih pobud ni nasilno zatrl kljub temu, da so to zahtevali politiki demokristjanske stranke — pod Freiem bi na stavkajoče delavce še streljali.

Allende je razpravljajal s predstavniki teh organov tudi tedaj, ko mu njihove pobude niso bile všeč; razumel je njihova stališča in vihravost. Latinska Amerika, tako je nekoč dejal v pogovoru z Debrayem, je kot delujoči vulkan in ljudje preprosto ne morejo še naprej umirati, namesto da bi živeli. Na tej celini, je nadaljeval, je 170 milijonov nepismenih in napol pismenih, 70 % prebivalstva pa je podhranjeno. Dežele imajo velika naravna bogastva, toda ljudje trpijo lakoto, brezposelnost, psihološko in moralno bedo. Allende je to povedal malo po tem, ko je bil izvoljen za predsednika države, v kateri 60 % ljudi ni poznalo mleka; v kateri je na vsakih 1000 otrok 70 umiralo že v prvem letu življenja; v kateri je 37 % ljudi zaužilo na dan manj kot 2000 kalorij in je prišlo na enega prebivalca poprečno 12 kilogramov mesa na leto. Ali je potem čudno, če so se zdela kritiziranim ogrinjala modrosti, v katera so se zavijali kritiki »samovoljnosti« — pa najsi so bili marksistično izobraženi ali ne — prava satenasta oblačila.

Kritika in politika

Vseznanstvo ni samo značilnost tistih, ki so dopovedovali, da je v teh »samovoljnostih« vzrok za fašistični udar, ampak tudi onih, ki so si prizadevali razkriti nesposobnost Allendeja. Tako se zdi že pravilo: čim manjša je leva radikalna skupina, tembolj natančno ve, kaj bi morali storiti v neki drugi deželi, da bi izvedli revolucijo. Nič takega ne stori, kar bi jo v lastni deželi dvignilo v pomemben politični dejavnik. Tako je vrsta časopisov napovedala »bankrot revizionizma«, »eksplozijo reformističnih iluzij« in je mrtvemu Allendeju pripisala cel kup grehov, mu očitala, da ni storil potrebnih ukrepov, ker se je bal prizadeti strukture kapitalistične moči. Avtorji takih analiz si pri tem niso zastavili vprašanja, zakaj so se pravzaprav vojaki uprli in proti komu.

Besedni radikalizem ne ustreza stališčem MIR, torej najpomembnejši skupini znotraj čilske levice, ki je igrala kljub temu, da je na sindikalnih volitvah maja 1972 dobila samo 1,9 % glasov, vedno pomembnejšo vlogo — ne zgolj pri revežih tako imenovanega podproletariata, ampak tudi v podjetjih, kjer je postala gibalna moč vseh organov neposredne demokracije — in bo nedvomno tudi v prihodnjem boju proti vojaški hunti igrala odločilno vlogo. Še leta 1969 je — močno pod vplivom Che Guevare — zavrnila Ljudsko fronto, toda leta 1970 je ob priznanju »revolucionarnega procesa« zavzela stališče »kritične solidarnosti« z Allendejem. Njen voditelj

Miguel Enriquez, je — ob vsej kritičnosti — podčrtal zaslugo allendizma, da je »odprl pot za veličastno mobiliziranje delovnih množic« (25. 8. 1972) in izrečno dejal: »Branimo stabilnost vlade« in »Revolucija ne bo uspela, če ne bo uspela vlada s predsednikom Allendejem in s programom Unidad Popular« (26. 11. 1972).

Tudi mnoge skupine skrajne levice, ki igrajo pomembno vlogo skupin za pritisk, so po našem mnenju zelo pohitele s sestavljanjem seznama ukrepov, ki naj bi jih Allende slabo izvedel: Podržavljenje transportnih sredstev, oboroževanje delavcev, klici k uporabi, namenjeni sinovom delavcev in kmetov itd., kot piše v bukvicah. Ni pa v bukvicah napisano, kaj je pomenil štrajk rudarjev v nacionaliziranih rudnikih bakra, ki je ob podpori meščanskih strank še povečal gospodarsko zmedo. Ali kaj je pomenilo dejstvo, da so bile 4/5 transportnih sredstev v rokah majhnih podjetnikov itd. Neodvisno od tega, kako je bilo razmerje moči, je lahko napisati članek, teže pa je voditi politiko in še teže izvesti revolucijo. Leibnitz je nekoč pisal o sektah, ki naj bi bile šibke v kritiki, toda veličastne pri predvidevanju prihodnosti. Pri mnogih levih radikalnih skupinah zunaj parlamentarne opozicije pa velja ravno narobe. Močne so tedaj, ko kritizirajo, toda obravnavanje političnih možnosti, ki bi ustrezale resničnim razmeram, ni njihova najmočnejša točka. To je veljalo, kar sklepamo iz dokumentov, v nekaterih ozirih tudi za stališča MIR. Zanesljivo je dovolj zgodaj opozarjalo na nevarnost udara, se verjetno nanj tudi najbolje pripravilo, toda ves čas je slonelo na prepričanju o neizogibnosti oboroženega spopada in iz tega napravilo določene sklepe: razpust parlamenta in sklicanje ljudske skupščine, podržavljenje celotne industrije, delavska kontrola tudi v manjših podjetjih itd. Te zahteve niso bile v skladu z resničnim razmerjem moči in so se požvižgale ne le na razlikovanje posameznih stališč na nasprotni strani — na kar se revolucionarna politika ne more požvižgati — ampak so gibanje usmerile k temu, da bi čimprej prišlo do oboroženega konflikta.

Allendeja je izvolil parlament, ker je med drugim obljubil, da ne bo ustanovil oborožene ljudske milice. Ko je ocenil resnične razmere, je poskušal izrabiti vse možnosti v okviru zakonitosti, izkoristiti različne koristi in težnje nasprotnikov, hkrati pa je pazil da ne bi dal konservativnim silam v roke orožje, češ da je prekršil ustavo in da tako ne bi vojski olajšal udara. Hkrati je krepil ugled vlade med delavstvom in mestni revščini, bal pa se je pobud ljudstva, če so vodile v državljansko vojno. Glede na dejstvo, da je skoraj celotno malomeščanstvo sledilo buržoaziji, je igral na karto zakonitosti do zadnjega trenutka tudi zato, da bi bili nasprotniki odgovorni za zlom ustavnosti. Prav gotovo je delal tudi napake, zlasti pri uvajanju vojakov v vlado — zlasti drugič, avgusta 1973 — in pri oceni časa, ko naj bi prišlo do udara itd. Morda je veliki taktik tudi nekoliko podcenil nekatera osnovna vprašanja strategije. Toda vloga, ki jo je sprejel in igral do konca, je puščala odprto pot tistemu ve-

likemu vzgajanju množic in množičnemu gibanju, ki ga je hunta vedno bolj razumela. Tako je bil mrtev morda še večji kot tedaj, ko je bil še živ.

Zavezniki — čigavi?

Za čilski razvoj je bilo odločilno dejstvo, da je velika množica drobnega meščanstva — v deželi, kjer je samo 37 % prebivalstva v mezdnem odnosu — ostala trdno povezana z buržoazijo. Samo med razumniki — čim pomembnejši so bili, tem jasneje so se mnogi nagibali v levo, je bilo mnogo privrženecv socialistične usmeritve; toda celo na univerzah so bili levo usmerjeni študentje in profesorji šibkejši kot bi bili na argentinskih ali mehiških univerzah. Brez odločnega odpora proti Allendeju med večjim delom malomeščanov bi uporni oficirji komaj pridobili večino čet, ki so se obnavljale zvečine iz teh plasti. Podivjani, manipulirani malomeščan je dal fašizmu množično podlago.

Recept je zelo preprost: da bi lahko vodili »revolucionarni proces«, da bi izvedli revolucijo, bi morali večjidel malega meščanstva nevtralizirati. Zato bi bila potrebna jasna in čvrsta avtoriteta proletarskega vodenja, ki bi z načrtno politiko množice malomeščanstvo ločila od buržoazije. Toda večji del tega malomeščanstva v Čilu je ostal pod vodstvom buržoazije, čeprav vlada ni varčevala s koncesijami, posojili in davčnimi olajšavami. Neka statistika OZN je pokazala celo, da so prav te plasti največ pridobile v času Allendejeve vlade; njihov delež v narodnem dohodku se je dvignil za 5 %. Žrtve inflacije in ekonomskih težav so bili predvsem delavci in subproletariat, oziroma prav tiste plasti, ki so Allendejevi vladi močnejše izražale zaupanje.

Zelo značilno je bilo ponašanje prevoznikov, ki so s političnim štrajkom, posebno z drugim na predvečer udara, pripeljali ekonomsko zmedo do absurda in nedvomno neposredno prispevali k padcu Allendeja. 50.000 tovornih avtomobilov je bilo v Čilu, od tega jih je bilo 12.000 pod nadzorstvom fašističnega podjetnika, predsednika združenja prevoznikov Vilarina, ki je po udaru ponosno zagotavljal, da so doseženi cilji njihovega boja.

Buržoaziji je uspelo pri množicah malega meščanstva vzbuditi divjo paniko pred ukrepi poddržavljenja in državnega nadzorstva, ne nazadnje tudi zaradi vplivnosti v sredstvih javnega obveščanja — od 155 oddaj radia in televizije jih je bilo 115 za desnico, 40 za levico. Od 72 časopisov jih je 47 zagovarjalo desnico in samo 16 levico, to pa je bilo dejstvo, ki je spodbudilo MIR, da je začelo tudi malo meščanstvo šteti med buržoazijo. Ne samo velike trgovine, tudi trgovinice — z izjemo predmestij — so skrivale življenjske potrebščine. Po udaru so spet napolnile izložbe.

Tako stališče majhnega meščanstva je navsezadnje olajšalo zadnje priprave vojakov na udar, predvsem leta 1973, ko se je dra-

matično stopnjevala polarizacija. Še leta 1972 je vrhovni poveljnik Prats, ki je z vstopom v vlado dobil odločilno vlogo, kljub privrženosti Allendeju dejal, da naloga oboroženih sil ni samo obramba državnih meja, ampak tudi »geo-ekonomske suverenosti«. Tedaj je bila zadeva videti še normalna, ker bi se štrajk prevoznikov lahko končal, politiki Unidad popular pa so govorili o neuspehu reakcije. Toda celo v tem »lojalnem« obdobju v vojski so se oborožene sile v glavnem usmerjale v boj proti ljudskim odborom, praznile zasedena podjetja (na primer elektronsko tovarno Arico), prisilile državni odbor za preskrbo da je razdelil 30 % življenjskih potrebščin in ukinitel dobavo ljudskim magazinom, vrnile so zaplenjene oddajnike poprejšnjim reakcionarnim lastnikom itd.

Allende je bil preveč šibak, da bi se uprl takemu ravnanju, upal pa je, da bo lahko s pomočjo kakih vplivnih oficirjev osamil pobudnike udara. Dejstvo, da je avgusta 1973, ko je vse govorilo o grozečem udaru, še vedno klical vojake v vlado, potem, ko se je dolgo obotavljal izpolniti prav tako željo krščanske demokracije, je bil to zadnji obupni poskus pridobiti čas. Novo vlado je celo označil za »vlado narodne varnosti«. Še istega dne, preden so pučisti dobili ostavke »mlačnih«, so delavci protestirali proti brutalnosti vojakov, ki so pri iskanju orožja v tovarnah pustili fašiste pri miru, delavce pa so postavljali z obrazom k zidu in z njimi grdo ravnali. To je bila ista vojska, ki je leta 1957 med racijami v predmestju Santiaga masakrirala tisoče delavcev. Iz taktičnih vzrokov in iz položaja šibkejšega zrasla legenda o nevtralnosti vojske se je razpršila še pred udarom.

Stališče velikega dela malega meščanstva je olajšalo delo pučistom. Toda hkrati je stališče vojske ohrabilo množice malega meščanstva.

Dobiček in demokracija

»Sta marksizem in demokracija združljiva?« se je vprašal uvodničar v liberalnem »Zeit«, ko je pisal komentar o krvavih dogodkih v Čilu. Še prej pa bi morali razčistiti vprašanje: So profit in demokracija pravila igre, buržoazija in meščanska demokracija trajno združljivi? Dogodki v Čilu so dokazali, da v splošnem buržoazija skrbi za demokracijske oblike samo tako dolgo, dokler si jih lahko še dovoli in samo v tolikšnem obsegu, kolikor ustreza njenim zunanjim in notranjim odnosom moči. Ne dalj in ne bolj.

Demokristjani so se usmerili v to, da bi Allendeju onemogočili gospodarski uspeh in bi lahko leta 1976 znova izvolili Freia na čelo države. To je bil tudi »demokracijski« nasvet zunanjih svetovalcev in ljudi v senci. Frei je navsezadnje v času svoje vladavine ugotovil, kako prednost kopni od volitev do volitev. Leta 1964 je bil izvoljen s 55,7 % glasov, leta 1965 je njegova stranka dobila samo še 42,3, leta 1967 35,6 in leta 1969 29,8 % glasov. Kako bi šele delovala

organizirana gospodarska zmeda proti Allendeju, ki je bil leta 1970 izvoljen s komaj 36,8 % glasov! Seveda, na splošnih volitvah aprila 1971 se je odstotek glasov za Unidad popular dvignil na 49,75 %, toda to je bilo v medenem mesecu, v času rastočih plač in zadržane inflacije. Šele potem se je začela organizirana sabotaža, ki naj bi razrušila zaupanje v vlado. Toda marca 1973 je kljub hiteči inflaciji in rastočim težavam s preskrbovanjem, Unidad Popular še vedno dobila 43,4 % glasov, desne stranke so izgubile glasove in mandate ter tako niso dosegle cilja, po katerem naj bi z dvotretinsko večino odstranile predsednika po ustavni poti. Hkrati se je razširila podoba uličnih demonstracij. Če so dobro šteli demonstrante in nasprotne demonstrante, potem je kakih 800.000 demonstriralo za Unidad Popular in 300.000 za opozicijo. Celo krščanski delavci so demonstrirali za Allendeja. Prav zato se je krščanska demokracija vedno tesneje povezovala z narodno stranko, katere voditelj Jarpa ima Francovo Španijo za ideal in iz katere je fašistična organizacija »Domovina in svoboda« črpala vojake. Odtlej je skupaj z desnimi radikali glasovala za vsako odločitev v parlamentu, ki je obtoževala vlado, da je okrnila ustavo in pozivala obrambnega ministra, naj nekaj ukrene, da bo rešil demokratične ustanove. To je bil odkrit klic vojski, ki se je oblekla v ustavni plašček, da bi lahko sama kršila ustavo.

Allende je iskal dialog s krščanskimi demokrati. Od junija 1972, ko se je uprlo 600 ljudi z 10 tanki, je vedel, da je 8 do 10 oficirjev zahtevalo izpustitev upornikov in odstop Pratsa ter da so bili med 18 generali lojalni samo 4. Videl pa ni nobene druge možnosti kot začetek dialoga, prepričan, da bi neposredno soočenje pripeljalo do padca. Nikakor ni bil pripravljen popustiti, ali se požvižgati na vodenje države in izdati svoja prepričanja. Toda dialog je ostal monolog, ker so demokristjani izključili skupino nekdanjega predsedniškega kandidata Tomiča. V prvi številki Prese, organa demokristjanov, ki se je pojavil po udaru in izrazil hunti hvaležnost, je pisalo: »Ko se je kriza zaostrovala in je postalo oboroženo soočenje nezogibno, smo se pridružili tistim, ki so zahtevali bistveno spremembo, ki naj bi nas izvelkla iz slepe ulice.«

Resonanca, ki so jo povzročili čilski dogodki v meščanskem tisku in pri meščanskih evropskih politikih, dokazuje, da Čile ni nobena izjema v Latinski Ameriki. Golistična Nation je pogosto zatrjevala: »Če bi nekega dne večina Francozov glasovala za združeno levico, za revolucijo in socialistični raj, bi znali tudi mi, poučeni s čilsko izkušnjo, storiti ustrezne korake.« Buržoazija bi storila vse, da bi preprečila socialistični razvoj, pa naj bi jo pri tem vodila krščanska ljudska stranka ali pa ena izmed desnih strank. Odločilen je odgovor na vprašanje, kaj je zmožna obvladovati. Kakor Guevarina smrt ni pomenila, da je gverilska taktika za vedno premagana, tako tudi smrt Allendeja ne dokazuje, da mora nujno propasti vsak poskus uporabe zakonite možnosti in se izogniti državljanski vojni.

Samo iluzije o demokratični zavesti buržoazije so lahko nevarne. Toda teh iluzij Allende ni gojil. Njegova smrt pa je dober pouk o tem, kakšno je razmerje med dobičkom in demokracijo.

Komunistične partije, ki so pri propagiranju »popolnejše demokracije« kot stopnje razvoja pred socializmom posebej poudarjale pomen čilskega primera, se zdaj trudijo prikazati razlike med njihovimi deželami in Čilom: zlasti razliko med predsedniško demokracijo in parlamentarno demokracijo, med poklicno vojsko in na splošni vojaški obveznosti zasnovano vojsko in predvsem razlike med razmerami v nerazviti deželi in v razviti kapitalistični državi. To so v resnici velike razlike, ki jih ni mogoče zanemariti s preprostimi analogijami. Sem sodi tudi dejstvo, da so tako imenovane ljudske stranke — demokristjanske ali ne — ponosne, da povezujejo kljub medrazrednemu značaju tudi delavske organizacije in kmečka združenja, da jih v bistvu vodi buržoazija, in da je v kritičnih časih to vodstvo še posebej učinkovito.

Kar pa zadeva tako imenovano »nacionalno buržoazijo« nerazvitih držav, se le-ta v takih razmerah ponaša predvsem kot buržoazija.

Svetovnopolitični vidik

Zda so se pri priznanju hunte pustile prehiteti od drugih »demokratičnih« vlad. Neprimerno bolj aktivna je bila njihova vloga v treh letih Allendejeve vlade. V glavnem je prevladovala usmeritev »pustiti zagospodariti«, pri čemer so storile vse, da bi nastala gospodarska zmeda. Banke, s svetovno banko na čelu, so zaprle kredite: uvoz bakra — četrtnina čilskega izvoza — je bil zaustavljen; cena bakra na svetovnem tržišču je tako padla, da je Čile utrpel škodo 1 milijarde — takoj po udaru pa se je cena dvignila za 10 % —; z embargom v nekaterih deželah je postal izvoz bakra, ki je v celotnem izvozu udeležen z 80 %, težji; nadomestni deli za stroje — ameriškega izvora niso prišli — tretjina avtobusov, petina taksijev zato ni mogla voziti, izzvzeta je bila samo vojska.

Ker pa se Allende ni »zagospodaril«, so se začele ponavljati ideje o udaru. Med dokumenti o pobudah ITT v Čilu, ki jih je objavil ameriški tisk, je tudi listina, kjer piše: »Realno upanje za odstranitev Allendeja je v hitrem poslabšanju gospodarskega položaja in valu nasilnih dejanj, ki bi se končala z vojaškim udarom.« Je bilo morda naključje, da se je Ernest Siracuse, ki je svojo vlogo organizatorja CIA-udarov potrdil 1954 v Guatemali, 1965 v Dominikanski republiki, 1971 v Boliviji — po razpustu urugvajskega parlamenta je bil poslanik v Urugvaju — junija 1973 nenadoma pojavil v Santiagu? Manjše naključje pa je, da so podatki o skoraj tisoč atentatih, ki jih je izvedla fašistična teroristična skupina »Domovina in svoboda«, dokazovali tako preračunljivo natančnost, da bi jih pripisali lahko samo strokovnjakom tajne službe. Prav tako ni naključje, da

odgovorni sekretar za medameriške zadeve Kubitsch podkomisiji senatnega pododбора ni odgovoril na vprašanje, ali so morda ameriške izpostave financirale štrajk transportnih podjetij, ki je trajal več tednov.

Zato se zdi pravilno, kar trdijo različne komunistične partije, da ni šlo samo za fašistični puč, ampak hkrati s tem obtožujejo »ameriške sodelavce«. To pa bi lahko usmerili tudi na državne in partijske vodilne organe v Moskvi; komentarji sovjetskega tiska so utišali grajo vloge ZDA in v sklepu CK KPSZ 13. septembra je govor o »zunanjih imperialističnih silah«; to pa je formulacija, ki jo je Brežnjev ponovil v govoru v Sofiji 19. septembra. Približno tako vljudno je tudi pojasnilo sveta avstrijske socialistične stranke, ki je ugotovilo »monopolistične pomagalice« ob čilskem udaru.

Zadnja pesem Pabla Nerude je bila v sovjetskem tisku cenzurirana in objavljena v okrnjeni obliki, ker je v prvem verzu svoje obtožbe napadel Nixona. Pieteta: za koga?

Ob tem pridkem dokazu ne moremo sklepati drugega, kot da pomoč, ki jo je dobil Allendejev režim, ni bila v nobenem sorazmerju s pomenom tega socialističnega poskusa. Kredit, ki ga je dala Sovjetska zveza, je ustrezal »globalni politiki« in so ga deležni tudi taki režimi, kot je turški.

Sovjetska zveza je obljubila Čilu kredit v višini 250 milijonov dolarjev, od tega 30 milijonov za nabavo življenjskih potrebščin, ki so prav tedaj začele pritekati.

Lelio Basso, znani italijanski marksist, je po udaru v intervjuju za časopis »Il Lombardo« izjavil: »V glavnem Sovjetska zveza poskusa v Čilu ni podprla. Videl sem Allendeja in bližnje sodelavce tedaj, ko so se vrnili iz Moskve in jasno mi je, da se niso vrnili zadovoljni. Imam vtis, da je Sovjetska zveza svetovala Allendeju, naj se sporazume z demokristjani in bi v tem primeru povečala pomoč. Lahko da je to napačen vtis, toda dejstvo je, da velike pomoči ni bilo.«

Ne domišljamo si, da bi lahko sodili, ali ima Basso prav ali ne. Verjamemo pa, da dolgoročni proces zблиževanja obeh velikih sil vključuje tihi sporazum, da vsaka na svojem področju lahko uravnava zadeve: prva, če je razvoj preveč socialističen, druga, če je preveč demokratičen. Ista ITT, ki je storila vse za padec Allendeja, se je v istem času pogajala v Moskvi o gradnji verige hotelov, o gradnji telefonskih central itd. Čilski primer je komaj prizadel pogajanja. In če je v obdobju hladne vojne, v 50-tih letih, veljala nevarnost »čilenizacije« zahodne Evrope — formalno demokratičnih držav pod nadzorstvom ZDA — tako bo udar v Čilu izgovor za »brazilizacijo« Latinske Amerike. Taka prizadevanja bi se lahko osredotočila na Peru in Argentino.

V svojih pogovorih z Debrayem je Allende dejal: »Če me umorijo bo ljudstvo nadaljevalo moje delo s to razliko, da bodo zadeve tedaj bolj težavne, bolj nasilne, kajti za ljudstvo bo moja smrt jasen

dokaz, da se ti ljudje ne ustavijo pred ničemer. Računam z možnostjo smrti, nič ne bom naredil, da bi jim olajšal delo, toda to me ne skrbi».

Ta trdi in nasilni boj se je zdaj v Čilu začel in je že dovolj močan, da izrabi nasprotja v sami buržoaziji, ki se kažejo znotraj vojaške in cerkvene hierarhije. Demokristjani se niso mogli dolgo veseliti »zmage«, kajti njihovo upanje, da se bodo kmalu pojavili na vrhu procesa normalizacije, se ni uresničilo. Rekapitulirajo izkušnje, ki so jih druge meščanske stranke analizirale že pred njimi, namreč, da »potem« brez njih ne bi šlo. Življenje in smrt Allendeja bosta vzbudila rastoče nasprotovanje režimu; Allende ni bil »reformist«, ampak veliki delavski voditelj, za katerega veljajo Pascalove besede, da je verjeti tistemu, ki žrtvuje za svoje ideje tudi življenje.

Demokristjani so leta 1970 pristali na predsedniški položaj Allendeja v upanju, da se bo omejil na manjše reforme, ki bodo komaj vplivale na strukturo dežele. Allende je padel, ker je ostal zvest socialističnemu cilju. Geslo udara je bilo »Džakarta« in veliki masaker v Indoneziji je bil očitno vzor za Čile. Toda za razliko z Indonezijo ima čilsko delavsko gibanje bogatejšo bojovniško tradicijo in nove izkušnje, tudi po zaslugi fašističnih morilcev.

Iz »Wiener Tagebuch« prevedla M. M.

Tajni dokumenti ITT

Tretjega aprila 1972 je urad čilskega predsednika objavil knjigo na dvesto straneh z naslovom »Tajni dokumenti ITT«. Knjiga vsebuje zapiske družbe ITT, ki jih je razkril ameriški novinar Jack Anderson v »Washington Postu« 23. marca 1972.

V kratkem uvodu h knjigi je poudarjeno, da bodo imeli ti dokumenti »zgodovinski pomen kot zgodovno pričevanje o ekonomski in politični penetraciji velike kapitalistične korporacije in njene vlade v notranje zadeve odvisnih narodov. Čilski vladi veleva zato njena patriotična zavest, da informacije v teh dokumentih objavi. Vsi državljani naj jih analizirajo in razmišljajo o resnih implikacijah teh dokumentov za neodvisnost, suverenost in samoodločbo našega naroda«.

Uradna čilska izdaja dokumentov družbe ITT ima posebno značilnost, ki jo poudarja naslednji stavek: »Dokumente, ki so danes znani vladi, objavljamo tukaj v izvorni angleški verziji, spremlja jih pa španski prevod, ki so ga napravili specialisti v oboroženih silah in vladni uradniki.«

Ko je predsednik Allende posredoval javnosti to knjigo, so v Čilu že na široko razpravljali o dokumentih ITT. V ZDA so dokumenti povzročili veliko presenečenje in položaj, ki ga razkrivajo, si je zaslužil vzdevek »mednarodni škandal leta«.

V začetku marca je novinar Anderson seznanil javnost z internim zapiskom ITT, iz katerega je sledilo, da je neki pomemben funkcionar te družbe predlagal, da bi finančna pomoč, ki jo je družba dala republikanski stranki, lahko izkoristili za to, da bi pridobili sodelovanje ministra za pravosodje ZDA v neki zadevi, ki se je nanašala na ITT.

Ker so padla v čas predvolilnega vzdušja, so Andersonova odkritja povzročila v ZDA pravi vihar.

Kasneje je ta novinar razkril, da sta bili ITT in CIA vmešani v politično zaroto, ki naj bi preprečila socialistu doktorju Salvadorju Allendeju prevzem oblasti novembra 1970, potem ko je zmagal na volitvah za predsedniško mesto 4. septembra istega leta.

Anderson ugotavlja, da je bil poglobitveni namen te zarote v tem, da bi ustvarili v Čilu finančno zmešnjavo, z njo povzročili anarhijo ter s tem prisilili čilske oborožene sile, da bi neposredno intervenirale in prevzele oblast.

V Čilu je bilo splošno znano, da so leta 1970 pripravljali zaroto, ki je dosegla vrh z umorom glavnega komandanta čilskih oboroženih sil; napadli so ga 22. oktobra istega leta. Andersonova odkritja so osvežila spomin Čilencev na to dogajanje in so prvokrat opozorila prebivalstvo, da je Čilu grozila zarota, ki so jo usmerjali od zunaj.

Potem, ko je objavil to odkritje, ki je povzročilo poplavo izjav v ZDA, je Anderson podkrepil svoje trditve še s tem, da je razposlal serijo enaintridesetih zapiskov kolegom, ameriškim uradnim osebam in drugim; datirani so bili od septembra 1970 do 18. novembra istega leta. Sicer pa ni nič izjavil glede tega, ali je te dokumente izbral med večjim številom drugih; povedal pa je, da so bili rešeni pred sežigom, ki se ga je lotila ITT.

Jack Anderson, ki je podedoval novinarski stolpec po Drewu Pearsonu, je pred tem objavil že nekaj drugih spektakularnih odkritij, med katera sodi razkritje »Pentagonskih listin« in vloge ZDA v konfliktu med Indijo in Pakistanom. Čeprav je sporna osebnost, velja na splošno za dobro obveščenega pisca.

Kaj odkrivajo dokumenti?

Doslej še ni nihče prepričljivo zavrnil »tajnih dokumentov ITT«, zato lahko trdimo, da so v tem trenutku Andersonove informacije avtentične.

Neki predstavnik ameriškega zunanjega ministrstva je izjavil, da je leta 1970 ministrstvo zavrnilo predloge za vmešavanje v čilske notranje zadeve.

Kongres ZDA je reagiral na dokumente tako, da je sprožil o tem posebno preiskavo v senatu.

V Čilu smo se srečali z dvema reakcijama na te dokumente: opozicija je izrazila dvom v avtentičnost teh dokumentov in je poskušala diskvalificirati Andersona kot novinarja, medtem ko je ostale resnost obtožb globoko pretresla.

Čilska vlada je ostala mirna in je šele po enem tednu uradno komentirala, češ da »predsedniški urad analizira dokumente« in da je uradno zelo zaskrbljena zaradi sodelovanje Čilencev in tujcev v dogodkih, o katerih govore zapiski.

Čilski ambasador v ZDA Orlando Letelier se je srečal z visokim uradnikom ameriškega zunanjega ministrstva, da bi sporočil zaskrbljenost čilske vlade nad resnimi implikacijami, ki izhajajo iz dokumentov.

Predsednik Salvador Allende je analiziral dokumente s člani oboroženih sil in vladnimi uradniki in je 23. marca sporočil, da jih bodo objavili, tako da jih bo lahko čilsko ljudstvo samo ocenilo.

Dokumenti omenjajo petdeset ljudi, Čilencev in tujcev: večina tujcev so državljani ZDA.

Uradni natis dokumentov je po vsebini razdeljen na štiri poglavja: 1. Preprečitev Salvadorju Allendeju, da bi postal predsednik; 2. O ustvarjanju ekonomskega in političnega kaosa v Čilu; 3. Državni udar; 4. Povzetek. Kritika in ocena.

Gre samo za zaščito interesov

Prvi zapisek je napisal Jack D. Neal, uslužbenec ITT, Williamu R. Morrisonu, podpredsedniku firme, ki opravlja svojo funkcijo v Washingtonu. Naslovljen je takole: »Čile—Bela hiša; State Department; Minister za pravosodje«.

Neal pojasnjuje, da je govoril s Kissingerjevim svetnikom za Latinsko Ameriko v zunanjem ministrstvu in da mu je (Neal) »... izrazil globoko zaskrbljenost zaradi položaja v Čilu — ne samo z gledišča naših velikih naložb, marveč zaradi grožnje celotni polobli. Povedal sem mu, da je 95 milijonov dolarjev našega premoženja zavarovano z jamstvi za investicije, podobno kot to velja za druge ameriške korporacije, vendar pa da ne bi radi videli, da bi ameriški davkoplačevalci pokrili takšne izgube«.

Zapisek pojasnjuje prvi del problema: ITT je zainteresirana, da brani svoje naložbe v Čilu, v katerem je bil socialist Salvador Allende izvoljen za predsednika republike.

V drugem zapisku določeni uslužbenci ITT vključujejo ameriško zunanje ministrstvo v svoj načrt, s katerim naj bi preprečili Salva-

dorju Allendeju, da bi postal predsednik. Zapisek razkriva načrt, po katerem naj bi v Kongresu izvolili za predsednika (konservativca, op. prev.) Jorgeja Alessandrija. Alessandri je bil namreč na volitvah 4. septembra po številu glasov drugi, za Allendejem. Če nobeden med kandidati v predsedniških volitvah ne dobi več kot 50 % glasov, mora Kongres (predstavniški dom in senat) po čilski ustavi izvoliti predsednika izmed dveh kandidatov, ki sta dobila največ glasov.

Spomenica ITT se v zvezi s tem glasi takole: »Po tem načrtu bi Alessandri, kot je sam napovedal, ko bi zmagal v Kongresu, odstopil. Predsednik senata (demokristjan) bi prevzel predsedniško oblast in razpisane bi bile nove volitve, ki naj bi bile čez dva meseca.

Takšne volitve bi bile najverjetneje ugodne za predsednika Eduarda Freia, ki bi lahko takrat spet kandidiral proti Allendeju. Menimo, da bi v takšni bitki Frei zlahka zmagal.

»Pozno v torek ponoči (15. septembra 1970) je ambasador Edward Korry končno dobil sporočilo, poslano v imenu predsednika Nixona, da stopi v akcijo. Sporočilo ga je pooblaščalo, da stori vse, kar je mogoče — z izjemo izkrcaja sil — da prepreči Allendeju prevzem oblasti«.

Prvo poglavje knjige, ki jo je objavil urad predsednika republike Čila, vsebuje vse zapiske, ki se nanašajo na načrt, da se Salvadorju Allenderju »na miren način« prepreči prihod v predsedniško palačo Moneda.

Prazno »upanje«

Drugo poglavje o ustvarjanju političnega in ekonomskega kaosa v Čilu opira svoj naslov na ton naslednjega odlomka iz zapiska ITT, ki je datiran z 29. septembrom 1970, New York: »Zdi se skoraj gotovo, da bo kongres potrdil marksista Salvadorja Allendeja za naslednjega čilskega predsednika.

Je samo dlačica upanja na obrat, ki bi bil posledica ostrega in malo verjetnega premika v glasovalnem razpoloženju krščanskih demokratov, ki imajo vlogo jezička na tehtnici.

Prevladujoča čustva v vrstah krščanskih demokratov, tako menijo, so na strani Allendeja.

Bolj realistično upanje med tistimi, ki bi radi blokirali Allendeja, se opira na okolnost, da bo hitro poslabšanje gospodarskega položaja (dviganje bančnih naložb, bankrot podjetij itd.) sprožilo val nasilja, katerega posledica bo vojaški udar.

Predsednik Frei želi ustaviti Allendeja in je to tudi povedal svojim zaupnikom. Toda to želi storiti po ustavni poti, to je, bodisi s preusmeritvijo glasovanja v Kongresu bodisi z notranjo krizo, ki bi zahtevala vojaško intervencijo.«

Isti zapisek se konča z naslednjim stavkom: »Čeprav je uspeh dvomljiv, ne smemo izključevati tega, da bi preprečili Allendeju prevzem oblasti z ekonomskim zlomom«.

Neki drugi zapisek, datiran z 29. septembrom, poslan iz Washingtona v Brussel, opisuje načrt, kako doseči ekonomski zlom.

Državni udar

Tretje poglavje, poglavje o pripravljanju državnega udara, vsebuje zapiske, ki nosijo datume od 7. oktobra do 22. oktobra. 9. oktobra predsednik ITT William R. Nerriam piše Johnu Mc Conu, direktorju ITT in nekdanjemu direktorju CIA:

»Danes sem kosil z našo osebo za zvezo pri Agenciji Mc Lean (beri: CIA.) Tukaj povzemam rezultat najinih razgovorov. Še vedno je zelo zelo pesimističen glede Allendejevega poraza v Kongresu, ki bo o njem glasoval dne 24. oktobra. Še vedno poskušajo zbrati nekatere člane oboroženih sil, da bi uprizorili nekakšen upor — doslej brez uspeha.«

Zapisek nadaljuje: »Bil sem precej presenečen, ko sem videl, da bo po mnenju tega človeka Nixonova administracija zelo odločno ukrepala, če bi in ko bi Allende zmagal. Brž ko bi prišlo do razlstitutev, če ne bo primerne odškodnine, naj bi zaprli vse vire ameriške denarne pomoči, bodisi da gre za vladno pomoč ali za posojilne ustanove tukaj v Washingtonu. Zagotovil mi je, da je predsednik v tem trenutku (bolje pozno, kot nikoli, menim) globoko in vsestransko premislil položaj in je pripravljen za akcijo, ko nastopijo dejstva.«

In kasneje dodaja: »Kljub pesimizmu poskušajo spodbuditi Freia in vojsko, da ustavita Allendeja. Nadaljujejo tudi s poskusi, da se izzove skrajna levica k nasilnemu reagiranju, da nastane vzdušje, ki že terja vojaški poseg.«

15. oktobra uslužbenec John D. Neal piše Williamu Merriamu:

»Ambasador (ZDA) je dejal, da ima težave s prepričevanjem Washingtona, da ukine vsakršno pomoč Čilu; toda ambasador vendar vztraja pri tem, ker bi mu to koristilo v pogajanjih. ZDA bodo zanikale, da gre za »ukinitev«; to je delala vlada tudi v preteklosti, češ: »ne gre za ukinitev pomoči Čilu, marveč le za ponovni pregled programa pomoči«.

16. oktobra je Hal Hendrix, direktor ITT za stike z javnostjo za območje Latinske Amerike naslovil naslednje sporočilo Edwardu Gerrityju, podpredsedniku in vodji sektorja za stike z javnostjo družbe ITT:

»Verjetnost vojaškega udara je zelo majhna, toda še vedno je nekaj upanja — vsaj do danes.

Ključna oseba v tej kombinaciji je nekdanji brigadni general Roberto Viax, ki je oktobra prejšnjega leta vodil upor pripadnikov prvega topniškega regimenta, ki je zahteval višjo plačo in boljše delovne pogoje. Ta upor je hitro propadel. Viaux je bil po kratkem postopku odpuščen iz vojske, toda njegova akcija ga je čez noč povzdignila v junaka večje skupine aktivnih in upokojenih častnikov in podoficirjev.«

Viaux je v preteklem tednu resno razmišljal o tem, da bi stopil v akcijo. Govorice, da bo sprožil udar 9. ali 10. oktobra, so se naglo raznesle po Čilu in so se razširile vse do Buenos Airesa v Argentini.

Dejstvo je, da je prejšnji teden Washington namignil Viauxu, naj se umakne. Bili so mnenja, da ni ustrezno pripravljen, njegov rok je bil preložen na kasnejši, še ne določen datum. Emisarji so ga opozorili, da bi bil s prezgodaj začeto akcijo, ki bi propadla, njegov poraz zelo podoben porazu, ki smo ga doživeli v kubanskem »Zalivu prašičev«.

Da bi ga prepričali, naj akcijo odloži, so Viauxu zagotovili, da bo dobil materialno pomoč in podporo ZDA in drugih za kasnejši manever. Moram pripomniti, da so Viauxovi prijatelji kasneje sporočali, da je bil Viaux nekoliko skeptičen, ker so bile te obljube izrečene samo v ustni obliki.

Ob osmih zjutraj 22. oktobra 1970 je skupina ultradesničarskih oficirjev obkolila glavnega komandanta čilske armade generala Reneja Schneiderja in je streljala nanj, ko se je peljal v svojem avtomobilu. Umrl je tri dni kasneje. Ena od glavnih oseb, ki so bile vpletene v to dejanje, je Roberto Viaux, ki je danes v zaporih v Santiagu; njegov primer obravnava čilsko vojaško sodišče. Skoraj vse, ki so sodelovali pri tem zločinu, so pozaprli, nekateri pa so uspeli pobegniti v ZDA in Evropo.

Četrto poglavje knjige obravnava dogajanje po Allendejevi zmagi v Kongresu. ITT je osma med največjimi družbami v Združenih državah; V Čilu ima 103 milijone dolarjev naložb. Kapital ITT je tolikšen, kot znaša celotni bruto narodni dohodek Čila. To je najboljši kazalec moči ameriške družbe; zato se lahko skupaj s CIA postavlja po robu deželi, ki ima devet milijonov prebivalcev in ki poskušajo graditi »čilsko pot k socializmu«.

»The Chilean Report«, palača Moneda, 12. april 1972; Prevedel: B. Č.

Arthur Liebman-James F. Petras

Razredna in študentska politika

Politično gledano veljajo študentje latinskoameriških univerz na splošno za radikalce. To mnenje o njihovi politiki je nastalo spričo dramatične politične vloge, ki so jo imeli kot opozicija zoper oligarhične in diktatorske režime in spričo premoči levice v študentskih

političnih volitvah; vendar pa to mnenje izvira tudi iz tega, da družboslovci večinoma raje osredotočijo pozornost prav na radikalne študente.¹ Študentje so imeli pomembno vlogo pri strmoglavljenju diktatorskih vlad v času od leta 1930 do leta 1950 v Braziliji, Kolumbiji, na Kubi, v Gvatemali, Peruju in Venezueli. Sedanja študentovska dejavnost v tem delu sveta po vsem sodeč potrjuje to mnenje o radikalizmu študentov latinskoameriških univerz. V Venezueli je zunajparlamentarna levica, ki jo sestavljata MIR in MAS (leva frakcija venezuelske KP), najmočnejša na osrednji univerzi v Caracasu; tudi na univerzi San Marcos že leta zmagujejo na demokratičnih študentovskih volitvah kastristične in maoistične frakcije. V Kolumbiji je Pastranova vlada, pred njo pa tudi Llerasova, poslala vojaške enote na univerze, da bi zatrle levičarsko politično dejavnost. Preden je v Braziliji vojaška diktatura potlačila sleherne težnje po intelektualni in politični svobodi, so imeli marksisti in katoliški levi študentje vodilno vlogo v univerzitetni politiki. V Argentini in Urugvaju so iz študentovih vrst rekrutirali veliko borcev za vse močnejša gverilska gibanja.²

In medtem ko na vsej polobli lahko spremljamo študentovski radikalizem, nekdanji in sedanji, pa zasledimo novico, da so študentje čilske univerze — torej edine države v Latinski Ameriki z demokratično izvoljeno vlado, ki v temeljih izvaja spremembe in reforme — izvolili protivladno osebnost za rektorja. Kako je mogoče pojasniti ta očitno deviantni politični primer?

Protiallendejevski izid volitev bi utegnil biti posledica težnje po zavračanju vladajočega režima — ne glede na to, kdo podpira ta režim in kakšni so cilji njegove politike.

Ta trditev se opira na teorijo, da imajo študentje nasploh opozicionistično mentaliteto, ki nastopa proti vsem oblastem, pa naj bodo desne ali leve. Ta teorija nadalje sodi, da so študentovska politična stališča v glavnem izraz osebnih skrbi in (ali) generacijskega ali družinskega konflikta; po tej razlagi se študentje, ki se otepajo s težavami, zatekajo k politiki kot sprejemljivi sprostivni.³ V nekem smislu drži ta opis študentovskega psihološkega nereda. Vendar pa ta teorija ne ponuja nobenega vzorca, po katerem bi lahko osvetlili, v kakšni smeri se razvija politično vedenje študentov glede na družbeni ali politični kontekst ali pa glede na socialni izvor študentov. Ko enkrat osebna čustva prenesemo v družbene in politične okvire,

¹ Arthur Liebman, Kenneth Walker in Myron Glazer, *Latinsko-ameriški univerzitetni študentje: študija šestih nacij* (Cambridge, Harvard University Press, 1972); Jamie Suchlicki, »Viri študentovskega nasilja v Latinski Ameriki: analiza literature«, *Latin American Research Review*, zv. 7, št. 3, jesen 1972, str. 31—46.

² Richard Goff, *Gverilska gibanja v Latinski Ameriki*, New York, Doubleday and Company, 1972.

³ Poskus psihološke razlage študentovskega političnega aktivizma najdemo v delu Lewis S. Feuer, *Konflikt generacij*, New York, Basic Books, 1969.

potem jih morajo družboslovci pojasniti v teh okvirih, ali pa padejo kot žrtve redukcioniističnih zablod.

Volitve rektorja za čilsko univerzo leta 1972 so načele pomembna razmišljanja o študentovski politiki, za katero se je dotlej zanimalo razmeroma malo znanstvenikov. Vlada narodne enotnosti Salvadorja Allendeja je zaprisežena levičarska vlada. Malo je bilo takšnih vlad v Latinski Ameriki, razen morda v Mehiki, Boliviji in na Kubi. Toda obdobja, v katerih so bile te vlade izrazito levičarske, so bila razmeroma kratka. Zato družbeni analitiki niso imeli veliko priložnosti, da bi opazovali in proučevali politično vedenje študentov v razmerah ostre razredne polarizacije — dejavnika, ki bi utegnil popačiti prejšnje posplošitve o študentovski politiki. Redke raziskave — če sploh katere — so doslej poskušale razčleniti medsebojno razmerje med »razredno usmeritvijo«⁴ latinskoameriških študentov ter obdobji daljnosežnih in hitrih strukturalnih sprememb. Ali bodo študentje še naprej enako nagnjeni k radikalizmu, ko bo imel le-ta takojšnje posledice, ki utegnejo neugodno vplivati na študentove možnosti za družbeno mobilnost? In narobe, kako naj si razlagamo obstoj radikalizma v Latinski Ameriki, če vemo, da je večina študentov iz srednjega in zgornjega razreda? Večina študij namreč ugotavlja, da je manj kot 5 odstotkov študentov iz nižjih razredov. Kako naj torej pojasnimo uveljavljanje »meščanskega revolucionarja«⁵ Razlaga študenta kot meščanskega revolucionarja bo morda bolj osvetlila vprašanje o tem, v katerih okoliščinah bodo študentje obrnili hrbet radikalni politiki in se postavili na protireformistično stališče, kot se dogaja v Allendejevem Čilu.

- Socioekonomski kontekst Allendejevega Čila

Posvetimo zdaj pozornost trenutnim gospodarskim in političnim razmeram v Čilu. Allendejeva vlada se je prva v zgodovini Čila lotila korenite prerazdelitve družbenih in gospodarskih dobrin v prid nižjih razredov.⁶ V prvem letu oblasti je Allendejeva vlada povišala plače in mezde za 30 odstotkov, cene pa so bile medtem zamrznjene. Od takrat naprej so plače avtomatično poviševali glede na rast življenjskih stroškov. Pod novo oblastjo prejema vsak otrok v Čilu brezplačno pol litra mleka na dan, stanarine so določili na 10 odstotkov družinskega dohodka. Graditev stanovanj za prebivalce z nižjimi dohodki se je razmahnila kot pod nobeno vlado doslej, povečale

⁴ Z razredno usmeritvijo ne mislimo na razredni izvor študentov — čeprav je to očitno lahko pomemben dejavnik, ki vpliva na dolgoročne družbene cilje — temveč predvsem na izbiro vrste kariere in na načrte za prihodnost, ki se izoblikujejo pri študentu od vpisa do končane univerze.

⁵ Glej Liebman in dr., op. cit. str. 40—45.

⁶ Za bolj podrobno razpravo glej: James Petras, *Latinska Amerika: odvisnost ali revolucija*, New York, John Wiley, 1973; pa tudi Richard Feinberg, *Allendejev triumf: čilska zakonita revolucija*, New York, Mentor Book, 1972.

pa so se tudi ugodnosti na področju vzgoje in izobraževanja za prebivalce z nižjimi dohodki. V kmetijskih predelih so v dveh letih razlastili več kot 3 tisoč posestev — dvakrat toliko, kot jih je Freijeve vlada v šestih letih. Na področju bančništva in kreditne politike je vlada po nacionalizaciji 90 odstotkov bank preusmerila kreditno politiko, tako da posojil ne dobiva elita, pač pa so namenjena manjšim in srednjim podjetjem, nacionaliziranim podjetjem in koristnikom agrarne reforme. Na pobudo vlade in delavskega razreda je več kot 200 industrijskih podjetij iz različnih panog prešlo v državni gospodarski sektor in jih zdaj delno upravljajo delavski odbori ali njihovi predstavniki. Z delovno spodbudo vlade se je članstvo v sindikatih tako pomnožilo, da zajema pomemben del industrijskih in kmetijskih delavcev, ki prej niso bili organizirani. Poleg tega se nadzorniki dela in člani arbitraž zdaj manj nagibajo k temu, da bi podpirali delodajalce. Nacionalizacija tujih podjetij, katerih vrednost cenijo na 800 milijonov dolarjev, je verjetno prispevala k izboljšanju delovnih razmer — če že ne k ravni mezd — in k oblikovanju čuta za nacionalni ponos. Zaradi vladne politike polne zaposlenosti se je nezaposlenost zmanjšala od 8 in pol odstotka na približno 3 in pol odstotka delovne sile. Zaradi vseh teh sprememb se je povečal delež plač in mezd v narodnem dohodku od 53,7 odstotka leta 1970 na 59 odstotkov leta 1971. Allendejeva vlada s svojo politiko očitno ukrepa v korist delavcev in kmetov, zato je ta družbeni sloj glavnina vladne opore.

Po drugi strani pa se je zgornji razred — veleposestniki, bančniki in industrialci — zgubil pomemben del svojega bogastva in veljave zaradi razlastitev, zaplemb in drugih oblik prenosa lastnine. Očitno se zgornji razred, katerega položaj je absolutno gledano upadel, različno postavlja po robu vladi in upa, da bo prispeval k njenemu padcu. Proces sprememb in prerazdelitve je začel s široko opozicijo tudi v srednjem razredu, večinoma zaradi relativnega znižanja njegovega statusa. Ker se je kupna moč delavstva povečala, hkrati pa je na voljo delavcem vedno več ugodnosti, so se skrčile razlike med njimi in srednjim razredom. Tako so splahnele prednosti, ki jih je srednji razred prej imel. Poleg tega je naraščajoča kupna moč nižjega razreda zarezala v dobrine, ki so na voljo srednjemu razredu. Povečanje zaposlenosti je družinam srednjega razreda skrčilo možnost, da bi najele ceneno delovno silo. Nič več ne morejo pričakovati tiste ustrežljivosti, na katero se je srednji razred bil navadil, da jo uživa pri »družbeno podrejenih«. Nasprotovanje srednjega razreda zoper Allendejevo vlado je torej deloma posledica statusne panike. Srednji razred si prizadeva, da bi si z bojem zoper poplavo socialne zakonodaje povrnil nekdanji ugled. Srednji razred je ocenil, da so zanj škodljivi številni ukrepi, s katerimi je vlada želela utrditi položaj nižjih razredov. Vladno nadzorstvo nad trgovino na veliko je hkrati s kontrolo cen omejilo možnosti malih trgovcev, da bi navijali cene

in dobro zaslužili v času pomanjkanja. Vladna prizadevanja, da bi znižali cene blaga za široko porabo tako, da bi z državnim prevoznim sistemom odpravili nepotrebne prevozne stroške, so sprožila srd lastnikov tovorjakov. Tako je srednji razred, čeprav se mu dohodki niso bistveno zmanjšali, začutil, da je njegov status ogrožen, njegov napredek pa omejen. Individualnim podjetnikom se zdi njihov položaj ogrožen spričo naraščajoče vloge države in delavskega razreda; zato so ljudje neodvisnih poklicev srednjih slojev in mali poslovni ljudje združili moč z višjo buržuazijo. Tej koaliciji nižjih in višjih premoženjskih skupin se je pridružila večina študentov, profesorjev in intelektualcev, ki imajo očitno deloma, če ne v celoti, enake statusne in vrednostne interese.

Kako je organizirani delavski razred odgovoril na ukrepe in politiko Allendejeve vlade? Sindikalne volitve iz leta 1972 so bile dober kazalec razpoloženja tega razreda.

—Delavski razred — temelj Allendejeve vlade

Na sindikalnih volitvah v Čilu so volili državno in regionalno vodstvo. V marsičem so bile te sindikalne volitve enkratne: vse funkcionarje so volili z neposrednim tajnim glasovanjem članstva — brez posredstva delegatov ali nacionalnih konvencij. To je čisto drugače kot v ZDA, kjer velik nevoljen administrativni aparat pod nadzorstvom izvršilnih funkcionarjev nadzoruje delegate na konvencijah in volitve kandidatov, kar pelje v oblikovanje samoohranjajoče se elite. Narobe pa je v Čilu nastopala široka pahljača kandidatov, ki so zastopali mnoga različna stališča in svobodno tekmovali za podporo članstva. V sindikalnih volitvah so sodelovale vse politične stranke s svojimi programi. Spričo intenzivne predvolilne dejavnosti v delavnicah, rudnikih, tovarnah in uradih so bili delavci dobro seznanjeni s socialnimi in političnimi alternativami, hkrati pa so imeli možnost voliti svobodno.⁷

Udeležba na čilskih sindikalnih volitvah je znašala 71,75 upravičenih sindikalnih volilcev (559.756).⁸ Visoka udeležba dokazuje intenzivno predvolilno dejavnost tekmujočih političnih skupin in visoko stopnjo zanimanja med delavci. Težko bi bilo trditi, da izidi teh volitev niso izražali »volje« organiziranih delavcev. Na izbiro so imeli 13 seznamov kandidatov, ki so zastopali najrazličnejše politične težnje. Na seznamih so nastopali: gibanje za združeno ljudsko akcijo (MAPU), neodvisni za ljudsko akcijo (API), komunisti, ne-

⁷ V ZDA so novinarji in politiki pričakovali prodor opozicije na čilskih nacionalnih sindikalnih volitvah maja 1972. Mesec selektivnih reportaž o stavkah in protestih delavcev so vplivali na utrditev prepričanja pri mnogih opazovalcih v ZDA, da so čilski delavci, potem ko so preživeli 19 mesecev »marksistične« vlade, pripravljeno to vlado zapustiti in se zavzeti za demokratske kapitalistične rešitve.

⁸ Razpredelnice in podatke o izidih čilskih sindikalnih volitev maja 1972 je zbrala čilska združena delavska zveza (CUT).

odvisni, ljudska socialistična delavska zveza (USOP), socialni demokrati, radikalci, revolucionarna delavska zveza, [skupina, ki podpira MIR (gibanje revolucionarne levece)], krščanska levica, radikalno leva stranka, svobodno sindikalno gibanje, in krščanski demokrati. Kljub veliki izbiri, ki so jo imeli, je skoraj 82 odstotkov volilcev glasovalo za komunistične, socialistične in demokrščanske kandidate. Kljub navidezni razdrobljenosti so člani sindikatov raje izbirali med vodilnimi političnimi strankami, kot pa da bi razpršili svoje glasove med manj pomembne politične skupine.

Če seštejemo vse glasove levece in jih primerjamo z vsemi glasovi desnice, je levica v očitni prednosti: skoraj trije izmed štirih organiziranih delavcev so dali prednost levici pred desnico.

Tudi če primerjamo samo vodilni tekmičici — fronto vlade narodne enotnosti in krščansko demokratsko stranko, dobimo v bistvu spet podobno razmerje moči: na vsakega krščansko-demokratskega volilca je bila 2,8 delavcev, ki so podprli fronto narodne enotnosti. Izidi jasno dokazujejo, da velika večina organiziranega delavskega razreda podpira in voli sindikalne funkcionarje, ki nastopajo kot borci za program vlade narodne enotnosti.

Če bi razdelili volivne izide po pokrajinah, bi ugotovili, da število glasov za fronto narodne enotnosti presega število glasov za krščansko demokracijo v vsaki pokrajini dežele posebej. Delavci so torej ne glede na razlike v zemljepisni legi, mezdah, poklicih in strokovni usposobljenosti dali prednost levici pred opozicijo. Medtem ko ni na voljo natančnih podatkov o razdelitvi sindikalnih glasov po poklicih, pa lahko predvidevamo, da so večino glasov za krščansko demokracijo, oddali pisarniški delavci. Teh je največ v pokrajini Santiago. Tam so krščanski demokrati dobili 46 odstotkov glasov, socialisti 38 odstotkov in komunisti 32 odstotkov. Ti pisarniški delavci, zbrani večinoma v mestnih pisarnah Santiaga, kjer so blizu poslovnim ljudem, lastnikom trgovin, ljudem svobodnih poklicev in študentom srednjega razreda, se pridružujejo drugim družbenim silam v opoziciji proti vladi in hromijo dejavnost v poslovnem delu glavnega mesta, kljub dejstvu, da zastopajo komaj 12 odstotkov organiziranih sindikalnih delavcev.

Zatorej ne preseneča, da v času, ko so lastniki tovornjakov, in poslovni krogi začeli oktobra 1972 splošen bojkot, v nobeni izmed večjih panog industrije ni bilo stavke. V nekaterih industrijskih panogah — med drugim v cementni industriji — pa so delavci celo v naglici uredili nesoglasja in se vrnil na delo, da bi podprli vlado. Zato je domneva, da bo organizirano delavstvo obrnilo hrbet socialističnim ukrepom Allendejeve vlade, močno neutemeljena. Organizirano delavstvo je še vedno najmočnejša opora demokratične socialistične vlade in se kaže kot sila, s katero bo treba računati tudi, če bodo vlado strmoglavili. Nezadovoljstvo se je v Čilu razširilo med sindikalno neorganiziranimi skupinami, predvsem v srednjem raz-

redu, in to prav zato, ker Allendejeva vlada zastopa interese delavskega razreda.

Članstvo sindikata je torej trdno na strani levice. V okviru levice pa očitno daje prednost organiziranim, uveljavljenim strankam, ki so povezane z vladajočo koalicijo, ne pa skupinam zunaj parlamentarne levice.

Če imajo organizirani delavci pomisleke glede prepočasnosti sprememb ali glede svojega sedanjega vodstva, se ti zadržki ne izražajo prek zunanje-parlamentarne opozicije.⁹

Čilskemu življu postaja vedno bolj jasno, da vpeljuje Allendejeva vlada temeljne spremembe, od katerih bodo imeli koristi predvsem delavski in nižji sloji. Srednji in zgornji razredi so se začeli zavedati, da si vlada narodne enotnosti resno prizadeva prerazdeliti bogastvo in moč v družbi na njihov račun. Protesti žensk srednjega in zgornjega razreda, ker so jim skrčili možnost kupovanja potrošnih dobrin — »pohod praznih loncev« decembra leta 1971 — ter bojkot tovornjakarjev in poslovnih krogov oktobra leta 1972 pričata o naraščajočem protivladnem razpoloženju v teh razredih.¹⁰ Po drugi strani pa izdatna podpora sindikalnega članstva levičarskim in marksističnim strankam na sindikalnih volitvah maja 1972 — 72 % za leve stranke in 28 % za desnico — dokazuje, kako globoko sega delavska podpora vladi in njenim programom.

To diferencirano podporo in odpor do Allendejeve vlade osvetljuje tudi anketa, ki jo je naredil v zgodnjem septembru leta 1972 časopis Ercilla, zmerne protivladna publikacija. Anketa je zajela širše območje Santiaga, anketirance pa so razdelili v tri skupine na podlagi njihovih dohodkov. Udeležence ankete so med drugim vprašali, ali lahko ali težko nakupijo blago, ki ga rabijo doma. 39 odstotkov vprašanih iz skupine z visokimi dohodki je odgovorilo »težko«, medtem ko je v skupini z nizkimi dohodki 75 odstotkov odgovorilo »lahko«. V skupini s srednjimi dohodki jih je več kot tri četrt odgovorilo »težko«. Eno izmed naslednjih vprašanj je bilo: »Komu mislite, da je sedanja vlada največ koristila: spodnjemu, srednjemu ali zgornjemu razredu?« 61 odstotkov vprašanih iz skupine z nizkimi dohodki se je odločilo za prvi odgovor. Med anketiranci z visokimi dohodki jih je 33 odstotkov odgovorilo »spodnjemu razredu«, medtem ko jih je 53 odstotkov odgovorilo »nikomur«. 47 odstotkov vprašanih iz skupine s srednjimi dohodki je odgovorilo »spodnjemu razredu«, 32 odstotkov pa »nikomur«. Ko so jih vprašali, koga bi raje videli kot predsednika — Freijsa ali Allendeja, jih je bilo 11

⁹ V okviru fronte narodne enotnosti, se zdi, da se razmerje moči med levico in desnico nagiba bolj v prid slednji. Po številu vodilnih položajev v regijah pa imajo komunisti odločilno prednost pred socialisti spričo razdelitve glasov. Tako so kljub pičli razliki v volilni moči komunisti organizacijsko močnejši kot socialisti v državnem in regionalnih okvirih.

¹⁰ Louis Wolfe Goodman, »Čile: vse je v obeh gledalca«, New York Times, 30. november 1972.

odstotkov iz skupine z visokimi dohodki za Allendeja, v skupini s srednjimi dohodki je Allendeja podprlo 31 odstotkov vprašanih, v skupini z nizkimi dohodki pa je bilo za Allendeja 48 odstotkov anketiranih. Izidi ankete skupaj s prej omenjenimi protesti in izidi sindikalnih volitev pričajo, da v čilski državi prihaja do večje cepitve na razrednih temeljih. Različni razredi se očitno dobro zavedajo, kako jim gre pod vlado narodne enotnosti.¹¹

—Razredna polarizacija in univerzitetna politika

V tem obdobju naraščajoče politične in razredne polarizacije so bile leta 1971 in 1972 volitve za rektorja čilske univerze.¹² Te volitve so brez primere v čilski zgodovini glede na politični kontekst, v katerem so potekale. Vlada narodne enotnosti pod vodstvom Allendeja je bila prva čilska vlada, ki se je zavzela za korenito prerazdelitev bogastva in moči. Še najbolj blizu tej vladi je bila vlada ljudske fronte, izvoljena leta 1938, ki jo je vodil radikalec Pedro Aguirre Cerda. To je bila koalicijska vlada, ki so jo sestavljale radikalna, socialistična in komunistična stranka. Tedanji univerzitetni študentje ki jih je vodila socialistično usmerjena čilska študentska zveza (FECH), so podpirali Aguirrovo vlado. Vendar pa Aguirrova vlada ljudske fronte v nasprotju z Allendejevo 30 let pozneje ni izvajala večjih reform, niti ni nacionalizirala, prerazdeljevala ali razlašala lastnine. Prizadevala si je predvsem za razvoj industrializacije in razširitev državljanskih svoboščin. Nikakor pa ni ogrožala interesov srednjega in zgornjega razreda.

Volitve za rektorja čilske univerze leta 1971 in 1972 so dale študentom in univerzitetni skupnosti možnost, da svobodno izrazijo svoj odnos do Allendejeve vlade, da izbirajo med kandidati, ki so zastopali zelo različna stališča o delovanju univerze ter o razmerju med vlado in univerzo. Doktor Edgardo Boeninger je bil izvoljen za rektorja leta 1969 in je nastopil kot kandidat za ta položaj tudi leta 1971 in 1972. Po političnem prepričanju je bil doktor Boeninger krščanski demokrat in je postal posebljen in zagovornik vseh protiallendejevskih sil na univerzi. Zavzemal se je za to, da bi bila univerza brez strankarskih interesov in idej, pač pa je podpiral pluralistično institucijo, ki naj bi bila »središče nezatirane misli in ustvarjalnosti brez posebnih političnih interesov«. Javno je razlagal, da mora univerza »ohraniti kritično stališče do vlade in družbe«. ¹³ Leta 1971 je bil njegov glavni tekmeč doktor Eduardo Novoa, leta 1972 pa doktor Felipe Herrera. (Na volitvah leta 1972 sta kandi-

¹¹ »Kaj mislijo Čilenci danes,« *Ercilla*, 10—13. september 1972, str. 10—11.

¹² Podatke o univerzitetnih volitvah smo zbrali iz več virov: *Institut International d'Etudes sur l'Education*, 26. maja 1972 in 23. junija 1971; *El Mercurio* (Santiago, Čile), 12. junij 1972, 29. april 1972.

¹³ Liebman in dr., op. cit., str. 226.

dirala še dva levičarska kandidata, vendar sta dobila mnj kot 5 odstotkov vseh glasov). Novoa in Herrera sta podpirala stališče, da mora biti univerza vgrajena v revolucionarni proces, ki se je začel v Čilu pod vodstvom Allendejeve vlade. Zavzemala sta se za tesno sodelovanje med vlado in univerzo. Bilo je popolnoma očitno, da so doktor Boeninger in njegova tekmeča zastopali prav nasprotno interese, sile in perspektive ter da je bil glas za Boeningerja glas proti predsedniku Allendeju in njegovi radikalni politiki.¹⁴

Leta 1971 in 1972 je univerzitetno volilno telo, razdeljeno kot vedno ob takih priložnostih v tri volilne skupine — profesorje, študente in neakademske osebe — vnovič izvolilo Boeningerja za rektorja. Na obeh volitvah je večina univerzitetnih volilcev dala prednost svojemu dotedanjemu nadrejenemu; obakrat je dobil okrog 53 odstotkov vseh glasov. Narobe pa je bila na obeh volitvah večina neakademskega osebja (okrog 54 odstotkov) proti Boeningerju.¹⁵ Študentje pa so bili edina volilna skupina, ki je prestopila k podpori Boeningerja v letu 1972, medtem ko so leta 1971 podpirali njegovega levičarskega tekmeča. Leta 1971 je 52 odstotkov študentov glasovalo za levičarskega kandidata, medtem ko so študentje leta 1972 z enakim odstotkom izrazili svojo podporo Boeningerju. Skratka, odstotek glasov za levičarskega kandidata za rektorja se je v letu dni zmanjšal od 52 0/0 na 48 0/0.¹⁶

Premik na desno in glasovanje večine študentov za protiallendejevskega kandidata nista presenetljiva, če gledamo nazaj. Radikalci in levičarji so kljub temu, da ljudje večidel menijo drugače, redko večina med latinskoameriškimi študenti (ali med študenti kje drugje). Ankete med študenti v različnih latinskoameriških deželah v 1960 letih so pokazale, da so bili levičarski študentje v vsaki deželi številčna manjšina.¹⁷

Nekoliko paradoksalno je, da radikalni študentje kljub dejstvu, da so manjšina (ali pa jo zastopajo) pogosto zmagujejo na študentskih volitvah. K volilnim zmagam manjšine prispeva, kot se zdi, več dejavnikov.¹⁸ Prvič so levičarski študentje zelo spretni pri poudarjanju študentskih eksistenčnih vprašanj; drugič pa se opirajo na ideologijo, ki jih prav sili v univerzitetno politiko, medtem ko se konservativci na splošno držijo koncepcije, da je univerza »hiša

¹⁴ Nekdanji minister za izobraževanje in z Boeningerjevo podporo kandidat za dekana družbenih ved na univerzi Čila je v letu 1972 izjavil: »Danes je naša naloga, da spremenimo univerze in dekanate v trdnjave za obrambo demokracije in svobode, ter da usmerimo učenje in raziskave v globoko predanost ljudstvu.« *Ercilla*, 4. oktobra 1972. Retorično sklicevanje na »apolitične« univerze komajda prikriva politični napad opozicije, ki se skriva v tej izjavi.

¹⁵ Neakademske osebe zajema dokajšen delež ročnih delavcev; v razdelitvi glasov na univerzi je odsevala enaka razredna polarizacija kot v družbi kot celoti.

¹⁶ Premik od 52 na 48 odstotkov resda ni velik. Vendar sodimo, da je pomemben kazalec procesa, ali smeri, v katero gredo spremembe.

¹⁷ Liebman in dr., op. cit., str. 129.

¹⁸ Isto, str. 36.

študija«, ki naj je ne omadežuje politika. Kot je pred kratkim pokazala obsežna raziskava, so levičarji v primerjavi s konservativnimi politiki bolj aktivni in njihovi študentsko usmerjeni programi so bolj privlačni. Zares, zdi se, kot da radikalni študentje zmagujejo na študentskih volitvah svoji ideologiji navkljub — ne pa zaradi nje.

Volitve za rektorja čilske univerze leta 1971 in 1972 so bile glede tega drugačne. Pri teh volitvah je bilo očitno, da gre v glavnem za družbena vprašanja in ne za univerzitetna. Šlo je predvsem za stališče do Allendejeve vlade in njenega radikalnega programa. Tako so študentje na teh volitvah lahko glasovali v skladu s svojim splošnim političnim prepričanjem, ne da bi jih pri tem obremenjevala študentska vprašanja in težave. Zato so čilski študentje glede na svoja latentna politična nagnjenja razumljivo podprli protiallendejevskega kandidata. Kako pa naj si razložimo študentski premik na desno? Ena izmed poglobitnih razlag ali razčlemb bi lahko izhajala iz vidika socioekonomskih razredov. Prvič: predstavniki katerih razredov se vpisujejo na univerze? Očitno je, da otroci delavcev in kmetov ne morejo priti tja. Leta 1966 si je, na primer, le približno 6 odstotkov delavskih in kmečkih otrok ustrezne starosti priborilo dostop do višjega izobraževanja v Čilu. Že ta številka sama priča o sistemu drobnega rešeta v izobraževanju. Če upoštevamo tudi to, da je čilska univerza v samem vrhu visokih izobraževalnih ustanov v Čilu, kar zadeva pomembnost in ugled, potem je očitno, da se na tej univerzi zbira razmeroma elitno študentsko telo. Raziskava med čilskimi univerzitetnimi študenti, izdelana leta 1964, je med vzorčno izbranimi študenti štirih fakultet na čilski univerzi ugotovila, da je le 8 odstotkov takšnih, katerih starši so bili iz nižjih razredov. Ista raziskava je tudi navedla, da tedaj univerze ni obiskoval niti en kmečki otrok.¹⁹

Kakšno pa je razmerje med družbenim razredom in politiko pri latinskoameriških študentih? Med raziskavo o politiki univerzitetnih študentov v petih latinskoameriških deželah so raziskovalci odkrili, da višji sloji venomer težijo k temu, da bi bili na desni, nižji sloji pa k temu, da bi bili na levi. Vendar pa je treba poudariti, da politične razlike med študenti po razredih niso bile bistvene. To ne preseneča spričo majhnega števila študentov iz nižjih slojev, ki so manjšina sredi elitistične ustanove; ta vključuje mlade v družbo, da bodo potem delovali kot ljudje v svobodnih poklicih, poslovni ljudje ter srednji in višji vladni uradniki.²⁰ Ugotovili so, da so na čilski univerzi tisti študentje, ki se izobražujejo za ugledne poklice, na primer, za zdravnike in inženirje, politično bolj konservativni, kot tisti, ki študirajo za manj ugledne poklice, na primer, za delo v prosveti. Neka raziskava navaja, da se študentje iz nižjih-srednjih

¹⁹ Frank Bonilla in Myron Glazer, *Študentska politika v Čilu*, New York, Basic Books, 1970.

²⁰ Liebman in dr., op. cit., str. 101—102 in 151—154.

in nižjih slojev, ki študirajo za zdravnike in inženirje, bolj nagibajo k podpori krščanskih demokratov, kot pa študentje istega razrednega izvora, ki študirajo na področju prosvete. Hkrati se na družbeno najmanj ugledne fakultete vpisuje največ študentov iz nižjih slojev.²¹

Politične posledice kombinacije, da študentje iz nižjih slojev študirajo za statusno manj ugledne poklice, je mogoče opazovati tudi na primeru volitev dekanov in fakultetnih svetov septembra leta 1972 na državni tehnološki univerzi (UTE)²². V primerjavi s čilsko univerzo je na državni tehniški univerzi več študentov iz delavskega in nižjih-srednjih razredov. Več jih tudi študira za tehnične poklice, ki so glede statusa, dohodka in dejanske fizične lokacije delovnega mesta bliže ročnim delavcem, kot so poklici, za katere študirajo študentje s čilske univerze. 70 odstotkov glasov, kolikor so jih dobili levičarski in provladni kandidati na omenjenih volitvah na državni tehnični univerzi, priča o močni podpori Allendejevi vladi — vladi, ki po mnenju teh študentov varuje njihove koristi.

Nekateri opazovalci študentovskega političnega vedenja menijo, da se univerzitetni študentje v primerjavi z drugimi člani družbe lahko bolj prosto politično gibljejo in imajo večjo svobodo, da imajo svoje ideale in politiko, ter da jim ne gre za ozke denarne koristi. Niso vezani na zaposlitve in družine, delujejo pa na ustanovah, ki jih hkrati ločijo od zunanjih političnih sil ter spodbujajo njihova intelektualna in idealistična nagnjenja. To mnenje o političnem vedenju študentov očitno želi zanemariti ali zmanjšati pomen razrednega v študentovski politiki ter družbenega in političnega konteksta, v katerem študentje delujejo.

Študentovska in revolucionarna politika v Latinski Ameriki

Če proučimo vsa večja študentovska politična gibanja 20. stoletja v Latinski Ameriki, začeniši z gibanjem za reformo univerze, in jih postavimo v razredno ogrodje, potem zgubi študentovska politika nekaj svojega zunanjega blišča. Študentje so bili v prvih vrstah reformnih gibanj ter v opoziciji diktaturam in ozko zasnovanim oligarhijam. Odločilno pri tem pa je ugotoviti, katere razredne interese so študentje izražali, in kdo je imel koristi od njihove politične akcije. Gibanje za reformo univerze, ki se je začelo leta 1918 v argentinskem mestu Cordobi in se v naslednjih letih razširilo po vsej polobli, je nastalo kot neposredna posledica povečanega vpisa študentov iz srednjega razreda. Nastopili so proti tradicionalnim univerzam, katerih usmeritev je bila podrejena interesom zemljiške aristokracije. Če bi opazovalec pazljivo proučil študentovsko opozicijo proti diktatorskim vladam, predvsem opozicijo Augusta

²¹ Bonilla in Glazer, op. cit., str. 218—225.

²² *Puro Chile* (Santiago), 10. septembra 1972.

Legue v Peruju v 1920-ih letih in Juana Gomeza v Venezueli v 1920-ih in 1930-ih letih, bo ugotovil, da so bili tudi srednji sloji v teh državah proti diktaturi, za katero so videli, da ogroža tudi koristi srednjega razreda.²³ Gino Germani je jedrnato opisal korenine upornišva srednjega razreda:

V latinski Ameriki so ekstremistična ali vsaj radikalna gibanja dobivala podporo od skupin, katerih vzpon je deloma onemogočala neprestana togost razslojitvenega sistema. Dvigajoči se srednji sloj, ki je nastal ob prvih korakih, ki so peljali h gospodarskemu razvoju in modernizaciji družbe, se je ravnal po novo pridobljeni razredni identifikaciji in po želji, da bi dobil politično moč in pomemben položaj, da bi se tako lahko postavljaj po robu političnemu in družbenemu redu, ki je dajal tradicionalni eliti resnični monopol na moč in veljavo.²⁴

V teh bitkah proti oligarhijam in diktaturi so študentje in srednji razred iskali zavezništva pri delavskih in nižjih slojih. V študentovskih očeh ti režimi niso bili zatiralski samo do njih, temveč tudi do delavcev iz nižjih slojev. Idealistični študentje so se tudi iskreno zavzemali za izboljšanje življenjskega položaja svojih manj srečnih sodržavljanov. Vendar pa je politična šibkost delavcev močno vplivala na študentovsko politiko. Ker v Latinski Ameriki na splošno ni bilo nikjer močnejše politične sile na levici, so imeli študentje vse možnosti, da so tavalili od liberalne do leve točke političnega spektruma. Slabost takšne levece je v tem, da je lahko ohlapno definirala težnje in cilje delavskega razreda. To pomeni, da so študentje lahko delovali kot romantični radikalci, in da tudi ni bilo nujno, da se razvije njihova razredna zavest do nižjih slojev.

Čile z Allendejevo vlado je eden izmed redkih primerov v zgodovini, ko so se študentje soočili z močno levičarsko politično organizacijo, ki ima temelje v širokem gibanju delavskega razreda. Univerzitetni študentje, ki izvirajo večinoma iz srednjega ali višjih razredov, so se soočeni s takšnim razvojem, začeli pomikati k bolj konvencionalni razredno zasnovani politični usmeritvi — k usmeritvi, ki nasprotuje marksistični vladi. Celo ni univerzi Concepcion, kjer so bli študentje znani po svojem skrajnem radikalizmu v primerjavi s čilsko univerzo, so zaznamovali premik v desno. Leta 1972 je na volitvah na univerzi Concepcion protivladni kandidat Carlos van Splesing dobil večino glasov.²⁵

Premik študentov na desno, potem ko pride na oblast močna radikalna vlada, ki se opira na nižje sloje, ni značilen le za Čile v letu 1972. V 20. stoletju lahko najdemo še tri druge pomembne

²³ Liebman in dr., op. cit., str. 9–29.

²⁴ Gino Germani, *Družbene in politične posledice mobilnosti*, pri založbi Smelser and S. M. Lipset; *Družbena struktura in mobilnost v gospodarskem razvoju*, Chicago, Aldine Press, 1966. str. 384.

²⁵ *Times of the Americas*, str. 42, 6. decembra 1972, str. 1.

primere — v Mehiki, Boliviji in na Kubi — ko so prišle na oblast ljudske vlade, ki so začele izvajati radikalne politične in gospodarske spremembe. V Mehiki so revolucionarji dolgo gledali na vodilno univerzo — narodno avtonomno univerzo Mehike (UNAM) — in na njene študente kot na sile, ki so na strani reakcije. V času radikalnih sprememb pod Cardenasovo vlado v 1930-tih letih, je neki severonameriški zgodovinar zapisal, da je ta univerza »konservativna na meji reakcionarnosti... dejansko se je lotila negativne naloge, da vzgoji generacijo, ki je bodisi ravnodušna do revolucije, bodisi so zanjo revolucionarna načela prekletstvo«. ²⁶

V Boliviji so bili študentje po revoluciji leta 1952 v prvih vrstah protirevolucionarne dejavnosti. Tam je bila revolucionarna vlada pod vodstvom narodne revolucionarne stranke (MNR) pod stalnim pritiskom organiziranega delavskega razreda, predvsem rudarjev, naj uresniči reforme in programe v korist delavcev in kmetov. Elementi srednjega razreda v stranki in zunaj nje, so postali vse bolj nezaupljivi, pozneje pa tudi sovražni do teh sil in njihovih zahtev. V tem položaju so postali univerzitetni študentje, izražajoč svoje razredne interese, vodilni nosilci protirevolucionarne politike. Zgodilo se je celo, da je delavska milica bolivijske delavske centrale — edine delavske organizacije v državi — dobresedno zasedla vse univerze v Boliviji in jih poskusila spremeniti v »ljudske« univerze. Seveda so zmerneži v MNR prevladali in dosegli, da se je delavska milica umaknila, ter s tem »prispevali k ponovni uveljavitvi univerzitetne avtonomije; univerze so ostale še naprej središča protirevolucionarne dejavnosti«. ²⁷

Kuba je tretji zgodovinski primer študentovskega nasprotovanja radikalnim političnim in gospodarskim spremembam. Tam so univerzitetni študentje podprli Castra, ko so v njem videli borca za državljanske svoboščine in nacionalista, ki je nastopil proti nepriljubljenemu korumpiranemu diktatorju. Ko se je Castro usmeril na levo in začel uresničevati daljnosežne programe v prid delavcem in kmetom, se je med univerzitetnimi študenti začela razvijati močna opozicija. Nasprotovanje Castru so sprva razlagali kot strah pred ogrožanjem državljskih svoboščin in pred naraščajočo vlogo komunistične partije v Castrovi vladi. Vendar pa socioekonomsko ozadje proti-kastrovskih študentskih aktivistov dokazuje, da je šlo za več kot za zgoraj omenjeni vprašanji. Jamie Suchlicki je takole označil članstvo ene izmed večjih protikastrovskih študentskih skupin: »Večina je izhajala iz družin srednjega in zgornjega razreda, predvsem so bili to otroci ljudi svobodnih poklicev in poslovnih ljudi. Nekateri so se udeleževali v katoliških mladinskih organizacijah.

²⁶ Eyer in Simpson, *Ejdo: mehiški izhod*, Chapel Hill University of North Carolina Press, 1937. str. 579—580.

²⁷ James Malloy, *Bolivija: nedokončana revolucija*, Pittsburgh, University of Pittsburgh, 1970, str. 235.

Bili so pod močnim vplivom cerkve . . . razen strmoglavljenja Castraniso imeli drugih jasnih ciljev«. ²⁸ Očitno je bilo, da so študentje iz privilegirane razreda nastopali proti vladi, ki je ogrožala njihove interese. ²⁹

Razlaga

Kakšni procesi povzročajo premike študentovskega političnega aktivizma z leve na desno? V času množičnih nemirov se utegnejo študentje obotavljati, ali naj sodelujejo v družbenih gibanjih, v katerih niso dejavnik, ki odloča, poleg tega pa si to gibanje lahko zastavi cilje, ki ne bodo v skladu s študentovskimi zahtevami. V razmerah množične vstaje so voditelji množičnih gibanj tisti, ki določajo, katero smer bo ubrala radikalna politika. Ne tako poredkoma veljajo mladi univerzitetno izobraženi posamezniki kvečjemu za simpatizerje in pomočnike revolucionarnih procesov, redkokdaj pa za njihovo »avantgardo«. Še več, če so množična gibanja uspešna, gledajo na univerze kot na ustanove, ki so prav tako podrejene družbenim in gospodarskim spremembam, ne pa kot na področje avtonomnega političnega razvoja. Mnenje, da mora biti univerza neposredno zajeta v procesu sprememb, zanika tradicionalno koncepcijo levičarskih študentov o »avtonomni univerzi« in o politično avtonomnem univerzitetnem študentu. Namesto tradicionalnega spoštovanja delavcev do »idealističnih študentov« se uveljavi bolj pragmatično in utilitaristično gledanje na izobraževanje — torej tudi na visoko izobraževanje: na univerzo gledajo kot na ustanovo, ki naj bo v službi ciljev revolucionarnega procesa. Enako se ne more v tem kontekstu ohraniti paternalistično in elitistično gledanje študentov na delavce. Študentje, zavrtnjeni kot varuhi množic, se soočajo z novimi zahtevami univerze in so hkrati zaskrbljeni glede svoje prihodnosti in statusa v hitro spreminjajoči se družbi. V takih razmerah študentovski radikalizem ni več zastoj, temveč se nad njim zberejo oblaki nezaželenih osebnih posledic glede kariere posameznika in prihodnjega položaja v družbi.

Študentje niso nič več »zedinjeni« z delavci, ko postavljajo zahteve proti eliti. Zdaj vlada od njih zahteva žrtve, ki naj omogočijo spremembe v prid delavcev. Očitno so v takih okoliščinah levičarske študentovske skupine na slabšem v primerjavi s študentovskimi političnimi skupinami, ki delujejo proti delavskemu razredu in ki lahko navežejo študentovske zahteve na svojo večjo opozicijo proti usmeritvi vladne politike.

²⁸ Jamie Suchlicki, *Univerzitetni študentje in revolucija na Kubi, 1920—1968*, Coral Gables, Florida, University of Miami Press, 1969, str. 97.

²⁹ Lev Trocki je v razpravi o vlogi ruskih univerzitetnih študentov med boljševiško revolucijo zatrdil, da »se jih je 99 % borilo na drugi strani barikad«. (»International Press,« 13. novembra 1972.)

Iz zgornje razprave je očitno, da študentje ne podpirajo vedno levičarske politike v Latinski Ameriki, zlasti ne v času razredne polarizacije. Dolgoročna usmerjenost k uveljavitvi v družbi in le doseganje višjega statusa se zdi prehuda ovira za poglobljanje študentovskih vezi z radikalnimi vladami, ki jih podpira delavski razred. V času družbene imobilnosti, ko so razredne delitve manj očitne, splava na površje študentovski aktivizem v *prid* revnim, potone pa statusna zvestoba študentov srednjemu in zgornjemu razredu. Po tem bi lahko sklepali, da so spremembe političnih kontekstov odločilne, če naj stopi v ospredje razredna politika pri ugotavljanju študentovskega političnega vedenja. Sposobnost študentov, da premostijo svoje razredno ozadje, je v obratnem sorazmerju s stopnjo razredne solidarnosti in razredne bojevitosti med delavskimi in kmečkimi razredi, kot se izraža s konkretno vladno zakonodajo.

Izobraževalni sistem ohranja in vedno znova utrjuje elitno naravo družbe. V obdobju družbene polarizacije se zaradi univerzitetnih skušenj bistveno ne spreminjajo razredne vrednote študentov. Glede na to, da je univerza elitistična ustanova, se postavi ob bok tistim družbenim razredom, ki so ji najbližji po vrednotah, statusu in prepričanju. V teh razmerah univerzitetni študentje še zdaleč niso ločena družbena formacija, kar pa očitno velja za univerzitetne študente v nepolariziranem kontekstu. Zato študentje v razmerah družbene polarizacije podpirajo sile srednjega razreda, ki nastopajo proti koreniti prerazdelitvi bogastva in moči. Latinskoameriške izobraževalne ustanove nastopajo proti vladam desnice in centra le takrat, če te vlade zastopajo *tradicionalno oligarhično politiko*. Torej so bile univerze iz različnih vzrokov v konfliktu z vladami leve in desnice, pač odvisno od družbenega konteksta in sprejete javne politike ter tega, kako vse to vpliva na razredno usmeritev študentov. Ker je vpis na univerzo odvisen od razrednega ozadja in razredne usmeritve, in ker imata ta dejavnika velik vpliv pri oblikovanju političnih stališč, morajo radikalne vlade preurediti izobraževalni sistem v celoti, če si hočejo zagotoviti študentovsko podporo. Razredna narava univerze se postavlja po robu tesnemu sodelovanju z vladno delavskega razreda, ki gradi socializem. In kot paradoks: vprašanje univerzitetne avtonomije, dolgo časa priljubljen ideal leve in desnice v Latinski Ameriki, postaja ovira v boju za bolj enakopravno družbo.

(Delno skrajšan tekst iz: *Politics and Society*, št. 3, 1973.) Prevedel: Dušan Velkavrh.

Pablo Neruda zasebno

Ni lahko določiti meje neke celine — Pablo Neruda pa je bil vse, naša celina in naša vsebina. Pablo ni uporabljal Amerike, bil je v njeni službi. Zato je pravi majhen velikan. Majhen zato, ker je bil za nas, ki smo si bili z njim zaupni, vselej pravi otrok. Velikan pa zato, ker se je v gnevu domovinskega poeta vzpenjal na vrhove, kjer je vihar njegovih protestov spočental nevihte.

Tisti, ki jih ni imel rad, niso zlahka našli stika z njim; v tem rad imeti ali ne imeti rad je bilo pri Nerudi veliko nagonskega. Zato pa nihče ni bil bolj prijateljski in bolj nesebičen s svojimi prijatelji. Toliko let sva tako pogosto skupaj preživljala vesele in žalostne ure. Njegova hiša ni nikoli imela vrat, bila je zmerom odprta. Spominjam se te hiše, v kateri je odmeval šum bližnjih dreves, lina je gledala na bližnje Kordiljere; v raznih koticah vrta so se zbirale skupine obiskovalcev, Pablo pa je hodil od ene do druge in skrbel, da ni zmanjkalo rdečega vina, ki ga imajo Čilenci tako radi, ali majhnih prigrizkov »empanaditas« ali malih paprik, ki so žgale v ustih.

Ta hiša v Santiagu, ki se je še zmerom spominjam, tako je tiha in hkrati vsa šumeča od šelestenja dreves, pogovorov, ptičjega petja, brbljanja papig in *guacamayas*, modrih brazilskih papagajev, žabjega kvakanja, ta hiša je skrivala, hranila prostore, v katerih so bili knjige, dragoceni snopiči z zlato obrezo ali stare inkunabile ali obledeli pergamenti razvrščeni v neskončnih knjižnicah, menjavajoč se s slikami in grafikami slavnih slikarjev; šum oceana je zvenel v tistih glasbenih škatlicah, ki jim pravijo školjke, zakaj brž ko jih pristavimo k ušesu, zaslišimo valove; tam so bili trdi kamni bleščečih barv, udomačeni ptiči, japonske ribice v kristalnih kroglah in nenavadna steklenina, predvsem tiste slovite steklenice z ladjo v trebuhu, vse, kar je na svojih popotovanjih po svetu drugo za drugim odkril s svojimi očmi admiratorja (in ne admirala), čeprav tudi admirala južnih morij, teh morij, ki so ga navduševala.

Nič ni bilo dokončno in vse je bilo dokončno. Vrt se je lahko spremenil, če je poet želel gledati vrtnice bolj od daleč in čutiti bliže vonj zelenjave — kakor se je tudi spremenila njegova poezija, ko je opustil visoke teme in začel imenovati preproste stvari, najskromnejše rastline, najnavadnejše živali, vsakdanje predmete. Vse, kar razveseljuje in ne zbuja bridkosti. Prvinska poezija »Prvinskih od«. Spisek flore in favne naše Amerike. Toda čudež. Čudež, da je vse te malodane neobstoje preproste stvari razgrnil pred očmi sodobnega človeka, ki ne vidi več in ne sliši več tistega, kar ga obkroža

v naravi, saj vso pozornost posveča visoki matematiki in strojem — poetični čudež, da je na strani svojih knjig prenesel vse te stvari iz naše okolice, sveže, komaj obrane sadove, ali snovi, ki so jih pravkar odkrili pod zemljo, pod vodo, v zraku, v svetlobi, v senci, v polmraku.

Nerudove knjige iz tega časa so herbariji. Kaj pravim, herbariji? Neumnost! Ne, narobe, to so bleščeči zimski vrtovi, v katerih so poimenovane rastline od vrtnice do spominčice, vse živé in dehtijo. Poet, ki popisuje vse, kar žal zginja z zemlje. Nekateri — a redki — upirajo vanj svoje oči, ne da bi tega preprostega človeka videli, kako drži v roki pero — vrtnarske škarje, ribiško mrežo ali mrežico lovca na metulje, ne da bi videli vse te osebnosti, ki jih je v resnici združeval, in se ustavljajo zgolj pri politični osebnosti, pri domovinski poeziji, pri poeziji boja, pri njegovih bolečih preroških krikih spričo strahot na svetu.

In res se v času tolikih spopadov in tolikšne krivice na zemlji njegov stih dviga v sveti jezi in obtožuje, protestira, priča o krutostih nad ljudstvi, ki jih trpinčijo lakota, vojna, genocid. Zato glasno poziva k »oboževani revoluciji« in kriči in KRIČI: »Moja dolžnost je, da živim, da umrem in da živim...« In ni umrl naravne smrti, umrl je nacionalne smrti. Ko je umrl Čile, je umrl Neruda. Čile je umrl, umrl je, ponovimo, toda ne Čile državljanske veličine, nepokvarljive in nepolitične vojske, ki spoštuje ustanove, Čile, ki bi nas na krilih demokracije lahko popeljal k socializaciji bogastva, ki je zdaj v rokah maloštevilnih in predvsem v rokah tujih družb.

Življenje je slovo, mi je razlagal. Živimo poslavlajoč se od vsega in od vseh. Ah, ko bi potem vsa ta slovesa mogli nanizati v ogrlico. To mi je pravil v spokojnih trenutkih, kadar sva zvedela za smrt drugih tovarišev, pesnikov, pisateljev, umetnikov, bojnikov. Oba sva vedela, da se pripravljamo na smrt, če se spominjamo tistih, ki so nas zapustili in katerih poteze skrivaj hranimo: njihov smeh — smeh je božanski, to je edino, kar je božansko na človeku — njihov pogled, gibe, čustva, čudaštva, izraze, šale, njihove vzdevke...

Nam, ki se rodimo popotniki, kakor dim — tako je včasih rekel, kadar sva sedela pred kaminom, v katerem je gorel dišeč les — ne preostane nič drugega, kot da gremo naprej, četudi vsi, popotniki kakor on, sanjamo, da bi nekje pognali korenine, da bi se čutili drevesa, da bi dajali senco.

Po svoje je kazal, kako mu ni všeč evropeizacija naše špansko-ameriške literature: »Doklej bo Verlaine deževal / na nas? Doklej / nas bo Baudelairov dežnik / spremljal v vročem soncu...«

Ali je mogoče bolje ponazoriti evropeizacijo naše literature — ki je žal še ni konec — kakor s to slabostjo naših pesnikov, da segajo po baudelairovskem dežniku, da bi se zavarovali pred ameriškim soncem?

Treba bo znova prebrati celotno delo Pabla Nerude, da bi ga bolje opredelili, da ga ne bomo (v dobrem ali v slabem pomenu)

reducirali zgolj na množičnega agitatorja, na besnega levega politika. Da, da, na novo bo treba ovrednotiti ta včerajšnji blisk, ki noče biti od včeraj, ki noče pripadati 19. stoletju, stoletju, ki nas na koncu 20. stoletja še tako trdo vklepa, ki si nas še tako močno podreja, da jočemo z Mozartom (danes sredi škripcev, ki se zadevajo, je glasba šum), da se zgubljam v feljtonističnih sencah (tako je rekel Neruda) Dostojevskega in da, ker smo sami, sprejemamo družbo Rimbauda in Whitmana.

In čemu smo sami? Čemu smo se odrekli tistemu, kar je naše, in posnemamo tisto, kar je tuje?

Zato ker se zdi, da nas je sram našega sveta, in ker ga skušamo s pomočjo pesmi in romanov nadomestiti z nečim, kar je podobno evropskemu svetu epigonov Grčije, Rima, Descartesa in nekaterih drugih.

Pablo Neruda nam namenoma lomi vse kalupe poezije in jo včasih spreminja malone v prozo. Spreminja v prozo, da ne bi pela španske popevčice, zakaj če od Španije prevzemamo zven jezika, pa ne sprejemamo površnega jezika, ki ga je skazila raba kavarniških politikov.

Delo, ki nam ga zapušča, je velikansko. Vse stvari zemlje, morja in neba, na straneh knjig, ki bodo še naprej opevale vojno: »ni bolj trpkega dima, kakor je nekoristni dim vojne«. In ki bodo še naprej opevale Čile, njegovo rodno deželo, z vso ljubeznijo zaljubljenca, ki je slutil dramo. Poslušajmo ga:

*Aj, uboga domovina je stisnila
svoje stare snežene veke
in je sedla, da bi jokala . . .
Oranžno in sneženo barvo
je imela moja domovina na zemljevidih
in po njenih laseh je žuborel češnjev slap.
Zato jo je mučno gledati na polomljenem stolu
med krompirjevimi olupki in razmajanim pohištvom.
Pri podrtilih pristaniških vratih
je slišati presunljivo žalostinko
umirajočega vlačilca.
In svinec noči se razleti
kot črna vreča, polna cap,
na kolenih domovine.*

Če se prav spominjam, Horac v eni svojih nesmrtnih od govori o poetovem pokopu, pokopu brez trupla, zakaj poet v resnici ne umre. Pablo Neruda še zmerom živi in celo živi zmerom bolj v bolečini Čila, v trpljenju Amerike, živi v vsakem človeku, ki se upira, v vsakem otroku, ki umira, ker nima jesti, v milijonih, ki so brez strehe v naših bogatih deželah. Živi v dvignjeni pesti delavcev, v knji-

gah študentov in v srcu vseh nas, ki se upiramo vojaškemu barbarstvu, ki ga vodi nova metropola.

Pariz, oktobra 1973

Iz »*La nouvelle critique*« št. 68/1973
prevedla Z. M.

Odlomek iz intervjuja s Pablom Nerudo

Smo precej v hudem položaju. Tisto, kar se dogaja v Čilu, sem imenoval tihi Vietnam, v katerem ni bombardiranja, kjer ni topništva. Razen tega, razen napalma, pa proti Čilu od zunaj in od znotraj uporabljajo vsa orožja. Ta trenutek smo torej pred nenapovedano vojno. Desnica — ki ji pomagajo njene fašistične jurišne skupine, zahrbtn in zloben parlament, parlamentarna večina, ki je ljudstvu popolnoma nasprotna in sovražna in ki jo podpirajo visoka sodišča, nadzorni organi in trojanski konji v administraciji, ki so jih vse doslej trpeli, in ki jo podpira veliki čilski tisk — skuša izzvati zločinski upor, o katerem je treba takoj obvestiti ljudstva Latinske Amerike. V Čilu skušajo vpeljati fašistični režim. Skušali so izzvati vojaški upor, pri ljudstvu so poskušali izsiliti volilno zmago, ki bi jim omogočila, da vržejo vlado. Ni jim uspelo, da bi za svoje mešetarske namene pridobili vojsko. Niso dobili potrebne večine, da bi vrgli vlado.

Res je, da smo doživeli izjemno ljudsko zmagoslavje, res je, da sta predsednik Allende in vlada ljudske enotnosti pogumno vodila zmagovit in življenjsko pomemben proces preobrazbe naše dežele. Res je, da smo smrtno ranili tuje monopole. Res je, da smo prvič po nacionalizaciji mehiškega petroleja in po kubanskih nacionalizacijah udarili po velikih imperialističnih gospodarjih, ki so mislili, da so lastniki Čila in da so lastniki sveta. Res je, da lahko s ponosom rečemo, da je predsednik Allende človek, ki je uresničil svoj program, ki ni z ničimer izdal svojih obljub ljudstvu, ki je resno vzel svojo vlogo ljudskega voditelja. Res pa je tudi, da smo ogroženi.

Za konec bi rad dodal, da bi se takšen intervju, kakršen je tale, moral v obliki duhovnega pogovora čim bolj držati vprašanj o perspektivah in poteh kulture. Toda bralcem Crisis moram povedati, da mi politično življenje v moji deželi ni dopustilo, da bi se idilično omejil na področja, ki me zanimajo. Kaj bomo storili? Moje stališče je znano in z velikim veseljem bi govoril o tolikih vprašanjih, ki so bistvena za naše kulturno življenje. Toda čilska sedanost je pre-

tresljiva, vdira skoz vrata moje hiše, napolnila je mojo delovno sobo in preostane mi le, da se udeležim tega velikega boja. Marsikdo se bo vprašal: doklej?, zakaj še kar naprej govorim o politiki, četudi bi zdaj moral mirovati. Nemara ima prav. Nimam več nobenega čuta za ponos, da bi lahko rekel: dovolj! Pridobil sem si pravico, da se umaknem v svoje prezimovališče. Toda nimam nikakršnega prezimovališča, imam samo pomladno prebivališče.

Intervju je povzela »La nouvelle critique« št. 68/1973 po reviji Crisis št. 4/1973, Buenos Aires; slovenski prevod Z. M.

Maurice Vajman

Kako so bili organizirani temelji »ljudske oblasti«

Program vlade narodne enotnosti »je sad kompromisa med dvema strategijama, med strategijo komunistične partije in našo«. Opredelitev Erica Schnaekeja, člana politične komisije čilske socialistične stranke, ni bila presenetljiva. Že februarja 1971 je komunistična partija v sklepnem dokumentu s kongresa v Sereni zapisala:

»Naš namen je poživiti dejavnost množic, razbiti odpor sovražnikov in zastaviti naše delo tako, da bo neomajno peljalo v socializem. Priznamo, da so nekatere delavske akcije prerasle politična navodila vlade narodne enotnosti in so zastavile tudi vprašanje oblasti. Kongres komunistične partije priznava, da večrazredna sestava fronte narodne enotnosti odseva tudi v vladi, kjer se stikajo delavske, malomeščanske in buržoazne ideje. Nasprotja v gibanju pa bo prerasla revolucionarna dinamika delavskih množic...«

Odtlej je socialistična stranka pozivala delavce, naj razvijejo delavsko upravljanje v podržavljenih podjetjih, vpeljejo delavsko nadzorstvo na podlagi nove politične strukture, ki naj bi imela svoj vrh v ljudski skupščini.«

Fronta narodne enotnosti še zdaleč ni bila homogena. Vsaka stranka je »skupni program« razlagala in izvajala po svoje. 13. februarja 1973 je generalni sekretar socialistične stranke Altamirano objavil pismo Luisu Corvalanu, generalnemu sekretarju komunistične partije. V tem pismu je Altamirano določil usmeritev socialistične stranke in začel javno polemiko med tistimi, ki so hoteli »napredovati ne glede na danosti«, in privrženci »konsolidacije«: »Sociali-

stična stranka razume revolucionarni proces kot neprekinjeno gibanje, brez zaustavljanja in prezgodnje notranje konsolidacije v okviru zdajšnjega kapitalističnega sistema. Njen cilj je, da bi vsi delavci dobili oblast, da bi hkrati lahko uresničili stare demokratične naloge in nove naloge socialističnega razvoja. V tej obliki je proces od svojega začetka socialistične narave... Zato težnje po sporazumevanju z meščanskimi političnimi skupinami, kar naj bi po tradicionalno politično reševalo probleme razrednega boja, v bistvu zaustavljajo rast omenjenega procesa.«

Tako zastavljene strateške koncepcije, »različnosti v enotnosti« so se množile vse dotlej, ko je prišlo tudi do nesoglasij in je avgusta socialistična stranka resno napovedovala, da bo zapustila vlado. Altamirano je rekel leta 1973: »Nacionalizacija rudnikov bakra, agrarna reforma, poddržavljenje bank in monopolnih družb niso revolucionarni ukrepi, če vse ostane samo pri načrtih. Revolucionarni pomen dobijo tedaj, ko reforme postanejo del globalne strategije, ki si je za cilj zastavila, da en razred zamenja drugega na čelu upravljanja in nadzora nove družbe.«

Drugačno zavezništvo

Sredi teh nasprotij so zrasla tri vprašanja:

- o naravi razrednega zavezništva
- o načinih za njegovo uresničenje
- o delovanju glede na »ustavnost« države.

»Čilska pot v socializem«, ki sta jo branila komunistična partija in predsednik Allende, je temeljila na »poroki« delavskega razreda s srednjimi sloji. Ta zveza pa se ni mogla uresničiti drugače kot z določenimi pogoji, posebno z omejitvijo pobud množic na področju nacionalizacije industrijskih podjetij in zemljiških posesti in še posebej v spoštovanju »pravnega sistema«.

Po Altamiranovem mnenju — v odprtem pismu Corvalanu — »ljub vsemu napredku nismo ničesar storili za spremembo narave države, ki je še vedno buržoazno-kapitalistična, ker uporaba njenih ustanov ne dovoljuje revolucionarnega spreminjanja, da bi nastala nova družba; ta država ne bo dovolila, da bi zorele demokratične reforme, ki bi lahko prizadele buržoazno-demokratični red.«

Za socialistično stranko, za MAPU¹ in še bolj dosledno za MIR je bilo torej nujno, da poiščejo novo zvezo (med delavci-kmeti in revnim mestnim proletariatom) z drugačnim ciljem (razrušenje buržoaznega aparata države) in drugačna sredstva (izgradnja dvojne ljudske oblasti).

»Poder popular« (»ljudska oblast«) je po letu 1970 izkoristila vse priložnosti, da bi se konstituirala in razvila. Najprej v boju za ohranitev in spremembo narave »odborov ljudske zveze«, ki so bili

¹ MAPU se je razdelila na dve krili; manjšinsko je prevzelo ime »delavska in kmečka MAPU«.

zastavljeni med volilno bitko. Šlo je za to, da se ta baza razširi na 15.000 temeljnih odborov in se s koordiniranjem njihovega delovanja od vrha do tal zgradi alternativna državna oblast. V tem času so v Čilu govorili o oblikovanju »enotne skupščine«, ki bi temeljila na odborih: pobuda, ki sta jo podprla socialistična stranka in MIR pa ni uspela, ker taka politična shema še ni postala družbeno gibanje.

Prvi ukrepi ekspropriacije so se navezovali na nekatere ukrepe »participacije«, ki so zaživel v gibanju, ki je pripeljalo do »ustanovitve« industrijskih »kordonov«, na podeželju do »consejos campesinos« (»komunalnih odborov kmetov«) in na občinski ravni do »commandos sommunales de trabajadores« (»komunalnih poveljstev delavcev«).

V oblikovanju organov lokalne oblasti je nastajala tudi med levico socialistične stranke in MAPU ter MIR nekaka akcijska zveza, ki je pritiskala na »popustljivejše« krilo fronte narodne enotnosti.

Lahko je razumeti, zakaj so v tovarnah nastali samoupravni organi. Delavski razred je od vsega začetka ustvarjal potrebno bazo fronte narodne enotnosti. V nacionaliziranih podjetjih je sistem »delavskega sodelovanja pri upravljanju«, pa naj je bil še tako sramežljiv, radikalno spreminjal družbene odnose in zavest delavcev. Delavce je prevzela ideja o tem, »da je vse mogoče« in val zasedanja tovarn se je povezal z zahtevami po »delavskem upravljanju«,² ki jih ni bilo mogoče ustaviti. Tako so oktobra in novembra 1972 nastali »industrijski kordoni«³ kot »organizacije za politični boj za oblast.«

Komunalni odbori kmetov

Toda širina »ljudske oblasti«, posebno pa njena verjetnost, da postane prava alternativa k prejšnji oblasti, se je pokazala predvsem na podeželju. Agrarna reforma v bistvenih točkah ni bila nič drugega kot izvajanje zakonov, ki jih je izglasovala že krščanska demokracija v času Freijeve vlade. Njen cilj je bil samo razlastiti posestnike z več kot 80 hektari zemlje⁴ in tako oblikovati široko plast majhne in srednje kmečke buržoazije,⁵ da bi razširili trg in favorizirali industrijski del nacionalne buržoazije. Toda vlada narodne enotnosti je pod vplivom kmetijskega ministra Choncola pohitela z izvajanjem reforme (rekli so, da so v treh mesecih razlastili šestkrat več zemlje kot poprej v treh letih) in kmetje so po zgledu delavcev začeli uresničevati svoje odločanje:

² Program fronte narodne enotnosti je predvidel nacionalizacijo 91 podjetij; avgusta letos pa jih je bilo v družbenem sektorju 400.

³ Na teritorialni podlagi so združevali delegate podjetij.

⁴ Ob koncu leta 1972 ni bilo več kot 3 % posesti z več kot 80 hektari zemlje, v nasprotju z letom 1965, ko je bilo takih posesti 55,3 %.

⁵ Lastništvo srednje velikih posesti se je med leti 1965 in 1972 z 12,8 % povečalo na 27,3 %.

— najprej v gibanju zasedanja in odvzemanja zemlje lastnikom z več kot 10, 20 ali 40 hektari;⁶

— nato z oblikovanjem novih oblik upravljanja z zemljo, kakršen je bil center za agrarno reformo, ki je združil združni tip s središčem državnega planiranja, vse s pomočjo vlade;

— navsezadnje, z ustanavljanjem »komunalnih kmečkih svetov«, izvoljenih v bazi, katerih naloga je bila, da se borijo zoper državno birokracijo.

Ustanovitev teh svetov je določal neki dekret iz decembra 1970, toda samo za kmečke organizacije s položajem pravne osebe, ki so tja pošiljale svoje delegate. Tako so bili izključeni kmetje, ki niso bili člani sindikatov (teh je bilo kaki dve tretjini), ženske in otroci, mlajši od 16 let. Če vemo, kako močno so funkcionarji teh organizacij obvladali svoje organizacije, lahko razumemo, zakaj so jih kmetje imeli za birokratske in peternalistične.

Marsikje so kmetje radikalno spremenili strukture in vsebino »svetov« tako, da bi ti postali oblika kmečke oblasti. Tako je v pokrajini Cautin, sredi Mapuche, delovalo 16 svetov: vsaka komuna je bila razdeljena v območja; na skupščini območja so sodelovali vsi moški in ženske, stari nad 16 let; vsaka izmed teh skupščin je izvolila dva delegata v komunalni svet; skupščina ju je lahko kadarkoli odpoklicala; pokrajinski svet je bil izvoljen na kongresu komunalnih svetov.

V tej pokrajini so se sveti lotili radikalne agrarne reforme, ki ni dala v upravljanje delavcem samo zemlje, ampak tudi vsa proizvodna sredstva in družbeno življenje v celoti, saj je bilo mogoče nadzorovati tudi funkcionarje. V Catinu so delegati svetov upravljali 500 strojev. Tam je delovalo tudi 19 zdravstvenih centrov, ki so jih zgradili kmetje in so v njih prostovoljno delale ženske iz vasi. Tudi tukaj je pokrajinski svet ustanovil 16 središč za neposredno preskrbovanje.

Dejavnost »delavskih poveljstev«

»Vse to«, nam je razlagal eden izmed voditeljev, »je sad dela, ki ga je bilo treba razdeliti v tri obdobja: najprej zburjanje zavesti o pravicah pri kmetih, nato izdelava prehodnega programa in končno oblikovanje dvojne oblasti in njeno izvajanje.«

Ta program je izdelalo 206 delegatov na drugem kongresu svetov pokrajine julija 1972. Določil je, da se morajo »sveti spremeniti v organe oblasti proti oblasti gospodarjev in biti neodvisni od državne birokracije«. Zahteval je »nekompromisno nacionalizacijo brez odškodnine za vse posesti nad 20 hektari,« prav tako pa »kolektivno delo na zemlji, ne da bi pri tem ovirali majhne zemljiške lastnike, da bi ustanovili svoje proizvodne zadruge.«

⁶ V letu 1970 je bilo 103 zasedb, leta 1971 pa 160.

Resolucija je pozivala k ustanovitvi »socialističnega sistema na podeželju« in se končala z besedami: »Vso oblast svetom!«.

Pokrajinski voditelji so za začetek septembra sklicali medpokrajinski kongres, ki naj bi komunalnim svetom sedmih južnih pokrajin dal podlago za enotno vodenje. Napovedovali so, da bodo na teh osnovah zgradili tudi narodni svet.

V tej pokrajini je deloval kak ducat »komunalnih delavskih poveljstev«, ki so osredotočili delo kmečkih svetov, tovarniških delegatov, ribičev, šol, varstvenih ustanov, delavcev v uslužnostnih dejavnostih in JAP.⁷

Videli smo, kako sta v enem dnevu nastali dve poveljstvi, lahko smo videli njihove težave in tudi napredek, ki sta ga dosegli. S tem, da so se ta poveljstva opredelila kot »avtonomne organizacije, neodvisne od vlade in buržoazne države«, so izjavila, da so pripravljena podpreti vlado v »tisti meri, kot sama ukrepa v korist delavcev in se opira na njihovo organizirano moč«.

V Puerto-Saabedri je poveljstvo določilo zapleniti kamione in objaviti seznam obveznih cen, ki so jih nadzorovale gospodinje.

V vsej deželi je delovalo na stotine poveljstev; »industrijski kordoni« so potem, da so se povezali na lokalni ravni, pripravljali uresničiti zvezo tudi v nacionalnem merilu. Dvojnost oblasti je bila učinkovita in je peljala k politični diferenciaciji in k družbeni polarizaciji. Vsak poskus vlade, da bi se pogajala z nasprotniki, vsak odstop prostora demokristjanom in vojakom, je vzbudil hudo vznemirjanje med voditelji kornodov, svetov in poveljstev. MAPU je zagotovo upoštevala tudi njihovo razpoloženje, ki sta ga podpirala MIR in levica socialistične stranke, ko je 10. avgusta objavila deklaracijo.

»Po tacnazu⁸ je nastala velika zmeda, ki je demoralizirala in demobilizirala delavce. V trenutku tacnaza sta se delavski razred in ljudstvo v celoti dvignila kot en človek. Vlada, ki jo zvečine sestavljajo sredinci in popustljivci, je zamudila priložnost in se raje odločila za čakanje na pogajanja. Že nekaj dni se pogaja z demokristjani in naivno misli, da bo ustavila pučiste. Toda narobe, desnica še naprej pripravlja udar. Če pučisti v resnici prevzamejo oblast in začnejo z belim nasiljem, fašistični morilci ne bodo razlikovali med levičarji in sredinci. Voditelji, ki danes dezorganizirajo in razorožujejo ljudstvo, so odgovorni za to, kar prinaša prihodnost.«

Tako je prišel vojaški udar v trenutku, ko je razvoj ljudske oblasti zastavil — ali pa tudi že začel reševati — vprašanje oblikovanja političnega vodenja, ki bi bilo vzporedno fronti narodne enotnosti. Oboroženi odpor je zdaj v celoti odvisen od teh organizmov lokalne oblasti.

⁷ Odbor za preskrbo in za nadzorstvo nad cenami.

⁸ Čilenci so poskus državnega udara imenovali po kasarni Tacna, kjer se je udar začel.

Njihova struktura, ki demokratično zastavlja zvezo kmet-dela-vec, in vsebina njihove akcije sta ustvarili podlago za boj, ki bo nedvomno trajal. Pobuda in učinkovitost »čilskega poskusa« sta prispevali k temu, da je bila ljudska oblast v resnici »izvirna«.

*Iz »Le Monde diplomatique«,
prevedla M. M.*

Frédéric Langer

Pogoji za gospodarsko obnovo so že bili dani

Malo pred državnim udarom so odgovorni v čilskem gospodarstvu uspeli premagati blokado velikih zahodnih držav, ki Čilu niso hotele finančno pomagati. Nekaj mesecev poprej se je več evropskih držav odločilo dati posojila za razvoj Čila, ali pa so pripravljale vsaj tak ukrep. Sklepali bi torej lahko, da je bilo čilsko gospodarstvo daleč od poloma, da je bilo sposobno premagati razpoko v mednarodnih odnosih in na mnogih področjih povečati proizvodnjo.

Ta sklep se opira na dve ugotovitvi: Prva je sorazmerna mirnost, s katero so Čilenci pričakovali srečanje »pariškega kluba«,¹ ki bi moralo biti oktobra. Potem, ko je Čile leta 1971 najavil prenehanje odplačevanja svojih obveznosti v tujini, so mu tudi za leto 1972 odložili plačilo dolgov in podobno je bilo že skoraj dogovorjeno za leto 1973. Formalnega sporazuma o tem še ni bilo mogoče doseči, ker je prešla čilska delegacija v napad. Odklonila je vsa odplačila dolgov za leto 1973, če države-kreditorji ne bi zagotovile dodatnih posojil za razvoj in določile ugodnejših pogojev za odplačevanje. Čilenci so si lahko privoščili tako stališče, ker se je — to je drugi pomembni sklep — vrsta držav kreditorjev odločila obnoviti pomoč Čilu, ne da bi naprej čakala.

V juliju in avgustu 1973 so Španija, Švedska, Finska in Danska dale skupaj za 315 milijonov frankov dolgoročnih posojil; od tega je prišlo 200 milijonov iz Španije. Posojila so Čilu omogočila uvoz prehrabnenih izdelkov, strojev, kamionov, pa tudi tehnično pomoč in

¹ Ko neka država zahteva odložitev plačevanja dolga v tujini, se njeni upniki zberejo v Parizu, da bi se dogovorili o skupnem stališču. Temu pravijo »pariški klub«. Sklepe kluba nato prenesejo na dvostransko raven.

naložbe v industrijo. Vlada Zvezne republike Nemčije se je potem, ko je Čilu podarila 15.000 ton pšenice, odločila jamčiti nemški izvoz v Čile s pomočjo posrednika, kreditno-zavarovalne družbe Hermes. Le-ta je zavzela ugodno stališče glede zahtevanih kreditov na srednji in dolgi rok. Španska podjetja so na primer že od začetka upoštevala Unidad popular — tako so se tudi evropska podjetja začela bolj aktivno zanimati za čilsko tržišče; Siemens (ZR Nemčija) in Philips (Nizozemska) sta v avgustu dali 5,8 milijonov mark in 9,7 milijonov guldnov posojil Čilu za nakup medicinske opreme. Tudi italijanska vlada se je nagibala k odločitvi o sklenitvi sporazuma o pomoči.

Seveda se pogajanja z ZDA (največji upniki) niso premaknila z mrtve točke. Na zadnjem sestanku med predstavniki dveh dežel je Santiago predlagal, naj bi vprašanje odškodnine za podržavljene rudnike bakra prepustili mednarodni arbitraži, v skladu s sporazumom, ki sta ga o tem leta 1904 podpisali ZDA in Čile. ZDA so se odločile zadevo preučiti. Kljub temu ni bilo pričakovati hitre obnove ameriške pomoči ali pomoči mednarodnih organizmov (svetovne banke, medameriške banke), kjer bi bilo sodelovanje ZDA odločilno.

Vendar je Medameriška banka dala Čilu posojila iz svojega rednega sklada, ki je manj pod vplivom ZDA kot izjemni sklad. Tudi tukaj se je torej razbila fronta upnikov.

Wall Street proti Washingtonu

Ne bi bilo treba poudarjati, da so medtem socialistične države nadaljevale s pomočjo Čilu. Pomoč ni imela čistih finančnih oblik (trde valute so redke, celo za Sovjetsko zvezo), temveč oblike blagovnih posojil: prehrabeni izdelki za baker (Kitajska), tehnična pomoč in pošiljanje različnega blaga na kredit (Sovjetska zveza 260 milijonov dolarjev za baker). Julija je prišlo v Valparaise 750 traktorjev, prav tako pa bolgarsko prehrabeno blago. Avgusta se je Madžarska odločila poslati za 5 milijonov frankov telefonske opreme, Bolgarija je dala 9 milijonov kredita za šolski material v poklicnih šolah, Romunija se je pripravljala poslati tehnike, ki naj bi gradili stanovanja za delavce v bakrovih rudnikih, Češkoslovaška je dala 10 milijonov frankov za nakup materiala za opremo rudnikov bakra, plačljivih v 12 letih.

Treba je omeniti, da Čilu nikoli ni bilo težko dobiti pri tujih bankah kredite za potrebni uvoz. Celo francoska banka, katere izpostava je bila nacionalizirana v Čilu, je rade volje podprla financiranje čilskega uvoza prehrabnih proizvodov iz Evrope. Zahodne privatne banke, začeniši z ameriški, so dajale predsedniku Allendeju ugodnejše kreditne pogoje kot v časih Freia. »Bolje se razumemo z Wall Streetom kot z Washingtonom. Zasebni sektor ve, da proizvajamo baker . . .« so radi povedali Čilenci.

Na polovici leta 1973 torej čilsko gospodarstvo ni bilo več odrezano od tujine.

Da bi lahko ovrednotili to dejstvo, moramo opozoriti na politični pomen čilskih dolgov v tujini. Zakaj Čile ni mogel plačevati dolgov? Prva razlaga je gospodarske narave. Znižanje cen na svetovnem tržišču bakra v letih 1971 in 1972 je resno prizadelo čilski izvoz, saj je le-ta v 80 % odvisen od bakra. V istem času se je uvoz prehrabnih izdelkov pod pritiskom znatnega dviga cen na svetovnem tržišču in povečanjem notranje porabe moral povečati za 14 %. Čile, ki mu je vedno primanjkovalo mesa, mleka, pšenice, masla, je bil primoran kupovati te pridelke v tujini. Težave pri proizvodnji pšenice in mleka, ki so nastale kot spremljevalna posledica agrarne reforme, so še povečale ritem uvoza. Med povečanjem stroškov nakupa in znižanjem cen prodaje je nastala praznina, ki je pogoltnila devizne rezerve.

Tak razvoj položaja je bilo mogoče napovedati. Koledar odplačilnih rokov je bil postavljen mnogo prej, preden je Allendejeva vlada prevzela krmilo in je določal, da se bo v letih 1972, 1973, in 1974 skupna vsota odplačil dvignila na 400 milijonov dolarjev na leto, kar je približno 50 % vsega čilskega izvoza. Zunanji dolgovi, ki jih je nasledila vlada Allendeja (4,2 milijardi dolarjev) so bili, preračunani na enega prebivalca, drugi največji na svetu, takoj za Izraelom.

Zastavlja se vprašanje, kako je bilo mogoče, da so banke posodile Čilu toliko denarja, če je bila plačilna bilanca te dežele tako močno odvisna od hitrega spreminjanja cen na svetovnem tržišču. Prvi val ameriških posojil je prišel med leti 1958 in 1964. Tedanji predsednik Allesandri je uspel pridobiti zaupanje Washingtona s svojo dosledno liberalno ekonomsko politiko. Ta liberalizem pa hkrati ni dovoljeval načrtnega usmerjanja sredstev v področja, kjer je bil razvoj najbolj potreben. V trenutku, ko je kubanska revolucionarna izkušnja postajala primer za vso Latinsko Ameriko, je reformizem čilskega predsednika Freia pomenil oporno točko za ZDA, ki so prav zato podvojile posojila. Čile je od začetka leta 1964 dobil toliko kreditov kot vsa preostala Latinska Amerika skupaj. Veliki načrt predsednika Freia, sodelovanje čilske države z 51 % delnic v lastništvu rudnikov bakra, ni uspel: ameriške družbe se niso držale obveznosti nasproti čilski državi, ki je od njih zahtevala povečanje proizvodnje bakra v letih 1968—69 in pozneje. Visoke cene bakra so jih vzpodbudile, da niso vlagale v predvidenem ritmu, da ne bi »podrle ravnotežja cen«.

Vse to razlaga, zakaj Čile ni bil sposoben odplačevati dolgov tujini, ki so mu le malo koristili.

Poleg tega se zdi verjetno, da so ameriške družbe, ki jim je grozila nacionalizacija v času med Allendejevo zmago na volitvah in prevzemom oblasti, izkoriščale predvsem površinske sloje bakrove rude in so puščale delo na dnu svojim naslednikom. Tudi sabotaže so bile. Navsezadnje inženirji v rudnikih niso bili naklonjeni naciona-

lizaciji, ki je zmanjševala njihovo življenjsko raven. S tem, da jim je vlada narodne enotnosti plačevala enake plače, vendar v domači valuti po uradni menjavi, je tem strokovnjakom onemogočila zamenjavo denarja na črnem trgu.

Glede na vse to so bili Čilenci zadovoljni, da so se izognili bistvenemu znižanju proizvodnje bakra. Toda vračanje dolgov je zahtevalo bistveno povečanje proizvodnje, ne le ostajanje na isti ravni.

Zavrnitev zahtev o popuščanju na socialnem področju

Med pogajanja s »pariškim klubom« je Čile tvegala, da bo moral vsaj deloma opustiti ekonomski in socialni program vlade narodne enotnosti. Po klasičnem pravilu so države-upniki zahtevale od Čila sklenitev sporazuma o »stand-by« z Mednarodnim denarnim skladom. Ta sporazum pomeni, da ima Sklad pravico nadzorovati notranjo ekonomsko politiko dežele-dolžnika. Čilenci so to odklonili in s tem izgubili možnost posojila v višini 40 do 50 milijonov dolarjev. Čilska delegacija je prav tako odklonila zmanjšanje uvoza, ki so ga zahtevale države-upniki. Uvoz prehrabnih izdelkov je v letu 1972 pomenil že 50 % vsega uvoza v tistem letu. Velika večina prebivalstva pri tem ni imela niti življenjskega minimuma in podhranjenost je prizadevala široke plasti prebivalstva, zlasti otroke. Dvig plač in porazdelitev dohodkov, ki jih je izvedla vlada narodne enotnosti, so pomenili hkrati povečanje povpraševanja po prehrabnem blagu. Zaostrovanje na tem področju bi pomenilo žrtvovati življenjsko pomembno potrošnjo.

Čile je namesto tega predlagal svojim upnikom program razvoja, ki naj bi omogočil vrnitev vseh dolgov.

Čilenci so predvsem načrtovali zmanjšanje primanjkljaja v plačilni bilanci z reformo finančnega sistema, ki bi najhujše obremenila tista velika bogastva, ki so posledice špekulacije. Demokristjani, ki so imeli večino v parlamentu, so odklonili podporo načrtu zakona in prihodnost fiskalne reforme je bila odvisna od dialoga med vlado narodne enotnosti in demokristjani. Drugi del programa je predvideval povečanje poljedelske proizvodnje s sistemom gibčnih plač (premije za večje donose) in s cenami, ki bi bile bolj prilagojene resničnim razmeram. Uradne cene pšenice so namreč vzpodbujale proizvajalce k temu, da so jo prodajali na črnem trgu, kar jim je ustrezalo tudi zato, ker so tako lahko trdili, da ne zmorejo odplačevati dolgov pri Kmetijski banki. Hoteli so tudi spremeniti sistem obrestne mere, ki ne vzpodbuja izvoza bakra. Povezanost fiksne obrestne mere in notranje inflacije sili proizvajalce, da raje prodajajo v svoji deželi (še najraje na črnem trgu) kot zunaj nje, čeprav ima Čile mnogo proizvodov, ki bi mu lahko prinesle trdne devize (vino, ribe, raki, sadje, tekstil, obutev). Čilska industrija, ki je pred obdobjem vlade narodne enotnosti izkoriščala samo 30 % svojih zmogljivosti, pa je pozneje hitro začela delovati stoodstotno, se je preusme-

rila v nadomeščanje uvoza, kajti ni lahko osvojiti tujih tržišč (Brazilija je za to potrebovala 10 let in kako ceno je plačala!)

Uresničiti ta načrt je pomenilo imeti mnogo časa, poleg kapitala, ki je le pričel pritekati v Čile. Tedaj pa je državni udar razbil vlado narodne enotnosti. Ali ni bilo tako prav zato, ker je vlada narodne enotnosti začela obvladovati ekonomsko področje in je zato nekdo presodil, da bi bilo treba po hitrem postopku pretrgati socialistični poskus v Čilu?

Iz »Le monde diplomatique«; Prevedla M. M.

Zakaj so čilski škofje podprli generalsko huntto

»Radi bi skupaj z našimi brati drugih krščanskih religij izjavili, da zaslužijo našo polno podporo plemenite težnje, ki so jih izrazile sedanje oblasti pri vzpostavljanju institucionalnega reda, miru in enotnosti med vsemi Čilenci; podpiramo izjave, ki zagotavljajo spoštovanje do zakonitih pridobitev delavcev, pozive k domoljubnemu sodelovanju in k solidarnosti, odločenosti, da se preseže sektaštvo, in zagotovilo, da ne gre za uničenje ideoloških teženj in tokov in ne za osebna maščevanja«. Po viru, o katerem ne gre dvomiti — Osservatore Romano z dne 20. septembra — se je menda tako izrazil santiaški nadškof Silva Henriquez, med verskim obredom v katedrali v Santiagu 19. septembra. Za reakcije najbolj avtoritativnih krogov katoliškega sveta in cerkvenih institucij na podvige fašistične diktature se je tako še enkrat pokazalo, da so podpora ali pa mlačne in dvoumne reakcije, če ne že kar neposredna ali posredna sokrivda. Poleg podpore, ki jo je dal santiaški nadškof, se zdi jasno, da je skupaj z generali kriv tudi velik del čilenske krščanske demokracije, od katere italijanska DC ni znala ustrezno ločiti svoje odgovornosti. Seveda tudi sveti sedež doslej ni dal ustreznih izjav. Niso dovolj le previdna in zapoznela priznanja Pavla VI., ki je dne 7. oktobra dejal, da so v Čilu res »pritisiki«. Ravnanje italijanske DC opredeljujejo zveze, ki jo vežejo s čilensko krščansko demokracijo, njen protikomunistični imperializem in mednarodni okvir, v katerem deluje naša država. Razlogi za zavezništvo čilenske krščanske demokracije z generali je na široko pojasnil levo usmerjeni tisk in tisti, ki so nepristransko opazovali dogajanja v Čilu (med drugimi odlična reportaža M. Vianela v *Espresso* 7. oktobra 1973). O vedenju svetega sedeža in čilskega episkopata pa bi lahko rekli, če bi hoteli biti prijazni, da je medtem nanj vplivala želja, da bi se izognili najhujšemu;

da je to vedenje, ki so ga že tolikokrat uporabili kot alibi v podobnih okoliščinah. Tako je mogoče tudi misliti, da so bile besede Silva Henriqueza izrečene zato, da bi pritisnili na generale in jim naprtili odgovornost, ki so si jo naložili s svojimi tako prozorno goljufivimi besedami, ki so jih bili izrekli v trenutku vojaškega udara. Toda, ker ni nikjer rečeno in ne dopuščeno, da bi bila prav taka razlaga pravilna, se je pač pokazalo, da so takšni računi — med drugim popolnoma nevrednih pričevanj, ki bi jih morali dati cerkveni voditelji — v praksi popolnoma iluzorni. Vojaška diktatura se namreč z vsemi močmi trudi, da bi uničila ideološke težnje in tokove, ki niso njeni, ter poskuša, da bi z ustrelitvami brez sodbe in množičnimi aretacijami in deportacijami pometla z levimi borci. In zato je toliko huje, da kljub slabšanju razmer čilski episkopat in sveti sedež še nista jasno obsodila početje generalov.

Po našem mnenju pa je sedanji položaj čilskih škofov med drugim tudi rezultat starejših in bolj zapletenih vzrokov. Zdi se nam, da je nujno proučiti ta stališča podrobneje, posebno v trenutku, ko po obsodbi vojaškega udara v vsem krogu levih sil razpravljajo o nauku, ki so ga dali čilski dogodki. Čilski primer ima namreč svarilni pomen tudi za našo državo, v kateri politična resničnost, kljub bistvenim razlikam kaže nemalo podobnosti s čilsko stvarnostjo pred vojaškim udarom. Vprašanje o ravnanju katoliškega sveta v čilskih dogodkih je še večjega pomena za tistega, ki Latinsko Ameriko opazuje kot prostor, kjer velike skupine kristjanov doživljajo skušnje, iz katerih lahko vznikne odločilen prispevek k novi in živi navzočnosti kristjanov v zgodovini našega časa. V tem prostoru je bil Čile doslej eno najpomembnejših področij.

Početja čilskih škofov v teh dneh seveda ni mogoče odpraviti in obsoditi s tem, da rečemo, da je izključno reakcionarno. Santiaški škof Silva Henriquez je bil na koncilu med najbolj prosvetljenimi škofi. V Čilu so bili škofje stalno zavzeti za uresničevanje koncilskih idej in vedno so si tudi zelo živo prizadevali, da bi pozitivno sodelovali v procesu spreminjanja čilske družbe, tako v času Freijeve demokratske vlade, kakor v Allendejevih letih. Tako torej zadnji dogodki v Čilu osvetljujejo tudi dvojnost koncilskega progresizma.

Ta dvojnost izhaja predvsem iz tega, da se čilski episkopat ni znal nikoli otresti ideologije tretje poti. Ta je bila v Čilu, kakor tudi v pretežnem delu Latinske Amerike, vzgib, ki je spodbudil cerkev, da je sodelovala v procesih za spremembo družbe. V šestdesetih letih so poveličevali model duhovnosti kristjana, ki je ves zavzet za integralno rast družbe. Vodilna ideja je bila mit o razvoju, ki je pravzaprav pomenil predvsem razvoj novih srednjih razredov in nove kapitalistične buržoazije. Ta duhovnost je bila izraz tretje poti, ki je našla konkretni politični izraz v Frejevi vladi. Toda že leta 1962, ko sta škofa Silva Henriquez in Manuel Larrain sama razlastila svoja zemljišča in zahtevala agrarno reformo, so jezuiti okrog revije »Mensajes« lansirali geslo »krščanska revolucija za Latinsko Ameriko«,

čilski episkopat pa je v poslanici »Družbena in politična dolžnost v sedanjem trenutku« opominjal, da je »dolžnost« kristjanov, da »omogočajo uresničitev družbenih zahtev« in da »podpirajo institucionalne spremembe — kot prvo agrarno reformo, reformo podjetij, davčno reformo in druge podobne reforme«; hkrati pa je tudi zatrjeval, da je »komunizem diametralno nasprotje krščanstvu« in zatorej: »če se kdo zavzema za komunizem, da bi ga podprl v njegovi težnji po oblasti, je to »neopravičljiv greh« razen, če »se upre njegovemu delovanju, potem ko je oblast že vzpostavljena«. S tem so teoretizirali demokrščanski integralizem, ki se je hkrati razglašal za protikapitalističnega in protikomunističnega.

Toda Freijeva vlada ni držala obljub, ki jih je razsipala med volilno kampanjo leta 1964; ta kampanja je potekala v znamenju gesla »revolucija v svobodi«. Ta vlada zagotovo ni bila revolucionarna in jo je pravzaprav označeval nekakšen *reformistični populizem*; posebno v zadnjih letih svojega mandata si je predvsem prizadevala, da bi zagotovila soglasje del katoliškega delavstva nasproti bloku oblasti, ki so jo imeli v rokah nova industrijska buržoazija in srednji sloji. Neuspehu Freijevega obdobja ustreza naraščanju števila naprednih vernikov guevaristične naravnosti. Leta 1968 je gibanje *Iglesia Joven* zasedlo santiaško stolnico, da bi izrazilo nasprotovanje do zmagoslavja evharističnega kongresa in »povzdignilo svoj glas«, kot so rekli v neki izjavi, »zoper Pavla VI., zoper Silva Henriquiza in zoper strukture oblasti in bogastva«, ki so značilne za cerkveno delovanje.

V tej krizi poskuša episkopat narediti preobrat, kateremu pa ne uspe, da bi se spremenil v pravi kvalitativni skok. Spodbudila ga je med drugimi tudi konferenca v Medellinu (leta 1968), ki je za velik del latinskoameriške cerkve pomenila postopno opuščanje gesel o razvoju in rasti, in čeprav v dokaj zmerni obliki, zagovor teologije osvoboditve, ki je povezana z osveščenostjo o »odvisni« naravi latinskoameriške ekonomije.

Previdna naklonjenost do Allendeja v času njegovega nastopa in v prvem obdobju njegove vlade je zanesljivo otipljivo znamenje tega preobrata. Ta naklonjenost pa vendarle ni bila čisto brez vsakršnih pridržkov ideološke narave. V izjavi iz Punta de Tralca (24. septembra 1970), prvi, ki pozitivno ocenjuje novo politično smer, je čutiti tudi skrb, da bi ohranili enotnost ljudstva v bogu, ljudstva, ki se čuti ogroženo in sicer ne zavoljo neposredno religioznih konfliktov, temveč zaradi političnih in družbenih napetosti.

Enotnost je namreč treba ohranjati med tistim, ki »se boji preagnjenih, pretiranih, zmotnih sprememb«, in med tistim, ki v teh spremembah ne vidi teh nevarnosti in jih torej sprejema. Škofje kot »pastirji enih in drugih«, ki imajo »vernike povsod«, sodijo, da morajo govoriti vsem; in govoriti vsem pomeni, da ne izbirajo med enim in drugimi, da le pozivajo vse, naj se zavzamejo za spremi-

njanje družbe, da bi skupaj z nevernimi našli »pravično, izvirno in ustvarjalno rešitev čilskih problemov«.

Izvirna rešitev je — kakor je videti le iz nekaj mesecev mlajšega dokumenta (22. aprila 1971), ki je odgovor osemdesetim duhovnikom na izjavo, da hočejo izbrati socializem — tista, ki »ne žrtvuje« neupravičenih pričakovanj ljudstva »ideološkim shemam, ki so tuje njihovi zgodovinski izvirnosti«. Iz konteksta tega dokumenta jasno izhaja, da so te »ideološke sheme« ideje »marksističnega socializma«, za katere se je odločilo osemdeset duhovnikov. Te ideje namreč povzročajo zmedo med škofi, ker se jim zdijo tesno povezane s totalitarnimi modeli vzhodne Evrope. Skrb za enotnost in zahteva po izvorni čilski nemarksistični poti, to sta med drugim stalnici v stališčih čilskega episkopata v političnih in družbenih vprašanjih v Allendejevih letih.

V tej zvezi moramo opozoriti, da prizadevanja po enotnosti nikakor ni mogoče šteti za absolutno negativno dejanje, toliko bolj pa je presenetljivo, kako so se tega dejanja nameravali lotiti čilski škofje. Ta enotnost, kakor smo bili že omenili, se je znašla v krizi zaradi močnih družbenih trenj, ki so značilna za vsak revolucionaren proces in sploh za vsak proces hitrega spreminjanja, kakršnega je doživljala tudi čilska družba okrog leta 1970. Pluralizem političnih izbir vernikov, ki ga je episkopat menda hotel rešiti, zanesljivo ni bil posledica hladnokrvnosti sociopolitičnih analiz, temveč mnogo bolj ideološki odsev razrednih navezov in privrženosti zgodovinskim tradicijam, ki so med seboj tako nasprotujoče. Zato so bile različne politične izbire tudi bistveno različne eksistencialne in religiozne izbire. Toda čilski škofje v svojem pozivu k enotnosti niso spoznali strukturnih razlogov tega tako zelo konfliktnega pluralizma. Poziv k enotnosti, ki zagovarja tako rekoč izključno moralne zahteve, je preprečeval episkopatu, da bi opustil svoja zmerna stališča, ki so se kazala kot nevtralnost; to pa je nekaj bistveno drugega, od nujne evangelijske svobode, ki bi jo morala cerkev nenehno ohranjati glede na politične oblasti, da bi lahko kar najbolj pristno izražala obsodbo vsakršnega zatiranja in vsakršne oblasti nad drugimi.

Isto stališče, ki je polno ideoloških »pridržkov« do marksizma, stališče, ki pri episkopatu sveda ni novo, pa je tudi dokaz nesposobnosti, da bi uporabili sredstvo, s katerim bi mogli spoznati zgodovinsko resničnost, in ki bi tudi pomagalo razumeti naravo in mehanizem razrednih spopadov v Čilu. Tudi drugi episkopati, npr. na severovzhodu in srednjem zahodu Brazilije, pa tudi francoski škofje, ki sicer niso zagovarjali revolucionarnih in tudi ne marksističnih stališč, so — tudi zato, ker so uporabljali znanstveno bolj primerna sredstva za prepoznavanje resničnosti — bolje razpoznali mehanizem kapitalističnega izkoriščanja v svojih državah.

Razvoj čilskih dogodkov v zadnjem letu in ravnanje episkopata glede na te dogodke še bolje in jasneje razkriva meje njegovih stališč. Zaostritev razrednih spopadov je povzročila še hitrejše razpa-

danje tkiva, ki je povezovalo državo z vsemi tistimi, zdaj že splošno znanimi dejstvi, ki segajo od vedno hujšega gospodarskega izsiljevanja Združenih Držav Amerike pa do skokovite inflacije; od rastočega nasprotovanja srednjih slojev, širokih plasti, ki so povezane z krščansko demokracijo in ta z njimi tudi na široko manipulira; od bega kapitala in možgan v tujino, pa vse do dejstva, da se zaradi vedno bolj verjetnega državnega udara začenjajo leve politične sile oboroževati. V teh razmerah so škofje reagirali tako, da so poskušali, predvsem prek Silva Henriqueza pomiriti duhove in delovati kot posredniki med fronto narodne enotnosti in krščansko demokracijo, ne da bi jim bila za izhodišče ustrezna politična analiza, ki pa je nujna, če naj bi bila njihova ocena čilske resničnosti bolj učinkovita in pravilno usmerjena tudi glede na evangelij.

Že septembra leta 1972, torej že pred »apokaliptično strahoto vojne med brati«, je Silva Henriquez začutil dolžnost, da bi izgovoril »besedo miru, kompromisa in človeškega čustva, ki naj vsaj prispeva k temu, da bi odgovorni razmislili«. Toda to vabilo je nekako zanemarjalo oceno jasnih razlogov, ki so jih zagovarjale različne politične sile, ker so se zgodovinsko zdele le malo vredne in so jih ocenjevali pretežno kot plod ideoloških abstrakcij in pretirane vneme. Na binkoštni dan je devet škofov iz osrednjega Čila s Silvo Henriquezom na čelu v nekem poznejšem in bolj obširnem pojasnilu namreč trdilo, da sta »socializem in kapitalizem dva ideološka izraza, ki sta se spremenila v simbole. Če poskušamo omejiti vso čilsko problematiko na ti dve besedi, poenostavljamo, ne da bi upoštevali resničnost. Resničnost je veliko bolj zapletena kot simboli in sistemi, kajti ljudje smo mnogo več kot le besede«. Škofje so tako opozarjali na dolžnost, da je treba služiti človeku v njegovi celoti, kar je seveda pravilno, toda zaradi tega še ne smemo pozabiti, da so ljudje natančno družbeno opredeljeni in da prav iz njihove različne in nasprotne opredeljenosti nastajajo spopadi med njimi. Če vsega ni mogoče omejiti na spopad med socializmom in kapitalizmom, pa je vendarle res, da to nista le frazi, in da imata in sta imela v Čilu jasne korenine. Njuno nasprotovanje je kljub vsemu merilo spopada, ki se dogaja in prav s tem spopadom so povezani begi strokovnjakov, inflacija in vsi drugi pojavi, ki smo jih prej na kratko našteali in ki jih škofje po pravici obsojajo, vendar jih obsojajo le tako, da jih štejejo za pojave javne nemorale, ne da bi razkrili njihove strukturne korenine. Abstraktnost in integralizem škofovskih stališč potrjuje še ena trditev iz iste izjave: »Krščanska pot je edina: verjamemo, da je najboljša, ker gre skoz srca ljudi in spreminja strukture. Poskušamo razumeti nestrpnost tistih, ki iščejo na videz učinkovitejših poti, da bi izboljšali deželo; toda nazadnje vsi spoznamo, da je edina resnična osvobodilna pot tista, ki jo določajo merila in nauki Jezusa Kristusa«. Krščanska etika tukaj dejansko pade z neba, popolnoma neučinkovito, ne da bi označila zgodovinska sredstva in konkretne možnosti, ki naj spremenijo srca in strukture. Reči je

mogoče, da ni dolžnost episkopata, da najde ta sredstva, in da usoda krščanske etike ni v tem, da bi bila posvetno učinkovita. Toda takšna pripomba zanesljivo ne velja za čilske škofe, ki ne zavzemajo pre-roškega odnosa do sveta, temveč so se vedno konkretno šli politiko ter kazali deželi pot, ki — če se še enkrat sklicujemo na besede santiaškega nadškofa — naj bi ustrezala »izvirni čilski obliki, ki bi ustvarila čvrsto narodno bratstvo in ga spremenilo v moderno družbo, obliko ki je torej politično učinkovita«. Glede na zgodovinske tradicije, na razredno sestavo katoliškega sveta v kapitalističnih (tudi odvisnih državah) in glede na navzočnost katoliške stranke, kakršna je krščanska demokracija, se mit o tretji poti ali o abstraktno izvirni poti, ki načelno zavrača kapitalizem, ki pa zavrača tudi marksizem, predvsem pa se marksizma in socialistične revolucije boji, tako rekoč nujno poisti z redom, ki je v resnici kapitalistični red. Potemtakem je manj čudno, kot bi se utegnilo zdeti — pa čeprav je neizmerno protislovno — to, da čilski škofje, ki so se v prejšnjem navedeni izjavi pokazali zaskrbljeni zaradi težnje »k absolutnemu etatizmu brez ustreznega soodločanja«, opozarjajo, da je »cerkev vedno obsojala totalitarizem«; pozneje pa so podprli totalitarizem generalov, totalitarizem, ki obnavlja tako dušični red. Iskanje miru v teh razmerah namreč prav gotovo ni iskanje miru božjega, kot znamenja nasprotovanju, ki ga je nosil Kristus, temveč je le soglasje s tistim, ki je na oblasti.

Natisnjeno 17. oktobra 1973 (*Testimonianze*, 155'73);

Prevedla: N. Brglez

Freimut Duve

Fašizem v Čilu

»Naši volilni glasovi so naše zadnje demokratsko orožje proti socializmu«. Anonimni volivni oglas 16. novembra 1972 (*Bild-Zeitung*)

Kdor ne uspe z volivnimi glasovi, zgrabi za mitraljez, zateče se k bombardiranju uradnega sedeža predsednika države, k mučenju, h koncentracijskemu taborišču, k tisočerim umorom. Umorom ponoči in v megli, na odprti cesti, k izkoreninjenju. Fašizem. To tukaj ni nekakšna levičarska modna beseda, to je bistvo vsega, kar doživljajo Čilenci že tedne dan za dnevom. Spet se srečujemo s fašizmom

z grobim nasiljem, ki ga ne zasenčijo niti prva leta nacistične vladavine.

Verjetno so samo reklamni izdatki za hrup okrog knjige o Hitlerju, ki jo je napisal Joachim Fest, večji kot vsota, ki jo je zbral komite za Čile in Latinsko Ameriko v korist čilskih pregnancev. Dohodki od omenjene knjige, pri kateri gre avtorju po vsem sodeč edino za to, ali bodo bodoči zgodovinarji uvrstili Hitlerja med »velike«, so gotovo večji. Oboje — tako preutrujeni študentje, ki že tedne spodbujajo akcije za pomoč Čilu, kot Springerjeva založba Ullstein, ki že tedne spodbuja diskusijo o omenjeni knjigi o Hitlerju — ti dve dejavnosti sta postali osrednji točki letošnjega frankfurtskega knjižnega sejma; sodita skupaj, tako kot se končno vsi razgovori med prijatelji vedno sučejo okoli nepojmljivega poročila *Frankfurter Allgemeine Zeitung* o Čilu in o tem, da bo prav omenjeni Hitlerjev biograf v bodoče odgovoren za kulturno politiko tega lista; vse to ni naključje, ki ga omenjamo tako mimogrede, marveč ustreza gibalnim zakonom restavracije. Ko bo nekoč v prihodnosti čilsko strašilo mimo, bo morda po nadaljnjih tridesetih letih nekakšen minifest o Čilu poskušal prikazati pučista Leigha in Pinocheta »objektivno«. Toda da bi nekdo ta fašizem, ki se odigrava v naših dneh in pred našimi očmi, hotel povelečevati še enkrat kot pojav individualne osebnosti, to, upajmo ne bo nikomur uspelo. Kajti na tem fašizmu iz leta 1973 je moč spoznati vse in res natančno vse, kar odrekajo fašizmu zgodovinarji herojev, kot je Joachim Fest.

Južna Afrika, Španija in Portugalska so postale za fašizem tridesetih let prezimovališča, v katerih je lahko preživel; pod plaščem konflikta med Vzhodom in Zahodom, pod varstvom vodilne sile ZDA. Bogati Čilenci so se umaknili po zmagi Allendeja s premičninami in zavarovanim premoženjem v Španijo, kjer so s šampanjcem praznovali strmoglavljenje predsednika. Od tam bodo v teh tednih pijani zmage krenili domov v deželo, ki je osvobodjena demokracije in socializma. Zakaj domoljubje buržoazije, ki ga navdihuje bogastvo, seže vedno samo tako daleč, kolikor daleč segajo privilegiji.

Kar se je pokazalo tu v Čilu: sovraštvo do tujcev, sežiganje knjig, hujskanje proti intelektualcem, boj proti razsvetljenim znanostim predvsem proti sociologom, to nikakor ni dogajanje v eksotičnih deželah, značilno za bananske republike; to je tisti fašizem, ki se je porodil v Evropi in za katerega je odgovorna Evropa; fašizem, ki je prav tako jasno odmeval v marsikaterem govoru bivšega podpredsednika ZDA Spira Agnewa kakor iz nekdanjih vzorčnih govorov NPD ali iz člankov »Bayernkurierja«. Doslej so bili socialdemokrati v Veliki Britaniji, na Švedskem, v Zvezni republiki Nemčiji živi in močni dokazi proti tezi, ki so jo često aksiomatično vzklikali v pouličnih bitkah Frankfurta in Berlina: »Kapitalizem vodi v fašizem«. Toda čilski šok je v marsikom zapustil vtis negotovosti. Zakaj Čile je bil do septembra 1973 liberalna demokracija s starejšimi in močnejšimi demokratičnimi tradicijami kot Zvezna republika.

Številnost demokratičnih organizacij na vseh družbenih področjih, nepremakljiva zvestoba ustavi socialistov v fronti narodne enotnosti kažeta bolj živo demokratično zavest, kot jo ima marsikatera skupina v naši deželi. Vojaški udar pa tudi razkriva največkrat zastrto dvojno podobo parlamentarne demokracije: ustavi zvesta levica vidi v njej edino pot za nenasilno, evolutivno spremembo družbenih odnosov, sredstvo, s katerimi bi odvzeli oblast meščanskim vladajočim slojem nad volivnimi glasovi. Desnica pa vidi v njej sredstvo za ohranitev svojih privilegijev, obliko v največji meri možne mirne oblasti kapitala. Kdor je v preteklem letu pozorno bral volivne razglase ali »Bayernkurier«, je tudi v naši deželi lahko ugotovil omenjeni dve popolnoma različni razlagi demokracije. Kdor se zavzema za soglasnost med demokrati v Zvezni republiki, se je po spontani izjavi profesorja Carstensa glede Čila in komentarjev »Frankfurter Allgemeine Zeitung« znašel v veliko težjem položaju kot včasih, ko je šlo za skupni nastop proti NPD.

Allende je bil predsednik in je oblikoval vlado, v nobenem trenutku pa ni imel oblasti v deželi. Mit o nepolitični, neoporečni vojski je bil že pred udarom napačen. Allende je to seveda vedel, čeprav je vsakodnevno ponavljal formulo prisege, da bi pomiril vojsko. Oficirji so praktično izvajali državni udar že od julija. Mučili so vojake, ki so bili zvesti vladi, terorizirali so prebivalstvo v mestih, preiskovali so stanovanja, streljali na ljudi. Allende je bil prezident in ni imel sredstev oblasti, s katerimi bi zavaroval ustavo in državljanje. Gospoda v Santiagu in v drugih mestih je ščuvala oficirje, naj že vendar udarijo. Kaj je to pravzaprav pomenilo? Meščanska liberalna demokracija v Čilu je bila produkt slojev velike buržoazije 19. stoletja, ki so jo organizirali ti sloji in organizirali so jo za sebe. Ti sloji so tudi razumeli, kot konservativna desnica povsod po svetu, sami sebe kot edino identifikacijsko jedro čilske nacionalne države in njene zgodovine. Poziv vojski, naj vendar udari, je vseboval tudi poziv, da končno odstrani demokracijo, ki proti koncu 20. stoletja — v razmerah mednarodno povezanega kapitala — ne samo da ni več jamčila za interese te buržoazije, marveč jih je celo ogrozila. Trditev, ki jo je izrekel Carstens, da Čile dokazuje, da sta demokracija in socializem nezdružljiva, izrekel *po* udaru, ne *pred* njim, pomeni samo to, da konservativci lahko sprejemajo liberalno demokracijo tako dolgo, dokler je sposobna prikrivati (z navideznim obredom udeležbe) dejanske odnose med lastniki in nelastniki, med vladajočimi in vladanimi.

Glavno sredstvo za to prikrivanje je bil v zgodovini liberalne demokracije vedno nacionalizem. Kajti samo ta je lahko tako zastrl razredna nasprotja, da je lahko socialno-ekonomsko vodilni sloj pritegnil plebiscitarno nase tudi sloje, ki niso sami imeli nobenega vpliva na usodo dežele: srednje sloje. »Namesto da bi ustvarjala notranji mir, napada SPD številčno manjše skupine prebivalcev in usmerja slo agresivnosti nanje«, tako je tožil eden številnih anonimnih voliv-

nih razglasov pred volitvami leta 1972 v Zvezni republiki. Da je ne ravno bogati, vendar pa glede na delavce in brezzemljaše v dokajšnji blaginji živeči samostojni srednji sloj lahko postal glavna opora domače velike buržoazije in tujega velikega kapitala, to ustreza logiki fašizma. Nevarnosti, ki pretijo od koncentracije kapitala, ki so bile zvezane z delovanjem ITT, so se v glavah srednjega sloja prikazovale v mnogo abstraktnejši obliki kot pa npr. radikalna davčna reforma. (. . .)

Najpomembnejše skupine, ki so stopile v tako imenovano stavko proti Allendeju, so bili lastniki kamionov, strokovnjaki v rudnikih in zdravniki, njim so se pridružili tudi drobni trgovci. Kakorkoli je gotovo, da so te skupine dobivale ogromno finančno pomoč iz tujine, vendar pa nanje ne moremo gledati kot na brezvoljno orodje tujega kapitala. Njihovo sovraštvo nasproti Allendejevi vladi je ustrezalo sovraštvu do tistih, od katerih so živeli, nasproti katerim pa so se v svoji samostojnosti vendarle morali počutiti neskončno vzvišeni, namreč nasproti delavcem. Vrednote in norme so si sposodili pri odločujočem višjem razredu, ne da bi bili doumeli njegovo ekonomsko funkcijo. Njihov skrajni nacionalizem jih je navdal z občutkom, da prav tako določajo identifikacijsko jedro nacionalne zgodovine, h kateremu naj bi delavci spadali le takrat, ko vstopajo v spodnje sloje vojaške hierarhije.

Mučenje in streljanja, ki so jih zagrešili oficirji nad navadnimi vojaki že tedne pred udarom, kažejo, kako močno sta bili povezani razredna zavest in demokracija tudi pri tistih, ki so šli skoz disciplinirajočo šolo vojaštva. To vojaštvo nikakor ni bilo nepolitično, njegovo obnašanje po udaru dokazuje, da je bilo deležno ne samo pruskega drila, marveč tudi fašistične indoktrinacije. Odkriti antisemitizem nekaterih oficirjev kaže bolj na močno nacionalno-socialistično prežetost nekaterih Čilencev nemškega porekla kot na Clausewitz. Nujna bi bila analiza šol in njihovih učiteljev, ki jih v tujini sofinancira prej ko slej Nemčija (nikjer nisem našel toliko zaničevanja za socialno-liberalno zvezno vlado kot pri mnogih nemških učiteljih v tujini, ki jih plačuje Bonn).

Ne, to »dolgo obotavljanje« vojske, ki so ga komentatorji razlagali kot zvestobo ustavi, je imelo korenine nekje drugje, kot v Braziliji in drugih latinskoameriških državah je oficirski zbor vedno v neposredni zvezi z Združenimi državami. Na vojaških akademijah učijo ameriški docenti, poveljniki se formirajo v ZDA. Po udarih leta 1964 v Braziliji in leta 1971 v Boliviji je postalo že jasno, kar je sedaj tudi v Čilu očitno: pučisti so imeli posebno tesne zveze s tistimi vojaškimi akademijami, ki jih imamo lahko za izpostavljene položaje Združenih držav. Do volitev marca 1973 so Združene države gledale na čas Allendejevega vladanja kot na neprijetno razdobje, ki ga bo treba izdržati brez uporabe nasilja do naslednjih predsedniških volitev (leta 1976, op. prev.). (Od tod odklonitev ameriške vlade, da bi že leta 1970 uporabila načrt ITT za strmoglavljenje

Allendeja). Washington je veroval, da zadostujejo že same gospodarske težave, v katere je spravil Čile, da se bodo volilci opredelili proti predsedniku. Šele ko so volitve marca 1973 fronti narodne enotnosti prinesle prirastek v glasovih, se je to upanje izkazalo kot napačno. In poslej ni bilo moč več zadrževati tudi militantnih skupin okrog desnokonservativne nacionalne stranke. Vojska je praktično prevzela v deželi oblast že junija, ne da bi odstavila predsednika. Ta je ostal zvest ustavi tudi potem, ko so se delavci zaradi izgredov vojske poskušali poleteti sami oborožiti. Brez državne prisile se izkaže vsaka ustava kot papir bez vrednosti. (. . .)

Fašizem je zmagal ne samo z vojaškega vidika, marveč naj bi ga sprejeli pri tem tudi politično in pravno. Mučilnica, ki se šteje za sestavni del »svobodnega sveta«, sega poslej od Nikaragve prek Gvatemale, Brazilije, Bolivije, Paragvaja do rta Horn. Na tisoče demokratov iz teh vojaških diktatur se je ujelo v čilsko zanko. Bolivijske ubežnike so že nekaj dni po vojaškem udaru prepeljali s tovornimi vagoni domov v koncentracijska taborišča. Iz Bolivije, Urugvaja in Brazilije so priletele specialne policijske enote, da bi zbrale še zadnje opozicijske demokrate proti njihovim diktaturam. Njihova usoda je znana. Leve demokrate sistematično uničujejo: »končna rešitev« (Endlösung) po latinskoameriško.

Latinska Amerika, ki jo je Kennedy hotel obdariti z Zvezo za napredek, postaja v drugem desetletju razvoja čedalje bolj fašistična mučilnica. Socialna devolucija, ki jo je nekdanji generalni sekretar UNCTAD, Raoul Prebisch, razglasil 1970 za temeljni pogoj humanega razvoja, se je pomaknila v daljno prihodnost.

Za nas, ki težimo k demokratičnemu socializmu, je Čile odločilno vprašanje nasproti desnici, kot je Praga za nas odločilno vprašanje nasproti levici: Odnos do čilskega fašizma določa prihodnjo šanso za demokratični konsenz vseh strank. Fašizem od 11. septembra 1973 ni več predmet zgodovinskega študija arhivov. Številne laskajoče besede, ki jih izrekajo novi gospodarji v Santiagu o Nemčiji, ne merijo na Zvezno republiko Gustava Hainemanna in Willyja Brandta. Merijo na tisto Nemčijo, s katero neka velika založba s tem, da obnavlja nostalgичen spomin nanjo, služi v teh dneh velike vsote denarja.

(Die neue Gesellschaft, 11/1973).

Delno skrajšano prevedel B. Č.

Kaj pravi pučistični tisk

Po naključju sem imel na voljo ves čilski tisk (iz Santiaga) med časom, ko je po državnem udaru spet začel izhajati (13. septembra), in dnem, ko je general Leigh izjavil, da proučujejo novo ustavo. Skromnost te zbirke ni nezanimiva: pravzaprav natančno pokriva to, čemur bi lahko rekli prva faza vojaške oblasti, ki traja od dne, ko so vrgli z oblasti demokratično vlado ljudske enotnosti, pa do takrat, ko so generali razložili, kako si razlagajo novo »zakonitost«. Ta vmesni čas je zato razmeroma homogen, še posebej zaradi vsemo-gočne vojaške cenzure, ki časopisom ni dopuščala posebnih improvi-zacij, pa tudi zato, ker so le manjšemu številu časnikov dovolili izha-jati (prva dva dni sta izhajala samo dva časopisa, *Mercurio* in *Tercera*; ta dva navajamo tudi v našem članku).

REPRESIJA

Udar je bil v torek, 11. septembra. Prvim časopisom so vojaki dovolili iziti šele 13. septembra. Vmes sta bila dva dneva in pol pouličnih bojev, aretacij in zapiranja. Bombardirali so tudi predsedniško palačo. Časopisa poročata o teh operacijah in objavljata foto-grafije. Najprej jima gre predvsem za eno stvar: zastrašiti »sovraž-nika«. *Tercera* objavlja na notranjepolitični strani čez tri stolpce naslov: »Hunta je zagrozila, da bo postrelila skrajneže, ki se bodo upirali« *Mercurio* pa našteva osebnosti fronte ljudske enotnosti, ki so jih aretirali, prinaša pa tudi prvi spisek petindevetdesetih ljudi, ki jih vojaki iščejo in med katerimi so tudi: Luis Corvalan, Insunza (komunistična partija), Altamirano, Almeyda (socialistična stranka), Figueroa (C. U. T.), nekdanji minister Chonchol (M. A. P. U.) itn. Spisek dopolnjuje tole opozorilo:

»Če se te osebe ne javijo (vojaškim oblastem), bo to pome-nilo, da se upirajo odločivam vojaške hunte; to bo zanje imelo vse posledice, ki jih ni težko predvideti.«

Vendar upora proti hunti še ni konec. Časopisi skušajo zato s fotografijami čim jasneje pokazati, kako drago stane, če se upiraš vojakom; razvaline Monede neposredno ponazarjajo »komunike« številka 7, ki ga objavlja *Mercurio*:

»Vse tovarne, vsi stanovanjski predeli in vsa podjetja mo-rajo prenehati z vsakršnim upiranjem; če ne bodo, bodo obo-rožene sile ravnale prav tako nepopustljivo, kakor sta kopenska vojska in letalstvo napadla Monedo.«

Hunta se še zmerom boji, da se upor ne bo omejeval zgolj na poulične boje, zato objavi tole opozorilo:

»Prebivalstvo opozarjamo, da bo sleherna sabotaža v kate-rikoli družbeni dejavnosti (v podjetjih, tovarnah, prevoznih ali komunikacijskih sredstvih itn.) najodločneje kaznovana na kraju dejanja... Dolžnost slehernega zavestnega državljana je, da varuje državno lastnino in da takoj prijavi vsakogar, ki bi skušal ohromiti produktivne dejavnosti.«

Tudi v oboroženih silah še ni miru: *Mercurio* na vidnem mestu na drugi strani piše:

»V Antofagasti so ustrelili karabinjerja, ki je ubil dva svoja nadrejena.«

Tako nehote priznava, da je tudi v oboroženih silah huda represija, čeprav bo pozneje hvalil njihovo »enotnost«. Hkrati s temi prizadevanji, da bi preplašili in ustražovali, pa ves ta čas poteka še druga propagandna kampanja, ki skuša državni udar upravičiti.

GLAVNA NEVARNOST: DELAVSKI RAZRED

Vse to pisanje zadeva ob osrednjo resnico: glavna nevarnost za hunto ne prihaja od zunaj, temveč ji preti od čilskega delavskega razreda. Zato ga uradni propagandisti skušajo na vse načine razorožiti z grožnjami, z laskanjem, z lažmi. 13. septembra *Mercurio* na četrti strani objavlja naslov: *»Jorge Godoy (C. U. T.), komunist in nekdanji minister, izjavlja, da je zoper vsakršen ekstremizem«*.

Članek s tem naslovom se začneja takole:

»Nekdanji minister za delo in komunistični aktivist Jorge Godoy je v televizijski in radijski oddaji, ki jo je prenašala postaja hunte, dejal, da nasprotuje slehernemu ekstremizmu, in izrazil željo, da se v tako hudih trenutkih deželja povrne k normalnemu življenju.«

Bralec torej mora sklepati, da Godoy govori po televiziji hunte in da se njegove besede nanašajo na trenutno dogajanje v deželi; gre torej za poziv, naj nehajo z bojem zoper vojake. V resnici pa so povzeli samo odlomke iz oddaje, ki so jo posneli, ko je bil Godoy minister za delo in se je zavzemal za normalizacijo življenja v deželi, hoteč s tem preprečiti, da ne bi ustvarili razmer, ki bi bile ugodne za vojaški državni udar. Hkrati pa je Godoy na vidnem mestu na spisku ljudi, ki jih išče hunta, spisku, ki ga objavljajo v isti številki časopisa. Gre torej za značilen ponaredek, ki naj bi dezorganiziral delavski odpor in preprečil delavce, da se njegovi sindikalni in politični voditelji povezujejo s hunto. Ta podatek jasno govori, kako so se pučisti bali delavskega razreda; ta njihov strah se kaže tudi v prepovedi delavskih strank in združenega sindikata (C. U. T.), v pre-

ganjanju, ki traja še danes, v usmrтитvah. Vendar hunta in njeni propagandisti dobro vedo, da to strahovanje ne bo zlomilo odpora delavskih slojev. Zato hkrati s terorjem skušajo tudi pomirjati: vojaški državni udar ni usmerjen proti delavskemu razredu, proti delavcu. Pinochet zatrjuje in ponavlja:

»Hunta ni usmerjena proti delavcem, proti revnim slojem ali proti komurkoli drugemu. Hunta želi, da vsi od najbolj skromnih do najbolj odličnih pomagamo obnoviti deželo. Vsi smo pomembni, gospodje, vsi brez izjeme smo pomembni v tem boju. Od najbolj preprostega človeka, ki opravlja najbolj preproste naloge, do najbolj odličnih, vsi so pomembni.« (Tercera, 19. septembra.)

V isti številki admiral Merino dodaja:

»Tisti, ki dela z lopato, in tisti, ki vodi podjetja, sta enako pomembna. Če ne bodo vsi složno delali in drug drugega spoštovali, ne bomo mogli doseči cilja, ki smo si ga postavili...«

To laskanje delavskemu razredu — ki sodi med poskuse, da bi vzpostavili »narodno enotnost« — skuša onemogočiti odpor; isti namen ima intenzivna propaganda na temo ekonomske anarhije in kaosa, zaradi katerih so trpeli vsi Čilenci. Vendar te teze o ekonomski anarhiji prav gotovo vsi družbeni razredi ne sprejemajo enako: pomanjkanje, vrste, težave s preskrbo ne učinkujejo na vse enako, zato lahko domnevamo, da so te teze namenjene predvsem srednjim razredom, malomeščanstvu. Delavski razred je sicer resda trpel zaradi racionalne preskrbe, vendar pa je zaradi politike fronte narodne enotnosti tudi veliko pridobil in zato ni zanesljivo, da ti argumenti na delavce učinkujejo: njim nikakor ne zadošča, da razglasijo konec omejitev ali vrnitev k redu v gospodarstvu. Proletariat je doživel, da so se njegove pravice in njegova oblast močno povečale, njegove socialne razmere so se zboljšale; vse to je zdaj ogroženo; Pinochet mora zaradi logike svojega položaja priznati vse te dosežke. Res je moral izjaviti:

»Dosežke gospodov delavcev in delovnih ljudi bomo ohranili. To vojaško gibanje ni nazadnjaško, narobe, še napredovali bomo, po normah, ki jih bo določila temeljna listina za ta področja... To gibanje ne pelje nazaj, noče obnoviti preteklosti, ki je danes presežena.«

Prav tako so predstavniki hunte prisiljeni, da dajejo zagotovila — seveda zgolj verbalna — kmetom:

»Poljedelstvo lahko postane drugi čilski baker, vendar zdaj stagnira. To pa ne pomeni, da bomo zemljo vrnili starim lastnikom«,

je zagotovil general Leigh 23. septembra v *Mercuriu*. Mar to ni posredno priznanje, da so nacionalizacije, agrarna reforma in socialni ukrepi, ki so jih sprejeli pred državnim udarom, ustrezali potrebam delovnih razredov? Toda če so široke množice podpirale politiko fronte narodne enotnosti, kako naj pred njimi upravičujejo udar proti tej politiki? Tisto vlogo, ki jo imajo za srednje razrede zatrevanja o ekonomskem kaosu, bo za ljudske množice opravljala kampanja sistematičnega obrekovanja voditeljev fronte. Ker teh voditeljev ne morejo diskreditirati politično, je torej nujno, da jih očrniijo osebno. Prav ta poteza je bržčas najbolj značilna za pučistično propagando in mislim, da tudi najbolje dokazuje, kakšno podporo je med ljudstvom uživala fronta narodne enotnosti.

VSAKDANJI FAŠIZEM

Boj zoper ljudski odpor in predvsem zoper delavski razred ima več obrazov. Po prvih dneh ni več pouličnih bojev, hunta se utrdi na oblasti in prevzame podjetja, urade, družbene službe. Prišel bo čas sistematičnega zatiranja. Ideološko kampanjo spremlja vsakdanje preganjanje. Najprej in predvsem gre seveda za fizično uničevanje aktivistov ali privrženecv fronte narodne enotnosti; to kampanjo organizirajo od urada do urada, od podjetja do podjetja. Naslov v *Mercuriu* 15. septembra dobro ponazarja ta položaj:

»Normalizacija dejavnosti v Valparaisu — Ladje z zaporniki so odplule na otočje Juan Fernandez.«

Tisk redno obvešča, da so pobili »skrajneže«, ko so, na primer, »poskušali zbežati«. To je tako klasičen primer, da ga ni treba podrobneje obravnavati. 16. septembra *Mercurio* objavi dva značilna dokumenta. V komuniqueju vojaških oblasti lahko beremo:

»Vsaka oseba ali skupina oseb, ki bi skušala delovati proti vojakom ali karabinjerjem... bo takoj in na kraju dejanja ustreljena brez vsakršne poprejšnje sodbe.«

Nad Santiagom pa so helikopterji trosili takšne letake:

»Takojšnja usmrtitev teroristov:

— *Ekstremistični marksisti so se pripravljali, da umorijo pripadnike oboroženih sil in karabinjerje.*

— *Dolžnost oboroženih sil in karabinjerjev je, da zagotovijo varnost svojih pripadnikov in državljanov.*

— *Zato se te sile ne bodo obotavljale, da bodo takoj usmrtili teroriste, ki bi napadali vojake ali bi bili oboroženi.«*

Represija pa ima tudi še druge razsežnosti. Privrženecv fronte narodne enotnosti je treba preprečiti, da bi se reorganizirali:

»Vsakdo, ki ga bodo med obsednim stanjem zalotili, da tiska ali kakorkoli razširja subverzivno propagando, ki napada vrhovno oblast, bo kaznovan, kakor določa vojaški zakonik za vojni čas.« (Mercurio, 16. septembra.)

18. septembra *Tercera* vse to povzema v enem naslovu: »Ni milosti za ekstremiste«.

Na temeljih tega surovega zatiranja se organizira »novo življenje«. V Valparaisu je spet zavladal red, zato seveda ni več mogoče nositi dolgih las. *Tercera* 19. septembra sporoča:

»Kampanja proti dolgolascem v Valparaisu:

Vojaške oblasti so v okviru svojih prizadevanj, da odpravijo dolge lase, razglasile, da je obvezno striči lase in briti zalisce. Ta ukrep ima neposreden namen: razširiti operacijo »čistoča« na vsa pretiravanja na tem področju, hkrati pa preprečiti, da bi dolgi lasje in »unisex« hlače ekstremistom olajševali premikanje, ker bi jim omogočali, da se pomešajo med študentke. To je spodbudilo tudi, da so naprosili gospe, naj začasno ne nosijo hlač.«

Hunta pa je vendarle morala začutiti, da so takšni ukrepi pretirani in smešni. Naslednjega dne so *Tercera* in vsa druga občila objavili, da mladine nikakor ne bodo silili k frizerju...

Na drugi ravni opažamo nove manifestacije tega »novega reda«: državna uprava razglasi, da so do novih navodil vsi uslužbenci začasni, vse več ljudi odpuščajo, celo v varnostni službi, kakor diskretno obvešča *Mercurio* 19. septembra:

»Najvišje načelnike enot šeste policijske prefekture v *Conception*..., ki so pozabili za svoje poklicno poslanstvo in popustili pred laskanjem in pritiskom političnih voditeljev fronte, so aretirali in poslali na otok *Quiriquina*.«

Novi direktor *Chuquicamata* pravi takole:

»Ureditev se je spremenila. Spet smo se vrnili v normalne razmere. Zdaj opravljamo svoje naloge in nihče ne zapušča dela, da bi hodil na politična zborovanja...«

Nekateri direktorji javnih služb dobro ponazarjajo te »normalne razmere«. Vojaški delegat za provinco *Magallanes* naroča svojim uslužbencem:

»Ta trenutek je za vojaško hunto v javnih službah najpomembnejše tole: popolna točnost uslužbencev pri prihodu in odhodu; osebno vedenje mora ustrezati upravičenim pričakovanjem javnosti; politični komentarji med delovnim časom so odslej prepovedani; zahtevamo spoštovanje hierarhije...«
(*Mercurio*, 14. septembra.)

Prva številka informacijskega biltena, ki ga izdaja ministrstvo za zdravje in katere vsebino povzema *Mercurio* 23. septembra, poudarja:

»Vsi uslužbenci, zdravniki, bolničarke in pomožno osebje se morajo vrniti na delo 17. septembra v ponedeljek; vsa politična zborovanja in oglašanje so odslej prepovedana. Osebje je obveščeno, da bo vsak poskus sabotaže v dejanjih ali v besedah najstrožje kaznovan...«

Polkovnik Contreras, novi direktor železnic, takole razlaga svoje načrte:

»Vsi uradniki, ki bodo ostali v podjetju, se morajo takoj zavedeti, da morajo s kar največjo vnemo izpolnjevati svoje poklicne naloge, z velikim čutom odgovornosti, sodelovanja, spodbude, delovne discipline, natančnosti in spoštovanjem do nadrejenih. Polkovnik poudarja, da morajo vsakršno politično propagando izgnati iz delovnih enot. Prav tako je prepovedana pisana ali oralna raba besede »tovariš« (compañero) in vse vrste političnih komentarjev...« (Tercera, 18. septembra.)

V tem istem ozračju si novi oblastniki prizadevajo, da bi zbrisali sledove marksističnega »raka«: razbijejo kip Che Guevare v komuni San Miguel, preimenjujejo *poblaciones*:

»Popolnoma je treba zbrisati vse sledi, ki tako ali drugače ne prispevajo k enotnosti vseh Čilencev«, pravi v komentarju Mercurio dne 20. septembra.

V vseh naštetih ukrepih — naštetih bi lahko še veliko prav tako značilnih — je moč videti eno stalnico: politika je vsepovsod izgnana, prepovedana; na oblasti je vodstvo, ki samo rado razglasha, da je popolnoma tehnokratsko in profesionalno; tako se v praksi izvajajo načela, ki jih cenijo voditelji hunte. Vendar pa ta apolitičnost in skrb za profesionalnost nista nekaj novega v Čilu. Prav narobe — ti tokovi temeljijo na ideologiji in na organizacijah, ki so bile že prej in so imele sorazmerno veliko moči, to so *gremios*.

GREMIOS

To je ime za poklicne stanovske organizacije, ki so že pred državnim udarom združevale velik del predstavnikov svobodnih poklicev: trgovcev, odvetnikov, zdravnikov... ali majhnih podjetnikov, kakršni so prevozniki. Ti *gremios* so imeli odločujočo vlogo v zaroti zoper fronto narodne enotnosti, saj se je kriza, ki je pripeljala do vojaškega udara, v resnici začela s stavko prevozniškega *gremios*; ta stavka je počasi onemogočila velik del preskrbe v mestih in vladi povzročila hude težave. Okoli te organizacije se je ustvarilo široko gibanje, h kateremu so se počasi v imenu solidarnosti s pre-

vozniki pridružili skoraj vsi *gremios*; to gibanje je v dnevih pred državnim udarom prešlo v nekakšno splošno stavko (trgovine, svobodni poklici . . .) in s tem pripomoglo k razmeram, ki so bile nujne, če naj bi zarota uspela. Ta kratek povzetek naj pomaga razumeti, da so se *gremios* takoj prepoznali v vojaški hunti in ji tudi obljubili vse svoje sodelovanje. Že od 13. septembra razglašajo svojo podporo vojakom:

»Stanovske organizacije (gremios) se vračajo v normalno življenje. Vse stanovske organizacije, ki so bile ohromljene, so izjavile, da se še isti dan vračajo na delo in s tem izražajo svoje zadovoljstvo, da je hunta prevzela oblast,« piše *Tercera* in podarja vdanost teh organizacij:

»Prevozniki delajo dan in noč in prevažajo hrano in gorivo« piše v notranjepolitični rubriki 15. septembra *Tercera*.

Predsednik edinega združenja poklicnih organizacij Čila (*Cuproch*) že od 13. septembra objavlja tale komunike:

»To združenje je začelo popolno in splošno nacionalno stavko z enim samim ciljem — doseči spremembo političnega položaja v deželi. S spoštovanjem in odločnostjo podpiramo vojaško hunto; prepričani smo, da zastopamo soglasno vse naše člane in novim voditeljem ponujamo vso podporo, ki jo lahko nudijo naše organizacije. Vse kvalificirane delavce, ki name ravajo zapustiti deželo, pozivamo, naj ostanejo, da bi pomagali pri obnovi Čila. Tisti, ki so že odšli, morajo vedeti, da je v nedrjih domovine prostor za njih in njihove družine.

Nacionalna stavka CUPROCH je končana. Zatorej začnemo od 7. ure jutri zjutraj novo obdobje čilske zgodovine, obdobje, ki bo gotovo trajalo dovolj dolgo, da bomo reorganizirali deželo in jo potem zgradili na novo, hkrati pa tudi sanirali politično ureditev.«

Tudi León Vilarin, ki je bil odgovoren za prevozniški *gremios*, po svoji objavi, da se je treba vrniti na delo:

»Zgodilo se je, kar je čakala vsa dežela — vojska se je odločila. Vojaki in karabinjerji so se lotili tistega, kar je Čile od njih pričakoval in kar so demokratične poklicne organizacije že dolgo zahtevale . . .«

V tem kontekstu je treba razumeti, da se uveljavlja ali vsaj razvija čisto nova »gremialistična« ideologija, ki postaja te dneve vse pomembnejša. Zdi se, da je prav *Mercurio* objavil sistematičen eks-poze te nove ideologije. 16. septembra posveča temu vprašanju uvodnik; v njem lahko beremo:

»V provincah, v katerih je bila marksistična dejavnost najmočnejša, je vzklila razredna solidarnost, ki je do zdaj v Čilu nismo poznali (...)

Značilnost teh »interprofesionalnih svetov« je v tem, da je v njih moči najti kmete agrarne reforme (asentados), prevoznike, trgovce, lastnike tovarn, tehnike in druge delavce. V teh organizacijah sedijo za isto mizo uradnik, delavec, predstavnik delodajalcev, zakaj zanemarjenost provinc, ozračje sovraštva in preganjanje so ustvarili vezi globoke solidarnosti med vsemi člani različnih stanov...«

Te teme bodo povzeli pozneje nekateri člani hunte; zdi se, da bi radi to »gemjalistično« ideologijo, ki se zdaj poraja, prenesli v politično prakso.

Iz »La Nouvelle critique« št. 68/1973 (odlomek),
prevedla Z. M.

O politiki neuvrščenosti

Predsednik Čila dr. Salvador Allende se je odzval povabilu glavnega in odgovornega urednika »Mednarodne politike« Dušana Blagovića in odgovoril na nekaj vprašanj o vlogi in učinkih politike neuvrščenosti. To je bilo tik pred začetkom četrte konference neuvrščenih držav v Alžiru in je verjetno to eden njegovih zadnjih intervjujev.

VPRAŠANJE: Kako ocenjujete funkcijo neuvrščenih držav v mednarodnem življenju v luči sprememb, do katerih je prišlo v odnosih med velikimi silami?

ODGOVOR: Za sedanje mednarodne razmere je značilen pomemben vzpon sil, ki se bore za mir in napredek. Rezultat tega neustavljivega napredovanja narodov se sporazumi med imperializmom in socialističnim taborom, kar omogoča popuščanje napetosti v mednarodnem političnem življenju. Ti sporazumi niso posledica prostovoljnega popuščanja imperializma; nasprotno: kažejo na njegovo vse večjo nemoč. Toda kljub napredku v boju za mir in varnost, ki temelji na pravičnejših družbenih strukturah in mednarodni solidarnosti, so še vedno žive razne oblike imperialistične agresije, ki se pojavljajo pretežno v raznih predelih »tretjega sveta«.

Ob tem si morajo neuvrščene države in vsi miroljubni narodi še bolj prizadevati, da se iz mednarodnih odnosov odpravijo vse oblike podrejenosti ter da se vsem narodom omogoči, da uberejo

pot družbenega napredka — v skladu s posebnimi razmerami v vsaki deželi, pot, ki si jo same izberejo.

Poseben pomen za neuvrščene države imajo narodnoosvobodilni procesi, boj proti kolonializmu in neokolonializmu, ki daje protimperialistični naravi gibanja neuvrščenih držav novo moč.

VPRAŠANJE: Kateri del akcije in nalog neuvrščenih držav ima v sedanjem političnem trenutku po vašem mnenju prednost?

ODGOVOR: Glede na to, kar sem vam odgovoril na prvo vprašanje, stopajo v ospredje nekatera področja, ki imajo neposreden pomen za gibanje.

Eno izmed področij, na katerem se najbolj očitno kaže in izpričuje agresija proti deželam »tretjega sveta«, je vprašanje suverenosti nad nacionalnim bogastvom; ta agresija prihaja najbolj na dan z dejavnostjo multinacionalnih družb.

Sodelovanje med neuvrščenimi državami, ki je zasnovano na moči argumenta, da te države oskrbujejo mednarodni trg s surovinami, in pa politična pomembnost tega dejstva, to je eno tistih področij, o katerem sodim, da ga je treba posebej poudariti.

Velik pomen dobiva tudi kooperacija in solidarnost v strugi procesa za nacionalno osvobajanje. Prav tako menimo, da je izredno pomembna skupna mednarodna akcija neuvrščenih držav za pospeševanje samostojnega družbenoekonomskega sistema.

Eno specifičnih področij sodelovanja in usklajevanja je tudi pomorsko pravo. Menim, da bo izredno dragocen vsak napredek, do katerega bi prišlo pred konferenco o pomorskem pravu, ki bo v Santiagu leta 1974 (. . .)

(Iz »Medjunarodne politike«, št. 562/1973.)

Zadnji govor predsednika Allendeja

(11. septembra 1973)

Compatriotes,

tokrat vam prav gotovo zadnjič govorim. Letalstvo je bombardiralo oddajnike radia Portales in radia Corporation. V mojih besedah ni bridkosti, pač pa razočaranje; z njimi bom tudi moralno kaznoval vse tiste, ki so izdali svojo prisego: čilske vojake, vse te titularne poveljnike, admirala Merina, ki se je sam imenoval, in seveda gospoda Mendozo, zaničevanja vrednega generala, ki se je še včeraj pretvarjal, da je zvest in vdan vladi, in ki se je tudi sam imenoval za glavnega načelnika karabinjerjev.

V tem položaju lahko rečem delavcem samo eno: jaz ne bom odstopil!

Sem pred zgodovinsko izbiro in s svojim življenjem bom plačal vdanost ljudstva; zagotavljam vam, da zrnju, ki smo ga zasejali v plemeniti zavesti tisočev in tisočev Čilencev, ne bodo mogli preprečiti, da bi vzklilo.

Oni imajo moč in lahko zaslužnijo ljudi — vendar pa družbenih procesov ni mogoče obvladovati niti z zločinom niti z močjo. Zgodovina je na naši strani. Zgodovino delajo ljudstva.

Delavci moje domovine,

rad bi se vam zahvalil za vdanost, ki ste mi jo ves čas izkazovali, za zaupanje do človeka, ki je bil le predstavnik velikih teženj k pravičnosti, ki se je obvezal, da bo spoštoval ustavo in zakon, in ki je bil zvest tej zavezi. V tem odločilnem trenutku vam zadnjič govorim zato, da bi se iz dogodkov česa naučili: tuji kapital in imperializem, povezan z reakcijo, sta ustvarila takšno ozračje, da so oborožene sile prelomile s tradicijo, o kateri jih je poučil general Schneider, utrdil pa jo je komandant Araya: oba sta bila žrtvi istega družbenega okolja, istih ljudi, ki se skrivajo doma in čakajo, da se bodo s posredniki spet polastili oblasti in še naprej zastopali svoje koristi in privilegije.

Obračam se predvsem na skromno žensko naše dežele, na kmetico, ki je verjela v nas, v delavko, ki je imela še več dela, na mater, ki je poznala našo skrb za otroke.

Obračam se na vse iz svobodnih poklicev, ki so bili domoljubi, na tiste, ki so pred nekaj dnevi nadaljevali z delom in se tako borili zoper upor, ki so ga vodile poklicne organizacije, te razredne organizacije, katerih naloga je, da varujejo koristi, ki jih redkim med njimi daje kapitalistična družba.

Obračam se na mladino, na mlade, ki so peli, ki so darovali veselje in borbena navdušenje.

Obračam se na čilskega moža, na delavca, kmeta, intelektualca, na vse, ki jih bodo preganjali, zakaj fašizem se že dneve in dneve kaže v naši deželi: v terorističnih napadih, v razstrelitvah mostov in prog, rušenju naftovodov in plinovodov.

Glede na molk, h kateremu so se morali... (nerazumljivo: strelji in eksplozije) ...ki so ji bili podrejeni. Zgodovina jim bo sodila.

Radio Magallanes bodo gotovo utišali in mirni ton mojega glasu ne bo prišel do vas.

Nič hudega; slišali ga boste še naprej, zmerom bom z vami; zapustil bom vsaj spomin na poštenega človeka, ki je bil vdan delavski stvari.

Ljudstvo se mora braniti, ne pa žrtvovati. Ljudstvo ne sme dovoliti, da ga zdrobijo ali izničijo, vendar pa tudi ne sme dopustiti, da ga ponižujejo.

Delavci moje domovine,
zaupam v Čile in v njegovo usodo. Prišli bodo drugi Čilenci.
V teh mračnih in grenkih trenutkih, ko se zdi, da se uveljavlja izdaja,
morate vedeti, da bodo kmalu utrli široke ceste, po katerih se bo
svobodni človek napotil, da zgradi novo družbo.

Naj živi Čile!

Naj živi ljudstvo!

Naj živijo delavci!

To so moje zadnje besede in trdno sem prepričan, da moja
žrtev ne bo zaman. Trdno sem prepričan, da bo ta žrtev vsaj mo-
ralni pouk, ki bo obsodil lopovščino, strahopetnost in izdajo.

Iz »La nouvelle critique« št. 68/1973
prevedla Z. M.

Boštjan Markič

**Medfakultetna
konferenca fakultet
za politične vede**

prikazi, recenzije

P

I
V decembru 1973 je bilo v Beogradu v organizaciji beogradske fakultete za politične vede medfakultetno srečanje učiteljev in študentov fakultet za politične vede iz Jugoslavije. Takšna srečanja predstavnikov fakultet za politične vede so pri nas že tradicionalna, čeprav njihov ritem ni vedno časovno enakomeren in bi bilo umneje, če bi bila srečanja ter izmenjava misli in izkušenj bolj pogosta. Delo zadnje konference se je odvijalo v plenumu in ob štirih »okroglih mizah«, ki so zajemale a) teoretične probleme političnega sistema SFRJ, njegovo znanstveno raziskovanje in metode pouka, b) novinarsko sekcijo, c) udeležbo in vpliv študentov v samoupravljanju, č) vprašanje pouka političnih ved.

Za plenarno zasedanje so pripravili eksplikacije dekani vseh jugoslovanskih (štirih) fakultet za politične vede, in sicer N. Pašić (Beograd), D. Rodin (Zagreb), O. Ibrahimagić (Sarajevo) in V. Benko (Ljubljana). Na plenarnem zasedanju je imel akademik J. Đorđević, predsednik Zveze združenj politoloških društev Jugoslavije, referat z naslovom »Položaj in mesto političnih ved v Jugoslaviji«. Izvajanja dekana ljubljanske fakultete za sociologijo, politične vede in no-

vinarstvo V. Benka so imela — tudi v skladu z intencijami neposrednih organizatorjev posvetovanja — naravo temeljnega, nosilnega referata. V. Benko se ni osredotočil, tako kot drugi referenti, le na posebne probleme domače fakultete, temveč je koherentno in uspešno posplošil nekatere vidike problematike pouka političnih ved, znanstvenega raziskovanja, odnosov z družbeno prakso, relacije učitelj-študent, ki — mutatis mutandis — zadevajo tudi vse druge »sestrske« fakultete v Jugoslaviji.

II

Referati in razprave na posvetu so utrdili naše prepričanje, da dosedanje sodelovanje med fakultetami političnih ved ne samo ni izrabilo možnosti, ampak tudi ni bilo v skladu s subjektivnimi željami, ki so bile mnogo bolj aspirativne kot obstoječe vzajemno delo. Konferenca je bila mnenja, da se vprašanje družbene utemeljenosti fakultet za politične vede več ne postavlja. Sodobna samoupravna družba se ne more uravnoteženo in funkcionalno razvijati brez profilov strokovnjakov, ki jih dajejo visokošolske institucije za politične vede. Vsaj tako, kot so stvari sedaj, ni nikjer problema nezaposlenosti

strokovnjakov, ki jih dajejo fakultete za politične vede. Mnoge fakultete so se odzvale potrebam družbe in pričele zlasti s tem, da so uvajale organizacijsko kadrovsko ter pedagoško smer in smer za socialno delo in politiko, zapolnjevali potrebe družbene prakse po tovrstnih diplomantih.

Razprava o problemih pouka političnih ved je zlasti izostrila vprašanje usklajevanja učnih programov, možnosti kroženja študentov med posameznimi fakultetami za politične vede v Jugoslaviji ter izmenjave profesorjev. Tako bi študentje spoznali pristope in metode profesorjev iz drugih republiških središč. Res pa je tudi, da so v zvezi s tem »banalni« problemi financiranja tista Scila in Karibda, ki je ni mogoče vselej dovolj spretno obpluti. Če se bomo zapirali vase in ne spoznavali, kaj počno druge fakultete političnih ved v Jugoslaviji in kako se razvija napredna misel v svetu, če bomo zapredeni v svoj politološki etnocentrizem, kaj lahko postanemo »fakulteta palanke«, ki ne bo presegla provincializma. Razmisliti bi kazalo tudi o možnosti delitve dela med fakultetami, kar bi lahko prišlo do polnejšega izraza predvsem na podiplomskem študiju. Podoba je, da tu preveč »vsi delajo vse«, čeprav za vse ni povsod vrhunsko kvalificiranih politoloških umov, ki bi bili kos pričakovani in izjemni zahtevnosti predavati na tretji stopnji. Fakultete za politične vede se morajo še bolj kot doslej razbremenjevati predavanj »ex cathedra«, biti sprejemljive za nove didaktične metode, preprečevati pasivno receptivnost študentov, uveljavljati mentorski sistem dela, dopolnilno šolati diplomante. Nujno se je povezovati z družbeno prakso, saj se tako fakultete odpirajo k institucijam, kjer bodo delali njihovi diplomanti. Ni namen naštevanja

vseh teh ugotovitev, da bi v modificiranem stilu Jakoba Aleševca »Kako sem se jaz likal« mlademu politologu vzgojno dopovedovali, kakšni bodo bodoči, drugačni pedagoški »primeži«. Pokažejo naj predvsem to, da se fakultete za politične vede ter njihovo pedagoško in znanstveno raziskovalno moštvo ne zadovoljuje z doseženim; da iščemo nove rešitve in da tipljemo naprej ter da vemo, da brez pametnega sozvočja z družbenopolitično prakso — ne da bi seveda pri tem opustili znanstvene kriterije našega delovanja — ne bodo zbežale sence in vžsel čisti dan. Vse to tedaj niso šolska, akademska, temveč bistvena družbena vprašanja.

Morda je bila ena izmed hib beograjskega posveta v tem, da se je po malem dotaknil skoraj »vseh problemov«. Prav ganljivo je bilo videti, kako znanstveno pedagoški delavci, ki bi morali biti že ex constructione miselno disciplinirani, radi nadrobijo vrsto vprašanj, ki bi seveda terjala posebne posvete. Verjetno so k takšnemu stanju nekoliko pripomogli sami organizatorji posveta, ki so premalo zamejili osnovno temo srečanja. Tako je beseda tekla tudi o odnosu med politično znanostjo in politično sociologijo, o socialni psihologiji, o problematiki (pretiranega) matematizma v političnih vedah, o metodologiji v političnih vedah ipd.

Nimamo namena tega zapisa obteževati s prevelikim in morečim podatkarstvom, a vendar naj navedemo še nekaj dejstev, ki so se na posvetu, ko so bila »obelodanjena«, morda komu zdela kot kuriozum: tako so na primer na fakulteti za politične vede v Sarajevu v posameznem študijskem letu namesto dveh semestrov uvedli tri semestre in traja pouk tako deset mesecev letno. Beograjska fakulteta za politične vede ima — z iz-

rednimi študenti vred — nad 5500 študentov (!). To bi bilo po zahodnih standardih kar za celo majhno univerzo.

Na srečanju jugoslovanskih fakultet za politične vede je bila sprejeta tudi odločitev o oblikovanju nekaterih organizacijskih okvirov in institucionalnih mehanizmov, ki naj bi pripomogli k bolj učinkovitemu in trajnejšemu sodelovanju fakultet in k uresničevanju skupno sprejetih zamisli in predlogov.

III

Iz umljivih profesionalnih razlogov je našo posebno pozornost pritegnila okrogla miza o teoretičnih problemih političnega sistema SFRJ. Za to okroglo mizo so (po leg podpisanega) sodelovali D. Bilandžić, V. Prpić, D. Rodin (Zagreb), O. Ibrahimagić, S. Tomić (Sarajevo) ter N. Pašić, J. Đorđević, R. Ratković, M. Matić, V. Vasović, Lj. Marković z beograjske fakultete za politične vede, kjer je proučevanje našega političnega sistema med vsemi politološkimi fakultetami doseglo najbolj kakovostno stopnjo in uspešno seva čez meje Jugoslavije.

Med drugim je razprava za okroglo mizo, pokazala, da je treba izdelati popolnejši in jasnejši koncept za proučevanje jugoslovanskega političnega sistema, tako da bi se — lege artis — celovito oblikoval študijski predmet »politični sistem SFRJ«. V tem smislu je nujna znanstvena kritičnost in prehod zgolj od institucionalno normativnih okvirov k proučevanju stvarnih odnosov. Predmet politični sistem SFRJ je osvoboditi apologetskega opisovanja obstoječega, saj apologetski odnos bistveno omejuje vlogo znanosti. Nujno je tolmačiti in analizirati objektivne in subjektivne vzroke razlik med normativnim in stvarnim. Izogibati

se je verbalizma, praznega besedičenja in scientizma, ki bi mehanistično ponujal deterministične teze, ker bi sicer obstajali pri goli deskripciji dejstev in samo »obnavljali ustavo«. Naš politični sistem se pojavlja v »kontrapoziciji« naspoti meščanskemu sistemu in tudi državnolastniškemu (etatističnemu) sistemu. Tudi iz teh razlogov bi kazalo lotiti se proučevanja političnega sistema SFRJ na komparativni podlagi, ki je bila doslej zanemarena, in tako pokazati, v čem so obstoječe in zgodovinske prednosti samoupravnega sistema. V okviru predmeta »politični sistem SFRJ« je treba spoznavati in teoretično vrednotiti sovjetske in meščanske kritike ter stališča o našem političnem sistemu.

Usmeriti se nam je k iskanju novih kategorij, definirati naše lastne kategorije za odnose in institucije, ki jih uveljavljamo. Prelivanje znanstvenoraziskovalnega dela v pedagoški proces je pri takšnem predmetu, kot je politični sistem SFRJ, *conditio sine qua non*, da študentje spoznajo bistvene prvine političnega procesa v jugoslovanski družbi in pogoje, iz katerih rastejo posamezne institucije v našem sistemu. Raziskovalno delo mora biti usmerjeno v proučevanje bistvenih procesov in mehanizmov v naši družbi, raziskovati je tudi tabu teme in ne iz »politično higienskih« vzrokov bežati v raziskovanje obrobnihih pojavov. Nove ustave socialističnih republik in ustavna zakona obeh socialističnih avtonomnih pokrajin uveljavljajo vrsto posebnosti, tako da imamo kljub enotnemu političnemu sistemu SFRJ vendar v okviru republik in avtonomnih pokrajin vrsto posebnih značilnosti, ki jih bo treba proučevati in raziskovati ter z njimi seznanjati študente.

Ob okrogli mizi o problemih političnega sistema so bile izrečene

tudi misli o tem, da je nujno bolj sistematično proučevati samoupravno politično kulturo kot splet modelov vedenja, stališč in vrednot. Politični sistem je z vsemi svojimi sestavnimi deli zelo pomemben politični socializator. Spremembe našega političnega sistema, ki jih uvaja nova ustava, nas izzivajo k vprašanju, kako je z našo politično kulturo in ali ta pospešuje samoupravne odnose, oziroma nasprotno, kako samoupravljanje vpliva na politično kulturo.

IV

V času konference jugoslovanskih fakultet za politične vede je bil tudi sestanek predstavnikov Zveze združenj za politične vede Jugoslavije, ki ga je vodil predsednik J. Đorđević. O devetem svetovnem kongresu mednarodnega združenja za politične vede, ki je bil poleti 1973 leta v Montrealu, je poročal udeleženec kongresa N. Pašić. Ker je bil o tem kongresu v naši reviji že objavljen dovolj skrben in informativen zapis¹, poročila N. Pašića ne bomo posebej obravnavali. Na sestanku predstavnikov Zveze združenj za politične vede Jugoslavije je bilo posebej opozorjeno na obveznost jugoslovanskih politologov glede na mednarodno konferenco Mednarodnega združenja za politične vede (IPSA) za okroglo mizo, ki bo 1975. leta v Jugoslaviji s teoretično zahtevno in praktično privlačno temo »Samoupravljanje in participacija kot dejavnik sprememb v teoriji in praksi sodobnih političnih sistemov«. Tudi organizacijske priprave morajo biti res solidne — ne bomo se mogli za-

našati na sicer izpričani (balkanski) smisel za improvizacijo. Pričakovati je, da se bodo te konference udeležili vsi vidnejši tuji in domači politologi in drugi družboslovci, ki se poklicno ukvarjajo s to problematiko. Po informacijah N. Pašića, ki je bil na devetem kongresu IPSA v Montrealu ponovno in glede na obvezno rotacijo tudi zadnjič izvoljen za člana izvršnega odbora IPSA — bo v letu 1975 še ena mednarodna konferenca za okroglo mizo, in sicer o temi »Razredni in nacionalni interesi v mnogonacionalni skupnosti«. Veliko zanimanje, da Mednarodno združenje za politične vede organizira mednarodno srečanje o tej temi, so poleg drugih še posebej pokazali politologi iz Sovjetske zveze.

Obe predlagani temi za mednarodno okroglo mizo, 1. Samoupravljanje in participacija kot dejavnik sprememb v teoriji in praksi socializma ter 2. Razredni in nacionalni interes v mnogonacionalni skupnosti, sta takšni, da v vsebinskem smislu glede na naravo jugoslovanskega političnega sistema nedvomno izjemno privlačita jugoslovanske politologe in družboslovce nasploh. Zato je bilo na obravnavanem sestanku predstavnikov Zveze združenj za politične vede Jugoslavije domnjeno, naj bi že v letu 1974 v Jugoslaviji pripravili posvetovanje domačih politologov, in družboslovcev o eni izmed zgoraj omenjenih tem, ki bi bilo neke vrste priprava za mednarodno konferenco v letu 1975. Jugoslovanske avtorje, ki bi imeli znanstveno najbolj utemeljene in izdelane referate oziroma prispevke na takšnem »domačem« posvetovanju v letu 1974, naj bi Zveza združenj za politične vede Jugoslavije prijavila kot udeležence oziroma referente na mednarodnem posvetu ob okrogli mizi v letu

¹ Anton Bebler, IX. svetovni kongres Mednarodnega združenja za politične vede, »Teorija in praksa«, 7—8/1973, str. 808 in dalje.

1975. Na sestanku v Beogradu so politologi iz Bosne in Hercegovine dali pobudo, da bi Združenje za politične vede Bosne in Hercegovine moglo biti vsebinski in organizacijski nosilec posvetovanja jugoslovanskih politologov v letu 1974.

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

KLOPČIČ France: O marksizmu pred 70 leti in danes. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1973, št. 24.

—: MARKSIZAM i umetnost. Delo, Beograd 1973, št. 6, str. 758—791.

II. FILOZOFIJA

BARKER Stephen F.: Filozofija matematike. (Philosophy of Mathematics. Prev. sa engl. i predgovor napisao Aleksandar Kron.) Beograd, Nolit 1973. 209 + (II) str. (Biblioteka Sa-zvežda, 37.) — sign. 10.690-37.

DESCARTES Rene: Meditacije o prvi filozofiji, v katerih je dokazano bivanje božje in različnost človekove duše in telesa. (Meditationes... Poslovenil Primož Simoniti. Uvod napisal Mirko Hribar.) Ljubljana, Slovenska matica 1973. 118 + (II) str. (Filozofska knjižica, 13.) — sign. III/1421-13.

LUKACS Georg: Duša i oblici. Eseji. Prev. Vera Stojić Predgovor Kasima Prohića. (Die Seele und die Formen.) Beograd, Nolit 1973. 301 str. — sign. 13.253.

MAREK Franz: Filozofija revolucije. Prilog antologiji teorija o revoluciji. (Philosophie der Weltrevolution. Prev. Boris Hudoletnjak. Pogovor: Rudi Supek. Zagreb, Stvarnost (1973). 16 str. (Svijet suvremene stvarnosti, (8). — sign. 12. 137-8.

MARKOVIĆ Mihailo: Preispitivanja. Beograd, Srpska književna zadruga 1972. 259 str. (Jugoslovenska filozofija. Savremenici, 2). — sign. II/12.951-2.

MUMINOVIĆ Rasim: Filozofija Ernsta Blocha. Beograd, Institut za međunarodni radnički pokret 1973. 277 str. — sign. 13. 245.

III. SOCIOLOGIJA

DUFRENNE Mikel: Za čoveka. (Pour l'homme. Prev. Branko Jelić.) Beograd, Nolit 1973. 340 str. (Biblioteka Sa-zvežda 36). — sign. 10.690-36.

DORĐEVIĆ Jovan: Ideje i institucije. Beograd, Radnička štampa (1972). 353 str. (Ideje. Biblioteka, I. kolo, knj. 1.) — sign. I/2770-1/1.

GORIČAR Jože: Danes za jutri. Sociološki zapisi VI. Naši razgledi, Lj., 23. nov. 1973, št. 22.

GORIČAR Jože: Elite. Sociološki zapisi VIII. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1973, št. 24.

JAMBREK Peter: I mitovi i rituali: simbolični međaši društvenih promjena. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1973, št. 23, str. 24—31.

KANAZIR Dušan: Čovek i priroda. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1973, št. 3, str. 77—79.

- KOSTIĆ** Cvetko: Sociologija grada. (Beograd, Centar za analizu i projektovanje prostornih sistema — ISPU 1973.) (VI) + 120 str. — sign. IV/2413.
- LEFEBVRE** Henri: Antisistem. Prilog kritici tehnokratizma. (Vers le cyberanthrope. Prev. Jovan Petković, Slobodan Jovanović.) Beograd, Radnička štampa 1973. 188 str. (Ideje-Biblioteka. Kolo I, knj. 5.) — sign. I/2770-1/5.
- NAJMAN** Velizar N.: Sociopatologija u socijalističkom društvu. Beograd, Vuk Karadžić 1973. 248 str. — sign. 13. 247.
- PEČUJLIĆ** Miroslav: Čovek i životna sredina — sociološki in politički aspekti. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1973, št. 23, str. 80—86.
- PEČUJLIĆ** Miroslav: Sociologija između revolucije i apologije. Dijalektičko istraživanje savremenog društva. Beograd, Institut za političke studije FPN 1973. 197 + (II) str. — sign. 13.248.
- POPOVIĆ** Mihailo: Savremena sociologija. 3., izm. i dop. izd. (Beograd), Beogradski izdavačko-grafički zavod (1973). 159 + (IV) str. — sign. 13.252.
- RASKOVIĆ** Vladimir: Sociologija rada. (2. izd.) Beograd, Oeconomica (1973). 234 str. (Fakultetski udžbenici, 7). — sign. 13.225-7.
- SMILJANIĆ-ČOLANOVIĆ** Vera: Sociometrija i ispitivanje socijalne percepcije. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva Srbije (1973). 101 + (III) str. (Nauka — tehnika — umetnost, 38). — sign. II/10.007-38.
- SUPEK** Rudi: Ova jedina zemlja. Idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju? Zagreb, Naprijed 1973. 270 str. — sign. 13.250.
- SUŠNJIĆ** Đuro: Kritika sociološke metode. Uvod u metodologiju društvenih nauka. (Niš), Gradina 1973. 319 str. — sign. 13.254.
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO**
- CHOMSKI** Noam: Priroda jezičkog znana. Delo, Beograd, 1973, št. 8/9, str. 980—995.
- FLERE** Sergej: Obrazovanje za sve? Oglad o obrazovanju kao činiocu društvene strukture. Beograd, Duga 1973. 150 + (II) str. (Biblioteka XX vek, 13) — sign. I/2680-13.
- FOURASTIE** Jean: Univerzitet pred stečajem. (Faillite de l'université? Prev. sa franc. Snežana Lukić.) Beograd, Duga 1973. 119 + (IV) str. (Biblioteka XX vek, 11.) — sign. I/2680-11.
- : **FUNKCIJE** knjige i savremene kulturne potrebe. (Tema broja). Kultura, Beograd 1973, št. 20, str. 7—197.
- : **HERMENEUTIKA**. Pisati, čitati, tumačiti. Delo, Beograd, 1973, št. 4—5.
- HORKHEIMER** Max: O znanosti i religiji. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1973, št. 23, str. 150—151.
- KRANJC** Ana: Izobraževati se moraš, izobraževanje potrebuješ. Prosvetni delavec, Lj., 23. nov. 1973, št. 19.
- LAH** Avgustin: Humanistične in kulturne vrednote v novi ustavi. Izvleček. Raziskovalec, Lj., 1973, št. 10, str. 325—329.
- LEFEBVRE** Henri: S onu stranu strukturalizma. (Au de-là du structuralisme. Predgovor Predrag Vranicki. Prev. Frida Filipović.) Beograd, Komunist, 1973. XLVI + 357 str. Marksizam i savremenost, kolo 2, knj. 4.) — sign. 13.103-2/4.
- MAJER** Boris: Skupni vidiki političnega in kulturnega programa. Delo, Lj., 19. dec. 1973.
- MILČINSKI** Janez: »Naša univerza ni slabša od drugih«. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1973.
- MOCNIK** Rastko: Prilog istorijsko-materijalističkoj teoriji diskurza: Ideologem znaka. Delo, Beograd, 1973, št. 11, str. 1281—1296.
- MOLES** Abraham A.: Kič — umetnost sreće (Le kitsch. L'art du bonheur). Prev. K. Jovanović. Autor predgovora... Miloš Ilić. (Niš), Gradina 1973. 240 str. (Biblioteka misao, 4). — sign. 13.145-4.
- : **NAUKA** i teologija u XX veku. Kritika teoloških koncepcija nauke. (Nauka i teologija v XX veke...) (Niš), Gradina 1973. 193 str. (Biblioteka misao 3). — sign. 13.145-3.
- ZALOKAR** Jurij: Sadhana. O vzgoji osebnosti. Prostor i čas, Maribor, 1973. št. 10/11. str. 656—664.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

ARSIC Draginja: Društveno-ekonomski koreni staljinizma. Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu 1972. 283 str. — sign. 13.155.

MIRIĆ Jovan: Interesne grupe i politička moć. Zagreb, Centar za aktualni politički studij (1973). 196 + (V) str. (Aktualne političke teme, 11). — sign. 12.523-11.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

BARBIĆ Ana: Oblike družbenopolitične participacije. V: Družbenopolitična aktivnost v krajevni skupnosti. 1973, str. 11—28.

BARBIĆ Ana: Družbenopolitična participacija v samoupravni socialistični družbi. V: Družbenopolitična aktivnost občanov v krajevni skupnosti, 1973, str. 1—10.

BILANDŽIĆ Dušan: Ideje in praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945—1973. Beograd, Komunist 1973. (338) str. 1. p. (Marksizam i savremenost, kolo 2, knj.5.) — sign. 13.103-2/5.

—: DRUŽBENOPOLITIČNA aktivnost občanov v krajevni skupnosti. Poročila (o rezultatih raziskave): A. Barbić, K. Boh, D. Mirčev, P. Novosel, A. Tauber, T. Tomić. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1973. 207 str. (Publikacije ISF. Serija B, 1) — sign. III/2661-B/1.

JEVTIĆ Bora: Samoupravna opredeljenja. Privredne, kulturne, političke i druge stvaralačke mogućnosti našeg socijalističnog društva. (Beograd, Institut za političke studije FPN 1972.) 274 + (II) str. — sign. 13.246.

KARDELJ Edvard & Miroslav Krleža: Tito i Savez komunista Jugoslavije. Beograd, Radnička štampa (1973). 101 str. — sign. I/2772.

KRIVIC Matevž: Krepiti skupščino ali izvršilne organe? Naši razgledi, Lj., 23. nov. 1973, št. 22.

MIRČEV Dimitar: Uticaj socio-demografskih faktora i političke povezanosti na društveno-političku participaciju građana u Jugoslaviji. V: Družbenopolitična aktivnost občanov v krajevni skupnosti. 1973, str. 29 do 51.

—: PREDLOG dopolnitev in sprememb statuta ZKJ. Komunist, Lj., 1973, št. 44, (posebna pril.)

TITO: Dosledno smo uresničili zgodovinske sklepe drugega zasedanja AVNOJ. Delo, Lj., 1. dec. 1973.

—: TRIDESET godina Socijalističke Jugoslavije. Beograd, Duga 1973. 429 + (II) str. Ilustr. — sign. IV/2416.

4. Delavska in napredna gibanja:

DEBRAY Regis: Za osvoboditev sedanjosti od preteklosti. (nad.) Tribuna, Lj., 10. dec. 1973, št. 4.

GLIGORIĆ Stojan: Arapski svet i socijalizam. Beograd 1973. 299 str. (Studije i monografije. Socijalistički procesi u savremenom svetu, 1) — sign. 13.151-1.

PETRANOVIĆ Branko & Čedomir Štrbac & Stanislav Stojanović: Jugoslavija u međunarodnom radničkom pokretu. Beograd, Institut za međunarodni radnički pokret 1973. 348 str. — sign. 13.083.

5. Mednarodni odnosi:

DRUSKOVIĆ Drago: Pragmatička upotreba brojenja narodnosti. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1973, št. 23, str. 137—140.

RADOVANOVIĆ Ljubomir: Nesvrstanost. Osnovi jedne doktrine međunarodne politike. (Beograd 1973). 249 str. (Ideje-Biblioteka, I. kolo, knj. 6.) — sign. I/2770-I/6.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

RIBIČIĆ Mitja: Načela Avnoja v jugoslovanski zunanji politici. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1973, št. 24.

—: PRVO in drugo zasedanje AVNOJ. (: 26. in 27. nov. 1942 in 29. in 30. nov. 1943:) (Prev. Neda Brglez. Prva slov. izd. ob 30 letnici drugega zasedanja AVNOJ.) Ljubljana, Komunist 1973. 383 str. — sign. II/13.116.

II. FILOZOFIJA

- BECKER Oskar: *Mathematische Existenz. Untersuchungen zur Logik und Ontologie mathematischer Phänomene.* 2. unveränd. Aufl. Tübingen, Niemeyer Vlg. 1973. VII + 369 str. — sign. III/2925.
- CASTONGUAY Charles: *Meaning and Existence in Mathematics.* Wien & New York, Springer Vlg 1972. XII + 158 str. (Library of Exact Philosophy, 9) — sign. II/13.072-9.
- : DNEVNEKITAJSKAJA filosofija. *Sobranie tekstov v dveuh tomah.* (Sost.: Jan Hin-Šuna). Moskva, Mysl' 1972. (cir.) — sign. 13.215.
- DOLJA V. E.: *Kritika teologičeskogo ponimanija svobody.* L'vov, Višča škola 1973. 218 + (II) str. — sign. 13.265.
- : FIZIČESKAJA nauka i filosofija. (Red. N. I. Kodakov.) Moskva, Nauka 1973. 351 str. — sign. 13.214.
- FOERSTER F. W.: *Autorität und Freiheit. Betrachtungen zum Kulturproblem der Kirche.* 4. verm. Aufl. Kempten & München, Köselche Buchhandlung 1920. XXIV + 266 str. — sign. II/13.082.
- GINI C.: *Logika v statistike.* Perv. s ital'. L. S. Kučeva. (La logica nella statistica). Moskva, Statistika 1973. 126 str. — sign. 13.257.
- GRIGOR'JAN B. T.: *Filosofija o suščnosti človeka.* Moskva, Politizdat 1973. 318 + (II) str. — sign. I/2750.

III. SOCIOLOGIJA

- ALAEV E. B.: *Regional'noe planirovanie v razvijajuščih stranah.* Moskva, Nauka 1973. 215 + (I) str. — sign. 13.211.
- : BEHAVIOR in New Environments. *Adaptation of migrant populations.* Ed. by Eugene B. Brody. Beverly Hill, Sage Publications (1970). 479 str. — sign. II/13.105.

- BORCHARDT Knut: *Die industrielle Revolution in Deutschland.* Mit einer Einführung von Carlo M. Cipolla. (München), Piper (1972). 119 str. (Serie Piper, 40). — sign. 12.832-40.
- : BRAUN Drain and Brain Gain of Sweden. *The findings of four studies by the Committee on Research Economics.* (:Fek:). Stockholm, Swedish Natural Research Council (1972). 113 str. (Fek-Report, 1) — sign. II/13.097-1.
- DE VOLDER U.: *Soziologie der Zeitung.* Deutsche Bearbeitung von Margot Lindemann. Stuttgart, Enke 1959. VIII + 162 str. — sign. III/1722.
- DRUCKER Peter F.: *The Future of Industrial Man. A conservative approach.* Introd. by Edward T. Chase. (3. print.) New York & Scarborough (1970). 208 str. (Mentor Book, 1114) — sign. I/1731-1114.
- : *The ECOLOGY of Human Intelligence.* Selected readings ed. by Liam Hudson. (Harmondsworth), Penguin Books (1970). 368 str. — sign. I/2765.
- EL'MEEV V. J.: *Problemy social'nogo planirovanija.* Leningrad, Lenizdat 1973. 149 + (III) str. — sign. 13.258.
- ERMOLAEV I. D.: *Objektive Gesetze und wissenschaftliche Leitung der Gesellschaft.* (Zakony razvitija obščestva i stroitel'stvo kommunizma.) Übers.: R. Frommert, W. Krebs, I. Zimmermann.
- FRANCASTEL Pierre: *Etudes de sociologie de l'art.* (Paris), Ed. Denoel/Gouthier (1970). (Bibliothèque Méditations, 74). — sign. I/2734-74.
- FREUND Julien: *The Sociology of Max Weber.* Transl. from French by Mary Ilford. (London), Allen Lane The Penguin Press (1970). IX + 310 str. — sign. II/13.086.
- GOULD Jay M.: *The Technical Elite.* New York, Kelley 1966. (IV) + 178 str. — sign. II/13.108.
- GROLLMAN Earl A.: *Suicide. Prevention, intervention, postvention.* Boston, Beacon Press (1971). VI + 145 str. (Beacon Paperback, 392). — sign. 6645-392.
- HAFERKAMP Hans: *Die Struktur elementarer sozialer Prozesse. Logik und Gehalt eines Forschungsleitfadens zur soziologischen Analyse und Erklärung.* Stuttgart, Enke 1973. VIII + 198 str.

- HAGER** Frithjof: Soziologie + Linguistik. Die schlechte Aufhebung sozialer Ungleichheit durch Sprache. Von Frithjof Hager, Hartmut Haberland und Rainer Paris. Stuttgart, Metzlersche Verlagsbuchhandlung 1973. 381 str. — sign. II/13.066.
- HARBISON** Frederick H.: Human Resources as the Wealth of Nations. New York (itd.). Oxford Univ. Press 1973. (IX) + 173 str. — sign. 13.242.
- HAUG** Frigga: Kritik der Rollentheorie und ihrer Anwendung in der bürgerlichen deutschen Soziologie. (Frankfurt/M.) Fischer (1973). 152 str. (Fischer Bücherei. Texte zur politischen Theorie Theorie und Praxis, 6508.) — sign. I/1404—6508.
- HOFFMANN-NOWOTNY** Hans Joachim: Soziologie des Fremdarbeiterproblems. Eine theoretische und empirische Analyse am Beispiel der Schweiz. Mit einem Vorwort von Peter Heintz. Zusammenfassung in engl., franz., und ital. Sprache. Stuttgart, Enke Vlg. 1973. XII + 377 str. II/13.125.
- HOFSTATTER** Peter R.: Sozialpsychologie. 5., überarb. Aufl. Berlin, Göschen 1973. 230 str. — (Sammlung Göschen, 5104.) — sign. I/65—5104.
- HORST** Paul: Matrix Algebra for Social Scientists. New York (itd.), Holt, Rinehart and Winston (1963). — sign. II/13.127.
- JOAS** Hans: Die gegenwärtige Lage der soziologischen Rollentheorie. (Frankfurt/M.), Athenäum Vlg (1973). 148 str. — sign. 13.230.
- JONES** Gwyn E.: Rural Life. Patterns and processes. (London), Longman (1973). IX + 129 str. (The Social Structure of Modern Britain, 6). — sign. 12.403-6.
- LANE** David: The End of Inequality? Stratification under state socialism. (Harmondsworth), Penguin Books (1971). 156 str. — sign. I/2767.
- MARCUSE** Herbert: Ideen zu einer kritischen Theorie der Gesellschaft. (4. Aufl.) (Frankfurt/M.), Suhrkamp (1970). 191 str. (Edition Suhrkamp, 300). — sign. I/2272—300.
- SILBERMANN** Alphon: Empirische Kunstsoziologie. Eine Einführung mit kommentierter Bibliographie. Stuttgart, Enke 1973. XII + 238 str. — sing. II/13.123.
- SKLAIR** Leslie: Die Soziologie des Fortschritts. (Aus dem Engl. von Ursel Richter. »The Sociology of Progress«.) München (cop. 1972.) 395 str. (List-Bücher, 1605). Sign. I/640-1605.
- : **SOCIAL** Inequality. Selected readings. Ed. by André Béteille. (Harmondsworth), Penguin Books (1972). 397 str. — sign. I/2769.
- : **SOCIOLOGY** of Science. Selected readings. Ed. by Barry Barnes. (Harmondsworth), Penguin Books (1972). 396 str. — sign. I/2766.
- SMITH** T. Lynn & Paul E. Zopf: Principles of Inductive Rural Sociology. (Philadelphia, Davis Co. 1970.) (X) + 558 str. — sign. II/13.094.
- : **THE STUDY** of Time. Proceedings of the First Conference of the International Society for the Study of Time, Oberwolfach (:Black Forest:). West Germany. Ed. by J. T. Fraser etc. Berlin, Springer Vlg 1972. VIII + 550 str. — sign. III/2909.
- THORNA** David C.: Suburbia. London, Macmillan & Kee (1972). 175 str. + 2 pril. — sign. II/13.053.
- : **LES TRANSFORMATIONS** de la campagne polonaise. Sous la red. de Ryszard Turcki. Wrocław (itd.), Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1970. 578 str. — sign. III/2911.
- VINOGRADOV** V. G. & S. I. Gončaruk: občestva i naučnoe predvidenie. Moskva, Politizdat 1972. 231 + (I) str. — sign. 13.212.
- : **WOHNGRUPPE**, Kommune, Grossfamilie. Gegenmodelle zur Kleinfamilie. Hrsg. von J. Feil. (Reinbek bei Hamburg), Rowohlt (1972). 135 str. (Rororo-Sachbuch. 6726). — sign. 12.887—6726.

V. ZNANOST — KULTURA —
PROSVETA — ŠOLSTVO

ANDREEV L. G.: Sjurrealizm. Moskva, Vysšaja škola 1972. 230 + (II) str. (cir.) — sign. 13.207.

- ARVILL Robert: Man and Environment. Crisis and the strategy of choice. (Harmondsworth), Penguin Books (1973). 376 str. — sign. I/2768.
- BECKWITH B. P.: The Next 500 Years. Scientific predictions of major social trends. With Foreword by Daniel Bell. New York, Exposition Press (1967). XVI + 341 str. — sign. 13.255.
- CALTER Paul: Problem Solving with Computers. New York, McGraw-Hill Book Co. (1973). XIII + 187 str. — sign. II/13.068.
- : GENERATIVE Semantik. Hrsg. von Werner Abraham und Robert I. Binnick. (Frankfurt/M.), Athenäum Vlg (1972). XVIII + 313 str. (Linguistische Forschungen, 11). — sign. 13.221-11.
- : GRUNDLAGEN der Systemanalyse. Hrsg. von Alan Daniels und Donald Yeates. Deutsche Bearbeitung von Karl F. Erbach. Köln-Braunsfeld, Müller (1971). 228 str. — sign. II/13.061.
- HOHEN-RAZ Reuven: From Chaos to Reality. An experiment in reeducation of emotionally disturbed immigrant youth in a kibbutz. New York, Gordon and Breach (1972). (VIII) + 148 str. — sign. II/13.076.
- KUTSCHERA Franz von: Wissenschaftstheorie. Grundzüge der allgemeinen Methodologie der empirischen Wissenschaften. München, UNI TB (1972). 570 str. (UTB. UNI-Taschenbücher, 100,198.) — sign. 12.893—100, 198.
- : MAN in the Living Environment. Report of the workshop on global ecological problems 1971.) Published for the Institute of ecology (Madison & Winsconsin), The Univ. of Winsconsin Press (1972). XXIII + 288 str. (The University of Winsconsin Press, 106). — sign. II/13. 114-106.
- : Der METHODEN- und Theoriepluralismus in den Wissenschaften. Vorträge und Diskussionen des 5. wissenschaftstheoretischen Kolloquiums 1969 und 1970. Hrsg von A. Diemer itd. Meisenheim am Glan, A. Hain 1971. (VI) + 325 str. (Studien zur Wissenschaftstheorie, 6.) — sign. III/2917-6.
- SOMMER Winfried: Schulleistung und Berufserfolg. Ergebnisse einer soziologischen Untersuchung über den weiteren Bildungs- und Berufsweg gutgebachter Volksschulabsolventen. Stuttgart, Enke 1973. (VII) + 287 str.
- : ZUM normativen Fundament der Wissenschaft. Hrsg. von Friedrich Kambartel, Jürgen Mittelstrass. (Frankfurt/M.), Athenäum Vlg (1973). X + 330 str. (Wissenschaftliche Paperbacks-Grundlagenforschung. Studien, 1) — sign. 13259-1S.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

ARENDRT Hannah: Totalitarianism. New York, Harcourt Brace (1968). XXIII + 196 str. (The Origins of Totalitarianism, 3) (A Harvest Book, 133) — sign. 12.350-133/3.

HANEY Gerhard: Die Demokratie — Wahrheit, Illusion und Verfälschungen. Berlin, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik 1971. 334 str. — sign. II/13.130.

LANGTON Kenneth P.: Political Socialization. New York itd. 1969. XVII + 215 str. (Studies in Behavioral Political Science, 1) — sign. 13.226-1.

MARCUSE Herbert: Counterrevolution and Revolt. Boston, Beacon Press (1972). (XI) + 138 str. — sign. II/13.109.

MILBRATH Lester W.: Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics? (6. print.) Chicago, Rand McNally & Co. (1972). IX + 195 str. — sign. II/13.112.

3. Politični sistemi in organizacije:

LANGE Klaus: Grundzüge der albanischen Politik. Versuch einer Theorie politischer Kontinuität von den Anfängen der albanischen Nationalbewegung bis heute. München, R. Trofenik 1973. 129 str. (Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients, 15). sign. II/11.562-15.

- : HISTORY and the Idea of Mankind. Ed. by W. Warren Wagar. Albuquerque, Univ. of New Mexico Press (1971). XV + 227 str. (The Council for the Study of Mankind) — sign. III/2923.

- : ANNOTATED Bibliography on Leisure. Great Britain (:1962—1972:). Comp. by S. R. Parker. Prague, European Centre for Leisure and Education. Bibliographic Series, 5/1972. 57 str. — sign. 13.048-5.

UDC 321(497.1)

PLETERSKI, dr. Janko: The Perspective of Federative Uniting in New Yugoslavia as a Factor in the National Liberation Struggle**Teorija in praksa, Ljubljana 1973, Vol. 10, No. 11—12, p. 1054—1070**

The author discusses the question of the renewal of Yugoslavia in the form of a Federation for that time of the war (April 1941 to November 1943) when the federation was not directly mentioned in the actions of the Communist Party and the organs of the national liberation movement. The policy of brotherhood and unity, as established by the Communist Party of Yugoslavia against the main political weapon of the occupiers and counter-revolution, includes also the perspective of the year 1942 the Communist Party of Yugoslavia made precise its views with regard to national questions, this view was in opposition to the estimates of the national question in Yugoslavia as mediated by the then radio broadcasting from Moscow. The decision of AVNOJ on the 29th November 1943 concerning the federative order was conditionally connected above all with the success of the Yugoslav revolution. At the end of the year 1943 such success was also the argument for going away with the apparent alternative of the Yugoslav or Balkan federation. In connection with the decision of AVNOJ the author also touches upon the question of the autonomous regions as factors of the federation.

UDC 330.191.6:620.98

DOLINAR, Dušan: Energetics: Three Crises in One**Teorija in praksa, Ljubljana 1973, Vol. No. 11—12, p. 1082—1096**

The author discusses three aspects of the »world crisis of energetics«; the first aspect is the so-called »small crisis« emerging with the petroleum war; this is a political, defensively motivated crisis affecting a considerable part of the middle East-Western petroleum economy and reaching also parts of other international and national economic structures. With appropriate actions of the »warring sides« this crisis could be limited in space and mastered in time and quality. The second complex is the so-called »great crisis of energetics« resulting from the constant growth of the world demand for all kinds of energy which has been exceeding the world offer of energy for long. This is one of the fundamental structural discords in the present phase of world economy and is of long-term nature. The third element could be called the »crisis of consciousness«: the majority affected by the world crisis of energetics or in any way connected with it have not come yet to realize its true importance and the urgent task: how to create the world system of energetics.

UDK 312(497.1)

PLETERSKI, dr. Janko: Perspektiva federativne združitve v novi Jugoslaviji kot dejavnik NOB

Teorija in praksa, Ljubljana 1973, let. 10, št. 11—12, str. 1054—1070

Avtor obravnava vprašanje obnove Jugoslavije v obliki federacije za tisti čas vojne (april 1941—november 1943), ko se federacija v nastopih KPJ in organov narodno-osvobodilnega gibanja neposredno še ne omenja. Politika bratstva in enotnosti, ki jo KPJ postavlja proti pglavitnemu političnemu orožju okupatorjev in kontrarevolucije, vključuje tudi perspektivo federativnega zedinjenja. Ko je KPJ konec 1942 precezirala svoja stališča do nacionalnega vprašanja, je bila ta opredelitev v nasprotju z ocenami nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji, kakršne so posredovale takratne radijske oddaje iz Moskve. Sklep AVNOJ 29. novembra 1943 o federativni ureditvi je bil v pogodni zvezi predvsem z uspešnostjo jugoslovanske revolucije. Ta uspešnost je konec 1943. leta tudi argument za odpravo dozdevne alternative med jugoslovansko in balkansko federacijo. Avtor se v zvezi s sklepom AVNOJ dotakne tudi vprašanja avtonomnih pokrajin kot dejavnikov federacije.

UDK 330.191.6:620.98

DOLINAR, Dušan: Energetika: troje kriz v eni

Teorija in praksa, Ljubljana 1973, let. 10, št. 11—12, str. 1082—1096

V prispevku avtor razpravlja o treh vidikih »svetovne energetske krize«; prvi vidik je tako imenovana »mala kriza«, ki je izbruhnila z naftnim vojskovanjem; to je politično, obrambno motivirana kriza, ki je prizadela dobršen del srednjevzhodno-zahodne naftne ekonomije in potem zajela še druge segmente mednarodnih in nacionalnih ekonomskih struktur. To krizo bi se dalo ob ustreznem ravnanju »vojskujočih se strani« prostorsko omejiti, časovno in kakovostno obvladati. Drugi kompleks je tako imenovana »velika energetska kriza«, ki izvira iz nenehne rasti svetovnega povpraševanja po vseh oblikah energije, ki že dolgo presega rast svetovne energetske ponudbe. To je eno temeljnih strukturnih neskladij v sedanji fazi svetovnega gospodarstva in je dolgoročne narave. Tretji element bi lahko imenovali »krizo zavestij«; namreč, večina tistih, ki jih svetovna energetska kriza zadeva, ali so vanjo kakorkoli vpleteni, še ne dojemajo njene prave širine in globine ter nujne naloge: kako ustvariti svetovni energetski sistem.

V oceno smo prejeli

Založba KOMUNIST, Ljubljana:

- **GRATIVO S SEMINARJA:** Idejnopolitično izobraževanje in usposabljanje v organizacijah Zveze komunistov Slovenije 1973/74
- **S. PODMENIK-L. GOLOB:** Metode za sodobno delovanje Zveze komunistov

iz vsebine naslednjih števil

- **Franc Šetinc:** Demokratični centralizem v zvezi komunistov
- **Janko Jeri:** Slovenska narodnostna skupnost v Italiji (III)
- **Marko Kos:** Organizacija raziskovanja v podjetjih
- **Katja Vodopivec:** Družbene vede in izobraževanje za raziskovalno delo
- **Slavko Štante:** Problemi agrarne politike v naših razmerah
- **Janko Rupnik:** Ideja vladavine prava in mesto ustavnega sodstva v političnem sistemu
- **Pavle Zrimšek:** Samoupravni sistem informiranja
- **Stojan Pretnar:** Znanstveno-tehnična revolucija in dežele v razvoju
- **Luciano Gruppi:** Problem hegemonije pri Leninu
- **Fedor Tominšek:** Zadnje novosti na področju družbeno-ekonomskih odnosov v predlogu zvezne ustave

teorija in praksa

t